

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία Έπιθεώρηση • τεύχος 106 • Ιούνιος 1990 • 300 δραχ.

*ΚΚΕ: ιδεολογία χωρίς πολιτική
καί πολιτική χωρίς ιδεολογία*

Τό «άναπτυξιακό» πρόγραμμα τής Ν.Δ.

ΠΑΣΟΚ: η άνεύρετη Σοσιαλδημοκρατία

Ποδογραφήματα γιά τό Μουντιάλ

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

ΠΕΜΠΤΗ 28 ΙΟΥΝΙΟΥ 1990
τεύχος 106, δραχ. 300
Κέκροπος 2, 105 58 Αθήνα
τηλ. 3228 791, 3239 645

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Χάρης Γολέμης, Κώστας Γαβρόγλου, Λάκης Δεδουσόπουλος, Μαριάννα Δήτσα, Βασίλης Ζουναλής, Μάκης Καβουριάρης, Γιώργος Καράς, Διονύσης Καψάλης, Βάσω Κιζήλου, Παύλος Κρέμος, Βάσω Κιντή, Δημήτρης Κυρτάτας, Σταβρος Λειβαδάς, Γιώργος Μαργαρίτης, Μιχάλης Μοδινός, Παντελής Σπ. Μπουκάλας, Άριστίδης Μπαλτάς, Άνδρέας Πανταζόπουλος, Νίκος Πολίτης, Χρύσα Προκοπάκη, Νόρα Σκουτέρη-Διδασκάλου, Βούλα Τσηνόρεμα.

Έκδοτης, Άγγελος Έλεφάντης, Κέκροπος 2, Αθήνα 105 58, τηλ. 3228 791, 3239 645. Διαχείριση Σπύρος Δελέγκας. Έκτύπωση, Θαν. Γκόνης, Χαριλάου Τρικούπη 18, τηλ. 3620 383.

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ:

Έτήσια (12 τεύχη) 2.500 δραχ.
έξάμηνη (6 τεύχη) 1.300 δραχ.

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ:

Ευρώπη ετήσια 3.000 δραχ.
Άλλες χώρες, ετήσια 3.300,
έξάμηνη 1.800

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ

Έτήσια 1.500, έξάμηνη 800

ΠΡΟΣΦΟΡΑ

όλα τὰ τεύχη
του ΠΟΛΙΤΗ
από τό 1 έως τό 102
(1976 - 1989)

καί του
Δεκαπενθήμερου
ΠΟΛΙΤΗ
μόνο μέ
10.000 δραχ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ, λιτότερα, κυνικότερα	5
Μπάμπη Γεωργούλα, Σιγά, ή ήγεσία κοιμάται	6
Χαράλαμπος Γολέμης, Τά αποθέματα «στραγγαλίζουν» τό εμπόριο καί ή αγορά τή λογική μας	7
Άγγελου Έλεφάντη, Αισθήσεις καί νοήματα	9
Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου, Τό «άναπτυξιακό» δράμα τής Ν.Δ. ..	10
Άγγελου Έλεφάντη, ΚΚΕ, ιδεολογία χωρίς πολιτική καί πολιτική χωρίς ιδεολογία	14
Άνδρέα Πανταζόπουλου, ΠΑΣΟΚ, ή άνεύρετη σοσιαλδημοκρατία	18
Α. Παπαλιά, Αύριανή καί άντισημιτισμός	18
Ό Κυριάκος Κατζουράκης σχολιάζει	21
Α. Πανταζόπουλου, Γαλλία, ρατσισμός καί άντισημιτισμός	22
Κ. Ρωμαίου, Άλγερία, άνοδος του ισλαμισμού	23
Σταύρου Λειβαδά, Τά τρένα σφυρίζουν αλλά ποιός νά τ' άκούσει	24
Κώστα Σταμάτη, Πανεπιστημιακή Κοινότητα καί συνδικαλισμός	26
Γεράσιμος Μαρκίδης, Οί Βάσεις μεταφέρονται	29
Μουντιάλ: ποδογραφήματα	33
Νάρρας Μπουβιέ, Ήρωϊσμός καί ώριμότητα: μιά γυναικεία ματιά στή ρητορική τής άυτοκτονίας	36
Ίωακείμ - Κίμωνος Κολυβά, Γιά τή «Μαυρομαντηλου» του Α. Παπαδιαμάντη	43
Άγγελλικής Κωσταντακοπούλου, Γιά τήν Εύρωπαϊκή «Ίστορία τής Εύρώπης»	47
Άγγελου Έλεφάντη, Έλληνικός Κινηματογράφος: άφασία	53
Βασίλη Ζουναλή, Γιά τά «Έπιστημολογικά» του Α. Μπαλτά	54
Α. Μηλιάκη, «Ή χαρούμενη Γνώση» του Νίτσε	55
Δημ. Κυρτάτα, «Ό όνειρικός χρόνος» του Ρ. Duret	58
Α.Μ., Οί άλληλογραφίες Σεφέρη - Λορετζάτου καί Γιώργου Θεοδοκά - Νικόλα Κάλα	62
Τά «Ποιήματα» του Πάνου Θασίτη καί τά «Ποιήματα» του Ε. Κακναβάτου	63
Έπισημαίνοντας: Ματιές στά περιοδικά Πλανόδιον, Διαλεκτική καί Θεωρία καί Κοινωνία. Ένα σχόλιο γιά τό κράτος καί τό βιβλίο	65

Ή μακέττα του έξωφύλου είναι του Άλέκου Λεβίδη.

Τά σκίτσα των σελίδων 5, 11 καί 13 είναι του Τάσου Χαλά

Κάθε μήνα, λιτότερα, κυνικότερα

Δέν μπορεί ή 'Ελλάδα νά έφραμόσει τίς άποφάσεις τής ΕΟΚ γιά τόν ένιατο κοινωνικό χώρο, διότι θά κινδύνευε τό σταθεροποιητικό πρόγραμμα τής κυβέρνησης άνακοίνωσε ό κυβερνητικός έκπρόσωπος.

'Η άναλγησία τής κυβέρνησης άπέναντι στίς άπεργίες τών έκπαιδευτικών και τό δράμα τών μαθητών και άλλων κατηγοριών εργαζομένων πού τόν τελευταίο καιρό βρίσκονται σέ έξαρση, άποτελεί παρονυχίδα μπροστά σέ τούτη τήν κυνική άνακοίνωση τού κ. 'Εκπροσώπου. "Όχι μόνο ή κυβέρνηση δέν προτίθεται νά συμβαδίσει μέ τούς άλλους κοινοτικούς έταίρους σέ μία, έστω άσαφή και ύποτυπώδη προσπάθεια, νά ένοποιηθεί κοινωνικά ό ευρωπαϊκός χώρος και νά διασφαλισθούν τά κοινωνικά δικαιώματα τών εργαζομένων, αλλά, συνομολογεί ή ίδια ότι στήν ΕΟΚ ισχύει τό καθεστώς τών δύο ταχυτήτων κι ότι ή 'Ελλάδα διάλεξε τή μικρή ταχύτητα.

Θά πεί βέβαια ή ΝΔ ότι σταματάμε λίγο γιά νά πάρουμε φόρα, τό 1992 νά 'χουμε φτάσει τούς Ευρωπαίους. 'Ακόμη κι άν έτσι γίνει — πού δέν θά γίνει — είναι σαφές ότι εκείνοι πού θά πληρώσουν αυτή τήν «ανάπτυξη» θά είναι οί εργαζόμενοι. Κι αυτό έχει ειπωθεί χίλιες φορές γιάτί έχει γίνει χίλιες φορές, και επί ΝΔ, και επί «σοσιαλισμού» και πάλι τώρα επί νεοφιλελευθερισμού.

ΕΟΚ και ΝΑΤΟ τό ίδιο συνδικάτο έλεγαν κάποτε. "Όχι δέν πρόκειται περί αυτού αλλά κατά πώς έλεγε ό Μπάριμπα Κώστας ό Βάρναλης:

*Και λευτεριά μονάχα στό γαμήσι
είτε από κάτω θές είτε από πάνω.*

Δια χειρὸς ἀθανάτου

Σιγά, ἡ ἡγεσία κοιμᾶται...

Τί ἦταν καὶ τοῦτο πού μᾶς βρῆκε! Ὁ Μακρυγιάννης τῆς Ἀριστερᾶς, ὁ σύγχρονος Μέντορας, ὁ Νέστορας τῆς πολιτικῆς μας ζωῆς, ὁ θυμόσοφος πού ἤξερε νά ἀντιπαρέρχεται μέ χιοῦμορ τίς δύσκολες ἐρωτήσεις, χάλασε ὅλη τὴ μόστρα, πού ἄλλοι φιλοτεχνούσαν γιὰ λογαριασμό του. Κι ἐκεῖ πού ὄλοι περίμεναν — καὶ προσεύχονταν κρυφά — νά ταχθεῖ, νά ρίξει τὸ βάρος του κατὰ τὴ μεριά τῶν ἐκσυγχρονιστῶν, ὁ Χαρίλαος ἀποδείχθηκε κατὰ τι κατώτερος τῶν προσδοκιῶν τους καὶ τῶν προσδοκιῶν τῶν κατ' ἐπάγγελμα διαμεσολαβητῶν τοῦ λαοῦ τῆς Δεξιᾶς, τοῦ Κέντρου καὶ τῆς Ἀριστερᾶς. Κρίμα, γιὰ τὸν ὄλοιο αὐτοῖς οἱ δύστυχοι εἶχαν κάνει τόσο κόπο, γιὰ νά τοῦ ἀλλάξουν τὸ ἱματῆ. Τόσο μελάνι ἔχυσαν γιὰ νά ἐντοπίσουν, νά προβάλουν, νά διατυμπανίσουν καὶ νά παϊνέσουν τὰ χαρίσματα τοῦ Χαρίλαου, πού κατὰ τὴ γνώμη τους, ὅτε λίγο ὅτε πολύ, ἦταν ἡ προσωποποίηση τῆς σύγχρονης, τῆς ἐκσυγχρονισμένης Ἀριστερᾶς, τῆς Ἀριστερᾶς πού δέν εἶχε πιά πολιτικούς φραγμούς καὶ προκαταλήψεις.

Νὰ δῶς πού ὁ Μακρυγιάννης τοὺς βγῆκε Μπαρμπαγιώργος. Ξεροκέφαλος, πείσμων, πιστὸς φύλακας τῶν αἰωνίων παραδόσεων καὶ τῆς μαρξιστικῆς-λενινιστικῆς ψυχῆς τοῦ ποιμνίου. Τό ἔριξε, τελικά, τὸ βάρος του ὁ Χαρίλαος καὶ τὸ ἔριξε ἐκεῖ πού «πρέπει», ἐκεῖ πού ἦταν φυσικό καὶ ἀναμενόμενο — γιὰ ὅσους ἤθελαν νά δοῦν, βέβαια, κι ὄχι γιὰ ὅσους ἐθελουτυφλοῦν.

Καὶ πού ναι τώρα ὄλοι αὐτοῖς πού τοῦ ἔκαναν κάθε λίγο τὰ βαφτίσια γιὰ νά τοῦ δώσουν κάθε φορά κι ἀπὸ ἓνα καινούργιο παρανόμι; Ποῦ βρίσκονται οἱ ἀναλυτὲς καὶ οἱ σχολιαστὲς, οἱ εἰδικευμένοι — ἐλέω Θεοῦ — στὰ τῆς Ἀριστερᾶς, περισπούδαστοι καὶ βιαστικοί, περίφροντες καὶ σκοτεινιασμένοι, ὅταν πρόκειται νά γεννήσουν τὴν πιὸ σκοτεινιασμένη, ὅταν πρόκειται νά γεννήσουν τὴν πιὸ ρηχὴ ἐπιπολαιότητα, νομίζοντας ὅτι γεννοῦν τὴν ἴδια τὴν Ἀλήθεια; Λουφάζουν. Δέν μιλοῦν. Ὅχι γιὰ τὴν λυποῦνται πού δέν βοήθησε ὁ Χαρίλαος τὸν ἐκσυγχρονισμό τοῦ ΚΚΕ — σκορδοκαῖλα τους — ἀλλὰ γιὰ τὸν ἀντέχουν νά καταστρέψουν τὸ εἶδωλο πού οἱ ἴδιοι ἔφτιαξαν. Ἐνα εἶδωλο, πού τοὺς ἐμπεριέχει καὶ «τοὺς δίνει τὴν αἰτία» — ἐν πολλοῖς. Δέν τοὺς βγῆκαν τὰ χαρτιά, τί νά κάνουμε. Αὐτοῖς, πάντως ἔκαναν ὅ, τι μπορούσαν. Καὶ τώρα, πάλι κάνουν ὅ, τιμποῦν. Σιωποῦν. Μήπως καὶ ἡ πολυλογία τους, στό κάτω κάτω τῆς γραφῆς, διαφέρει σέ τίποτα ἀπὸ τὴν τωρινὴ τους μουγαμάρα;

Ἄκουω κιόλας τίς ἀντιρρήσεις τῶν ἀεὶ αἰσιοδόξων καὶ σπεῦδω. Ἐντάξει, εἶναι ὁρατὴ ἡ διαμάχη πού διεξάγεται, ὑπάρχουν οἱ διαφορετικὲς ἀπόψεις, οἱ διαφορετικὲς προοπτικὲς. Ὑπάρχει καὶ ἡ ἄλλη πλευρὰ τοῦ νομίσματος (κι ἄς εἶναι τὸ νόμισμα τὸ ἴδιο...). Θέλετε, λοιπόν νά μιλήσουμε καὶ γιὰ τοὺς «ἀνανεωτὲς», γι' αὐτοὺς πού «κάνουν βήματα», γιὰ τοὺς ἄλλους, πού θέλουν ν' ἀνοίξουν — λέει — ἄλλους δρόμους; Ἄς διαβάσουμε, τότε τὸ κλείσιμο τοῦ Γρηγόρη Φαράκου στὴν Ὀλομέλεια τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, πού τάχθηκε μέ τὴν «ἄλλη πλευρὰ», γιὰ νά θαυμάσουμε πολιτικὸ θάρρος, διορατικὸτητα καὶ ἀποφασιστικὸτητα.

Στὸ κλείσιμο τοῦ ὁ Γρηγόρη Φαράκος θυμῆθηκε τὸ ἐπικατάρατο 1968. Ὅχι γιὰ νά ἀναγνωρίσει, ὡς ὁψιμος «ἀνανεωτῆς», ὅτι πρὶν ἀπὸ 22 χρόνια δέν ἔπαιρνε γαμπάσι ἀπὸ τίς ἀλλαγές πού ἀπαιτοῦσαν μέσα στὸ ΚΚΕ ἀκόμα καὶ τὰ πιὸ «ἀπλά μέλη». Ἀλλὰ γιὰ ν' ὑμῖσι σ' ὅσους τὸν κατηγοροῦν γιὰ «δεξιὰ παρέκκλιση» ὅτι τότε «ὑπῆρξε κάτ' ἓνα δικιά του συμβολὴ καὶ προσφορά». Ποιὰ ἦταν ἡ συμβολὴ πού ἐπικαλεῖται, δέν εἶναι ἀνάγκη νά τὴν ἔχει ζήσει κανεὶς γιὰ νά καταλάβει. Ἀρκεῖ νά δεῖ γιὰ ποιὸν λόγο ἀνακαλεῖ ἐκ τῆς ἐφεδρείας τίς ἀναθεωρητικοφάγες δάφνες του, τὴν ὥρα πού τοῦ ἐπιτίθενται, μέ τὴν κατηγορία τῆς «δεξιᾶς παρέκκλισης».

Ὅστόσο, ἄς μὴν τοῦ φᾶμε τὸ δίκιο. Αὐτὸς ὁ διορατικὸς πολιτικός, πολὺ ἐγκαιρα, 22 χρόνια μετὰ, ἀναγνωρίζει ὅτι «κρίνοντας κανεὶς τὰ πράγματα ἐκ τῶν ὑστέρων» (ποτέ ἐκ τῶν προτέρων...), *θὰ βρεῖ κάποια λάθη (...)* *στὴν ἀντίληψη* *ὅτι, ἀντιμετωπίζοντας συνολικά ὡς λαθεμένη τὴν ἄλλη πλευρὰ, δέν ἀφηνεσ* *τίποτα, πού θὰ μπορούσες νά ἐβλεπες ὡς θετικό σ' αὐτήν*. Ἐχετε ξαναδεῖ ποτέ τόσο «κομψές» διατυπώσεις, τέτοια «αὐτοκριτικὴ» στό δεύτερο πρόσωπο τῆς ἀπροσδιοριστίας; Τὰ πιθανὰ ἴχνη κριτικῆς ἐπανεκτίμησης πεθαίνουν ἀπὸ ἀσφυξία κάτω ἀπὸ σωροὺς οὐδέτερων λέξεων καὶ ἀτέλειων υποθετικῶν προτάσεων. Ὁ γενικός γραμματέας, ὁμως, φαίνεται νά μὴν καταλαβαίνει ἀπὸ τετοια. Ζεῖ στὸν κόσμον του καὶ ἐπιμένει νά ζητᾶει ἐσθια γιὰ τὴν πολιτικὴ «διορατικὸτητα» καὶ τὸ θάρρος τῆς πολιτικῆς γνώμης: *«Παρόλο πού σήμερα μπορῶ νά τὸ πῶ πιὸ ἀνοιχτά»* (πόρτα!! θὰ μᾶς πουντιάσουν τὰ ρεύματα!), *«τὸ ἔχω πει, ὁμως, παλιότερα καὶ σέ συνέλευση τῆς ΚΟΒ πού ἀνήκα»*...

Ἄς μὴν ξανακουστῆ, λοιπόν, λόγος πικρὸς γιὰ τὸν Γρηγόρη Φαράκο. Δέν τὰ λέει τώρα δὲν αὐτὰ γιὰ πρώτη φορά, τώρα πού πῆσαν τὰ ντουβάρια στό κεφάλι μας. Τὰ εἶχε πει καὶ πρὶν, στὴ συνέλευση τῆς κόβας του. Τόσο πολὺ τὸν ἐπνιγε τὸ «λάθος» ὁμως, πού ἡ φωνὴ του δέν μπορούσε νά καθελῆσει τὰ σύνορα τῆς κόβας καὶ ν' ἀκουστῆ ἀπ' τοὺς ἀριστεροὺς αὐτῆς τῆς χώρας, ἀπ' τοὺς ἀγωνιστὲς τῶν ὁποίων ἤθελαν νά ἡγοῦνται — τέτοιοι ἡγέτες, ἡγέτες τῶν ὁρίων τῆς κόβας.

Στα χερσινού σφάλλου

“Οσοι τούς λούστηκαν είκοσι χρόνια τώρα, ως τούς χαίρονται. Οι άλλοι πού τούς φυλλιαστήκανε νωρίς, έχουν τουλάχιστον τήν παρηγοριά δι δεν ξμειναν μέ σταυρωμένα τά χέρια και τά στόματα κλειστά. Τήν ανάγκη για κομμουνιστική ανανέωση δεν τήν υποστήριξαν μόνο μέσα στην κόβα τους. Έχουν τώρα ένα κέρδος: δι απέδειξαν πώς από τόν σταλινικό δογματισμό του μαρξισμού-λενινισμού, μέχρι τήν άνευ όρων προσχώρηση στη χειρότερη μορφή της σοσιαλδημοκρατίας, δεν υπάρχει τό κενό για τούς άριστερους, υπάρχει τό αίτημα της κομμουνιστικής ανανέωσης και τό στοιχείμα του ανανεωτικού κομμουνιστικού κόμματος.

Σιγά τήν παρηγοριά και τό κέρδος, θά μου πείτε. Κι όμως, πού ξέρει κανείς, μπορεί καμιά φορά νά μās χρειαστούν. Ίσως και πιά -ύντομα απ' δι, εν τή απελπισία μας, πιστεύουμε.

Μπάμπης Γεωργούλας

‘Η αίσθηση και τά νοήματα

«Σέ κορυφαίο πολιτικό γεγονός εξελίχθηκε ή χθεςινή έναρξη του συνεδρίου της ΕΑΡ» (...) «Αίσθηση προκάλεσε ή παρουσία του πρωθυπουργού κ. Κ. Μητσοτάκη, γεγονός πού σημαίνει για πρώτη φορά, όπως υπογράμμισε και ό ίδιος στό χαιρετισμό του».

Αύγή, 22.6.90

‘Η αλήθεια είναι δι τό πρωτόκολλο της ΕΑΡ δουλεύει καλά. Δεν της λείπουν οι καλοί τρόποι, κι ουτε θά μπορούσε νά τήν κατηγορήσει κανείς γι' αυτό. Πράγματι κόπηκε ή ανάσα του κόσμου μέ τά άλλεπάλληλα δελτία ειδήσεων των FM, πού άνήγγειλαν πομπωδώς τήν έναρξη του συνεδρίου της ΕΑΡ. Άπανωτά τά φλάς και οι συνεντεύξεις στελεχών, συσπάνς και κορύφωση της έντασης μέ τό αν θά λάβει μέρος ό κ. Φλωράκης, «μουντή ή άτμόσφαιρα στό συνέδριο της ΕΑΡ ύστερα από τίς εξελίξεις στό ΚΚΕ», έλεγαν άλλα FM. Άν έρχόταν κανείς από τόν Άρη, άκούγοντας τόσο σαματά θά νόμιζε δι ή καρδιά του έθνους χτυπά στους παλμούς των δρωμένων στό στάδιο Φιλίας και Ειρήνης.

Αίσθηση λοιπόν μεγάλη. Άλλά πού τά νοήματα; Τά νοήματα συμπυκνώνονται σ' εκείνη τήν μονότονη επανάληψη: «ν' αφήσουμε τό χτές και ν' άνοιχτούμε στό αύριο», «νά φτιάξουμε τήν Άριστερά του αύριο».

Άλλά μέ τήν Άριστερά του σήμερα και τούς άριστερους του σήμερα τί γίνεται; Κάποτε τούς δινόταν ή μεσσιανική ύπόσχεση για τήν κοινωνία του μέλλοντος. Σήμερα άρκει ή επίκληση του «αύριο». Τό «αύριο» υπάρχει εκεί, εκεί στον όρίζοντα των άνεκπλήρωτων ύποσχέσεων, γεμάτο ύποσχέσεις κι αυτό, δεν έχουμε παρά ν' άνοιξουμε πανιά, νά ξεκολλήσουμε απ' τό μίζερο σήμερα, ν' αφήσουμε τούς άναχρονισμούς, τίς παρελθοντολογίες, τά ξεπερασμένα σχήματα. Δεν τά σηκώνει αυτά τό «αύριο».

‘Ο Μεσσίας όμως δεν έρχεται σέ μās από τό μέλλον, φορτωμένος τά δώρα του. Το μέλλον είναι καρφωμένο σέ κάθε στιγμή του παρόντος. Άλλά ή κίβδηλη σοσιαλιστική συνείδηση του χτές, πού γεννούσε ή επίκληση του ροδαλού «αύριο», δεν μπορεί νά γιατρευτεί από τήν κίβδηλη δημοκρατική συνείδηση του σήμερα. Τουλάχιστον στό παρελθόν υπήρχε και άκροατήριο και συμμετοχή, υπήρχε δήμος για νά μπορούμε νά μιλάμε και για δημοκρατία. ‘Η Άριστερά δεν ήταν δημόσιες σχέσεις ή μόνο ύποσχέσεις. Σήμερα, εποχή κατάρρευσης των μύθων κι άπομυθοποίησης των ταμπού, σήμερα πού όλα είναι άνοιχτά, άγραφο χαρτί, συνέβη και τούτο: οι κόβες άδειασαν, οι οργανώσεις έρήμωσαν, οι συν-ελεύσεις δεν έχουν ποιόν νά ύποδεχθούν, κανείς δεν διεκδικεί τά πολιτικά του δικαιώματα. Έλάχιστοι πιά —μή έπαγγελματίες της πολιτικής— πιστεύουν δι τό βράδυ κάτι γίνεται στην οργανωσή τους.

Αυτή ή άπλή πραγματικότητα μέ τίς τεράστιες συνέπειες, δεν ταραζει τήν ήσυχη συνείδηση του κορυφαίου γεγονότος πού συντελείται εκεί στό Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας.

‘Η μεταφυσική του αύριο έχει πολλά πρόσωπα. Τώρα αναδευεί «αισθήσεις» ενώ τά νοήματα μαζί μέ τόν λαό της Άριστερας δραπετεύουν κατά τά μυρωμένα άκρογύαλια του Σαρωνικού ή κατά τά βόρεια σύνορα της πολυκατοικιούπολης εις αναζήτησιν ευτυχίας προσφέροντας ανά Σαββατοκύριακο τίς δέουσες σπουδές και τίς νενομισμένες εισφορές στις Άσφάλειες «Άστήρ» ή όπου άλλου.

Μ' αυτές τίς «αισθήσεις» τί θά γίνει σύντροφοι;

Άγγελος Έλεφάντης

Τά ἀποθέματα «στραγγαλίζουν» τὸ ἔμπόριο καί ἡ ἀγορά τῆ λογικῆ μας

Ο συνεχῆς καί ἀνηλεῆς νεοφιλελεύθερος ἰδεολογικὸς βομβαρδισμὸς μὲ ἐγχώρια καί ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ προερχόμενα βλήματα, μὲ εἶχε ἐξαναγκάσει νὰ ἀποδεχθῶ, ὡς οἰκονομολόγος τουλάχιστον, τὴν ἀποψη ὅτι ἂν τὸ κράτος πάψει νὰ παρεμβαίνει στὴν οἰκονομία, λόγω τῆς «ὀρθολογικῆς συμπεριφορᾶς τῶν οἰκονομικῶν φορέων», ἡ ἀγορά μὲ τὴν αὐτόματη προσαρμογὴ τῆς προσφορᾶς στὴ ζήτηση ἐξασφαλίζει τὴν βριστη κατανομή τῶν οἰκονομικῶν πόρων καί ὁδηγεῖ στὴν καπιταλιστικὴ ἁρμονία, ἡ ὅποια εἶναι αἰώνια, ἀφοῦ οὐδεὶς εἶναι τόσο ἡλίθιος ὥστε νὰ θέλει νὰ φύγει ἀπὸ τὸν παράδεισο.

Κάποιες ἀμφιβολίες μου σχετικὰ μὲ τὸ κατά πόσο εἶναι ὀρθολογικὸ, χρήσιμο καί ἐπιθυμητὸ νὰ ἐπενδύονται (μὲ τὴ βοήθεια, μάλιστα, κρατικῶν ἐνισχύσεων) κεφάλαια σὲ κορεσμένους κλάδους, ὅπως π.χ. στὴν κλωστοῦφαντουργία, ἢ νὰ γεμίζουν ὅλα τὰ ἑλληνικὰ νησιά ξενοδοχεῖα, ὅπως καί ἡ ἀπορία μου γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς εἰρηνικῆς συνύπαρξης στεγαστικῶν προβλήματων καί ἀδειων σπιτιῶν, καθὼς καί ἀρκετούτσικα ἄλλα ἐρωτήματά μου, πού ὁ χώρος δέν μού ἐπιτρέπει νὰ ἀναφέρω, ἀπορρίπτονταν ἀπὸ ἐμένα τὸν ἴδιο ὡς δογματικὰ παραληρήματα παλαιομαρξιστικοῦ τύπου, πού θὰ 'λεγε καί ὁ κ. Παπασπηλιάπουλος.

Πρόσφατα, ὁμως, τὸ σπέρμα τῆς ἀμφιβολίας ἄρχισε πάλι νὰ κινεῖται μέσα μου. Ἐχοντας μόλις κλείσει τὸν *Οικονομικὸ Ταχυδρόμο* καί ἀφοῦ θαύμασα τὴ φωτογένεια καί τὰ βιογραφικὰ σημεῖωματα τῶν ἡγετῶν τοῦ ΣΕΒ στό εἰδικό (;) περί βιομηχανίας (;) ἀφιέρωμα (;) τοῦ περιοδικοῦ, ἀνοιξα τὴν πρωινὴ μου οἰκονομικὴ ἐφημερίδα, ὅπου μὲ τρόπο διάβασα πρωτοσέλιδο ἄρθρο μὲ τὸν τίτλο: «Τὰ τεράστια ἀποθέματα στραγγαλίζουν τὸ ἔμπόριο». Κατὰ τὸν συντάκτη τοῦ ἀρθροῦ, στὰ τελωνεῖα τῆς χώρας, ἀλλὰ καί σὲ ἄλλους ἀποθηκευτικὸς χώρους, ἔχουν συσσωρευθεῖ μεγάλα ἀποθέματα προϊόντων, τὰ ὅποια στὴν περίπτωσιν τῶν λεγόμενων διαρκῶν καταναλωτικῶν αγαθῶν (ἠλεκτρικὲς συσκευές, ἐπιπλα, κουρτίνες, χαλιά, τηλεοράσεις, βίντεο, ἀλλὰ καί αὐτοκίνητα καί ρούχα) καλύπτουν σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἀνάγκες ζήτησης ἄνω τῶν τριῶν ἐτῶν!

Ἡ ἀνάγνωσιν τοῦ ἀρθροῦ μὲ βύθισε σὲ ἀπαισιόδοξες σκέψεις. Μὰ καλὰ, ἀφοῦ δέν ὑπῆρξε κρατικὸς παρεμβατισμὸς, ἀφοῦ διαλύθηκαν ΕΜΠΟ, ΙΤΚΟ καί ΠΡΟΜΕΤ, πῶς δέν προσαρμόστηκε ἡ προσφορὰ στὴ ζήτησιν καί, πολὺ περισσότερο, γιὰτὶ αὐξήθηκε ἡ προσφορὰ πρὶν αὐξηθεῖ ἡ ζήτησιν; Ἡ ἀναμονὴ τῆς ἐφαρμογῆς μετὰ τίς ἐκλογές ἑνὸς σταθεροποιητικοῦ προγράμματος πού θὰ ἐπελαμβάνε, μεταξύ ἄλλων, καί ὑποτίμησιν τῆς δραχμῆς εἶναι μιά πιθανὴ ἐρμηνεῖα τῆς στάσεως τοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου, μού ψιθύρισε ἡ οἰκονομολογικὴ μου λογικὴ. Ἐσπευσαν οἱ ἄνθρωποι νὰ ἀγοράσουν τότε σχετικὰ φτηνὰ σὲ δραχμῆς, ὥστε νὰ πουλήσουν αὐριο ἀκριβὰ. Αὐτὴ, πράγματι, εἶναι μιά «ὀρθολογικὴ» συμπεριφορὰ «οἰκονομοῦντων ἀτόμων». Ἄρα μὲ τὴ θεωρία εἴμαστε πρὸς τὸ παρὸν ἐντάξει.

Οἱ ἐνστάσεις ὅτι ἡ πιὸ πάνω «ὀρθολογικὴ» συμπεριφορὰ αὐξήσε υπερβολικὰ τὸ ἔλλειμμα τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου, καθιστώντας περισσότερο ἀναγκαῖα τὴν ἐφαρμογὴ ἑνὸς ἀκόμα πιὸ σκληροῦ σταθεροποιητικοῦ προγράμματος καί ὅτι οὐσιαστικὰ ἐκβίαζε καί τὴν ὑποτίμησιν, δηλαδή ὅτι κατέστρεφε τὴν «ἐθνικὴ» οἰκονομία καί ἐμᾶς μᾶς ἔκανε φτωχότερους, ἀπορρίφθηκαν διότι ἀποτελοῦν «ἀξιολογικῆς κρίσεις», οἱ ὅποιες οὐδεμία σχέση ἔχουν μὲ τὸ θέμα. Αὐτὸ πού μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ μελέτη τῶν νομοτελειῶν τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος, τὸ ὅποιο ὅπως εἶπαμε στὴν ἀρχὴ εἶναι αἰώνιο.

Σύμφωνοι, σκέφθηκα, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ περίφημη σύμπτωση προσφορᾶς - ζήτησε γιὰτὶ δέν ἐπιτεύχθηκε; Κατ' ἀρχὴν, φαίνεται ἀπ' ὅσα εἶπαμε ὅτι ὁ βασικὸς λόγος γιὰ τὴ συσσώρευσιν τῶν ἀποθεμάτων δέν ἦταν ἡ αὐξημένη ζήτησιν, ἀλλὰ ἡ συναλλαγματικὴ κερδοσκοπία ἀπὸ τὴν ἀναμενόμενη ὑποτίμησιν. Βέβαια ἡ κερδοσκοπία αὐτὴ ἀπέτυχε, διότι παρὰ τὴν πίεσιν τῶν ἐνδιαφερομένων ἡ δραχμὴ παρέμεινε σταθερὴ ἢ γιὰ τὴν ἀκρίβεια διολισθαίνουσα, ἀφοῦ στὴν ἀντίθετη περίπτωσιν ὁ πληθωρισμὸς θὰ ξεπερνοῦσε τὸ 30%. Μήπως, ὁμως, ὑπῆρχε «προσδοκία» τῶν εἰσαγωγῶν γιὰ αὐξημένη ζήτησιν στό μέλλον; Μήπως, μετὰ ἀπὸ μιά χρονικὴ ὑστέρησιν, ἀναμενόταν ὅτι ἡ ζήτησιν θὰ ἀντιστοιχοῦσε στὴν προσφορὰ; Μᾶλλον, αὐτὴ θὰ εἶναι ἡ ἐξήγησιν τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἐμπόρων, μού ξανάπε ἡ οἰκονομολογικὴ μου λογικὴ.

Πρόκειται, ὁμως, γιὰ μιά «ὀρθολογικὴ» προσδοκία; Δέν γνῶρίζαν οἱ εἰσαγωγεῖς ὅτι ἕνα σταθεροποιητικὸ πρόγραμμα στόχο ἔχει νὰ μειώσιν τὴ ζήτησιν καί ὀχι νὰ τὴν αὐξήσιν; Μπορεῖ, σκέφθηκα, ἀλλὰ οἱ πάντες ἀπὸ τὸν κ. Σμηίτη καί τὸν κ. Σουφλιά μὲχρι καί τὸν τελευταῖο ἔμπορο, γνῶρίζουν ἐπίσης ὅτι τὰ προγράμματα λιτότητας μειώνουν τὰ ἐπιδόματα τῶν μισθωτῶν καί συνταξιούχων, ἐνῶ τὰ «ἄλλα» εἰσοδήματα, αὐτὰ τῆς λεγόμενης «παραοικονομίας» δέν ἐπηρεάζονται. Ἡ συμπεριφορὰ, συνεπῶς, τῶν εἰσαγωγῶν ἦταν «ὀρθολογικὴ».

Δια γυμνού σφραγιστού

Ναι, αλλά τότε, ξανασκέφτηκα, γιατί οι «παραοικονομούντες» δέν ανταποκρίθηκαν; Μήπως γιατί ήδη έχουν αγοράσει από δύο αυτοκίνητα και τρία βίντεο ώστε να μή θέλουν άλλα, ή μήπως τό μέγεθος τής παραοικονομίας δέν είναι τόσο μεγάλο, όσο ισχυρίζονται μερικοί; Όμολογώ δι δέν γνωρίζω. Έκει, όμως, πού αρχισα να άνησυχώ για τά θεμέλια τής οικονομικής επιστήμης, ένας συνάδελφος μου θύμισε δι απαραίτητη προϋπόθεση για τήν «όρθολογική» συμπεριφορά τών «οικονομικών φορέων» είναι ή «πλήρης πληροφόρηση». Οι έμποροι, δηλαδή, θά ένεργουσαν άπολύτως όρθολογικά, άν ό κ. Χαλικιάς είχε φροντίσει να τούς ένημερώσει για τήν πορεία τής δραχμής και ό κ. Παυλόπουλος για τό άκριβές μέγεθος τής παραοικονομίας (ό Μιχάλης Παπαγιαννάκης δέν άσχολείται πιά με τό θέμα) και άν ό κάθε έμπορος γνώριζε πόσο θά εισαγάγει ό διπλάνός του, ώστε οι συνολικές εισαγωγές να μήν ξεπερνούν τή συνολική άναμενόμενη ζήτηση. Τότε, όλα θά ήταν μια χαρά. Όμως, αυτά δέν έγιναν και θά μου επιτρέψετε να διατηρώ κάποιες άμφιβολίες άν μπορούν ποτέ να γίνουν. Άρα, άνησύχησα πάλι, είναι ένδεχόμενο ή αγορά στην πράξη να προκαλεί στρεβλώσεις και τολμώ να πώ δι ίσως δέν όδηγεί στην άριστη κατανομή τών οικονομικών μέτρων.

Άλλά, ως συνεχίσουμε. Τά άποθέματα, λοιπόν, ένοχλούν γιατί δσα και να κάηκαν στό τελωνείο του Μενιδίου (άλήθεια έχουν διερευνηθεί τά κίνητρα του έμπρησμού;), πάλι πολλά είναι. Οι κάτοχοί τους ζημιώνονται τεράστια ποσά από τή δέσμευση τών κεφαλαίων τους και από τούς τόκους τών δανείων. Και έπειδή οι έμποροι δέν έχουν τάσεις αυτοκτονίας, δέν θέλουν να «στραγγαλιστούν», ξεχνούν προσωρινά τά περι τής έλεύθερης λειτουργίας τής αγοράς, τά περι παρεμβατισμού στην οικονομία κ.λπ. και προστρέχουν στό κράτος.

Ό πρόεδρος του Έμπορικού Συλλόγου Άθηνών, διαβάζω στό ίδιο άρθρο, ζητάει από τόν ύπουργό Έμπορίου να λάβει μέτρα «πυροσβεστικού» χαρακτήρα, όπως τήν προσωρινή ανακούφιση τών επιχειρήσεων του κλάδου από τις έμπορικές τράπεζες με περίοδο άνοχής σε όρισμένες δραστηριότητες και ύποχρεώσεις. Συνιστά, επίσης, σεμνώς είναι ή άλήθεια, στην κυβέρνηση να μή επιβάλλει πρόσθετα μέτρα λιτότητας πού θά μειώσουν περισσότερο τή ζήτηση.

Είναι όμως όλα αυτά «όρθολογικά»; Στο σημείο αυτό ή οικονομολογική μου λογική με έγκατέλειψε. Άν τά πράγματα είναι τόσο τραγικά, όσο προβάλλονται από τούς έμπόρους, φαίνεται δι υπάρχει κίνδυνος, χωρίς κάποια κρατική παρέμβαση, όρισμένες επιχειρήσεις να κινδυνεύουν να γίνουν προβληματικές. Η κυβέρνηση, άν είναι συνεπής με τή νεοφιλελεύθερη ιδεολογία της, πρέπει να άδιαφορήσει. Οι νόμοι τής αγοράς επιβραβεύουν ή τιμωρούν τούς «οικονομικούς φορείς», άνάλογα με τήν όρθότητα ή όχι τών αποφάσεών τους πού στηρίζονται στις «προσδοκίες» τους. Έτσι, οι επιχειρήσεις πρέπει να πουλήσουν με ζημιά ή άκόμα και να κλείσουν. Αυτή είναι ή αγορά. Μόνο πού όταν κατέβουν τά ρολά, κάποιος εργαζόμενος θά βρεθούν στό δρόμο.

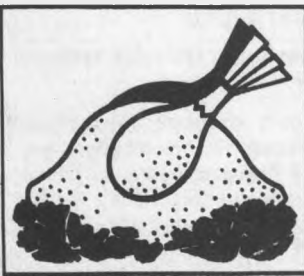
Έδώ και ή κοινή μου λογική σήκωσε τά χέρια. Είναι δυνατό ένα οικονομικό σύστημα να επιτρέπει στους λίγους να κρίνουν τήν τύχη τών πολλών, σύμφωνα με τις «όρθολογικές» ή μή αποφάσεις τους; Αυτή είναι ή πραγματικότητα μας λένε και θά τό συνηθίσετε με τόν καιρό.

*Θυμάμαι πού τήν πείραζαν συχνά τ' άλλα κορίτσια,
γελώντας την για τό ύφος της τό τόσο σοβαρό,
και μεταξύ τους έλεγαν, αίσχρό κάνοντας σχήμα,
πως θά συνήθιζε κι αυτή σιγά με τόν καιρό*

Άλλά με τόν Καββαδία μόνο δέν μαλακώνει ή ψυχή. Και ή άμφιβολία μου για τήν άποτελεσματικότητα τής νεοφιλελεύθερης άποψης για τήν κοινωνία παραμένει, άν και δέν εκφράζεται ρητά από τό φόβο μήπως κατηγορηθώ δι με τις δογματικές μου άπόψεις θά κάνω τήν Όμόνοια Τιέν - Άν - Μέν και τήν Καρδίτσα Τιμισοάρα. Μέχρι τότε, όμως, θά φοβόμαστε στραγγαλίζοντας τή λογική μας;

Χαράλαμπος Γολέμης

Λόγω λιτότητας

Έπί του πιεστηρίου. Μας ειδοποίησαν από τό ύπουργείο Προεδρίας Κυβερνήσεως δι σταματούν τή συνδρομή τους στον Πολίτη (2.500 δρχ. τό χρόνο, μείον οι κρατήσεις και τά ταχυδρομικά), διότι έχουν περικοπή τά σχετικά κονδύλια. Αισθανθήκαμε τύψεις πού ό Πολίτης συνεισέφερε κι αυτός τό κατά δύναμιν για τή διόγκωση τών έλλειμμάτων του δημοσίου, δι έκοψε κι αυτός από άλλους κρίσιμους έθνικούς τομείς, όπως ή έπιδότηση τών άθλητικών ομάδων πού φέτος θά πάρουν μόνο 3,67 δις, δσα και τό 1988, μείον ό πληθωρισμός, και τά Όλυμπιακά - Μεσογειακά έργα πού θά πάρουν μόνο 21 δισεκατομμύρια.

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Τό «ἀναπτυξιακό» ὄραμα τῆς ΝΔ

τό ὄραμα τοῦ κέρδους

τοῦ Δαμιανοῦ Παπαδημητρόπουλου

Ἔχουν ἤδη περάσει τρεῖς μῆνες ἀπό τότε πού ἡ Νέα Δημοκρατία ἀνέλαβε τήν ἐξουσία καί διάχυτη εἶναι ἡ ἀντίληψη ὅτι μετά τή φούρια τοῦ πρώτου δεκαπενθημέρου, μέ τά ταμειακά μέτρα καί τίς αὐξήσεις, τά πράγματα ἔχουν πρὸς στιγμὴ καταλαγιάσει: ὁ κ. Μητσοτάκης ἀπουσιάζει συνεχῶς, στό ἐξωτερικό, οἱ ὑπουργοὶ διαφωνοῦν καί τσακώνονται μεταξύ τους, ὁ ἐπιχειρηματικός κόσμος καταλογίζει δειλία καί διστακτικότητα στήν κυβέρνηση. Σχέδια ἐπὶ χάρτου ὑπάρχουν πολλά.

Τό κείμενο αὐτό γράφεται ἀναγκαστικά πρὶν τήν κατάθεση τοῦ «ἀναπτυξιακοῦ» ν.σ. («γιά τήν ἀνάπτυξη καί τόν ἐκσυγχρονισμό») ἀπό τόν κ. Σουφλιά στή Βουλή, ἑνός ν.σ. μέ τό ὅποιο ὑποτίθεται ὅτι θά ξαναπάρει μπρός ἡ κυβερνητική πολιτική, ἀφοῦ στήν οὐσία τό ν.σ. αὐτό θά καθορίζει τούς κανόνες τοῦ παιγνιδιοῦ.

Εἴμαστε λοιπόν ἀναγκασμένοι νά κρίνουμε τήν κυβερνητική πολιτική περισσότερο ἀπό τίς προθέσεις της παρά ἀπό τίς πράξεις της, καθώς ἀκόμα καί τό φορολογικό ν.σ. τοῦ κ. Παλιαοκρασῶ κατετέθηκε στό μέσον τῆς χρονιάς καί, σύμφωνα μέ τίς δηλώσεις τοῦ ἴδιου, δέν ἀπηχεῖ πλήρως τίς προθέσεις τῆς κυβέρνησης μιά καί στήν οὐσία εἶναι ἕνα ν.σ. πού νομιμοποιεῖ τετελεσμένα γεγονότα.

Ἐναρωτιόμαστε ὅμως πότε ἄραγε ἕνας προϋπολογισμός δέν νομιμοποιεῖ τετελεσμένα γεγονότα; Γιά παράδειγμα, ἀπό τίς συνολικές δαπάνες τοῦ προϋπολογισμοῦ (5,5 τρίς) τό ἕνα τρίτο περίπου (30,5%) πηγαίνει στήν ἐξυπηρέτηση τοῦ δημοσίου χρέους, ἄλλο ἕνα τρίτο (35,9%) γιά πληρωμὴ μισθῶν καί συντάξεων καί μένει ἕνα τρίτο ἀκριβῶς (33,5%) γιά τίς δαπάνες σέ ὅλους τούς τομεῖς (ὑγεία, παιδεία, ἀμυνα, γεωργία κλπ.). Ἐπί τῆς δαπάνης αὐτῆς, ἐκεῖνες γιά τό δημόσιο χρέος εἶναι ἀνελαστικές (θά αὐξηθοῦν μάλιστα στά ἐπόμενα δύο χρόνια) καί δέν ἐπιδέχονται μεταβολή ἐκτός κι ἂν ἡ χώρα μας ζητοῦσε τό πάγωμα τοῦ ἐξωτερικοῦ δημοσίου χρέους της, πράγμα ὅμως πού θά συνεπαγόταν τήν ἀρνηση τοῦ Δ.Ν.Τ.

Ἔτσι τό ἐνδιαφέρον τῆς κυβέρνη-

σης ἐστιάζεται στους ἄλλους δύο τομεῖς δαπανῶν, τόν τομέα μισθῶν-συντάξεων καί τόν τομέα τῶν κατά τομεῖς ἐξόδων. Ὑπάρχουν βέβαια καί τά ἔσοδα (3,4 τρίς γιά φέτος) πού ἐπιδέχονται μεταβολές καί πού ἀποτελοῦν τό πρώτο σημεῖο διαφωνίας μεταξύ τῆς κυβέρνησης, ἡ ὁποία σημειωτέον ἐμφανίζεται στό θέμα αὐτό διχασμένη, καί ἄλλων φορέων. Μιά ἀποψη, ἴσως ἡ κυρίαρχη ἀριθμητικά καί ἰδεολογικά —χωρίς αὐτό νά σημαίνει ὅτι θά ἀποδειχθεῖ τελικά καί ἡ ἐπικρατούσα—, δέν θέλει νά ἀκούσει κουβέντα γιά αὐξηση τῶν ἐσόδων, γιά ἐπιβολή δηλαδή πρόσθετων φορολογικῶν βαρῶν ἀπό τό κράτος στήν κοινωνία. Γιά τά στελέχη τῆς Ν.Δ. κάτι τέτοιο θά ἐρχόταν σέ ἀντίθεση μέ τήν ἐπαγγελία περί λιγότερου κράτους, ἀφοῦ γι' αὐτούς τό λιγότερο κράτος, γιά νά εἶναι συνεπές πρὸς τόν ἑαυτό του, πρέπει νά εἶναι λιγότερο τόσο στίς δαπάνες ὅσο καί στά ἔσοδα. Ἀντίθετα ἡ ἀντιπολίτευση (τό ΠΑΣΟΚ ἔχει ἐκφρασθεῖ ρητῶ) ἀλλά καί ἡ ΕΟΚ θεωροῦν ἀδιανόητο νά μὴν ὑπάρξει αὐξηση τοῦ φορολογικοῦ βάρους, τό ὅποιο, ὅπως ἐπισημαίνει ἡ ΕΟΚ, βρίσκεται στήν Ἑλλάδα σέ πολύ χαμηλότερο ἐπίπεδο ὡς ποσοστό ἐπὶ τοῦ Α.Ε.Π. ἀπό τόν κοινοτικό μέσον ὄρο. Ἡ καταπολέμηση τῆς φοροδιαφυγῆς κυρίως στά ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα, ἡ κατάργηση τῶν φοροαπαλλαγῶν, ἡ φορολόγηση τῶν ἀγροτῶν, τῶν παραοικονομούντων, ἀκόμα καί ἡ αὐξηση τῶν συντελεστῶν στους ἀμεσοὺς φόρους, ὅλα αὐτά προτείνονται γιά τή δραστική αὐξηση τῶν ἐσόδων πού σύμφωνα μέ «αἰσιόδοξες» προβλέψεις

θά μπορούσε νά φτάσει καί τό 40% περίπου.

Τίς ἀπόψεις αὐτές συμμερίζονται ἐν μέρει καί στελέχη τῆς κυβέρνησης, ὅπως ὁ κ. Σουφλιάς. Οἱ περισσότεροι πάντως διαφωνοῦν, θά πρέπει δέ νά σημειώσουμε ὅτι ἡ αὐξηση τῶν ἐσόδων δέν ἦταν μέσα στίς προγραμματικές-ἰδεολογικές θέσεις τῆς Νέας Δημοκρατίας, ἡ ὁποία μάλιστα, ἐπὶ κυβέρνησης Ζολῶτα τορπίλισε μία σχετική προσπάθεια τοῦ κ. Σουφλιά. Τό τί θά γίνει στό τέλος εἶναι δύσκολο νά τό πει κανεὶς ἀπό τώρα, ἀφοῦ τίς πιέσεις τῆς ΕΟΚ ἐξισορροποῦν οἱ πιέσεις τῶν διαφόρων κοινωνικῶν ὁμάδων πού θά θιγοῦν ἀπό τή διεύρυνση τῆς φορολογικῆς βάσης. Κάποια σχέδια πού ἀκούγονται γιά φορολόγηση τῶν ἀγροτῶν ἀνάλογα ὀχι μέ τήν παραγωγή ἀλλά μέ τήν ἔκταση τῆς ἀγροτικῆς γῆς πού κατέχουν (πράγμα πού θεωρεῖται ὅτι θά προαγάγει τήν ἔνταση καί τήν ἔκταση τῶν καλλιιεργειῶν), κάποιες ἄλλες σκέψεις γιά τή φορολογία τῶν ἐλεύθερων ἐπαγγελματιῶν γιά τό φόρο ἐπιτηδεύματος, γιά νέα τεκμήρια κλπ. μένει νά ἀποδειχθεῖ κατά πόσο θά μείνουν στά χαρτιά ἢ ὀχι.

Ἐπί τῆς ἐπιτομῆς τῶν «δύο τρίτων»

Μοιραῖα ἔτσι ἡ προσοχή συγκεντρώνεται στήν περιστολή τῶν ἐξόδων, γιά τήν ὁποία οἱ ἀπόψεις στους κόλπους τῆς Νέας Δημοκρατίας μέσες ἀκριεσ συμπίπτουν. Ἐναφερόμαστε βέβαια στά δύο ἀπό τά τρία περίπου ἴσα μέρη τῶν δαπανῶν, ἀφοῦ τό κομμάτι τῶν χρεῶν τοῦ δημοσίου δέν ἐπιδέχεται, ὅπως εἶπαμε, περικοπές. Μένουν

Έτσι οι μισθοί/συντάξεις και οι λοιπές δαπάνες που αποτελούν μαζί κάτι λιγότερο από το 70% των συνολικών δαπανών. Μεσοπρόθεσμη επιδίωξη της κυβέρνησης είναι να Ισοσκελίσει το τμήμα αυτό των δαπανών (3,85 τρίς περίπου) με τα έσοδα (3,4 τρίς), πράγμα που, αν γινόταν φέτος θα απαιτούσε μια πρόσθετη περιστολή δαπανών κατά 500 δις. Αν συμβεί αυτό, είτε με περιστολή των εξόδων, είτε εν μέρει και με αύξηση των εσόδων, τότε η λειτουργία του δημοσίου τομέα δεν θα είναι πλέον έλλειματική, δεν θα δημιουργεί δηλαδή καινούργια χρέη, πράγμα που με τη σειρά του θα έχει ευεργετικές επιπτώσεις στον πληθωρισμό, ο οποίος δσον αφορά τη συμβολή του δημοσίου τομέα, δημιουργείται κυρίως από τα τρέχοντα έλλειματα. Με τη σειρά της πάλι η πτώση του πληθωρισμού θα επιτρέψει την ένταξη της δραχμής στο ευρωπαϊκό νομισματικό σύστημα το 1993, σέ δύο χρόνια δηλαδή σύμφωνα με τις επιδιώξεις της κυβέρνησης.

Θά πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι τα πράγματα είναι αρκετά πιο σύνθετα από τόσο, καθώς η εξοικονόμηση μόνο 500 δις θά κατέληγε σέ ένα προϋπολογισμό ύφεσης και όχι σέ προϋπολογισμό με αυξημένες δαπάνες ή μειωμένα έσοδα, που είναι τό ίδιο γιά τήν ανάπτυξη, όπως θά ήθελε ή κυβέρνηση. Ένας «ανάπτυξιακός» προϋπολογισμός, όπως θά τον ήθελε ή Ν.Δ., θά απαιτούσε ακόμα μεγαλύτερες περικοπές στους τομείς των μισθών-συντάξεων, τής πρόνοιας, τής υγείας, τής παιδείας κ.λ.π. Στο ζήτημα αυτό υπάρχουν δισταγμένες απόψεις ανάμεσα στήν ΕΟΚ από τή μία που επιθυμεί ακριβώς έναν προϋπολογισμό λιτότητας θεωρώντας ότι μόνο έτσι θα συγκρατηθεί ο πληθωρισμός και θα μπορέσει ή δραχμή νά ένταχθεί στό Ε.Ν.Σ. και στήν κυβέρνηση από τήν άλλη, που εκτός από τήν ένταξη τής δραχμής στό Ε.Ν.Σ έχει κι άλλες σκοτούρες και θά επιθυμούσε έναν κάπως πιο αναπτυξιακό προϋπολογισμό, έστω κι αν έτσι ρισκάρει μία τροφοδότηση του πληθωρισμού μέσα από άλλα κανάλια. Ίσως τό ν.σ. του κ. Σουφλιά, που θά κατατεθεί σέ λίγες μέρες, δώσει κάποιες απαντήσεις ή έστω τό στιγμή γιά τήν κατεύθυνση που τελικά θά επιλέξει ή κυβέρνηση.

Όσο κι αν ή τριβή τής Ν.Δ. με τήν έξουσία είναι πιθανό νά τήν κάνει τελικά νά αναθεωρήσει κάποιες αρχικές απόψεις που χαρακτηρίζονται από δογματικό νεοφιλευθερισμό (π.χ. στό θέμα τής αύξησης των εσόδων), υπάρχει τό δεύτερο σκέλος τής πολιτικής τής, αυτό τής μείωσης των εξόδων, ή τής λεγόμενης «αποκρατικοποίησης» (ό δρος προτιμήθηκε από τήν «ιδιωτικοποίηση», αλλά περί αυτού πρόκειται), στό οποίο ή Ν.Δ. δεν πρόκειται νά κάνει πίσω, στό μέτρο του

λάχιστον που ή κοινωνική πάλη δεν θά τήν αναγκάσει νά βάλει νερό στό κρασί τής. Τό νόημα αυτής τής πολιτικής συμπυκνώνεται στή φράση του κ. Σουφλιά ότι στό εξής «τό κράτος δεν πρόκειται νά κάνει ούτε τόν έμπορο, ούτε τόν επιχειρηματία, ούτε τό βιομήχανο». Κι επειδή στό στόχαστρο τής πολιτικής αυτής βρίσκεται κυρίως (αλλά όχι μόνο) ή κοινωνική πολιτική του κράτους είναι προφανές ότι σύμφωνα με τις αντίληψεις τής Ν.Δ. ή κοινωνική πολιτική, ή οποία κοινωνική πολιτική, αποτελεί αντικείμενο έμπορίου, επιχειρήσεων και κερδοσκοπίας γενικότερα. Γι' αυτό και τό κράτος δεν αναμειγνύεται.

Στίς δημόσιες επιχειρήσεις

Στό ζήτημα λοιπόν των μελλοντικών δικαιοδοσιών και αρμοδιοτήτων του δημοσίου τομέα, τό πιο «δουλεμένο» μέχρι στιγμής θέμα είναι αυτό των δημοσίων επιχειρήσεων. Στήν κυριότητα του δημοσίου, σύμφωνα με τις εξαγγελίες θά παραμείνουν μόνον οι επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας καθώς και οι στρατηγικής σημασίας επιχειρήσεις που ασχολούνται με τήν παραγωγή πολεμικού υλικού. Σ' αυτές λοιπόν τις επιχειρήσεις τής «κοινής ωφέλειας» έγιναν και οι αναπροσαρμογές των τιμολογίων τους, ώστε, σύμφωνα με τήν κυβερνητική πρόθεση, νά γίνουν σταδιακά αυτοδύναμες και νά μήν εξαρτώνται από τόν κρατικό προϋπολογισμό.

Σέ τί συνίσταται όμως σύμφωνα με

τις κυβερνητικές αντίληψεις ή κοινή ωφέλεια, ποιά ήταν δηλαδή τό κριτήριο γιά τήν παραμονή ορισμένων επιχειρήσεων στή κυριότητα του δημοσίου; Ή έννοια τής κοινής ωφέλειας είναι μία έννοια λάστιχο, μία έννοια που ή Άριστερά θά επιθυμούσε νά τραβήξει ως τά άκρα, νά συμπεριλάβει δηλαδή κάθε επιχειρηματική δραστηριότητα στήν κοινή ωφέλεια. Ή ΔΕΗ, ή ο ΟΤΕ έμπίπτουν σ' αυτήν, γιατί νά μήν έμπέτουν δλες οι μεταφορές, ή κάθε είδους βιομηχανική δραστηριότητα, οι ύπηρεσίες, τό έμπόριο, τά ακίνητα και τά νοίκια, κ.ο.κ.; Πίσω λοιπόν από τήν έννοια τής κοινής ωφέλειας, μία έννοια που υποτίθεται ότι χαρακτηρίζει τό αντικείμενο μιας επιχειρηματικής δραστηριότητας, κρύβεται μία διαμάχη που αφορά περισσότερο τή μέθοδο, τή διαδικασία, σέ τελευταία ανάλυση τις παραγωγικές σχέσεις.

Δυστυχώς ή άριστερή αντίληψη περί κοινής ωφέλειας στόν τόπο μας, αλλά όχι μόνο, εξαντλήθηκε, συρρικνώθηκε, στά χαμηλά τιμολόγια των παρεχομένων ύπηρεσιών, στήν παροχή φτηνών ύπηρεσιών «για όλο τό λαό». Άλλά αν κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο (γι' αυτό άλλωστε τό συμμεριζόταν ένμέρει ακόμα και ή Δεξιά) πριν μερικές δεκαετίες, από τή μεταπολίτευση τουλάχιστον και μετά, αυτού του είδους ή αντίληψη περί κοινής ωφέλειας χρεωκοπεί, οδηγώντας κατ' ευθείαν στήν άθλιότητα. Οι τιμές κάτω του κόστους οδηγούν σέ μιάν απαξίωση των παρεχομένων ύπηρεσιών και τελικά στήν παρακμή των σχετι-

κων επιχειρήσεων, οι όποιες καταλήγουν να εξαρτώνται από έναν κρατικό προϋπολογισμό, που με τη σειρά του υφίσταται κι αυτός ως προς τα έσοδα τη συρρικνωτική επίδραση της «φτήνειας».

Τό φαινόμενο δέν είναι μόνο έλλη-νικό. Γιά παράδειγμα οι χώρες του «ύπαρκτου σοσιαλισμού» άκολούθησαν μιά παρόμοια πολιτική, προσπάθησαν δηλαδή νά κρατήσουν τό κόστος ζωής χαμηλά ως προς τά νοίκια, τήν υγεία, τήν εκπαίδευση, τή διατροφή, τίς υπηρεσίες κ.λπ. (πράγμα πού μπορούσαν νά κάνουν άφου ύπήρχε κρατικός έλεγχος σέ όλους τούς σχετικούς τομείς) εύελπιστώντας ότι τό χαμηλό κόστος ζωής θά συνεπαγόταν χαμηλό παραγωγικό κόστος, δηλαδή ανταγωνιστικότερα προϊόντα και τελικά στήν επικράτηση του σοσιαλισμού άπέναντι στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Αυτή ή υπερτίμηση τής σημασίας του τελικού προϊόντος είχε τό αντίθετο από τό επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, άφου τελικά ή δλη παραγωγική διαδικασία ένεπλάκη στά γρανάζια μιάς κοινωνίας πού ζούσε σέ προγραμματισμένη ύφηση, από τήν όποία ήταν άδύνατον νά ξεφύγει και τό τελικό, τό βιομηχανικό προϊόν.

'Αλλ' αν οι αντίληψεις τής 'Αριστεράς ως προς αυτό τό ζήτημα θά πρέπει νά αναθεωρηθούν, αυτό δέν σημαίνει ότι τό ζήτημα τής κοινής ωφέλειας, μέ τήν ευρύτερη έννοια, θεωρείται λήξαν. Γιατί πέρα από τό θέμα τής τιμής, ή 'Αριστερά μέ τήν αντίληψη της περί κοινής ωφέλειας και τής αντίστοιχης κοινής ιδιοκτησίας, θέτει κυρίως ένα θέμα έξουσίας, θέμα κοινωνικής έξουσίας στήν παραγωγική διαδικασία. Κι αυτό άκριβώς είναι τό ζουμί πού μάς τό δείχνει εβλογα ή αντίδραση τής Νέας Δημοκρατίας.

Γιά τή Νέα Δημοκρατία ή έννοια τής κοινής ωφέλειας δέν υφίσταται. 'Αν τή χρησιμοποιοεί αυτό γίνεται μόνο για λόγους ιστορικούς και προκειμένου νά κρύψει τήν άδυναμία του ιδιωτικού τομέα (ή τήν έλλειψη έμπιστοσύνης της σ' αυτόν) νά αναλάβει τίς επιχειρήσεις πού κατέχουν στρατηγική θέση στήν οικονομία και τήν έν γένει κοινωνική ζωή τής χώρας. Τό δημόσιο λοιπόν θά κρατήσει και επί Νέας Δημοκρατίας υπό τόν έλεγχό του τίς επιχειρήσεις πού θεωρεί στρατηγικής σημασίας, πέρα από αυτές πού ασχολούνται μέ τήν παραγωγή πολεμικού ύλικού, δηλαδή τόν ηλεκτρισμό, τίς έπικοινωνίες, ένα τμήμα των μεταφορών κ.λπ. 'Ο θόρυβος πού προκλήθηκε πριν ένα μήνα περίπου σχετικά μέ ένδεχόμενη πώληση τής 'Ολυμπιακής και τής ΕΤ-2 σέ ιδιώτες δείχνει ότι άκόμα και στούς κόλπους τής κυβέρνησης οι αντίληψεις περί στρατηγικής σημασίας κυμαίνονται. Οι πίο συνεπείς νεοφιλελεύθεροι, πού θεωρούν τήν τηλεόραση ως επιχειρη-

ματική δραστηριότητα στον τομέα τής ψυχαγωγίας, δέν θά ήθελαν καμιά άνάμειξη του κράτους μέ τά τηλεοπτικά κανάλια. 'Αλλά για τούς ύπόλοιπους πού διαβλέπουν (χωρίς νά άρνούνται) και τήν παρεμβατική-καθοδηγητική δυνατότητα του κράτους στον τομέα τής ψυχαγωγίας-ένημέρωσης, ένα κανάλι, ή ΕΤ-1, είναι ύπερ-αρκετό. Στόν τομέα των μεταφορών πάλι, ύπάρχουν πολλοί πού δέν βλέπουν τό λόγο γιατί νά είναι κρατικές οι άερομεταφορές, τήν ώρα πού οι θαλάσσιες και τό σημαντικότερο τμήμα των χειραίων βρίσκονται σέ ιδιωτικά χέρια (αν και υπό έντονα έλεγχόμενο καθεστώς). Τό πρόβλημα μέ τήν 'Ολυμπιακή είναι άπλώς ή μονοπωλιακή της θέση, ή όποία γεννά σκεπτικισμό στήν κυβέρνηση ως προς τή σκοπιμότητα τής ιδιωτικοποίησης της. 'Ανάλογοι προβληματισμοί θά ύπήρχαν και για τά τρένα, αν τό μέσο αυτό δέν ήταν έξ όρισμού σχεδόν προβληματικό στήν 'Ελλάδα, πράγμα πού οδηγεί στήν έλλειψη ιδιωτικού ενδιαφέροντος για τούς σιδηροδρόμους.

Τό κράτος λοιπόν θά κρατήσει π.χ. τούς έξ όρισμού έλλειμματικούς σιδηροδρόμους στήν κατοχή του, γιατί μόνον έτσι μπορεί νά ύπάρξει σιδηροδρομος, ένω είναι υπό συζήτηση αν θά πουλήσει τήν δύναμη κερδοφόρα 'Ολυμπιακή.

Τά ίδια περίπου ισχύουν και για τίς προβληματικές και ύπερχρεωμένες επιχειρήσεις, οι όποιες θά πουληθούν όλες στούς ιδιώτες άσχετα αν είναι ή μπορούν νά γίνουν κερδοφόρες. Πίό σωστά, αυτές πού θά πουληθούν θά είναι άκριβώς οι κερδοφόρες, νυν ή δύναμει, άφου για τίς άλλες δέν προκειται νά ύπάρξει ιδιωτικό ενδιαφέρον και έπομένως θά έκβληθούν. Τό πρόβλημα λοιπόν δέν είναι ταμειακό, όπως παρουσιάζεται, άφου στήν ουσία θά πουληθούν οι επιχειρήσεις εκείνες πού δέν έπιβαρύνουν, ή μπορούν νά μήν έπιβαρύνουν, τόν κρατικό προϋπολογισμό. Είναι άκριβώς πρόβλημα έξουσίας, κοινωνικής έξουσίας στήν παραγωγική διαδικασία, και ως τέτοιο αντιμετωπίζεται από τή Νέα Δημοκρατία. Μέ τίς ιδιωτικοποιήσεις ή κυβέρνηση προσπαθεί νά άποκαταστήσει και νά διασφαλίσει τήν κυριαρχία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, απαλλάσσοντάς τον από τίς παραφωνίες του παρελθόντος.

Κοινωνική πρόνοια δύο ταχυτήτων

'Ας ξαναγυρίσουμε όμως στά προβλήματα του προϋπολογισμού, στό λεγόμενο ταμειακό πρόβλημα του δημοσίου, τό όποιο αφήσαμε κατά μέρος συζητώντας για τίς ιδιωτικοποιήσεις των επιχειρήσεων του δημοσίου. Είπαμε ότι οι ιδιωτικοποιήσεις δέν γίνονται

για ταμειακούς λόγους και άλλωστε τά έσοδα πού προβλέπεται(;) νά έχει τό κράτος από τήν πώληση των επικερδών επιχειρήσεων ή τήν έκποίηση των ύπολοίπων δέν είναι έγγεγραμμένα στον φεινόν προϋπολογισμό.

Οι περικοπές δαπανών πού σκοπεύει νά κάνει ή Νέα Δημοκρατία άφορούν όλες τόν κοινωνικό και ένμέρει και τόν οργανωτικό ρόλο του κράτους. Δέν είναι δηλαδή μόνο ή παραδοσιακή έννοια τής κοινής ωφέλειας πού δέν δέχεται και επιδιώκει νά ανατρέψει ή Ν.Δ., αλλά και ή παραδοσιακή αντίληψη περί κοινωνικής πολιτικής και κοινωνικής πρόνοιας εκ μέρους του κράτους. 'Αναφερόμαστε στον τομέα των συντάξεων, των ασφαλιστικών ταμείων, τής υγείας, τής παιδείας κ.λπ.

Δέν μπορούμε βέβαια νά άρνηθούμε ότι όλοι αυτοί οι τομείς δημιουργούν έλλειμματα στό δημόσιο. Πάντα δημιουργούσαν, γι' αυτό άλλωστε ύπάρχουν και τά έσοδα μέ τά όποια οι εκάστοτε κυβερνήσεις προσπαθούσαν νά καλύψουν τίς δαπάνες. Στήν προκειμένη περίπτωση όμως ή κατεύθυνση αλλάζει και βρισκόμαστε μπροστά σέ μιά προσπάθεια άπάλειψης των έξόδων, ή, για νά τό πούμε άλλίως, μερικής καρτάρησης του τομέα τής πρόνοιας και τής γενικότερης κοινωνικής πολιτικής. 'Ο τομέας αυτός θά περιέλθει στή δικαιοδοσία των ιδιωτών, θά άποτελέσει αντικείμενο επιχειρηματικών και χρηματιστηριακών δραστηριοτήτων, θα έχουμε δηλαδή μιά διεύθυνση του κεφαλαίου σέ έναν τομέα πού, τυπικά τουλάχιστον, ήταν μέχρι σήμερα κοινωνικοποιημένος.

Μιά ματιά στά νούμερα του φεινόν «έξαναγκασμένου» προϋπολογισμού δείχνει έμφανώς τίς τάσεις. Τήν ώρα πού ό πληθωρισμός τρέχει μέ 21%, οι δαπάνες για τήν υγεία και τήν πρόνοια αυξάνονται μόλις 10,5% σέ σχέση μέ πέρυσι. Χαμηλότερες από τόν πληθωρισμό είναι και οι δαπάνες για τήν Παιδεία (αύξηση 16,9%) και για όλους τούς άλλους τομείς. 'Αξίζει δέ νά σημειώσουμε ότι οι δαπάνες για τά ασφαλιστικά Ταμεία είναι κρατημένες στά περσινά επίπεδα, άφου ή αύξηση σέ σχέση μέ πέρυσι είναι μόλις 2,9%. Συνυπολογίζοντας δηλαδή και τόν πληθωρισμό έχουμε μιά μείωση πού υπερβαίνει τό 15%. 'Ας πάρουμε όμως τούς τομείς αυτούς κατά σειρά.

Στήν Παιδεία οι μέχρι στιγμής εξαγγελίες τής κυβέρνησης περιορίζονται στήν καθιέρωση των ιδιωτικών Πανεπιστημίων. Κουβέντα δέν έχει λεχθεί για τά τεράστια προβλήματα τής εκπαίδευσης, προβλήματα πού άφορούν τή μέθοδο, τό αντικείμενο, τό περιεχόμενο, τήν όργάνωση κ.ο.κ. 'Αντίθετα όρισμένες πράξεις τής κυβέρνησης, όπως είναι ή άνατροπή του καθεστώτος των άπολύσεων για τούς ιδιωτικούς εκπαιδευτικούς δείχνει ότι και

στην Παιδεία ή Ν.Δ. επαφίεται στο *laissez faire*, στον ανταγωνισμό μεταξύ ιδιωτικής και κρατικής εκπαίδευσης. Ήδη αρκετοί επιχειρηματίες της Μέσης εκπαίδευσης έτοιμάζονται να επεκταθούν και στην Άνωτάτη. Τό κράτος, αν όλα πάνε καλά, θα απαλλαγεί έτσι από ένα μέρος του κόστους της εκπαίδευσης τό οποίο θα μετακυληθεί στους πολίτες, ως υπόθεση συναλλαγής μεταξύ ιδιωτών, μεταξύ του πελάτη και του επιχειρηματία. Θα λέγαμε μάλιστα ότι ή κυβέρνηση ευελπιστεί να επικρατήσει ή ιδιωτική έναντι της δημόσιας εκπαίδευσης σέ όλες τις βαθμίδες, ούτω ώστε ή δεύτερη προοδευτικά να φθίνει. Είναι μάλιστα στό χέρι της κυβέρνησης να «βοηθήσει» τή δημόσια εκπαίδευση να χάσει τή μάχη — κι αν κρίνουμε από τόν φειτόν προϋπολογισμό και τή γενικότερη άδιαφορία που έπιδεικνύει άπέναντι στα λεγόμενα θεσμικά, αλλά και τά ουσιαστικά προβλήματα της παιδείας, αυτό ακριβώς κάνει. Είναι προφανές ότι ή Παιδεία είναι για τή Ν.Δ. πρωτίστως μία επιχειρηματική δραστηριότητα, άφου, στό κάτω-κάτω, δέν κάνει τίποτα περισσότερο από τό να βοηθάει, να προετοιμάζει, τά παιδιά να ένταχθούν, να πουλήσουν τόν εαυτό τους, στην κοινωνία των επιχειρήσεων. Όποιαδήποτε κρατική παρέμβαση στην νέα «ώφελμιστική» (τόσο από τήν πλευρά του επιχειρηματία, όσο και από τήν πλευρά του πελάτη) αντίληψη περί παιδείας, μόνο ένοχλητικά παράσιτα μπορεί να προκαλέσει.

Στήν υγεία. Επιχειρηματική δραστηριότητα είναι βέβαια κι αυτή. Όπως και σέ άλλους τομείς, έτσι και έδώ, ή κυβέρνηση δέν καταργεί τό ΕΣΥ, άφου για δσους γιατρούς θέλουν, θα διατηρηθεί ό θεσμός της πλήρους και αποκλειστικής άπασχόλησης. Παράλληλα όμως, θα θεσπιστεί και ή μη αποκλειστική άπασχόληση, όπου ό γιατρός θα πληρώνεται μέν λιγότερο, θα έχει όμως δικαίωμα να διατηρεί και ιδιωτικό ιατρείο. Θα καθιερωθούν και δύο ακόμα κατηγορίες γιατρών μέ ακόμα πιό χαλαρή (όργανική και μισθολογική) σχέση μέ τά δημόσια νοσοκομεία, κατηγορίες που σέ τελευταία άνάλυση θα άσκουν ιδιωτική ιατρική μέσα στα δημόσια νοσοκομεία.

Ή κυβέρνηση ευελπιστεί ότι πολλοί από τούς σημερινούς γιατρούς πλήρους και αποκλειστικής άπασχόλησης θα θελήσουν να ένταχθούν στην δεύτερη κατηγορία, προκειμένου να «νομιμοποιήσουν» ή να άνοιξουν τό ιδιωτικό τους ιατρείο, πράγμα που θα έλαφρύνει άρκετά τά κονδύλια για τή μισθοδοσία των γιατρών. Είναι μάλιστα τέτοια ή βεβαιότητα ότι έτσι θα γίνει, ώστε ή Ν.Δ. άνησυχεί τώρα μήπως και στό τέλος άδειάσουν τά νοσοκομεία από γιατρούς πλήρους και αποκλειστικής άπασχόλησης, οι όποιοι

είναι άπαραίτητοι για να βγάλουν πέρα τή «βρωμοδουλεία» δηλαδή τή δουλεία του νοσοκομείου. Έχουμε και έδώ λοιπόν να κάνουμε μέ μία προσπάθεια μετακύλησης του κόστους της υγείας από τό κράτος στην κοινωνία, δηλαδή στην ιδιώτη πολίτη και στόν ιδιώτη γιατρό. Σ' αυτή τήν ιδιωτική σχέση τό κράτος θα παρέχει τόν τόπο συνάντησης, δηλαδή τό νοσοκομείο, έναντι κάποιου οικονομικού άνταλλάγματος.

Θά πρέπει έδώ να πούμε ότι στους δύο αυτούς τομείς, τήν παιδεία και τήν υγεία, είχαμε τελευταία τις δύο μεγάλες άπεργίες, τήν άπεργία διάρκειας των εκπαιδευτικών και τήν τετραήμερη «προειδοποιητική» των νοσοκομειακών γιατρών. Και οι δύο κλάδοι διεκδικούν να μή θιγεί (ή και να βελτιωθεί) ή οικονομική τους κατάσταση μέσα από τις αλλαγές που έτοιμάζει ή κυβέρνηση στους δύο αυτούς τομείς. Τόσο τό νόημα των άπεργιών, όσο και ή άπάθεια μέ τήν όποία (ως εκ τούτου;) τις αντιμετώπιζει ή κοινωνία δημιουργεί τήν έξήξ, κατάσταση: οι πολιτικές-κοινωνικές έπιλογές της Ν.Δ. συναντούν μόνο συνδικαλιστική αντίδραση από τούς ενδιαφερόμενους κλάδους, πράγμα που σημαίνει ότι ή Ν.Δ. μπορεί να εφαρμόσει άνετα τά σχέδιά της, αρκεί σέ τελική άνάλυση να άποφασίσει να πληρώσει τούς «ένδιαφερομένους» κλάδους, ώστε να σωπήσουν.

Έρχόμαστε τώρα στό ζήτημα των **άσφαλιστικών ταμείων**. Είδαμε ήδη, ότι όσον άφορά τήν περίθαλψη, ή κυβέρνηση, μέ τήν ιδιωτικοποίηση της υγείας, στοχεύει σέ περίθαλψη αύξημένων οικονομικών άπαιτήσεων. Σ' αυτή τήν περίθαλψη τά ύπάρχοντα ταμεία είναι άδύνατο να άνταποκριθούν. Ούτε βέβαια μπορούν να άνταποκριθούν στόν πολύ πιό πολυδάπανο τομέα της συνταξιοδότησης. Ή κυβέρνηση έχει ήδη προαναγγείλει τήν καθέρωση μιας έλάχιστης έθνικής σύνταξης ή όποία θα παρέχεται από τούς ύπάρχοντες άσφαλιστικούς φορείς, και ή όποία θα πρέπει να βρίσκεται κάπου άνάμεσα στα όρια της άναξιοπρεπούς επιβίωσης και του άξιοπρεπούς θανάτου. Από κεί και πέρα, για όποιον θέτει κάτι καλύτερο, θα προωθηθεί ή επικουρική ιδιωτική άσφάλιση. Ίδιωτικές έταιρείες θα προσφέρουν συνταξιοδοτικά προγράμματα, θα άντλούν από τήν κοινωνία ένα σεβαστό πρόσθετο ποσό, τό όποιο θα τζιράρουν οι έταιρείες διαχείρισης επενδύσεων. Θα ύπάρξει λοιπόν μία πρόσθετη άποταμίευση (πιό σωστά μία έκταμίευση), από τήν κοινωνία ή όποία θα διοχετευθεί άμεσα σέ χρηματιστηριακές δραστηριότητες. Σέ αντίθεση μέ τά ύπάρχοντα ταμεία τό χρήμα δέν θα κάθεται αλλά θα γυρίζει. Ή άσφάλιση φεύγει λοιπόν από τή δικαιοδοσία του άσφαλιζόμενου και

παύει να έχει τό νόημα της άποταμίευσης. Ό άσφαλιζόμενος γίνεται άντικείμενο της άσφαλιστικής διαδικασίας, ή όποία καθίσταται μία επιχειρηματική δραστηριότητα μέ σκοπό τό κέρδος.

Άπομένει ένας ακόμα επιδεικτικός περικοπών τομέας, οι μισθοί. Πέρα όμως από τήν περιπετειώδη υπόθεση της άπόλυσης των έκτάκτων, κατά τά άλλα δέν μπορεί κανείς σήμερα να συμπεράνει πολλά πράγματα, ως προς τή μισθολογική πολιτική καθώς ή κυβέρνηση έχει μέν δείξει τις διαθέσεις της, αλλά όχι και τις προθέσεις της.

Τό δράμα του κέρδους

Μέ άφορμή λοιπόν τά έλλείμματα και τήν κακή ποιότητα των παρεχομένων ύπηρεσιών, ή κυβέρνηση επιδιώκει τήν παράδοση όλων των τομέων της οικονομικής και κοινωνικής ζωής στην επιχειρηματική δραστηριότητα του κεφαλαίου, ως μόνου ίκανού να τούς «ανάπτύξει».

Αν ή μετακύληση του κόστους των τομέων αυτών στην κοινωνία θα πρέπει να θεωρείται άναπόφευκτη προκειμένου να άναβαθμιστούν οι ύπηρεσίες τους που ήταν άπαραδέκτα ύποτιμημένες στην όκταετία του ΠΑΣΟΚ αλλά και προηγουμένως, ή αλλαγή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος και του «νοήματος» τήν όποία συνεπάγεται ή είσοδος του ιδιωτικού κεφαλαίου στους τομείς αυτούς είναι μία άλλη Ιστορία, που μετατοπίζει τό πρόβλημα: από τήν κοινή όφέλεια και τήν χρεωκοπία των περί αυτήν αντίληψεων, οδηγούμαστε στην όφέλεια του κεφαλαίου, δηλαδή στό κέρδος, ως άπαραίτητο σύμφωνα μέ τις νεοδημοκρατικές άντιλήψεις και αποκλειστικού διαμεσολαβητή διά του όποιου μπορεί να προκύψει ή «μετασχηματισμένη» κοινή όφέλεια. Και έπειδή τό μέσο είναι ως γνωστό, τό μήνυμα, κοινή όφέλεια είναι πλέον τό κέρδος. Ή Νέα Δημοκρατία μέ συνέπεια επιδιώκει τήν παράδοση όλων των ταμείων της κοινωνικής ζωής στό κεφάλαιο, προς αξιοποίηση, σύμφωνα μέ τήν κεφαλαιοκρατική έννοια του όρου (άρα και τήν παράδοση των δημοσίων έκτάσεων στους ιδιώτες).

Τό κοινωνικό δράμα της Ν.Δ. είναι σίγουρα συνεκτικό και συνεπές προς τόν εαυτό του, άσφυκτικά συνεκτικό θα λέγαμε και ως εκ τούτου άφόρητο. Κανένα κενό, έτσι για να ξαποστάσουμε δέν ύπάρχει μέσα του, είναι όμως αντίθετα γεμάτο κενά γύρω του: έννοιες κενές, άνάγκες κενές, άνθρωποι κενοί. Αυτοί είναι οι άκρογωνιαίοι λίθοι του «ανάπτυξιακού» δράματος της Νέας Δημοκρατίας.

ΚΚΕ: πολιτική χωρίς ιδεολογία καί ιδεολογία χωρίς πολιτική

Ἐναντιβόλα, τό ἐνδιαφέρον τῆς κοινῆς γνώμης τό τελευταῖο δεκαπενθήμερο ἐπικεντρώθηκε στίς διαδικασίες τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ. Θά ἀλλάξει τό ΚΚΕ, θά κερδίσουν οἱ «συντηρητικοί» ἢ θά κερδίσουν οἱ «ἀνανεωτικοί». Κι ἐνῶ οἱ «Θέσεις» πού ἐξεπόνησε ἡ σχετική ἐπιτροπή ὁμιλοῦν περί παντός τοῦ ἐπιστητοῦ, ὅπως γιά τήν πρόσφατη δράση τοῦ κόμματος, τήν κυβέρνηση τῆς Ν.Δ., τόν Συνασπισμό, τήν Τ.Α., τήν ΕΟΚ, τό συνδικαλιστικό κίνημα, τή διεθνή κατάσταση, ὡστόσο, τά ἴδια τά στελέχη τοῦ κόμματος πού ἔλαβαν μέρος στήν «Πλατεία Ὀλομέλεια», οἱ ὁμιλίες τοῦ Χαρ. Φλωράκη καί τοῦ Γ.Γ. Γρηγόρη Φαράκου καί τῶν ἄλλων μελῶν τοῦ Π.Γ., ἀσχολήθηκαν σχεδόν ἀποκλειστικά μέ τρία σημεία, ἀδιαφορώντας ἐπιδεικτικά γιά τίς ὑπόλοιπες «Θέσεις».

Τά τρία σημεία, τό ζουμί τελικά, ἦταν ὁ προλεταριακός διεθνισμός, ὁ δημοκρατικός συγκεντρωτισμός, τέλος, ὁ μαρξισμός-λενινισμός. Ὅσοι τά ὑπεράσπισαν (δλα τά μέλη τοῦ Π.Γ. πλήν τοῦ Γ. Φαράκου, ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν μελῶν τῆς ΚΕ καί ὁ Χαρ. Φλωράκης αὐτοπροσώπως) ἦταν οἱ «συντηρητικοί», ὅσοι ἤθελαν τήν ἀπάλειψη αὐτῶν τῶν δρων ἦταν οἱ «ἀνανεωτές». «Ἐνανεωτές», ὡστόσο, καί «συντηρητικοί», οὐδεμία διαφωρία ἐξέφρασαν ὡς πρός τή γενικότερη καί τή συγκεκριμένη πολιτική τοῦ κόμματος. Ἐτσι αὐτονομώντας οἱ ἴδιοι ἓνα πρόβλημα ὁρολογίας καί ἀποδίδοντας του δραματικές καί ἐκρηκτικές διαστάσεις ὑποβάθμισαν ὀλοκληρωτικά τίς καθαυτοῦ πολιτικές διαφωρίες (ἀν ὑπῆρχαν) καί γενικά ἀποσιώπησαν τά ζητήματα πολιτικῆς στρατηγικῆς. Γιατί διαβάζοντας τίς «Θέσεις» δέν βλέπει κανεῖς πού καί πῶς οἱ δῦστάμενες ἀπόψεις γιά τά ὑποτιθέμενα θεμελιώδη προβλήματα ιδεολογίας τοῦ κόμματος, ὡς κόμματος κομμουνιστικοῦ, ἐπηρεάζουν τή συνολική προβληματική.

Θά περίμενε δηλαδή κανεῖς ὅτι ἐκεῖνοι πού εἶναι ὑπέρ τοῦ «προλεταριακοῦ διεθνισμοῦ» ἢ τοῦ «μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ» κάπως ἀλλιῶς θά ἐβλεπαν π.χ. τό ζήτημα τῶν συμμαχιῶν καί τά μέτωπα πάλης σέ σχέση μέ τοῦς «ἀνανεωτές»

τοῦ Ἄγγελου Ἐλεφάντη

πού ἐπιμένουν στήν ἀπέλειψη αὐτῆς τῆς παραδοσιακῆς καί ἀναχρονιστικῆς ὁρολογίας, ὅπως οἱ ἴδιοι τή χαρακτηρίζουν. Ἄν δηλαδή ἡ ἔμμονή στήν παράδοση ἢ τά «ἀνοίγματα» συνιστοῦν μιά οὐσιώδη ιδεολογική διαφορά, ἡ ιδεολογία αὐτή εἶναι ἀπλῶς μαιντανός ἀφοῦ δέν διαπερνᾶ, δέν χρωματίζει, δέν ἐπηρεάζει τήν πολιτική. Ἡ ὑπερ-ιδεολογικοποίηση ζευγαρώνεται ἐπομένως μέ τήν ἀποιδεολογικοποίηση τῆς πολιτικῆς ἀφοῦ ἡ πολιτική μπορεῖ νά πορευεῖται τό ἴδιο καί μέ τή μιά καί μέ τήν ἄλλη ιδεολογία. Ἐξίσου μπορεῖ νά εἶναι κανεῖς ὑπέρ τῆς συμμαχίας μέ τή Ν.Δ. (καί ἦταν ὄλοι) ὄντας ταυτόχρονα διαπύσιος κήρυκας τοῦ «μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ», νά εἶναι κανεῖς ὑπέρ τῆς συμμαχίας μέ τό ΠΑΣΟΚ στίς δημοτικές ἐκλογές ὄντας ταυτόχρονα ἐνθερμος ὑποστηρικτής τοῦ «προλεταριακοῦ διεθνισμοῦ». Καί ἀπό τήν ἄλλη μπορεῖ νά εἶναι κανεῖς ἐξίσου διαπύσιος κήρυκας τῆς συμμαχίας μέ τόν Τζαννετάκη καί τό ΠΑΣΟΚ στίς δημοτικές ἐνῶ ἀκούει περί «μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ» καί διαρρηγνύει τά ἱμάτιά του. Ἄλλωστε ὑπέρμαχοι καί πολέμιοι τοῦ δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ, ἀκόμη καί πρόσφατα τράβηξαν ἐξίσου ἀποφασιστικά τά μεγάλα μαχαίρια γιά νά ἐξοντώσουν τή «φραξιονιστική» ὁμάδα Γράβα, ἐνῶ καί οἱ μὲν καί οἱ δέ βρέθηκαν ὁμονοοῦντες στό νά ἀπαλειψοῦν, διά βοῆς ἢ διά τῆς σιωπῆς, τό ζήτημα τῆς «δικτατορίας τοῦ προλε-

ταριάτου» για τό όποιο ό Χαρ. Φλωράκης μόλις δύο χρόνια πριν έλεγε ότι «προσιδιάζει στις ελληνικές συνθήκες».

«Γιατί ένα από τά χαρακτηριστικά του όπορτουνισμού είναι νά μή λέμε καθαρά τί θέλουμε νά πούμε».

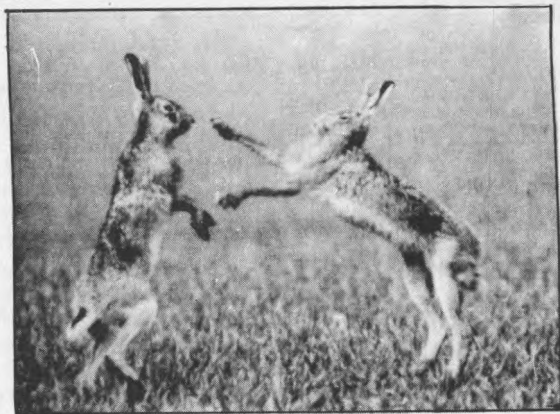
Χαρίλαος Φλωράκης
(Όμιλία στην Όλομέλεια)

Καί τί ήθελε νά πεί ό Χαρ. Φλωράκης όταν υπεράσπιζε μέ σθένος τόν προλεταριακό διεθνισμό; Τά λόγια έλεγαν ότι τά ΚΚ, και στό παρελθόν και στό μέλλον, έχουν ανάγκη νά συνεννοούνται, νά ανταλλάσσουν πληροφορίες, εμπειρίες, νά συνεργάζονται, νά αντιμετώπιζουν από κοινού κοινές ύποθέσεις, νά παλεύουν για τόν κοινό στόχο πού είναι ό σοσιαλισμός. Καί πολύ θυμοσοφικά ρώταγε: μά καλά, αυτές οι άνάγκες έπαψαν νά υπάρχουν; *«Πάσαμε νά έχουμε κοινό αντίπαλο τόν Ιμπεριαλισμό, νά έχουμε τό κοινό πρόβλημα τής καπιταλιστικής έκμετάλλευσης;»* Νάτος, λοιπόν, ό «προλεταριακός διεθνισμός» κατά τόν Χ. Φλωράκη πού αποδίδει στό ΚΚΕ τήν Ιδεολογική του φυσιογνωμία ώς κομμουνιστικού κόμματος!

Τό ζήτημα, βέβαια, δέν είναι νά υπενθυμίσει κανείς στόν Χ. Φλωράκη και σ' άλλους τούς άλλους σημερινούς ή παλιότερους ύποστηρικτές του προλεταριακού διεθνισμού, τί ήταν αυτή ή Ιδεολογία μέσα στην πραγματική Ιστορία τών ΚΚ και τών κοινωνιών του «ύπαρκτου σοσιαλισμού». Ότι δηλαδή, ξεκινώντας από τήν άνάγκη, τήν πολιτική άνάγκη τών προλεταρίων και τών ΚΚ για συνεργασία και άλληλεγγύη, διά τής Γ' Διεθνούς, άργότερα διά τής Κομμφορμ, αυτός ό «διεθνισμός» έγινε ένας γιγαντιαίος μηχανισμός εξάρτησης τών ΚΚ από τό ΚΚΣΕ και τά κρατικά συμφέροντα τής Σοβιετικής Ένωσης. Ότι, στό όνομα του «προλεταριακού διεθνισμού», οι χώρες τής Άνατολικής και Κεντρικής Εύρώπης εξαρτήθηκαν στρατιωτικά, Ιδεολογικά και οικονομικά από τή Σοβιετική Ένωση μέ βάση τό δόγμα του «κόμματος όδηγού» και του άπαρασάλευτου κανόνα του πρωτοπριακού ρόλου τής ΕΣΣΔ, ενός κανόνα πού όσοι άφρονες νόμισαν ότι μπορούν νά παραβιάσουν ή νά παρακάμψουν αναγκάστηκαν διά πυρός και σιδήρου νά τόν προσκυνήσουν (Βερολίνο 1953, Ούγγαρια 1956, Τσεχοσλοβακία 1968).

Πραγματικά τό ζήτημα δέν είναι αυτό σήμερα, πράγμα γνωστό πιά και όρατό διά γυμνού όφθαλμού. Τό ζήτημα είναι ότι ή ύποτιθέμενη άλλη πλευρά, ή «άνανεωτική», εκείνη του Γ. Φαράκου, πού θέλει νά άπαλείψει τόν «προλεταριακό διεθνισμό», νά τόν καταργήσει από τό Ιδεολογικό δεκανίκι του ΚΚΕ, όταν αναφέρεται στην Ιστορία πού εφτιαξε ό «προλεταριακός διεθνισμός», λέει ακριβώς τά ίδια μέ τόν Χ. Φλωράκη. *«Θέλω νά θυμηθώ τό 1968»*, είπε στό «προσωπικό» του κλείσιμο στην Όλομέλεια. *«Δέν πιστεύω νά μήν ξέρετε ότι ήταν μία εποχή πού ύπήρξε μία κάποια δική μου συμβολή, προσφορά. (...) Νομίζω ότι αυτό είναι κάτι πού πρέπει κανείς νά τό παίρνει ύπόψη του όταν, εύκολα ίσως, κρίνει όρισμένα πράγματα ώς δεξιά παρέκκλιση».*

Καί ποιά ήταν ή προσφορά του Γ. Φαράκου τό 1968; Ό καθένας ξέρει ότι συνέβαλε κι αυτός στό νά εξοντωθούν οι «άναθεωρητές» και, στό όνομα του «προλεταριακού διεθνισμού», τό

ΚΚΕ νά επικροτήσει τήν εισβολή τών Σοβιετικών στην Τσεχοσλοβακία. Αυτήν τήν προσφορά του, κανείς δέν μπορεί νά του τήν μειώσει, γι' αυτό και τήν επικαλείται για νά δείξει ότι είναι υπεράνω ύποψίας, ότι στις κρίσιμες στιγμές ήταν πιστός στόν νόμο, ότι δέν είχε έπιδείξει «μικροαστικές ταλαντεύσεις» και «δεξιές παρεκκλίσεις».

«Όλοι είμαστε υπέρ τής άνανέωσης και δέν μπορεί ένας πραγματικός κομμουνιστής νά είναι αντίθετος στην άνανέωση»

Χαρ. Φλωράκης
(Όμιλία στην Όλομέλεια)

Μόλις πριν από τρία χρόνια άκόμη και τό άκουσμα τής λέξης άνανέωση του «έφερενε άνατριχίλα». Άλλά κι αυτό τό είπα ξείπα δέν είναι πιά τό σημερινό ζήτημα. Τό σημερινό ζήτημα είναι ότι ό άνανεωτής Χ. Φλωράκης, καθώς σήμερα αναφέρεται στό τί έγινε ψηλά στής Ρωσίας τά χιόνια, πού λέει και τό παλιό τραγούδι, δέν ξέρει τίποτε και συνιστά προσοχή και άναμονή νά ξεκαθαρίσουν τά πράγματα. *«Περιμένετε λιγάκι»* είπε. *«Άφού τά ίδια τά κόμματα δέν έχουν καταλήξει, πέρα από μία γενική διαπίστωση, από εδώ εμείς βγάζουμε συμπεράσματα;».*

Πράγματι, τά πράγματα δέν είναι ξεκαθαρισμένα. Όχι τά πράγματα τής Ιστορίας — ποιός νοιάζεται γι' αυτήν. Άλλά ποιός έγγυάται άν θά είναι τό ΚΚΣΕ τό επίκεντρο τής έξουσίας ή τό υπό διαμόρφωση ΚΚ Ρωσίας και ποιός, και πώς θά 'χουν τό πάνω χέρι εκεί;

Καί μία και εκεί, ψηλά στής Ρωσίας τά χιόνια, όχι μόνο τό ζήτημα τής έξουσίας αλλά ούτε τών γενικότερων κοινωνικών κατευθύνσεων ούτε, άρα, τής επίσημης Ιδεολογίας είναι ξεκαθαρισμένο, διατηρείται και εδώ ή έκκρεμότητα του «μαρξισμού-λενινισμού». Καμία άπάλειψη του «μαρξισμού-λενινισμού» δέν έγινε στην ΕΣΣΔ έστω κι άν ή Ιδεολογία αυτή είναι διάτρητη. Κι έχει δικίο ό Χ. Φλωράκης όταν υπενθυμίζει ότι ανεξάρτητα από τό άν τόν όρο αυτό τόν έπλασε ό Στάλιν, όλα τά έπίσημα κείμενα του ΚΚΣΕ αναφέρονται στόν «μαρξισμό-λενινισμό» και ό ίδιος ό Γκορμπατσώφ, παρόλο πού ό Στάλιν είναι πεθαμένος και νεκρός.

Βέβαια, θά ήταν όχι μόνο παράλογο αλλά και άπολιτική κακοήθεια νά ύποστηρίξει κανείς ότι ό Χ. Φλωράκης και τό Π.Γ. «παίρνει έντολές από τή Μόσχα». Πράγματι, έχει περάσει ό καιρός τής όργανωτικής (κι όχι μόνο) εξάρτησης. Άλλά, έφόσον ό Χ. Φλωράκης, βαθιά μέσα στό μυαλό του αλλά και έντελώς καθαρά στά λόγια

του, για κάθε φάση της Ιστορίας του κινήματος, είτε πρόκειται για την ΕΕΣΔ είτε για το ΚΚΕ, είναι απόλυτα πεισμένος ότι στις «τότε συνθήκες» ό,τι επράχθη, κατά βάση, καλώς επράχθη —τά άλλα είναι παραλείψεις και «λάθη»— δεν μπορεί να αναιρέσει την ιδεολογία εκείνη στο όνομα της οποίας γράφτηκε μία Ιστορία δεκαετιών και φτιάχτηκαν τά καθεστώτα στο όνομα των οποίων όμνυε και όμνυει. Είναι ζήτημα πολιτικής παιδείας δηλαδή, τόσο κλειστής, που δεν έμπεριέχει την αυτοαναιρέσή της. Έτσι του είναι ξένη ή αυτογνωσία εκείνη που θα αναδείκνυε την ιστορική παραχάραξη του πνεύματος και του γράμματος του μαρξισμού, εκείνη που θα έδειχνε ότι ο διαβόητος «μαρξισμός-λενινισμός» των μαρξοφώνων έγχειριδίων της 'Ακαδημίας των 'Επιστημών της ΕΕΣΔ και των ιδεολογικών κομματικών επιτροπών ήταν εκείνος που μετέτρεψε τις κομμουνιστικές ιδέες και τον μαρξισμό σε άπολογητή της βάνουσης καταπίεσης επί του προλεταριάτου και τον κατέστησε για το σοβιετικό λαό και τους λαούς της Α. Εὐρώπης ιδεολογία μισητή και παραλυτική.

Μά καλά ο Γ. Φαράκος και οι άλλοι «άνανεωτές» διαθέτουν αυτήν την αυτογνωσία; Όταν σήμερα θέλουν ν' απαλείψουν τον όρο «μαρξισμός-λενινισμός» τό επιδιώκουν επειδή έχουν συνειδητοποιήσει τό βάθος της ιστορικής παραχάραξης στην όποια και οι ίδιοι, στο μέτρο των δυνατοτήτων τους, συνήργησαν μέ άφοσίωση κι επιμέλεια; Έχουν άποδεχθεί ότι, όντας οι έγχώριοι προπαγανδιστές και κήρυκες του «μαρξισμού-λενινισμού» των μαθημάτων της ΚΟΑ και της ΚΝΕ, συνήργησαν στη διάδοση μιάς παραλυτικής-λαϊκιστικής ιδεολογίας μέσα στο ελληνικό κίνημα που τό καθήλωσε σε στασιμότητα; Νά όμως που ο Γ. Φαράκος, στο προσωπικό του «κλεισίμο», αυτή άκριβώς τή συνεισφορά επικαλείται: «στο βιβλίό (Σημ. βιβλίό του Γρ. Φαράκου) που γραφόταν πριν 25 χρόνια στη φυλακή» όπου γίνηκε «μιά προσπάθεια νά ειπωθούν οι καινούριες διατάξεις μέσα στην κοινωνία» και στο έργο του ως καθοδηγητή της ΚΝΕ. 'Αφού σήμερα, ως άνανεωτής επικαλείται εκείνο τό έργο πάει νά πεί ότι τό πιστεύει: ότι κι αυτός είναι καλά άγκυρωμένος στο τέλμα του μαρξισμού-λενινισμού.

Αλλά τότε ή όλη ύπόθεση μοιάζει μέ συμπαιγνία; 'Αφού σε «άνανεωτές» και «συντηρητικούς», λίγο νά ξύσεις κάτω από την επιφάνεια, θά δεις τό άναλλοίωτο πρόσωπο του «μαρξισμού-λενινισμού» τότε γιατί αυτή ή ένταση, ή διάσπαση, γιατί αυτή ή δραματική σχεδόν έκρηξη στην 'Ολομέλεια, γιατί αυτό τό πάθος για άλλαγή από τή μιά, για συντήρηση από την άλλη κάποιων ιδεολογικών συμβολισμών, γιατί ένα ζήτημα όρολογίας τελικά χωρίζει τό στελεχικό δυναμικό του ΚΚΕ σε παρατάξεις, όταν μάλιστα αυτές οι παρατάξεις περί του πρακτέου όμονοούν;

Οι κύριες έρμηνείες των δημοσιογραφικών αναλυτών περιστρέφονται γύρω από τους άξονες «νέου»-«γέρο», «γκορμποασοφικοί»-«λιγκατσοφικοί». 'Αλλά δεν βρίσκεται εκεί τό ζήτημα, άν και αυτές οι διακρίσεις έχουν κάποια δόση αλήθειας. 'Η πραγματική αίτια της διάστασης βρίσκεται στο γεγονός ότι τό ΚΚΕ θέλοντας και μη έξελλίσσεται-έξελλίσσεται κατά κεί που τό σπρώχνουν οι άεργηδες των αντιφάσεων της Ιστορίας του, των γεγονότων και των άλλαγών

που του έπесαν ξαφνικά στο κεφάλι χωρίς καν νά είναι προΐδεασμένο γι' αυτές.

'Ηταν ένα άσκημο ζύπνημα τό Ιστορικό 1989 για τό ΚΚΕ, παρόλο που πρόδρομα σημάδια είχαν φανεί πολύ πιό νωρίς. Πώς νά τακτοποιηθούν τόσες παλιές κι άπαρασάλευτες βεβαιότητες πάνω στην κινούμενη άμμο των σημερινών άβεβαιοτήτων και ίλιγγιωδών μετατοπίσεων; Είναι πραγματικό τό τράνταγμα που δέχθηκε ο κόσμος του ΚΚΕ, ή άποκάλυψη δεν είναι άνώδυνη περιπέτεια, ή άποσάρθρωση της σιγουριάς (και της έλπίδας) δεν έρχεται χωρίς κόστος, τό σπασμένο είδωλο δεν άφησε άναλλοίωτο τό πρόσωπο που καθρεφτιζόνταν στον μέχρι πρότινος γυαλιστερό αλλά σήμερα θρυματισμένο πιά καθρέφτη.

Ο κόσμος του ΚΚΕ θέλοντας και μη αλλάζει, και αλλάζει μέσα στην άβεβαιότητα. 'Αλλά τό ήγετικό ΚΚΕ δεν αλλάζει, άπλως έκόν άκον εξελίσσεται κι αυτό, προσαρμόζεται μπροστά στις άλλαγές του κόσμου της 'Αριστεράς και του κόσμου γενικώς. Δεν αλλάζει γιατί είναι ένα κόμμα — έξουσίας — για — τόν — έαυτό — του. 'Ας άναρωτηθοΰμε: ποιά αντίληψη για τόν μαρξισμό κατέρρευσε, γραμμένη άλλωστε μέσα στην πραγματική Ιστορία του «ύπαρκτου σοσιαλισμού» αλλά και στις δέλτους του μαρξισμού-λενινισμού; 'Εκείνη που άπολυτοποίησε τό κράτος για νά όδηγηθούν οι κοινωνίες στον μαρξισμό του κράτους. Κατέρρευσε ή ιδέα του κράτους-Λεβιάθαν που θά έφερνε, κάποτε, ως Μεσίας, τή γενική έλευθερία στους ανθρώπους. Αυτά τά ΚΚ, όπως τό ΚΚΕ, ταυτίστηκαν μ' αυτήν την ιδέα: ή έξυπνότητά της είναι ή εικόνα της Ιστορίας τους. Σήμερα εξελίσσονται. Δεν μπορούν πιά νά συμπεριφέρονται ως κόμματα-Λεβιάθαν και στρέφονται στις ήπιότερες μορφές κρατισμού της σοσιαλδημοκρατίας, πιστεύοντας ότι άφού δεν μπόρεσαν νά δώσουν έλευθερία και έξουσία στους ανθρώπους και σ'α μέλη τους πολιτικά δικαιώματα (άλλωστε δεν είχαν αυτό τό πρόβλημα — αντίθετα μάλιστα), ώστε νά έχουν τή συναίνεση του κόσμου, εκείνη τή συναίνεση που κάποτε είχαν άποκτήσει στη βάση της επαναστατικής έπαγγελίας, σήμερα που άλλαξε ο καιρός προσπαθούν νά προσφέρουν στους όπαδούς τους συμμετοχή στην άνανανομή του πλούτου. 'Οπως ή σοσιαλδημοκρατία, γι' αυτό και υλοθετούν, μετανομαζόμενα ή μή, τό ένα μετά τό άλλο τά κλασικά ιδεολογικά και στρατηγικά μοτίβα της σοσιαλδημοκρατίας: έλεύθερη άγορά, οικονομία μεικτή, νομιμοποίηση του καπιταλιστικού κέρδους, «συμμετοχικές» διαδικασίες, έκσυγχρονισμό.

Σ' αυτή τή φάση, όπου οι προσδοκίες για την άνανανομή του πλούτου, που μεταφράζονται σε ένσωμάτωση νέων κοινωνικών στρωμάτων μέσα στην καπιταλιστική λογική και στις συνάδουσες κοινωνικές διαδικασίες, άν λάβει κανείς ύπόψη τό ιδιαίτερο κοινωνικό βάρος τμημάτων της νέας μικροαστικής τάξης στο ΚΚΕ —επιστήμονες, τεχνικοί, εκπαιδευτικοί, τεχνοκράτες κ.λπ.—, εύκολα θά διαγνώσει τις κοινωνικές αιτίες που μέσα στο ΚΚΕ ώθούν τμήματα του κόσμου του προς τις «άνανεωτικές» ιδέες και που διαμορφώνουν τις δικές τους στρατηγικές κοινωνικής ανέλιξης. Είναι οι νέοι άνερχόμενοι. Και ως άνερχόμενοι πρέπει νά διακόψουν μέ τήν «παράδοση», όχι γιατί αυτή δεν προσθεί τό επαναστατικό δράμα, όχι γιατί είναι μιά έπα-

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΕΚΦΡΙΖΟΥΝ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ

ΑΝΑΤΟΛΙ ΡΙΜΠΑΚΩΦ ΤΟ ' 35 ΚΑΙ Τ' ΑΛΛΑ ΧΡΟΝΙΑ

Στο νέο μυθιστόρημα του Ριμπακόφ, που αποτελεί συνέχεια της μεγάλης νωπογραφίας του που άρχισε με τα «Παιδιά από το Αρμπατ», ο ίδιος ο Στάλιν προετοιμάζει και καθοδηγεί την πρώτη χαλκευμένη «παραδειγματική» δίκη της Μόσχας, το 1936, εναντίον κορυφαίων στελεχών του Κόμματος.

Ο συγγραφέας δεν στηρίζεται μόνο σε στοιχεία και αξιόπιστες μαρτυρίες, αλλά αποτολμά την αναβίωση κομβικών γεγονότων, που ενταφιάστηκαν σκόπιμα, και την ανάπλαση του ίδιου του τρόπου σκέψης του Στάλιν, δημιουργώντας μια πειστική εκδοχή όσων συνέβησαν, σε όλη την εφιαλτική τους ένταση.

εκδόσεις «γνώση»

Ιπποκράτους 31, 106 90 ΑΘΗΝΑ τηλ. 36.20.941 - 36.21.194

Μαργαρίτα Καρανίου

Οι Άλλοι, οι από κάτω, ή μάλλον οι παρακάτω θα συνεχίζουν, όπως συνεχίζουμε όλοι μας, με σα στις αντιπαραθέσεις. Να τακτοποιήσουν το πα- λαιο, να πιστώσουν το νέο. Διάβαζε λοι- πόν την *Ελευθεροτυπία* και την *Πρώτη* μήπως γράφτηκε εκεί κάτι, ψάξε να βεις μήπως ο Γιά- μπινας τελαϊκά αν έχουσε κοινό δημόσιο ή δη- μάρχηνα από τη συνεννόηση Συντακτικού - ΠΑΣΟΚ θα φύγει λίγο νεφρός απ' τη ζώνη μας.

Δεν είναι ο αντίθετος ο αυτό το νέο τεύχος οί «συντηρητικοί» του ΚΚΕ. Γι' αυτό με άνεση ση- μερα ο Χ. Φλωράκης τονίζει «όλοι είπαμε ότι βέρ- της άναέωσης». Άλλα έξιόσου δεν είναι ούμψω- νος όλη ή έξιόσου αιασά να παρθε έξιόσου έξιόσου από τη μεριά των «άνερχομπέλων». Υπάρχει κι έκει το κόμμα του Κόσμου της Άριστέρας, πινάκι, οι πιν περιθωριακά κοινωικά, ού ταυτίστηκε με την παρθεοσία, την παρθεοσία ή λαισιτιστική ιδεολογία του ΚΚΕ και για το ποιοί «άναέωση» στο ΚΚΕ είναι ή άρχη διαχωρι- σμού του παρθεότων από το παρόν και το μέλλον. Ένα άλλο τεύχος όηλαδή που καταρπει ή η ηλήπι.

Δεν είναι άντιθετοι ο αυτό το νέο τεύχος οί «συντηρητικοί» του ΚΚΕ. Γι' αυτό με άνεση ση- μερα ο Χ. Φλωράκης τονίζει «όλοι είπαμε ότι βέρ- της άναέωσης». Άλλα έξιόσου δεν είναι ούμψω- νος όλη ή έξιόσου αιασά να παρθε έξιόσου έξιόσου από τη μεριά των «άνερχομπέλων». Υπάρχει κι έκει το κόμμα του Κόσμου της Άριστέρας, πινάκι, οι πιν περιθωριακά κοινωικά, ού ταυτίστηκε με την παρθεοσία, την παρθεοσία ή λαισιτιστική ιδεολογία του ΚΚΕ και για το ποιοί «άναέωση» στο ΚΚΕ είναι ή άρχη διαχωρι- σμού του παρθεότων από το παρόν και το μέλλον. Ένα άλλο τεύχος όηλαδή που καταρπει ή η ηλήπι.

«άναέωση» στο ΚΚΕ είναι ή άρχη διαχωρι- σμού του παρθεότων από το παρόν και το μέλλον. Ένα άλλο τεύχος όηλαδή που καταρπει ή η ηλήπι.

Δεν είναι άντιθετοι ο αυτό το νέο τεύχος οί «συντηρητικοί» του ΚΚΕ. Γι' αυτό με άνεση ση- μερα ο Χ. Φλωράκης τονίζει «όλοι είπαμε ότι βέρ- της άναέωσης». Άλλα έξιόσου δεν είναι ούμψω- νος όλη ή έξιόσου αιασά να παρθε έξιόσου έξιόσου από τη μεριά των «άνερχομπέλων». Υπάρχει κι έκει το κόμμα του Κόσμου της Άριστέρας, πινάκι, οι πιν περιθωριακά κοινωικά, ού ταυτίστηκε με την παρθεοσία, την παρθεοσία ή λαισιτιστική ιδεολογία του ΚΚΕ και για το ποιοί «άναέωση» στο ΚΚΕ είναι ή άρχη διαχωρι- σμού του παρθεότων από το παρόν και το μέλλον. Ένα άλλο τεύχος όηλαδή που καταρπει ή η ηλήπι.

ΠΑΣΟΚ:

‘Η ανεύρετη σοσιαλδημοκρατία

του Άνδρέα Πανταζόπουλου

Μεγάλη και δικαιολογημένη είναι η φιλολογία των ημερών για τις εξελίξεις στο ΠΑΣΟΚ, μετά μάλιστα από την ανοικτή σύγκρουση του κόμματος της αξιωματικής αντιπολίτευσης με την *Αύριανή*. Μιά φιλολογία που συνασπίζει, τις πιά αντικρουόμενες απόψεις για τό μέλλον του «κεντροαριστερού» πολιτικού χώρου. Έκτός εξαιρέσεων, ή όλη προβληματική που αναπτύσσεται αδυνατεί να κατανοήσει επαρκώς την τροχιά στην οποία δρομολογούνται οι εξελίξεις στο ΠΑΣΟΚ: ή στατική και πολλές φορές ά - ιστορική έρμηνεία των προσφάτων γεγονότων είναι αυτή που βρίσκεται στο βάθος των λαθεμένων προσεγγίσεων. Τό πραγματικό έρώτημα είναι τουτό: *Σέ τί συνίσταται ή σημερινή κρίση (μετασχηματισμού) του ΠΑΣΟΚ;*

‘Η ούσιαστική προσέγγιση στο πρόβλημα προϋποθέτει να βρούμε τί είναι αυτό που βρίσκεται σέ κρίση, δηλαδή τί είναι αυτό που οργανώνει τή σημερινή πασοκική ιδεολογία που βρίσκεται σέ αναντιστοιχία μέ τή συνολική κίνηση τής ελληνικής κοινωνίας.

Μιά πρώτη και καθοριστική διαπίστωση είναι ότι σήμερα τό ΠΑΣΟΚ δέν έχει στρατηγική. Δέν έννοούμε βέβαια ότι δέν σκοπεύει στην κατάκτηση τής πολιτικής εξουσίας, αλλά ότι βρίσκεται σέ πραγματική αδυναμία να προτείνει στο σύνολο τής κοινωνίας ένα διακριτικό πρόγραμμα, διαφορετικό ποιοτικά ως προς εκείνο τής συντηρητικής παράταξης. ‘Ενα πρόγραμμα που να αποτελεί τήν έκφραση ενός νέου μπλόκ κοινωνικών δυνάμεων, που να αναζητεί μία έναλλακτική πολιτική εκπροσώπηση.

Δύο λοιπόν είναι τά προβλήματα. Τό πρώτο σχετίζεται μέ τήν ύποκειμενική αδυναμία (κόμμα), τό δεύτερο μέ τήν διαμόρφωση των νέων κοινωνικών (άνισορροποιών, όπως αυτές προέκυψαν και μετά τό τυπικό κλείσιμο τής μεταπολιτευτικής πολιτικής αλλαγής.

Τό σημαντικό στοιχείο τής νέας περιόδου συνίσταται στην ανάδυση ενός κορπορατισμού που διαπερνά τό μεγαλύτερο κομμάτι τής ελληνικής κοινωνίας. Πρόδρομα σημάδια αυτού του κορπορατισμού είχαν ήδη κάνει τήν εμφάνισή τους κατά τή διάρκεια τής τελευταίας πενταετίας, προσημαίνοντας έτσι τις νέες πολιτικές και κοινωνικές συμπεριφορές. ‘Αρκεί να θυμη-

θούμε τή συμπεριφορά «εδαίσθητων» κοινωνικών ομάδων, όπως τούς φοιτητές ή τούς δικηγόρους, τούς γιατρούς, τούς μηχανικούς, τό είδος τής άμφισβήτησης και καταγγελίας που πρόβαλλαν. Αυτά τά κοινωνικά στρώματα αποσπάσθηκαν από τό «δημοκρατικό λαό», όπου «άντικειμενικά» ανήκαν μετά τό 1974 στην πλειοψηφία τους, για να άποτελέσουν τό όχημα ενός νεο - φιλελευθερισμού μέ ελληνικά χρώματα. Στο επίπεδο των «άξιων», αυτό μεταφράζεται σέ μία όλοκληρωτική σχεδόν επικράτηση του άτομικισμού ως προτύπου (κοινωνικής) άνάπτυξης.

Παράλληλα ένα σημαντικό μέρος τής κοινωνίας συνεχίζει να βλέπει «πρός τά πίσω», (άυτο)τροφοδοτούμενο από τις φοβικές έντάσεις ενός ξεπερασμένου παρελθόντος, αλλά και από κάποιες άλλες που μόλις τώρα ανατέλλουν. ‘Ετσι ένα πρωτόγνωρο για τά ελληνικά δεδομένα κοινωνικό ρήγμα βρίσκεται στή βάση διαμόρφωσης αυτού του νέου κορπορατισμού. Μέ άλλα λόγια ή νεωτερικότητα αυτού του κορπορατισμού συνίσταται στο ότι όχι μόνο δέν μπορεί να άποτελέσει άντικείμενο διαχείρισης από τήν «προοδευτική παράταξη», αλλά τής ξεφεύγει έντελώς.

‘Από τήν άλλη πλευρά ό ιστορικός άρχαίσιμος κάποιων άλλων «παραδοσιακών» κοινωνικών στρωμάτων φαίνεται να μένει, για τήν ώρα, πολιτικά άδιαμεσολάβητος, στο βαθμό και τήν ένταση που θά επιθυμούσε, διευρύνοντας έτσι τό νέο κοινωνικό χάσμα. Είναι φανερό δηλαδή ότι ή αντίφαση δέν βρίσκεται πλέον μέσα στους κόλπους του λαού, αλλά τόν έχει υπερβεί διχάζοντάς τον. ‘Αποφασιστικό στοιχείο που διχάζει στο ιδεολογικό επίπεδο αυτούς τούς δύο κόσμους είναι ή άπόρριψη εκ μέρους των «νέων άστών», που άποσχίσθηκαν από τή «δημοκρατική» παράταξη, τής *έξισωτικής ιδεολογίας*, μιάς ιδεολογίας που άποτέλεσε στο άμεσο παρελθόν τή βάση για τήν κατάκτηση τής κυβέρνησης από τό μπλόκ των «μή προνομιούχων».

‘Αναφέρθηκε πιά πάνω ότι ή αδυναμία του ΠΑΣΟΚ να σχεδιάσει μέ προοπτική τήν επάνοδο του στην κυβέρνηση όφείλεται στην κρίση τής πολιτικής του στρατηγικής, σέ μία κρίση ή όποια άπειλεί βάσιμα τήν ίδια του τήν ύπαρξη

όπως τη γνωρίσαμε ως σήμερα. 'Αλλά ή κρίση του ΠΑΣΟΚ δέν είναι σημερινή: Είναι σύγχρονη μέ την κοινωνική κίνηση, πού «άπελευθερώθηκε», όπως έπισημάνθηκε, κατά την τελευταία πενταετία. Μέ άλλα λόγια, θά λέγαμε ότι ή άποστολή του ΠΑΣΟΚ δλοκληρώθηκε κατά τή διάρκεια τής πρώτης τριετίας διακυβέρνησης (82-85) και πού τά κυρίαρχα στοιχεία της ήταν από τή μία πλευρά ή *άναδιανεμητική πολιτική* στό χώρο τής οικονομίας (μισθοί-συντάξεις) ενώ παράλληλα παγίωσε και άναβάθμιζε τίς βασικές (οικονομικές) λειτουργίες του άστικού κράτους, και από τήν άλλη πλευρά ή δλοκλήρωση έπίσης τής *έθνικης ένότητας* στό συμβολικό επίπεδο μέ τήν έπίσημη άναγνώριση τής *έθνικης 'Αντίστασης* και τήν έπιστροφή των πολιτικών προσφύγων. Αλλά τά δύο στοιχεία, σχηματικά μιλώντας, ήταν ή συγκολλητική ύλη πού συνέιχε τό μπλόκ των μή προνομιούχων, και μεταφράζονταν στή διαβόητη *'Εθνική Λαϊκή 'Ενότητα*. 'Η ΕΛΕ άποτελούσε πολιτική στρατηγική έξουσίας, προνομιακό ιδεολογικό μηχανισμό γιά τή διατήρηση τής κυβερνητικής, και όχι μόνο, έξουσίας, άτυπο κοινωνικό κίνημα πού ύπονόμεινε τήν παλινóρθωση τής συντηρητικής παράταξης και τήν άνάκαμψη τής κομμουνιστικής άριστερας.

'Ετσι ή πρόσφατη και προσφιής σέ όλα τά κομματικά έπιτελεία, του ΠΑΣΟΚ συμπεριλαμβανομένου, θεωρία του ένδιάμεσου (κεντρώου) χώρου οικοδομείται πάνω στά έρείπια τής ΕΛΕ ή άκόμα χειρότερα πάνω στή *διάλυση του λαού*, έννοούμενου έως χθές ως μία όμοιογενής κοινωνική κατηγορία, πλειοψηφική μέσα στον κοινωνικό σχηματισμό και γιά τούτο προοδευτική έξορισμό.

'Ας τό πούμε πιο καθαρά: Τό ΠΑΣΟΚ ως χθές δέν μπορούσε νά νοηθεί έξω από τήν ΕΛΕ, ή ΕΛΕ δέν μπορούσε νά ύπάρξει ως «αυτόνομη στρατηγική έξουσίας» έξω από τό ΠΑΣΟΚ. Σήμερα μέ τή ρήξη, γιά τήν ώρα άνεπανόρθωτη, πού έχει έπέλθει στό χώρο των «μή προνομιούχων», τό ΠΑΣΟΚ φαίνεται νά βηματίζει στό κενό. Οί έγκλήσεις του πολιτικο-ιδεολογικού σχηματισμού κατά ένα μέρος δέν συναντούν άποδέκτες, εκείνους τούς άποδέκτες πού του προσέδωσαν τή γνωστή δομή, λειτουργία και πολιτική. Τά σημάδια ενός ιστορικού άναχρονισμού πλανώνται πάνω από τό ΠΑΣΟΚ μέ όρατή τήν άπειλή έναντίον τής ίδιας του τής ύπόστασης άν τίποτα δέν αλλάξει.

Τό πρόβλημα τής νέας σύνθεσης πού άναζητά τό ΠΑΣΟΚ —ό 'Α. Παπανδρέου μιλά γιά «νέα κοινωνική συμμαχία» χωρίς νά όρίζει τούς κοινωνικούς έταίρους πού καλούνται νά τή συνάψουν, ό Κ. Λαλιώτης, ύπαιτισσόμενος ένα νέο μεταρρυθμισμό, έξαγγέλει «προσωπικά» τή βάση τής νέας συμμαχίας, τό «νέο κοινωνικό κέντρο» — είναι ό λόγος τής ουσιαστικής διαφοροποίησης των κεντρικών στελεχών του. Στή πορεία άναζήτησης τής νέας πολιτικής ταυτότητας ένα σημαντικό μέρος τής όργάνωσης αλλά κυρίως τής λαϊκής βάσης άνθίσταται. Πρόκειται γι' αυτό πού οί περισσότεροι άποκαλούν, άφελώς έν πολλοίς, «αύριανισμό», αλλά πού στήν ουσία άποτελεί τήν κρίσιμη μάζα του κοινωνικού αρχαϊσμού, πού διαπαιδαγωγήθηκε άποκλειστικά στά πλαίσια τής πασοκικής ιδεολογικής πρακτικής.

'Η άντιμέτώπιση αυτού του προβλήματος από τούς «έκσυγχρονιστές» του ΠΑΣΟΚ, πού

άποτελούν και τήν κομματική πλειοψηφία, ένω έχει ως άφετηρία τήν «όρθή» διαπίστωση ότι ό πολιτικός λόγος του πάλαι ποτέ «συλλογικού ΠΑΣΟΚ» δέν μπορεί νά φτιάξει πολιτικές πλειοψηφίες, έντούτοις άδυνατεί νά συναρθρώσει αυτό τό λόγο μέ τόν αντίστοιχο νεο-κορπορατιστικό πού κυριαρχεί. 'Η άδυναμία αυτή φαίνεται νά είναι άξεπέραστη και δέν σχετίζεται μόνο μέ τίς άτομικές πολιτικές-ιδεολογικές ικανότητες των κυρίων στελεχών του ΠΑΣΟΚ, αλλά έχει νά κάνει μέ τήν έγγενή άδυναμία του πολιτικο-ιδεολογικού σχηματισμού νά διαμορφώσει ένα νέο ήθικό-πολιτικό πεδίο ήγεμονίας. 'Η *συγκυριακή προέλευση* του ΠΑΣΟΚ τό έφοδίασε μέ έναν συγκεκριμένο θεωρητικό-ιδεολογικό όπλισμό, πού προδιαγράφει τό είδος των αντίστασών του, τούς έθιμούς του, τίς άνακλαστικές πρακτικές του, τή σύνολη κουλτούρα του τελικά.

'Η πανσπερμία των ιδεολογικών ταυτοτήτων πού τά πρατοκλασάτα στελέχη του ΠΑΣΟΚ διακινούν, στίς πολλαπλές συνεντεύξεις, σέ ραδιόφωνα και έφημερίδες, δείχνουν ότι αυτή τή στιγμή δέν ύπάρχει ένα αλλά πολλά ΠΑΣΟΚ. 'Από αυτή τήν άποψη προκύπτει ότι ό ίδιος ό άρχηγός χαρακτήρας του ΠΑΣΟΚ βρίσκεται, και αυτός, σέ κρίση: 'Ο Α. Παπανδρέου άδυνατεί νά άρθρώσει ένα συνεκτικό πολιτικό λόγο, όχι μόνο γιατί οί άπόψεις των στελεχών του είναι ασύμβατες, αλλά έπιπλέον γιατί, *«γιά πρώτη φορά»*, δέν διαθέτει ό ίδιος μία δλοκληρωμένη αντίληψη, άναγκαζόμενος έτσι νά έπαναλαμβάνει τίς παλιές γνωστές ιδεολογικο - πολιτικές του σταθερές.

'Η θεμελιώδης αντίφαση, πού σχηματικά πιο πάνω άναφέρθηκε και πού τροφοδοτεί τήν ιδεολογική σύγχυση των ήμερών στο ΠΑΣΟΚ και ή όποία φαίνεται νά είναι άξεπέραστη, *δέν σημαίνει ότι είναι και άλυτη*. 'Αν ή μία, ή λιγότερο πιθανή κατάληξη, είναι ή διάσπαση του ΠΑΣΟΚ, ή δεύτερη, ή πιθανότερη, είναι αυτή πού ήδη άρχισε νά δρομολογείται, μέ τή σύγκρουση ΠΑΣΟΚ — «Αύριανής», και πού άναγνωρίζεται στή *βίαιη ένταξη* των «προδομένων» παραδοσιακών στρωμάτων στή νέα πορεία πού περνά μέσα από τή Σοσιαλιστική Διεθνή, τό 92 και τό 2000. Πρός αυτή τήν κατάληξη συνηγορούν δύο σημαντικοί παράγοντες. Πρώτο, ότι τό ΠΑΣΟΚ είναι ένα «μεγάλο κόμμα» και δεύτερο, ότι ό Συνασπισμός, μετά τήν ουσιαστική άποτυχία του περάματος του περυσινού καλοκαιριού, έπιστρέφει στήν παλιά προσφιλή τακτική τής κομμουνιστικής άριστερας, στή συμπληρωματική της θέση δίπλα στο ΠΑΣΟΚ, και πού σήμερα αναλύεται σέ ένα «έκσυγχρονισμένο εισοδισμό» στον ένδιάμεσο χώρο.

Οί έκπλήξεις βέβαια δέν είναι δυνατόν νά άποκλειστούν. Τό σίγουρο, τό μόνο σίγουρο, είναι ότι γιά τή ώρα τό ΠΑΣΟΚ άναζητά στά τυφλά ένα σημείο ίσορροπίας μέ κοινωνικές δυνάμεις, πού δέν του άνήκουν, ένω ταυτόχρονα άνοίγει ένα πόλεμο μέ τόν ίδιο του τόν έαυτό. Τά ουσιαστικά αλλά και τά τυπικά χαρακτηριστικά τής σύγκρουσης πολύ άπέχουν από τό νά σηματοδοτούν τήν άπαρχή μιάς εβκόλα άναγνώσιμης σοσιαλδημοκρατικοποίησης του φορέα, και κυρίως άνεμπόδιστης. Πάν μέτρον ή αντίφασις, θεμελιώδης και κυρίως έξω από τά πλαίσια του λαού...

'Ανδρέας Πανταζόπουλος

Μέ αφορμή μιά «έπιστολή» στήν Αύριανή

Μέ τή σύγκρουση ΠΑΣΟΚ-Αύριανής, αρκετοί νομίζω υποκύψαμε στον πειρασμό νά αγοράσουμε κάποια φύλλα τής εφημερίδας γιά νά δοῦμε ἀπό πρώτο χέρι τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο τό συγκρότημα τοῦ Ταύρου θά ἀντιμετωπίσει τόν μέχρι χθές φυσικό του σύμμαχο. Δοθείσης ὁμως τής εὐκαιρίας καί ξεφυλλίζοντας τά λιγοστά φύλλα τοῦ ἐντύπου τής 26ης Μαΐου, οἱ προσεκτικοί ἀναγνώστες θά παρατήρησαν, στή σελίδα μέ τόν τίτλο «*Τό βήμα τοῦ Λαοῦ*», ὅπου φιλοξενοῦνται οἱ ἀνυπόγραφες, κυρίως, ἐπιστολές πρὸς τήν εφημερίδα, μιά ἐξ αὐτῶν μέ τόν τίτλο «*Τεράστιες οἱ συνέπειες ἀπό τήν "ντέ γιούρε" ἀναγνώριση τοῦ Ἰσραήλ ἀπό τήν Ἑλλάδα*». Ἐπιστολή ὑπογεγραμμένη μέ τό διακριτικό **ΩΧ**, πράγμα πού σημαίνει ὅτι κατὰ πάσα πιθανότητα ἔχει γραφῆ ἀπό κάποιο στέλεχος τοῦ συγκροτήματος. Πρόκειται γιά ἕνα δίστηλο κείμενο, μπροστά στό ὁποῖο ὁ ἀντισημιτισμός τοῦ Λεπέν ὡχρῖα καί στή βάση τοῦ ὁποῖου ξετυλίγεται μιά ὀλόκληρη πολιτική φιλοσοφία διακυβέρνησης τῶν «μαζῶν». Ὁ ἀντισημιτισμός γίνεται τό προνομιακό ὄχημα καταδίκης ὅλων αὐτῶν πού προσπαθοῦν νά σκεφθοῦν καί νά δράσουν διαφορετικά, περιλαμβάνοντας ὅλες τίς μειονότητες τοῦ «μεταμοντέρνου» κόσμου «μας», ἔθνικες, κοινωνικές κ.λπ. Ἴσως μιά «τυχαία» ἐπιστολή, σέ μιά καθόλου τυχαία εφημερίδα δέν θά ἀξίζει νά ἐπισημανθεῖ, νά ἀναδειχθεῖ, ἔστω καί ἂν ἐμφορεῖται ἀπό ἕνα σκληρό καί χοντροκομμένο ρατσισμό. Δύο εἶναι οἱ λόγοι ὁμως πού ἐπιβάλλουν τό ἀντίθετο. Ὁ πρώτος γιατί αὐτή ἡ ἐπιστολή, πού στήν οὐσία δέν εἶναι κἀν ἐπιστολή, ἀλλά *ἰδέα*, κυκλοφορεῖ στά κεφάλια πολλῶν συμπολιτῶν μας, κυρίως σέ ἀρκετούς ὁπαδούς τής «προοδευτικῆς» παράταξης, σέ αὐτό τό τμήμα τῶν ὁπαδῶν της, «παραδοσιακούς» τοὺς ἀποκαλοῦν, πού ἀναζητώντας τά αἷτια γιά τήν ἱστορική «τους» ἀποτυχία στίς πρόσφατες ἐκλογές, ἔχουν ἤδη ἀρχίσει νά κατασκευάζουν ἀποδιοπομπαίους τράγους, νά βλέπουν τά πάντα ὑποπτα, νά θεωροῦν ὅτι ἡ ἦττα «τους», συλλογική ἢ ἀτομική, ὀφείλεται σέ μιά καλοστημένη *συνωμοσία* ξένων κέντρων, σκοτεινῶν καί ἀόρατων, πού μόνο οἱ φωτισμένες «στοές» κάποιων ἐγκεφάλων μποροῦν νά βροῦν τά νήματα... Ὁ δεύτερος λόγος εἶναι ὅτι, ἐντελῶς «συμπωματικά», αὐτή ἡ ἐπιστολή εἶναι σύγχρονη μέ τά γνωστά —σέ πόσους ἄραγε— γεγονότα πού συνέβησαν στή γαλλική πόλη Καρπεντράς μέ τή βεβήλωση τῶν Ἑβραϊκῶν τάφων.

Ὅσοι θεωρεῖτε ὅτι ἄλλο πράγμα εἶναι ὁ ἀντισημιτισμός καί ἄλλο ὁ ρατσισμός, «ἀπολαῦστε» ἔκτεταμένα ἀποσπάσματα μιᾶς «ἔμμονης» Ἰδέας...

«*Τό θέμα δέν εἶναι τόσο ἀπλό, ὅσο φαίνεται... Ἡ ἀναγνώριση «ντέ γιούρε» τοῦ «κράτους» τοῦ Ἰσραήλ, πρέπει νά «ζυγνήσει», ὅσους ἀκόμα κοιμοῦνται «ξένοιαστοι», ἔχοντας ἐμπιστοσύνη στήν κυβέρνηση. Δέν εἶναι μόνο οικονομικό τό θέμα. Εἶναι πολιτικό. Τό ἐτόνισε στή συνέντευξή του στήν *Τηλέραση* ὁ Πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων κ. Διόδωρος! Κινδυνεύει ἡ ἔθνική μας ἀνεξαρτησία. Κινδυνεύει ἡ πατρίδα μας. Κινδυνεύει τό μέλλον τοῦ ἔθνους μας! Δέν εἶναι ἀστεία ὑπόθεση... Τό Ἰσραήλ δέν εἶναι φιλικό. Εἶναι ἐχθρική δύναμη. Εἶναι ἀντίχριστο. Μᾶς ἀντιμάχεται. Μᾶς σαμποτάρει. Μᾶς ὑπονομεύει παντοῦ καί πάντα... Οἱ ψηφοφόροι τής Ν.Δ. δέν ἔχουν ἀκόμα συνειδητοποιήσει τίς συνέπειες τής*

ψήφου τους; Ὅτι δηλ. δέν ἀφοροῦσε μόνο στήν μὴ ἀνοδο τοῦ ΠΑΣΟΚ στήν ἐξουσία, ἀλλά στήν ἐπάνοδο στό κακό παρελθόν, σέ μιά νέα ὑποδούλωση τοῦ ἔθνους καί τοῦ κράτους μας στός ξένους καί εἰδικά στοὺς Ἑβραίους μασόνους σιωνιστές, κεφαλαιοκράτες τής δύσης. Τά πρόσφατα ἐπεισόδια στό Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἀπέδειξαν, ὅτι τά σχέδια τῶν σιωνιστῶν ἐξακολουθοῦν ν' ἀπειλοῦν τήν ἑλληνική ἐκκλησία καί τό ἑλληνικό ἔθνος. Δέν εἶναι αὐτό ἀντισημιτική φασιστική προπαγάνδα. Ἑβραϊκῆς καταγωγῆς ἄτομα, διεκδικοῦν ἀνώτατες θέσεις στό κράτος μ α ς .

Δέν ἐγκρίνουμε, βέβαια, τίς φυλετικές διακρίσεις (Τό «ἀπαρχαίντ»). Ἀλλά στίς ἀνώτατες θέσεις τοῦ κράτους μας, πρέπει νά βρίσκονται γνήσιοι Ἑλληγες καί ὀρθόδοξοι χριστιανοί μέ τίμια ζωή... (Ὅχι κομπιναδόροι, ἄθεοι, μασόνοι, σιωνιστές, ὁμοφυλόφιλοι κ.λπ.).

Ἡ πείρα τῶν αἰῶνων διδάσκει, ὅτι κατὰ κανόνα οἱ διάφορες μειονότητες παίζουν προδοτικό ρόλο μέσα στά ἔθνη καί τά κράτη... Εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο μοιραῖο νά μισοῦν οἱ μειονότητες αὐτές τοὺς γνήσιους, ντόπιους κατοίκους μιᾶς χώρας... Τά τελευταῖα γεγονότα στίς ἀνατολικές σοσιαλιστικές χώρες τό ἀποδεικνύουν. Κάποιοι πονηροὶ κύκλοι ξεσηκώνουν τίς μειονότητες αὐτές, γιά νά διασπάσουν τήν ἐνότητα στά κράτη αὐτά... Ἐν ὄνῳτι τῆς ἐλευθερίας, αὐτοδιαθέσεως τῶν λαῶν καί τῆς —κακῶς ἐννοούμενης ἀσφαλῶς— «Δημοκρατίας», δημιουργοῦν ταραχές, γιά νά κάνουν ζημιὰ σέ ἑκατομμύρια γνήσιων, ντόπιων κατοίκων!... Χωρίς νά λογαριάσουν, ὅτι ἐπί δεκαετίες καί αἰῶνες ζοῦσαν πάρα πολύ καλά, χωρίς νά τοὺς πειράξει κανένας!... (Ὅπως ἐδῶ οἱ μουσουλμάνοι τῆς Θράκης μας)».

Γιά τήν ἀντιγραφή,
Ἀλέξης Παπαλιάς

Υ.Γ. Τό θέμα δέν εἶναι τόσο ἀπλό ὅσο φαίνεται, ὅπως λέει καί ὁ «διακριτικός» ἐπιστολογράφος. Καί δέν εἶναι ἀπλό γιατί ἡ *ἴδια ἀκριβῶς ἐπιστολή* φιγουράρει γιά δεύτερη φορά στήν *Αύριανή* τῆς 11ης Ἰουνίου μέ τόν (διαφορετικό) τίτλο, «*Στό στόχαστρο τῶν Σιωνιστῶν ἡ Ἑλλάδα*» καί μέ τήν ὑπογραφή «*ἕνας τακτικός ἀναγνώστης*». Πολλά θά μπορούσαμε νά συμπεράνουμε ἀπό αὐτή τήν ἐπανάληψη. *Πρῶτο*, ἐπιβεβαιώνεται ἡ ἐκτίμησή μας ὅτι αὐτή ἡ ἐπιστολή ἔχει μάλλον γραφῆ ἀπό κάποιον ἀστέρα τοῦ αὐριανικοῦ ἐπιτελείου. *Δεύτερο*, ὅτι ἡ ἐπιστολή αὐτή δέν εἶναι μιά συγκυριακή ἀντίδραση, ἀλλά μιά γενικότερη ἀντίληψη, πού στηρίζεται σέ μιά σαφέστατη ἰδεολογική καί πολιτική θέση, στόν *ἀντισημιτισμό*. *Τρίτο*, ἡ διεύθυνση τῆς εφημερίδας ἢ κάποιο στέλεχος της, δηλαδή ὁ συγγραφέας τῆς ἐπιστολῆς, περίμενε νά περάσουν δεκαεξί ἡμέρες ἀπό τήν πρώτη δημοσίευση, γιά νά ξεχαστεῖ ἡ πρώτη της ἀνάγνωση. Φαίνεται ὅτι οἱ πρωταγωνιστές τοῦ λαϊκισμοῦ ἔχουν ὑπολογίσει τό βεληνεκές τῆς μνήμης τῶν *φτωχῶν*, ἀπό κάθε ἀποψη, ὁπαδῶν τους σέ ἕνα δεκαπενθήμερο.

Νά λοιπόν πῶς φτιάχνεται ἡ «κοινή παραδοχή» τῶν «μαζῶν», πῶς στοιχειώνεται ἡ χειραγώγησή τους, ὄχι αὐτή πού λέει ὁ Λαλιώτης, ἀλλά μιά ἄλλη πού ἀπειλεῖ νά κατακερματίσει τόν κόσμο τῶν παραστάσεων τῶν λαϊκῶν τάξεων στή χώρα μας.

Α. Παπαλιάς

"ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΕΝΟΣ Α."

12

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ
 ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΜΑΤΙΑΣ
 ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

Μαθηματικά
 Φυσική
 Χημεία
 Βιολογία
 Γεωγραφία
 Ιστορία
 Λογική
 Ψυχολογία
 Κοινωνιολογία
 Παιδαγωγική
 Ψυχολογία
 Κοινωνιολογία
 Παιδαγωγική

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ
 ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΜΑΤΙΑΣ
 ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ
 ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΜΑΤΙΑΣ
 ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

Κυριάκου Κατζουράκη

Αλγερία

Θρίαμβος
των Ισλαμιστών

Τά αποτελέσματα των δημοτικών εκλογών της 12ης Ιουλίου δλοι οι κάτοικοι της Αλγερίας, και μαζί με αυτούς φίλοι και σύμμαχοι της χώρας με πρώτη τη Γαλλία, θά τό θυμούνται για πάντα. Η θριαμβευτική είσοδος των ισλαμιστών στό πολιτικό προσκήνιο, μέ τή νίκη τους στίς περισσότερες πόλεις τής χώρας, έδωσε μιά νέα διάσταση στή διαδικασία έκδημοκρατισμού του καθεστώτος πού ξεκίνησε τό φθινόπωρο του 1988.

Ενα έρώτημα, κρίσιμο έρώτημα για τήν ίδια τήν πορεία τής χώρας, πλανάται: ή πορεία έξομάλυνσης τής πολιτικής ζωής θά συνεχισθεί ή ό ισλαμικός φανατισμός θά ανατρέψει τά μικρά αλλά σοβαρά βήματα πού ως τώρα έχουν γίνει πρός τήν κατεύθυνση του πολιτικού εκσυγχρονισμού (πολυκομματισμός, κ.λπ.); Η Αλγερία όπως φαίνεται εισέρχεται σέ μιά νέα περίοδο. Η εκπληξη των εκλογών, πού αντιπαρέθεσε δύο διαφορετικές εθνικές και κοινωνικές ευαισθησίες, τους εκσυγχρονιστές και τους ισλαμιστές, καλύπτει τήν ανάδυση ενός άλλου φαινομένου. Πρόκειται για τήν πολιτική ώριμανση μιάς νέας πολιτικής γενιάς, πού στή βάση του θρησκευτικού φανατισμού, άμφισβητεί έμπρακτα τήν πολιτική έξουσία εκείνης τής γενιάς πού έλέγχει σήμερα τήν πορεία τής χώρας, και πού συμμετείχε από κυρίαρχες θέσεις στον άγώνα κατά τής αποικιοκρατίας. Άλλωστε αυτό τό αποδεικνύει και ή ίδια ή συνθεση του ήγετικού πυρήνα του Ισλαμικού Μετώπου Σωτηρίας. Ο θεμελιωτής και άρχηγός του Μετώπου υπήρξε μέλος του Έθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου πού όδήγησε τή χώρα στήν ανεξαρτησία της για να διαφωνήσει στή συνέχεια, κατηγορώντας τήν ήγετική ομάδα για «σοσιαλιστική παρέκκλιση», και να βρεθεί στίς φυλακές.

Έντούτοις, τά τυπικά χαρακτηριστικά του Ισλαμισμού στήν Αλγερία, άν και δέ θά πρέπει να συγγέονται μέ τά αντίστοιχα άλλων συγγενών χωρών, π.χ. του Ιράν (οί ίδιοι μιλούν για «οικονομικό φιλελευθερισμό», άπέχουν από δραστηριότητες μαζικής αντιδυτικής ύστερίας κ.λπ.), δύσκολα μπορούν να διαφοροποιηθούν από τον κυρίαρχο ιδεότυπο του Αραβικού θρησκευτικού - πολιτικού φανατισμού. Ο «χαρισματικός άρχηγός», ή άπουσία πολιτικού προγράμματος, τό λαϊκιστικό-έθνικιστικό τελικό προφίλ συνιστούν τά ούσιαστικά γνωρίσματα του Μετώπου Ισλαμικής Σωτηρίας. Στηριζόμενο στα λαϊκά στρώματα, στους νέους άνέργους, αλλά και σέ παλαιά μικροαστικά στρώματα, τρεφόμενο ιδεολογικά από θρησκευτικές άξίες και όχι από αυτές πού άπορρέουν από ένα καθεστώς κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, τό Μέτωπο προσπαθεί να παρουσιάσει στους πιστούς του μιά «συνολική και ολοκληρωμένη έναλλακτική λύση στό πλαίσιο του Ισλάμ, και πού θά άφορά τά μεγάλα πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά, ιδεολογικά και κυρίως πολιτισμικά προβλήματα».

Στήν αντιπέρα δχθη βρίσκεται τό ΕΑΜ του σημερινού προέδρου τής χώρας Τσάντλι Μπεντζεντίντ. Είναι ό πρόεδρος του μέχρι πριν δύο σχεδόν χρόνια μοναδικού κόμματος στή χώρα, πού κάτω από τήν πίεση τής κοινωνίας όλόκληρης ένέδωσε στό άνοιγμα του πολιτικού συστήματος. Τί θά πράξει ό σημερινός πρόεδρος; Ο ίδιος δηλώνει ότι θά σεβαστεί τή λαϊκή έτυμηση, αλλά σέ καμιά περίπτωση δέν είναι διατεθειμένος να άνεχθεί ή άναρχία να βασιλεύει στή χώρα. Τό ΕΑΜ και ό πρόεδρός του, των οποίων άς σημειωθεί οι σχέσεις δέν είναι ιδιαί-

τερα καλές, εξακολουθούν να έλέγχουν τό στρατό και τήν άστυνομία. Άναμφισβήτητα ό έλεγχος αυτών των μηχανισμών, πού από θέση άρχής είναι πολέμιοι κάθε «άναρχικής παρέκκλισης», είναι ένα σημαντικό πλεονέκτημα για τή σημερινή ήγεσία τής χώρας. Τό πρόβλημα όμως είναι άν στήν πορεία του χρόνου καταστεί και τό μοναδικό τους στήριγμα, ή μόνη «κοινωνική» άναφορά τους.

Άναμφίβολα ή Αλγερία βρίσκεται σέ ένα κρίσιμο σταυροδρόμι. Οί ευχές των πιο αισιόδοξων εκσυγχρονιστών του πολιτικού συστήματος στή χώρα αυτή είναι ή ως τώρα «μετριοπάθεια» των Ισλαμιστών να συνεχισθεί, τό ισλαμικό κίνημα να άποδειχθεί ικανό να ένσωματώσει «στά μαλακά» περιθωριοποιημένα τμήματα του πληθυσμού σέ μιά νέα άναγεννητική πορεία.

Όπως και να έχει είναι άρκετά πρόωρο για έξαγωγή συμπερασμάτων. Τό παιγνίδι μόλις τώρα άρχίζει

A.K.

Γαλλία:

ρατσισμός
άντισημιτισμός
και κρίση τής πολιτικής

«Μέ τό θάνατο ζωγραφισμένο στα μάτια», ή Μαργκερίτ Ντυράς κάθε πρωί, νοερά, σκοτώνει τον Λέ Πέν μέ όλη τής τή δύναμη· κάθε πού ξαναξυπνάει συνεχίζει στον Λέ Πέν βλέπει τον ίδιο τό θάνατο κατάματα, τον ίδιο τό θάνατο του βλέμματος, πού γίνεται όπως μιά τρύπα στό κεφάλι».

Αφορμή για αυτά τά λόγια τής συγγραφέως είναι βέβαια ή βεβήλωση των έβραϊκών τάφων του νεκροταφείου τής γαλλικής πόλης Καρπεντράς στίς άρχές του δεύτερου δεκαημέρου του Μαΐου. Τό γεγονός, πού πέρασε σχεδόν άπαρατήρητο από τά Μέσα Ένημέρωσης τής χώρας μας, πέρα από τή βαθιά συγκίνηση πού προκάλεσε στους Γάλλους πολίτες, στάθηκε ή αίτία για μιά γιγαντιαία αντιρατσιστική έκδήλωση στό Παρίσι, πού συγκέντρωσε πάνω από διακόσιες χιλιάδες ανθρώπους. Μιά γιγαντιαία σιωπηλή διαμαρτυρία των

Παριζιάνων, πού κατέβασε στους δρόμους όλο τό φάσμα του πολιτικού κόσμου, εκτός φυσικά του Λέ Πέν, πού δέν βρήκε ούτε μία φράση γιά νά καταγγείλει τό γεγονός, μιλώντας μόνο γιά «προβοκάτσια» και ...επιτάσσοντας τήν άμεση σύλληψη των ενόχων, ενώ έσπευδε νά παρατηρήσει ότι οι Έβραίοι δέν έχουν ανάγκη τής δικής του υποστήριξης γιατί διαθέτουν «άρκετή δύναμη στό χώρο των επιχειρήσεων και του τύπου».

Πράγματι τά γεγονότα στην πόλη Καρπεντράς δημιουργούν ένα σημείο μη επιστροφής γιά τήν πολιτική και κοινωνική ζωή τής Γαλλίας. Είναι ή άφορμή γιά νά τεθούν εκ νέου τά κρίσιμα προβλήματα πού αντιμετώπιζον οι πολίτες και τά κόμματα. Τό πρόβλημα τής μετανάστευσης, του ρατσισμού, τής κρίσης του συνόλου των πολιτικών σχηματισμών και ή συνεχής και σταθερή άνοδος τής ακροδεξιάς ιδεολογίας του Έθνικού Μετώπου. Όλα αυτά βέβαια συνδέονται μεταξύ τους, παράγοντας, τή διαβόητη πλέον διάλυση του κοινωνικού δεσμού ως πρωταρχικού κυττάρου επικοινωνίας, βάζοντας στή θέση του τή ξενοφοβία, τήν άπόρριψη του διαφορετικού, τους κάθε είδους αποκλεισμούς. Ό Λωράν Ζοφρέν, γνωστός άρθρογράφος του *Nouvel Observateur*, προσπαθώντας νά ανατάξει τή νέα κοινωνική κατάσταση πού τείνει νά παγωθεί, θυμίζει μία θεμελιώδη πράγματι φάση του Λέ Πέν πού ανταποκρίνεται στις άγωνίες άρκετων συμπολιτών τους: «είμαι ό μόνος πού μιλώ γιά τή δυστυχισμένη Γαλλία», λέει. Πράγματι, συνεχίζει ό άρθρογράφος τό κακό είναι ότι ό άρχηγός του Έθνικού Μετώπου «δέν έχει άδικο».

Έντούτοις τό κοινωνικό και πολιτικό κενό πού δημιουργείται δέν όφείλεται στή θεσμική άρρυθμία, γιά νά χρησιμοποιήσουμε τήν πιο έπικεική έκφραση, πού παρουσιάζεται επί σκηνής, ούτε βέβαια σέ ταχυδακτυλουργικές άντιστροφές του ακροδεξιού-λαϊκιστή Λέ Πέν «Όλα αυτά είναι τά «κατάλληλα άποτελέσματα» τής σημερινής εποχής, πού χαρακτηρίζεται από τήν ολοένα διευρυνόμενη άπόσταση πού χωρίζει τήν οικονομική σφαίρα από τις άνάγκες τής καθημερινής ζωής. Θα ήταν άραγε υπερβολικό άν ύποκύπταμε στον πειρασμό νά συσχετίσουμε, έστω και μερικώς, τς μνημειώδεις όντως άποφάσεις τής γαλλικής σοσιαλιστικής κυβέρνησης του 1984 - 85 γιά τό κλείσιμο όλόκληρων — «παραδοσιακών» — κλάδων βιομηχανικής παραγωγής (μεταλλουργία κ.λ.π.) και τή βίαιη «μετεκπαιδευση-έπαναπροσανατολισμό» χιλιάδων «παραδοσιακών» εργατών, μέ τήν άνάδυσή του, τότε άτυπου, λεπενικού κοινωνικού κινήματος; Ό Μισέλ Ροκάρ μπορεί νά επισημάνει ότι ή κυβέρνησή του δέν

μένει άδρανής έμπρός σέ αυτό του είδους τά φαινόμενα. Μεταρρυθμίσεις κάνουμε, λέει ό Γάλλος πρωθυπουργός, αλλά ίσως δέν γίνονται όρατές γιατί δέν προκαλούν συγκρούσεις. Τό πρόβλημα είναι τί μεταρρυθμίζεται και πός ποιά κατεύθυνση.

Η ήθική άντιμετώπιση τής ακροδεξιάς ιδεολογίας και των φοβικών εντάσεων πού προκαλεί ή άρρυθμη κίνηση τής κοινωνίας από τήν γαλλική Άριστερά, συμπεριλαμβανομένων έδώ και των άντιρατσιστικών όργανώσεων SOS - Racisme, France Plus, πού, άς σημειωθεί, περνούν μία πρωτοφανή κρίση από τότε πού δημιουργήθηκαν, φαίνεται ότι δέν άρκει γιά νά οργανώσει τήν άντιρατσιστική διάθεση τής πλειοψηφίας του γαλλικού λαού. Και αυτό γιατί δέν έχουν άπέναντί τους μόνο τήν, από παντού όμολογούμενη, «ίσχυρή προσωπικότητα» του Ζάν Μαρί Λέ Πέν, αλλά ένα συγκροτημένο και καλοκοιρδισμένο μηχανισμό, πού γνωρίζει άριστα νά μετασχηματίζει τή διάχυτη λαϊκή άγανάκτηση και άμηχανία, νά μολιάζει τό «κοινό νόημα» των μαζών μέ τή δική του κοσμοαντίληψη. Άναμφισβήτητα όλα τά ιδεολογικά στοιχεία πού συνθέτουν τον λεπενισμό, αυτά πού πάνω από όλα έδράζονται σέ μία συγκεχυμένη «ροπή» των λαϊκών μαζών, κατασκευάζονται.

Τό Νοέμβριο του 1989, ό Ρολάν Γκωσσέ, διευθυντής του έπίσημου δημοσιογραφικού όργάνου του Έθνικού Μετώπου, πού άς σημειωθεί διακινείται σέ έκατό χιλιάδες άντίτυπα, του *Νασιονάλ Έμπντό* (National Hebdo) έπιστούσε τήν προσοχή στους άναγνώστες.

«Βρισκόμαστε στην αυγή ενός άξιοζήλευτου συσχετισμού δυνάμεων, μιας θαυμάσιας μάχης σέ παγκόσμια κλίμακα άνάμεσα στην έβραϊκή διεθνή και τή χριστιανική καθολική διεθνή. Από τήν κατάληξη αυτής τής μάχης ή ό χριστιανισμός θά πετύχει νά διατηρηθεί άλλόβητος μπροστά στή φανταστική δύναμη του έβραϊκού κόσμου ή πιστοί και άπιστοι από κοινού θά ζήσουμε κάτω από τό νόμο μιας νέας θρησκείας: του shoach (δηλαδή τής «καταστροφής», πού στά έβραϊκά έλκει τήν καταγωγή του από τήν γενοκτονία τής έβραϊκής κοινότητας από τή χιτλερική Γερμανία).

Ό Ζάν Μαντράν διευθυντής τής ακροδεξιάς έφημερίδας *Πρεζάν* (Present), πού στό έσωτερικό του Έθνικού Μετώπου εκφράζει ένα σκληρό και φανατικό καθολικισμό, ήδη από τό 1983 προσδιόριζε πεντακάθαρα τους «έχθρους του λαού»:

«οί τέσσερις υπερδυνάμεις πού άποικίζουν τή Γαλλία είναι ό μαρξι-

σμός, ή μασωνία, ό Έβραϊός και ό προτεστάντης πού συμβολίζονται από τους ύπουργούς Φιτερμάν, Έρνύ, Μπαντιντέρ και Ροκάρ».

Ό Έρνύ Κοστόν συνεργάτης του *Νασιονάλ Έμπντό*, πού από τους φίλους του χαρακτηρίζεται ως ή «άκάματη μνήμη τής δεξιάς», άκάματη πράγματι γιατί ή σχέση του μέ τό ναζισμό ξεκινά ήδη από τά τελευταία χρόνια του μεσοπολέμου εύρισκόμενος σέ στενή έπαφή μέ τό κέντρο προπαγάνδας του ναζιστικού κόμματος στή Φρανκφούρτη, άρθρογράφος στό τεύχος του Άπριλίου 1990 τής επιθεώρησης *Revision* είναι άποκαλυπτικός:

«Η συσσώρευση των προνομίων από άνθρώπους τής έβραϊκής σέκτας είχε ως άποτέλεσμα αυτοί οι άνθρωποι νά θεωρούν ότι γιά αυτούς όλα επιτρέπονται. Ποντάρουν στό γεγονός ότι κυριαρχούν στό έπιπεδο τής διανοήσης ενώ στην πραγματικότητα ή κυριαρχία τους βασίζεται κυρίως στό χρήμα πού κατέχουν ...Αυτό τό χρήμα είναι έβραϊκό ...Τό χρήμα δέν έχει μυρωδιά, ό έβραϊός όμως έχει!».

Τά παραδείγματα δέν έχουν τελεωμό. Η άξία τής παράθεσης μερικών από αυτά έχει τό νόημα νά αναδειχθεί όχι μόνο ότι ή ρατσιστική προπαγάνδα όργιάζει, αλλά και ό συγκεκριμένος τρόπος ζευτλίγματος των επιχειρημάτων και των νοημάτων πού περιέχονται σέ αυτά. Ποτέ δέν θά μπόρέσουμε νά κατανοήσουμε τήν ύφή τής ακροδεξιάς και τής φασιστικής ιδεολογίας άν δέν επισημάνουμε τον σκληρό πυρήνα τής. Πρόκειται γιά τήν έννοια τής *συναμοσίας* και τον διαπλαστικό ρόλο πού παίζει στην όργάνωση των συμπεριφορών. Σέ ένα κόσμο όπου τά πάντα αλλάζουν τόσο γρήγορα (γιά νά παραμείνουν όλα ως έχουν), ή *άστυνομική* αντίληψη τής ιστορικής εξέλιξης, τά σενάρια, οι δολοπλοκίες κ.λ.π., πού κατασκευάζουν οι «διεφθαρμένοι» πολιτικοί και ή «σάπια» πολιτική τους είναι αυτή πού όργανώνει τήν άμάθεια και τς άντοχές των λαϊκών «μαζών». Στή Γαλλία, ή άναδόμηση τής πολιτικής ζωής δέν περνά ούτε από τή διοικητική διάλυση του Έθνικού Μετώπου όπως υποστηρίζει, έντελώς άστοχα, ό Τουραίν, ούτε βέβαια μέσα από τή δημιουργία ενός ύπουργείου «Υπηρετή του λαού», όπως προτείνει ό Ζοφρέν. Μήπως θά έπρεπε κάποιος νά γίνουν λίγο... *χυδαίοι μαρξιστές;*

Άνδρέας Πανταζόπουλος

Τά τρένα σφυρίζουν μά ποιός νά τ' άκούσει

Πρίν λίγες μέρες πραγματοποιήθηκε άνοιχτή συνεδρίαση του Διοικητικού Συμβουλίου του Όργανισμού Σιδηροδρόμων Ελλάδος, μέ τή συμμετοχή του ύπουργού Μεταφορών και μέ τήν παρουσία έκπροσώπων τών εργαζομένων και του Τύπου, αναφορικά μέ τήν κατάσταση, τό παρόν και τό μέλλον του Ο.Σ.Ε.

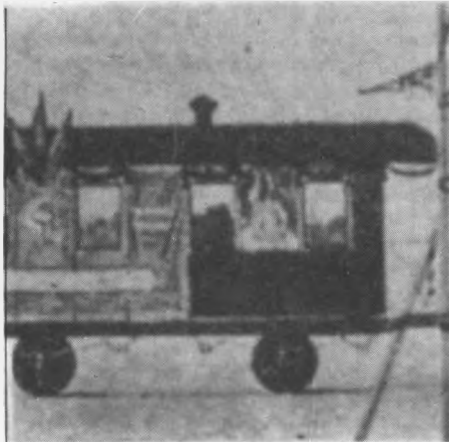
Η

πρωτοβουλία, άσυνήθιστη γιά Δ.Σ. κρατικού όργανισμού συνιστά έναν τρόπο ένήμερωσης και έπικοινωνίας μέ τήν κοινή γνώμη διαφορετικό άπ' αυτό πού ως σήμερα μάς έχουν συνηθίσει αντίστοιχες διοικήσεις κρατικών όργανισμών. Τά στεγανά, οί έν κρυπτώ ένέργειες και οί μυστικές αποφάσεις, είναι ό θεσμός και τό «πρωτόκολλο» μέ βάση τό όποιο λειτουργούν και έπιβεβαιώνουν έτσι τόν τίτλο τους ως κράτος, οί δημόσιοι φορείς. Τέτοιες πρωτοβουλίες, άνεξάρτητα από τούς λόγους πού τις ύπαγορεύουν αποτελούν ευχάριστες έκπληξεις.

Δέν γνωρίζουμε άν αυτή ή άνοιχτή μορφή έπικοινωνίας ύπαγορεύθηκε άπό τό διαφορετικό πνεύμα τών «νέων ανθρώπων» μέ τις «νέες ιδέες», πού άποτελούν σήμερα τή διοίκηση του όργανισμού, ή άποτελεί μιά αναγκαία κραυγή άπελπισίας έπιβεβλημένη άπό τήν σημερινή κατάσταση του Ο.Σ.Ε. και τό δυσώανο μέλλον του. Έκείνο πού φαίνεται σίγουρο είναι πώς ήχησε ως «φωνή βοώντος έν τή έρήμω» στή σημερινή συγκυρία. Κάτι ό μόνιμος έπιβάτης του άεροπλάνου πρωθυπουργός, κάτι ό κ. Παπανδρέου πού ένδιαφέρεται μόνο πώς θά μπορέσει νά ξανακαβαλλήσει τό «τρένο τής έξουσίας», κάτι τό μπλοκάρισμα στίς έπικοινωνίες ... μέ τόν «ύπερσιβηρικό» του κ. Φλωράκη και τών λοιπών, δέν άφησαν κανένα περιθώριο ν' άκουστεί τό άθηνικό σφύριγμα του τρένου του Ο.Σ.Ε. Κι άς μοιάζει νά αναγγέλλει ένα άπό τά τελευταία δρομολόγια...

Στά πρόθυρα τής χρεωκοπίας

Έννενήντα έκατομύρια δραχμές ή-

μερήσιο έλλειμμα, πάνω άπό 150 δισ. συνολικό έλλειμμα, ληξηπρόθεσμες ύποχρεώσεις άνω τών 25 δισ. και άναμενόμενα έσοδα μόλις 15 δισ. τό χρόνο, συνιστούν άπό καθαρά λογιστική άποψη και μόνο μιά εικόνα χρεωκοπίας του Όργανισμού, άρμοδιότητας προέδρου Πρωτοδικών πός αναγκαστική διάλυση και έκποίηση. Και τί νά έκποιήσει άλήθεια κανείς άπό τόν Ο.Σ.Ε.; Τό ένδιαφέρον του παλιατζή μπορέι και μόνο νά έλκύσει τό άπαρχαιωμένο δίκτυο και τό τροχαίο ύλικό του, αυτά τά βαγόνια τής μιζέριας και οί γραμμές τής συμφοράς, πού κάθε τόσο μάς θυμίζουν λίγο μακάβρια, μέ άδιακαιολόγητα πολύνεκρα δυστυχήματα, τήν ήλικία τους.

Άν δίπλα σ' αυτά αναφέρουμε τις έγκαταλελειμένες ή ύπολειπουσες περιφερειακές γραμμές, τις άνυπαρκτες κτιριακές έγκαταστάσεις σταθμών, άποθηκών κ.λπ., τις έλλείψεις προσωπικού, και τό (προκύπτον τελικά ως άποτέλεσμα) χαμηλότατο έπίπεδο παρεχομένων ύπηρεσιών — τά τρένα και οί διαδρομές τής μακράς διάρκειας, τής καθυστέρησης και τής μεγάλης ταλαιπωρίας — άναδεικνύεται ή τραγικότητα και τό άδιέξοδο τής κατάστασης στον Ο.Σ.Ε.

Χωρίς τή «διέξοδο» τής
ιδιωτικοποίησης

Γιά τις άλλες προβληματικές δημόσιες έπιχειρήσεις ή πολιτική του νεοφιλελευθερισμού δίνει ως «διέξοδο» τήν ιδιωτικοποίηση ή τό θάνατό τους. Έκ κυβέρνηση μέ τό ιδεολογικό έπιχείρημα - τρύκ τής αντίθεσής της στό κράτος - έπιχειρηματία, έτοιμάζεται νά παραδώσει συλλήβδην, άνεξαρτήτως είδους παραγομένων προϊόντων

και παρεχομένων ύπηρεσιών, άνεξαρτήτως ρόλου στή σύνολη οικονομία, άνεξαρτήτως άν καλύπτουν και ποιές κοινωνικές άνάγκες, μέ μόνο κριτήριο τή πακαλική τών άριθμών, τις προβληματικές έπιχειρήσεις στήν «ιδιωτική πρωτοβουλία». Φορτώνει τις ύποχρεώσεις τους στον μεγάλο και άπρόσωπο κορβανά του Έλληνα φορολογούμενου, άγνοεί τό κοινωνικό πρόβλημα τών μελλοντικών άνέργων, τις άντιμετωπίζει και μόνο, ύποκριτικά, ως έπιχειρηματικό πρόβλημα και είναι έτοιμη νά τις εκχωρήσει σέ παλιά και νέα «τζάκια», στό «δαιμόνιο» του Έλληνα έπιχειρηματία.

Στήν περίπτωση του Ο.Σ.Ε. όμως, αυτός ό δρόμος τής εύσχημης έγκατάλειψης δέν προσφέρεται, γιατί ό άγοραστής δέν ύπάρχει. Έκ τροχιά πού συνδέει σιδηρόδρομο και ιδιώτη έπιχειρηματία έχει διακοπεί έδω και πολλά χρόνια, όχι μόνο στήν Ελλάδα, αλλά και διεθνώς.

Τό μέγεθος και ή πολυπλοκότητα τής άπαιτούμενης ύποδομής και τής συνολικής έπένδυσης, τό μεγάλο έπιχειρηματικό ρίσκο και τό χαντικά άπέναντι στό αυτοκίνητο (πού μπορέι νά φτάσει όπουδήποτε κινούμενο σέ δρόμο πού φτιάχνουν και πληρώνουν «άλλοι»), κατέστησαν τό σιδηρόδρομο έπιχειρηματική δραστηριότητα άσύμφορη γιά τόν ιδιώτη. Έκ έπιχείρηση τρένο, πλύν τών άλλων δυσκολιών άκόμη και σήμερα παρά τήν τρομακτική τεχνολογική πρόοδο, άποτελεί μιά δραστηριότητα μέ σημαντικό ποσοστό έντάσεως εργασίας. Στήν κατασκευή και τή συντήρηση τών σιδηρογραμμών καμιά τεχνολογία δέν μπορέι νά ύποκαταστήσει τόν ανθρώπινο παράγοντα, νά έλαφρύνει τήν άπαιτηση σκληρής χειρωνακτικής δουλειάς, όπως πριν άπό 150 χρόνια, όπου τά χέρια κατάδικων, άπόκληρων, μειονοτήτων και γενικώς ανθρώπων β' κατηγορίας, δούλευαν χρόνια και άφηναν άκόμα και τήν ψυχή τους στά σίδερα τής γραμμής.

Έκ κυβέρνηση λοιπόν καλείται νά άντιμετωπίσει στό άκέραιο τό σημερινό πρόβλημα τών τρένων και τής προοπτικής τους, χωρίς τή διαφυγή τής «ιδιωτικοποίησης».

Τρένο άντίκα

Έκ χρόνια έγκατάλειψη τών σιδηροδρόμων άπό τις έκάστοτε μεταπολεμικές κυβερνήσεις, όδήγησαν τά ελληνικά τρένα νά μοιάζουν πρωτόγονα ιδιαίτερα σέ σύγκριση μέ αυτά άναπτυγμένων χωρών. Σ' αυτές τις χώρες διαφορετικές έπιλογές στον τομέα είχαν ως άποτέλεσμα ή «μάχη τών σιδηροδρόμων» άπέναντι στό αυτοκίνητο νά διεξάγεται μέ έπιτυχία. Ό σιδηρόδρομος έξελίχθηκε, έκσυγχρονί-

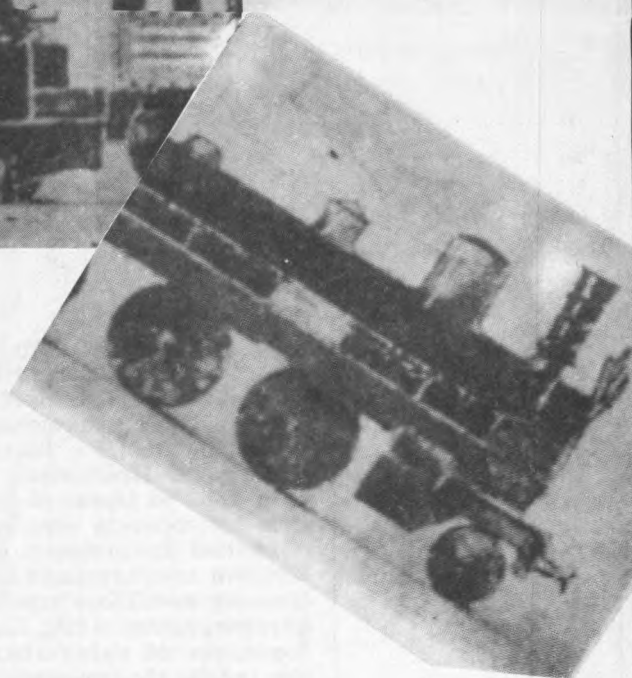
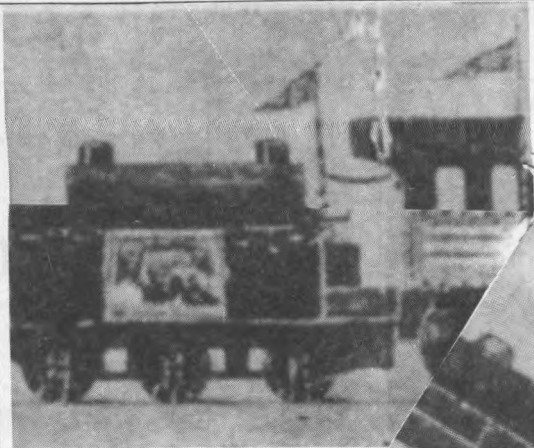
στηκε, ενσωμάτωσε νέες τεχνολογίες, με αποτέλεσμα τρένα άσφαλής, γρήγορα, έξυπνα, εξυπηρετικά. Σήμερα οι ταχύτητες των 500 χλμ. την ώρα, οι μέσες ταχύτητες άνω των 200 χλμ. την ώρα και ένα πυκνό σιδηροδρομικό δίκτυο, χαρακτηρίζουν τά τρένα της Εύρώπης, των ΗΠΑ, της Ίαπωνίας, τά όποια αποτελούν βασικό επιβατικό και εμπορευματικό μεταφορικό μέσο. Στή χώρα μας ένα ταξίδι Άθήνα - Καλαμάτα, ή Θεσσαλονίκη - Άλεξανδρούπολη διαρκεί σχεδόν μία μέρα, προϋποθέτει συνθήκες, ρυθμούς ζωής, μπορεί νά ικανοποιήσει ανάγκες, πού άνήκουν σέ παλιές, περασμένες εποχές.

Τό τρένο στην Έλλάδα ύπάρχει ως συγκοινωνιακό είδος - ρετρό ως κατάλοιπο του παρελθόντος χρησιμοποιείται ως επιλογή ανάγκης, εκεί και από εκείνους πού δέν βρίσκουν ακόμη διαθέσιμο τό αυτοκίνητο ή τό άεροπλάνο. Η κρατική επιχορήγηση άρκει μόνο γιά τή στοιχειώδη επιβίωσή του, γιά μικρή παράταση τής ζωής ενός αιώνιου, άφου μετράει τά χρόνια του από τήν εποχή του Χαριλάου Τρικούπη. Μόλις τό 4% τής επιβατικής και εμπορευματικής κίνησης διακινούν τά τρένα, όσα δηλαδή «ύπόλοιπα» άπομένουν, ή δέν πρόλαβαν ακόμη ν' άπορροφήσουν, τ' άλλα μεταφορικά μέσα.

Κι όμως κανένας άντικειμενικός λόγος δέν δικαιολογεί μία τέτοια στάση άπέναντι στό σιδηρόδρομο ως μεταφορικό μέσο. Τό τρένο δέν άποτελεί ξεπερασμένο συγκοινωνιακό μέσο. Δέν άκρει μόνο ή εμπειρία άλλων χωρών, πού ύποδηλώνει τό αντίθετο, είναι όρισμένα συγκριτικά πλεονεκτήματά του άπέναντι σ' άλλα μεταφορικά μέσα πού τό καθιστούν άναπτυκτάστατο και σημαντικό μέσο μεταφοράς. Μπορεί νά μήν διαθέτει τήν ευελιξία του αυτοκινήτου, είναι όμως άσφαλέστερο μέσο, είναι ένεργειακά και περιβαλλοντολογικά ήπιότερο (μπορεί νά) είναι γρηγορότερο και άνετότερο από τό φορτηγό, ή τό Ι.Χ., είναι κυριολεκτικά συλλογικό μέσο μεταφοράς.

Τροχιές ασύμβατες

Τί δικαιολογεί αυτό τό μαρασμό των σιδηροδρόμων, στην Έλλάδα, αυτή τήν κρατική άδιαφορία και έγκατάλειψη; Τί άλλαξε στις ανάγκες και τις προτεραιότητες τής κοινωνίας και του κράτους, ώστε οι προσπάθειες άναπτυξης των σιδηροδρόμων ουσιαστικά νά εκκινούν και νά τερματίζουν έναν αιώνα πριν; Η άπάντηση (χωρίς αυτό πού αναφέρουμε ν' άποτελεί άπάντηση) δέν μπορεί ν' αναζητηθεί παρά στους γενικότερους όρους και συνθήκες άνάπτυξης του νεοελληνι-

κού άστικού κράτους. Μέ εξαίρεση τήν περίοδο του μεσοπολέμου, όπου άντικειμενικές δυσκολίες, δέν επέτρεπαν τή συνέχιση τής αναπτυξιακής, περι τούς σιδηροδρόμους προσπάθειας, πού ξεκίνησε επί Τρικούπη, έρχόμαστε στό μεταπολεμικό νεοελληνικό κράτος. Οι επιλογές του βρίσκονται στον αντίποδα ενός νέου και δυναμικού άστικού κράτους, πού άξιολογεί τό σημαντικό ρόλο των σιδηροδρόμων στην συνολική αναπτυξιακή του διαδικασία. Τά γενικότερα πλαίσια τής εξάρτησης περιόριζαν τις επιλογές πού θά στόχευαν σέ μία αυτόδύναμη κοινωνικοοικονομική ύπόσταση και επέβαλαν ως πρότυπο μία ταχύρρυθμη «αναπτυξιακή» διαδικασία, στενά προσανατολισμένη στην κατανάλωση.

Σ' αυτό τον γενικότερο προσανατολισμό, ό σιδηρόδρομος, έργο άδυστηρά αναπτυξιακό, μεγάλης διάρκειας, έργο πολύ λιγότερο άμεσης «άπόδοσης» στη διεύρυνση τής αγοράς και τής κατανάλωσης, άπ' ό,τι ό δρόμος και τό αυτοκίνητο, μοιραία «έμεινε» πίσω, άφέθηκε στη μοίρα του και σέ κατά καιρούς πυροσβεστικά άνεπιτυχή, λίφτινγκ.

Ήδη σήμερα ακόμη και τό πιο μεγαλόπνοο όνειρο περι τούς σιδηροδρόμους, αυτό πού αναπτύχθηκε από τό ΠΑΣΟΚ υλοθετήθηκε από τή Ν.Δ. και δέν ύπηρετείται άποτελεσματικά από κανέναν άπά τούς δύο, περιοριζε-

ται άποκλειστικά στον μόνο έκσυγχρονισμό τής γραμμής Άθήνας - Ειδομένη (άν ποτέ γίνει κι αυτός). Καμία σκέψη γιά έκσυγχρονισμό των περιφερειακών γραμμών, γιά επέκταση ή κατασκευή νέων, γιά σύγχρονους συρμούς, νέες εγκαταστάσεις. Μία μονοδιάστατη επιλογή πού επιβάλλεται από τις ΕΟΚικές ανάγκες και προτεραιότητες και ύπηρετεί κυρίως τή γενικότερη «έθνική προοπτική» τής Έλλάδας των γκαρσονιών και των ξενοδόχων.

Αυτή ή προοπτική ή όποία ύπαγορεύει στον τομέα των «μεγάλων έργων» προτεραιότητες σέ Έργα βιτρίνας, και κατανάλωσης, πού προσβάλλουν βάρβαρα τό περιβάλλον, επιβαρύνουν τις πόλεις διευρύνουν τις ανισότητες πρωτεύουσας - περιφέρειας, αυτές τις κατά καιρούς διάφορες «χρυσές Όλυμπιάδες» του μεγαλοϊδεατισμού, τής φαντασίωσης και τής κομπίνας.

Τό δυστύχημα Μοιραίος λοιπόν ό μαρασμός των τρένων ως είδος έπουσώδες και εν άνεπαρκεία και άπομένει μόνο ή άναμονή γιά τό βιολογικό θάνατό τους. Συμβαίνει άλλωστε κάθε τόσο μηχανές, βαγόνια, γραμμές ν' άποφασίζουν νά έγκαταλείψουν αυτό τον άδικο κόσμο, πραγματοποιώντας όμως δυστυχώς και τήν τελευταία τους έπιθυμία: Νά 'χουν μαζί τους και ανθρώπινη συντροφιά...

Σταύρος Λειβαδάς

Πανεπιστημιακή κοινότητα καί συνδικαλισμός

του Κώστα Σταμάτη

Σκέψεις με αφορμή
τό πρώτο
τακτικό Συνέδριο
της Πανελληνίας
'Ομοσπονδίας
Συλλόγων Δ.Ε.Π.

Από 25 έως 27 Μαΐου του τρέχοντος έτους έλαβε χώρα στην Αθήνα, σέ άμφιθέατρο του Έθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, τό πρώτο τακτικό συνέδριο της Πανελληνίας 'Ομοσπονδίας Συλλόγων Διδακτικού-Έρευνητικού Προσωπικού. Ένώ φυσιολογικά τό συνέδριο θά έπρεπε νά άποτελέσει τουλάχιστον άξιοπρόσεκτο γεγονός, ώστόσο πέρασε ούσιαστικά άπαρατήρητο, άκόμη και άπό τή λεγόμενη πανεπιστημιακή κοινότητα. Βασικοί λόγοι πού συντέλεσαν στην ύποτονικότητά του ήταν έπιτροχάδην οι έξις. Κατ' άρχήν ή έγγενής δυσκαμψία του καταστατικού της 'Ομοσπονδίας, προίόν της περιοριστικής αντίληψης περί συνδικαλιστικού κινήματος όσων είχαν πρωτοστατήσει στό έργο της Ίδρυσής της (ιδίως πανεπιστημιακών προσκείμενων στό ΠΑΣΟΚ και τό ΚΚΕ).

Η άδυναμία αυτή, σέ συνδυασμό με τήν προχειρότητα όργάνωσης του συνεδρίου, έξ ύπαρχής περιέστειλαν τή βάση αντιπροσώπευσης σ' αυτό. Άπό τό συνέδριο άλλά και άπό τήν 'Ομοσπονδία άπουσίασαν και έξακολουθούν νά άπέχουν Σύλλογοι πανεπιστημιακών άπό τή Θράκη, τήν Κρήτη, τό Αιγαίο, τό Ίόνιο, τήν Πάντειο ή τό Μετσόβειο. Έξιςου σημαντικό είναι ότι διατάζουν, δίκαια σέ μεγάλο βαθμό, νά προσχωρήσουν στην 'Ομοσπονδία ομάδες πανεπιστημιακών μέ διαφορετική πολιτική τοποθέτηση ή εκπαιδευτική αντίληψη άπό εκείνες πού κυριαρχούν μέσα σ' αυτήν, ήδη άπό τή σύστασή της. Υπό τίς συνθήκες αυτές ό χαρακτηρισμός της 'Ομοσπονδίας ως «πανελληνίας» άποβαίνει ύπερφιάλος εύφημισμός.

Παράλληλα σημειώθηκε έντυπωσιακή άποχή και όσων ήταν ήδη έγγεγραμμένοι στους ύπάρχοντες Σύλλογους, πράγμα πού επιδείνωσε τραγικά τόν χαμηλό βαθμό έκπροσώπησης στό συνέδριο. Σ' αυτό συνέβαλαν άναμφίβολα οι προαναφερόμενοι λόγοι, έπηρεάζοντας δυσμενώς τή διάθεση ή τή δυνατότητα συμμετοχής Πανεπιστημιακών Ίδρυμάτων πού μέχρι στιγμής απέχουν άπό τήν 'Ομοσπονδία. Τό βαρύ γενετήσιο τραύμα της τελευταίας — ή γραφειοκρατική της δομή — έξακολουθεί νά μένει άνεπούλωτο και μάλλον άπωθητικό. Όχι λιγότερο σημαντικό γεγονός είναι άσφαλώς ή γενικότερη τάση άναχωρητισμού άπό τά «κοινά», πού διαπερνά άναπότρεπτα τίς νοοτροπίες και συμπεριφορές και των πανεπιστημιακών έπίσης. Η κατΐφεια και κόπωση πολλών συναδέλφων, μέ ιδιαίτερες εύαισθησίες και ζωντανή μέχρι πρόσφατα πα-

ρουσία στά πανεπιστημιακά πράγματα, συναρτάται και έδώ μέ τίς συνεχείς έκπτώσεις της πολιτικής, στή χώρα μας και διεθνώς.

Υπάρχουν έν τούτοις και άλλοι άνασταλτικοί παράγοντες στην άνάπτυξη πανεπιστημιακού κινήματος, λόγοι είτε συγκυριακού είτε μονιμότερου χαρακτήρα. Μεταξύ των πρώτων ό σχετικά προφανέστερος είναι ή βελτίωση των άπολαυών των πανεπιστημιακών, στή διάρκεια των τελευταίων δώδεκα μηνών. Είναι άνώφελο νά άποσιωπάται ότι όχι άμελητέος άριθμός συναδέλφων, ύποσυνείδητα ή όχι, ταυτίζει περίπου τή συνδικαλιστική δράση μέ αίτήματα κυρίως, άν όχι άποκλειστικά, οικονομικού χαρακτήρα. Μεταξύ των δευτέρων παραγόντων συγκαταλέγεται νομίζω ότι ή ιδιαιτερότητα του άκαδημαϊκού λειτουργήματος συχνά εύνοεί τήν άνάπτυξη συνείδησης ή έντύπωσης πνευματικής υπεροχής έναντι των άλλων. Αύτή ή μορφή κοινωνικής συνείδησης, ιδίως όταν ένεχει κάποιο βαθμό αλήθειας, καθιστά δυσχερή τή δημιουργία κλίματος άληθινής επικοινωνίας, συνεργασίας, πολύ λιγότερο συλλογικής δράσης μεταξύ διανοουμένων. Όποιος έχει έσωτερικεύσει τό ρόλο του διδάσκοντος έτσι ώστε να νοιώθει κριτής των άλλων εκ του άσφαλούς δύσκολα μπορεί νά διαθέσει τό έγώ του στή συλλογικότητα του «έμεις». Η πικρή αυτή αλήθεια άπορρέει συνάμα άπό τήν έσωτερικεύση της διαστολής της πνευματικής εργασίας προς τή χειρωνακτική. Η άποστασιοποίηση της άνώτερης κοινωνικής καταξίωσης της πρώτης έναντι της δεύτερης γίνεται συχνότατα πρόξενος μιάς σοβαροφάνειας παρακωλυτικής για τήν συνδικαλιστική δράση. Έτσι ένδόμυχα πιστεύουν πολλοί ότι ό συνδικαλισμός άπάδει στό άκαδημαϊκό λειτουργήμα, σά νά μήν ύφαίνονταν στό έσωτερικό του Πανεπιστημίου σχέσεις εργασιακές και έξουσιαστικές.

Δέν υπάρχει έδώ πρόσφορη εύκαιρία για άνάλυση των λόγων πού επιτρέπουν παρ' όλα αυτά — δίχως νά επιβάλουν βέβαια — τή συγκρότηση Συλλόγων Δ.Ε.Π. και τή συμμετοχή τους στην Πανελλήνια 'Ομοσπονδία. Υπαινικτικά μόνον άς συγκρατηθεί προσωρινά ότι μιά άληθινά πανελλήνια και πολυφωνική 'Ομοσπονδία θά μπορούσε άναδραστικά νά άναβαθμίσει τήν άνάπτυξη του πανεπιστημιακού κινήματος, άποτελώντας συνάμα βήμα ούσιαστικής κριτικής αντιπολίτευσης, και διαλόγου μέ τήν πολιτική έξουσία. Συνοπτικά και καθαρώς ένημερωτικά μπορεί νά άναφερθεί ότι τό συνέδριο υιοθέτησε

Βασικά σχέδιο θέσεων επεξεργασμένων με πρωτοβουλία του έναιού συλλόγου του 'Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, γύρω από τις προπτυχιακές σπουδές, τις μεταπτυχιακές, την έρευνα και προβλήματα του εκπαιδευτικού προσωπικού των ελληνικών Πανεπιστημίων, ιδίως των βοηθών και έπιστημονικών συνεργατών.

Ός ζήτημα αιχμής αναδείχθηκαν κατά τις εργασίες του συνεδρίου ή διαγραφόμενη δημιουργία ιδιωτικών Πανεπιστημίων και τό καθεστώς του μοναδικού συγγράμματος στην άνωτερη εκπαίδευση. Δύο ζητήματα δηλαδή πού υπερβαίνουν την επαναπλαυτική περιχαράκωση πίσω από τις στερεότυπες αξιώσεις πιστώσεων και κονδυλίων. Είναι παρήγορο ότι αυτή τή φορά ό «οικονομισμός» σέ γενικές γραμμές διατηρήθηκε στή θέση πού του άνήκει. Ό όρος αυτός καθόλου δέν ύποδηλώνει φυσικά τυχόν αποστροφή του γράφοντος πρός αίτήματα οικονομικού περιεχομένου. Υπαινίσσεται απλώς τήν πεποίθηση ότι ό προβληματισμός μας γύρω από τήν πανεπιστημιακή παιδεία όφείλει νά τήν προσεγγίσει ως πολύπτυχο ζήτημα, θέτοντας επί τάπητος, πρωτίστως, θέματα ποιοτικά, ιδεολογικά και αξιολογικά.

Η τελική τοποθέτηση του συνεδρίου ως πρός τήν *ιδιωτική πανεπιστημιακή εκπαίδευση* ετύχησε νά είναι άρκετά διαφοροποιημένη. Έκτιμήθηκε ότι παρόμοια προοπτική, πέρα από τή σαφή αντισυνταγματικότητά της, δέν πρέπει νά αντιμετωπισθεί με πνεύμα άμήχανης καταγγελίας, αλλά με τήν πρόθεση δημιουργικής άναδειξης των δυνατικών στοιχείων ύπεροχής του δημοσίου Πανεπιστημίου. Ός τέτοια στοιχεία εξάρθηκαν πρό παντός, πρώτων ή δυνατότητα διεπιστημονικής, περισσότερο πολύπλευρης και έτσι όρθότερης γνώσης. Καί δεύτερον, ή δυνατότητα διαφωτισμού των φοιτητών και φοιτητριών ως πρός τις κοινωνικές χρήσεις των αποτελεσμάτων τής έπιστημονικής γνώσης και επομένως ως πρός τήν ήθική εϋθύνη των έπιστημόνων στον βαθειά ταραγμένο κόσμο μας. Τονίσθηκε συγχρόνως ότι ή εισβολή του επιχειρηματικού κεφαλαίου στον ευαίσθητο χώρο τής άνώτατης παιδείας πρωταρχικό της στόχο θά έχει τήν άφαίρεση κοινωνικού εισοδήματος (ιδίως από μεσαία κοινωνικά στρώματα), χρησιμοποιώντας ως απλό μέσον ή πρόσχημα τήν παροχή παιδείας ύποβιβάζεται σέ έμπορεύσιμο είδος, άφου ύποτάσσεται στις άπαιτήσεις και τό κριτήρια τής κεφαλαιοκρατικής άγοράς.

Αντίθετα ή τελική τοποθέτηση του συνεδρίου γύρω από τό θέμα των *πανεπιστημιακών συγγραμάτων* άποδυνάμωσε τελείως τή ριζοσπαστική όσο και ώριμη θέση του συλλόγου του 'Αριστοτελείου Πανεπιστημίου. Η θέση αυτή εκτιμούσε όρθά ότι «*κεντρικό σημείο του συνολικού προβλήματος των προπτυχιακών σπουδών είναι τό καθεστώς πού διέπει τό διδακτικά βοηθήματα και συγκεκριμένα τό καθεστώς του μοναδικού συγγράμματος. Η καταδυνάστευση του μοναδικού συγγράμματος άποτελεί παιδαγωγικό άναχρονισμό, δημιουργεί και διαιωνίζει πνεύμα άθθεντίας, συμβάλλει στην άποδιάρθρωση και άποδυνάμωση τής παρουσίας/λειτουργίας του φοιτητή μέσα στην διαδικασία του μαθήματος, εξαφανίζει τό κριτικό πνεύμα, συντελεί στην άπαξίωση τής διαδικασίας παραδόσεων/διαλέξεων, ύποθάλλει τήν άντιγραφή και οδηγεί στό φετιχισμό των έξετάσεων.*

Άποτελεί ύπόθεση τιμής για τους Πανεπιστημιακούς νά προωθήσουν και τελικά νά πετύχουν τήν κατάργηση του μοναδικού συγγράμματος, με ταυτόχρονη παροχή οικονομικών και άλλων διευκολύνσεων για τήν πρόσβαση των φοιτητών στην ευρύτερη βιβλιογραφία. Στα πλαίσια αυτά πρέπει οι πανεπιστημιακοί νά συμβάλουν για τήν ένίσχυση τής λειτουργίας των βιβλιοθηκών, νά επιδιώξουν τήν καθιέρωση του θεσμού των σημειώσεων κατά τις παραδόσεις και νά διεκδικήσουν τήν άνάληψη έντονότερης έκδοτικής/έκτυπωτικής δραστηριότητας από τά πνευματικά τυπογραφεία.

Άπό συνέδρους κινούμενους στό χώρο τής άναεωτικής άριστεράς ύποστηρίχθηκε σθεναρά ότι αυτό πού ζητάμε είναι νά καταργηθεί ή άπαράδεκτη νομοθετική κατοχύρωση του ενός και μοναδικού συγγράμματος, με άπαράβατο όρο τή διατήρηση τής δωρεάν παροχής διδακτικών βοηθημάτων, σημειώσεων, περιλήψεων κλπ. Αφότου καταργήθηκε ό συγκεντρωτικός θεσμός τής έδρας, ή διαίωνιση του κεθεστώς αυτού περι τά συγγράμματα, εκτός από έπιστημολογικά και παιδαγωγικά σαθρή, προσβάλλει βάνανυσα τήν άκαδημαϊκή έλευθερία των διδασκόντων τό ίδιο μάθημα, πού βρίσκονται σέ κατώτερη βαθμίδα από τον συνήθως πρώτης βαθμίδας καθηγητή-άφέντη. "Αν ένα σύγγραμμα είναι καταξιωμένο έπιστημονικά και παιδευτικά, δέν άποκλείεται ή εξακολούθηση τής χορηγείας του, δίχως όμως και νά επιβάλλεται πλέον ως άποκλειστικό βοήθημα. "Αν πάλι πρόκειται για σύγγραμμα παρωχημένο ή μειωμένης έπιστημονικής αξίας, τότε παύει νά μοιράζεται ύποχρεωτικά και μόνον αυτό (!), όπως ισχύει μέχρι σήμερα.

Καί όμως, αυτή ή τόσο διαυγής τοποθέτηση άντικαταστάθηκε από μία πλαδαρή και άχρωμη θέση περι τής ανάγκης νά συμβουλευονται οι φοιτητές και φοιτήτριες περισσότερο συγγράμματα. Καταδείχθηκε δηλαδή και πάλιν ή ιδεοληψία πανεπιστημιακών προσκείμενων στό ΚΚΕ, σχετικά με τήν «*ιστορική κατάκτηση*» του ενός και μόνου συγγράμματος, άρκει αυτό, άσχετα από τήν ποιότητά του, νά διανέμεται δωρεάν. Επίσης όμως φάνηκε καθαρά ότι παρόμοιες διαστάσεις γνώμης στό έσωτερικό τής πανεπιστημιακής κοινότητας και τής Όμοσπονδίας δέν όφείλονται μόνο σέ ιδεολογικές ή και έπιστημολογικές άποκλίσεις. Άλλά συχνά σχετίζονται με τό καθεστώς τής ένδοπανεπιστημιακής ιεραρχίας και ιδίως με τά παρεπόμενα ισχύος πού συνδέονται με τήν πρώτη καθηγητική βαθμίδα. "Ετσι έρμηνεύεται τό φαινόμενο όρισμένοι τακτικοί καθηγητές, άνεξάρτητα από τήν πολιτική τους ταυτότητα, νά έμμένουν άνερυθρίαστα στην διατήρηση του προνομίου του μοναδικού συγγράμματος (τους), ενώ συνάδελφοί τους κατώτερων βαθμίδων, μολονότι κατά τά λοιπά όμοϊδέατες πρός εκείνους, νά ζητούν εβλογα τήν κατάργηση αυτού του οίονει φεουδαρχικού προνομίου.

Έκτός από τά παραπάνω, μείζονος σημασίας θέματα, σχετικά με τά συγγράμματα και τά ιδιωτικά πανεπιστήμια, στό συνέδριο διατυπώθηκε άκόμη κάποια σκέψη για ένα *δευτεροβάθμιο όργανο κρίσης* των διδασκόντων κατά τήν ένταξη ή τήν άκαδημαϊκή έξελιξη τους. Πρόκειται άσφαλώς για παρδοξη πρόταση, παρ' όλο πού ξεκινά από μία διαπίστωση εν μέρει σωστή. Καμιά άμφιβολία δέν ύπάρχει ότι

στις κρίσεις των μελών Δ.Ε.Π (από 30μελή εκλεκτορικά σώματα κάθε Τμήματος, ύστερα από αιτιολογημένη έκθεση τριμελούς επιτροπής στην οποία μπορούν να καλούνται συνάδελφοι και από άλλα όμοιδη Τμήματα) παραισφύου και πολυειδή εξωεπιστημονικά κριτήρια, που λειτουργούν άλλοτε θετικά και άλλοτε αρνητικά για τον υποψήφιο. Τουτό όμως σε ένα βαθμό είναι αναπόφευκτο και όποσδήποτε θά συνέβαινε ακόμη και στο «δευτεροβάθμιο» όργανο κρίσης. Η λύση στο πρόβλημα αυτό από όρισμένη σκοπία είναι απλή, από άλλην όμως εξαιρετικά δύσκολη. Ουσιαστικά πρόκειται για ζήτημα ακαδημαϊκού ήθους και παρησιίας γνώμης, θέτοντας τούς πανεπιστημιακούς —ιδίως τούς χαμηλόβαθμους— πρό των ευθωνών τους κατά την έκτίμηση της έπιστημονικής αξίας των εκάστοτε υποψηφίων.

Αποτελεί επικίνδυνο ή έστω άφελη νομικό φετιχισμό να προσδοκά κανείς αναπλήρωση τυχόν έλλείποντος ακαδημαϊκού ήθους από μία νομική ρύθμιση. Άς προστεθεί με την ευκαιρία ότι από τό ίδιο ακριβώς πνεύμα διαπνεόταν έμφανώς και ή άπερίσκεπτη πρόταση της άπερχόμενης διοίκησης, που ευτυχώς έγκαταλείφθηκε, περί θεσπίσεως «κώδικα ακαδημαϊκής δεοντολογίας». Έπί πλέον όμως ή προαναφερόμενη πρόταση καθιστά α ριγίο ύποπτα μεροληψίας τά μέλη Δ.Ε.Π ενός πανεπιστημιακού Τμήματος, συνιστώντας από μόνη της ήδη προσβολή της ακαδημαϊκής τάξης, που υποτίθεται επιδιώκει να περιφρουρήσει. Άφαιρεί έτσι την τελική κρίση από τούς διδάσκοντες κάθε Τμήματος και την εκχωρεί σε άλλο όργανο (ποιό άραγε, τή Σύγκλητο, έπιτροπή του Ύπουργείου Παιδείας; Μέ ποιά έχέγγυα άμεροληψίας και κυρίως έπιστημονικότητας;) καταλύοντας τή συνταγματικά κατοχυρωμένη αυτοτέλεια κάθε Τμήματος να άποφασίζει για την ακαδημαϊκή εξέλιξη των μελών του. Κανένα άλλο όργανο πέρα από τό Τμήμα δέν μπορεί να είναι λειτουργικά και έπιστημονικά άρμόδιο για παρόμοιες άποφάσεις, άρκεί φυσικά αυτές να είναι σύννομες και έπαρκώς αιτιολογημένες στο περιεχόμενό τους.

Άτυχώς τό συνέδριο επιφυλάχθηκε να λάβει θέση πάνω στο κρίσιμότατο ζήτημα της εισαγωγής φοιτητών και φοιτητριών στα δημόσια Πανεπιστήμια, μολονότι είχε κατατεθεί σχετική πρόταση της «Συσπείρωσης Πανεπιστημιακών» του Άριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Άπό διάφορες πλευρές ή πρόταση έπικρίθηκε είτε ως υπερβολικά τολμηρή είτε διότι υπεισέρχεται σε ένα θέμα «καθαρά πολιτικό»(!), σά να έπρόκειτο για ζήτημα άδιάφορο στην πανεπιστημιακή κοινότητα και έπαφιέμενο στην προαίρεση των επαγγελματιών της πολιτικής. Άλλοι τέλος υποστήριξαν ότι ή πρόταση αυτή παραβλέπει πώς άπεναντί μας στέκεται μία συντηρητική κυβέρνηση, με πολιτική υποβάθμισης των δημοσίων πανεπιστημίων.

Η λογική σύγχυση της τελευταίας γνώμης είναι προφανής: ή όρθότητα μιας άποψης περί του πρακτέου δέν εξαρτάται από την καταφατική ή άρνητική στάση της πολιτικής εξουσίας που καλείται ακριβώς να την εφαρμόσει. Άν δέν τό πράξει αυτή, τουτό δέν σημαίνει φυσικά ότι ή προτεινόμενη άποψη ήταν έσφαλμένη. Μέ την ίδια λογική θά έπρεπε(;) τό πανεπιστημιακό κίνημα να υποβάλει ευπειθώς μονάχα αίτήματα που ή εκάστοτε πολιτική εξουσία κρίνει έφικτά,

παραιτούμενο από άλλα, εκ των προτέρων, αν ό άρμόδιος ύπουργός τά κρίνει άνέφικτα. Ούτε βέβαια άποτελεί πειστικό έπιχείρημα ή δεινή οικονομική κατάσταση της χώρας, εκτός των άλλων διότι τό έπιχείρημα αυτό εκλαμβάνει ως δεδομένο τό ζητούμενο, δηλαδή την (ισχνή) θέση όλων των βαθμίδων της παιδείας στις προτεραιότητες των δημοσίων δαπανών.

Οί κυρίαρχες ομάδες του συνεδρίου δέν αποτόλμησαν λοιπόν να τοποθετηθούν πάνω στο σύστημα εισόδου των νέων στα Πανεπιστήμια, παραπέμποντας τό όλο ζήτημα στις καλές νδες. Η τελική άπόφαση του συνεδρίου χάνει έτσι σημαντικά σε πνοή και έμβέλεια προοπτικής, άφου άπέφυγε να τοποθετηθεί σε κεφαλαιώδες πρόβλημα του Πανεπιστημίου, όπως θά θέλαμε να είναι και θά μπορούσαμε να δεσμευθούμε από τώρα για την άλλαγή του. Έπί τέλους, κανένα «πραγματιστικό» έπιχείρημα δέν μας άποστειρεί τό δικαίωμα να δραματιζόμαστε, να συζητάμε στόχους αξίους και μακροπρόθεσμους, πέρα από τόν στενότερο όρίζοντα των άμεσων συνδικαλιστικών αίτημάτων. Η έπίμαχη πρόταση είχε ως εξής:

«Η μακροχρόνια κρίση της ανώτατης παιδείας είναι στη χώρα μας εν μέρει άλληλένδετη με την αντίστοιχη κατάσταση που έπικτατεί στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Κομβικό σημείο άποτελεί εν προκειμένω ό τρόπος μετάβασης από τή μέση στην ανώτατη εκπαίδευση. Όλοι οι τρόποι εισαγωγής που Ισχυσαν κατά καιρούς στην Ελλάδα στάθηκαν τό άποκορύφωμα μιας εκπαιδευτικής διαδικασίας προσανατολισμένης στην άτομική επιβίωση καθενός υποψηφίου/υποψηφίας, σε συνθήκες άνελέπτου άνταγωνισμού. Συστατικά στοιχεία της αντι-παιδαγωγικής αυτής διαδικασίας εξακολουθούν να είναι ή σειρά άπομημόνευση, άντί της κριτικής πρόσληψης της γνώσης, και ό στραγγαλισμός του έλεύθερου στοχασμού από τίς δουλειές του «αναλυτικού» προγράμματος. Άντίστοιχα ποσοτικοποιούνται και τά κριτήρια της αξιολόγησης των μαθητριών/μαθητών. Η ένστάλαξη άνταγωνιστικού πνεύματος στους νέους ανθρώπους συμβαδίζει βέβαια με τή βαθύτερη άνταγωνιστική δομή της κοινωνίας μας. Πίσω όμως από τό ίδεολόγημα της έπιλογής των «αξιοτέρων» οι πανελλαδικές εξετάσεις λειτουργούν ως φίλτρο έπιλογής, που αναπαράγει και έπιτείνει τόν ύφιστάμενο καταμερισμό εργασίας προς όφελος των κυρίαρχων, οικονομικά και μορφωτικά, τάξεων.

Για τούς λόγους αυτούς θά ήταν σκόπιμο να γίνει ένας γενικότερος, μακροπρόθεσμος σχεδιασμός, ως προς την εισαγωγή φοιτητριών και φοιτητών στα έλληνικά δημόσια πανεπιστήμια, με ζητούμενο την κατάργηση των εισαγωγικών, πανελλήνιων ή όπως άλλίως άποκαλούνται, εξετάσεων. Είναι αυτόνοητο ότι τουτό άπαιτεί ένα ριζικό άναπροσανατολισμό και άλλαγή προτεραιοτήτων των δημοσίων δαπανών υπέρ της παιδείας. Η ύλοποίηση παρόμοιας προοπτικής αξιώνει μία εξαιρετικά ύψηλή χρηματοδότηση, με στόχο την εξασφάλιση σοβαρών προϋποθέσεων ύποδομής και έπάρκειας προσωπικού, διδακτικού και διοικητικού. Διαφορετικά θά διαωνίζεται ή πρακτική της ευκαιριακής, άπρογραμματιστής και μικροκομματικής ίδρυσης εκ γενετής άναπήρων Τμημάτων και οίονει Πανεπιστημίων, όπως συνέβη συχνά την τελευταία είκοσαετία στη χώρα μας.

Εξάλλου η εφαρμογή αυτού του αυθεντικά καινοτόμου μέτρου θά προσκρούει πιθανότατα σε εμπειρωμένες νοοτροπίες και πολλαπλά συμφέροντα. Η εξαγγελμένη κυβερνητική επιλογή υπέρ της εισόδου της λογικής και της ήθικης της κεφαλαιοκρατικής αγοράς στην πανεπιστημιακή παιδεία έγκλειει και από την άποψη αυτή σοβαρότατους κινδύνους. Και πάντως δέν εμπνέει καμία αισιοδοξία σχετικά με τη δυνατότητα γενναίας αντιμετώπισης του τεράστιου και πολύπλευρου προβλήματος της εισαγωγής νέων φοιτητών και φοιτητριών στα έλληνικά δημόσια πανεπιστήμια.

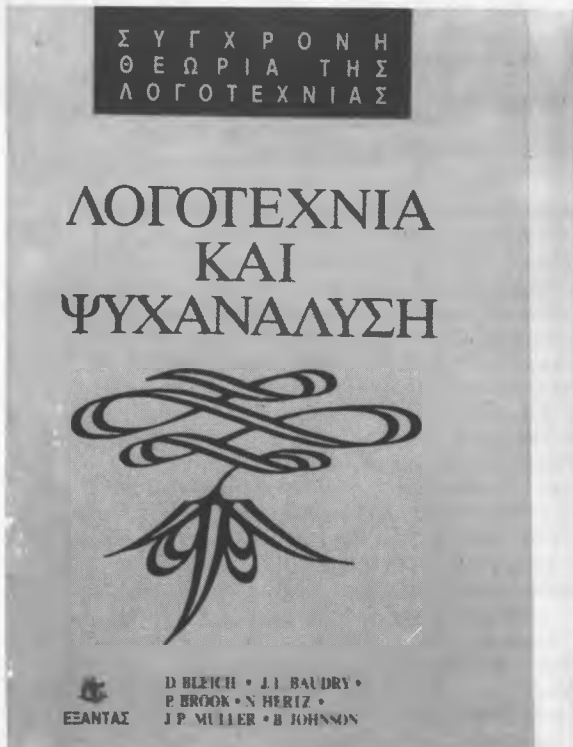
Είναι ευνόητο ώστόσο ότι ο σκοπός της κατάργησης των «πανελλαδικών» εξετάσεων δέν είναι όπωσδήποτε άμεσα επιτεύξιμος, τουλάχιστον αν πρόκειται νά επιδιωχθεί με φερέγγυο τρόπο. Ένδεχομένως μάλιστα παρόμοιας εμβέλειας δημοκρατική μεταρρύθμιση στην παιδεία προϋποθέτει μία γενικότερη κοινωνική μεταρρύθμιση, δίχως την οποία ή πρώτη θά έμνε άτελης. Η ζωτική αυτή πανεπιστημιακή μεταρρύθμιση θά μπορούσε άλλωστε νά εφαρμοσθεί μονάχα με σταδιακό τρόπο, με αντίστοιχη ανάπλαση των προϋποθέσεων υποδοχής μεγαλύτερου αριθμού φοιτητών και φοιτητριών στα ύπαρχοντα ή και σε καινούρια ένδεχομένως Πανεπιστήμια. Οι γενικές εισιτήριες εξετάσεις θά μπορούσαν νά αντικατασταθούν από διάφορες ενδιάμεσες διαδικασίες, ή διεύρυνση των όποιων παραμένει άνοικτη και προς εξέταση.

Πάντως αυτό δέν σημαίνει άπαραιτήτως την καθιέρωση ελεύθερης έγγραφης, δίχως κανένα όρο, στα δημόσια Πανεπιστήμια. Ούτε σημαίνει βέβαια κάθε εισακτέος νά γίνεται και πτυχιούχος, ώστε νά επέλθει πτυχιακός κατακλυσμός, άπαξίωση του πτυχίου, άδιαφορία των διδασκόμενων πρό του φάσματος της μαζικής άνεργίας

κλπ. Αντίθετα ή άπόλυτη σύνδεση εκπαιδευτικής διαδικασίας — πτυχίου — επαγγελματικής άποκατάστασης, στό όνομα των περιφημων «άναγκών της κοινωνίας», σε τελευταία άνάλογη όδηγει την άνώτατη και συνολικά την παιδεία σε καθυπόταξη της στις άνάγκες του ύφισταμένου καταμερισμού κοινωνικής έργασίας της καπιταλιστικής οικονομίας. Έστω, λόγω χάριν, ότι οι πτυχιούχοι φυσικομαθηματικών έπιστημών, οι όποιοι αναμένουν άκόμη διορισμό στην Μέση Έκπαίδευση, προβλέπεται νά άπορροφηθούν, με τό σημερινό ρυθμό, στα έπόμενα είκοσι χρόνια — παρά τό ότι εισήλθαν στό Πανεπιστήμιο με πανελλήνιες εξετάσεις, οι όποιες υπότιθεται έξυπηρετούν καλύτερα τίς άνάγκες της κοινωνίας. Θά ήταν άτοπο ώστόσο, αν όχι τερατώδες, νά καταλήξει έτσι κανείς στην πρόταση, έν όνόματι των «άληθινών άναγκών της παραγωγής και της κοινωνίας γενικότερα», νά κλείσουν οι φυσικομαθηματικές Σχολές στην Έλλάδα γιά την έπόμενη εικοσαετία.

Έν τούτοις ή πανεπιστημιακή κοινότητα δέν μπορεί νά άδιαφορήσει γιά την παρούσα κατάσταση των άκαδημαϊκών πραγμάτων στή χώρα. Μεσοπρόθεσμα λοιπόν, ένόσω τά πράγματα μένουν όπως έχουν, θά πρέπει νά γίνονται από την πολιτική έξουσία σεβαστές οι άπόψεις των διαφόρων Τμημάτων ως προς τίς λειτουργικές και άλλες άνάγκες τους, ιδίως ως προς τόν αριθμό των εισακτέων που είναι σε θέση νά υποδεχθεί κάθε Τμήμα βάσει της υποδομής και του προϋπολογισμού του. Τούτο συνιστά άλλωστε πτυχή της καλώς νοούμενης αυτοτέλειας των Α.Ε.Ι. Όπως και νάχει τό πράγμα, όσο κι αν αυτό άκούγεται κοινότυπα, χρειάζεται μια άληθινά ουσιαστική αύξηση των πόρων γιά την παιδεία, άφού αυτή άποτελεί θεμελιώδες πολιτιστικό αγαθό.

ΕΞΑΝΤΑΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΤΖΑΒΕΛΑ 1 τηλ. 3604885 3613065

Μιχάλης Σπουρδαλάκης
Για τη θεωρία και τη μελέτη των πολιτικών κομμάτων

Πρώτο βιβλίο της σειράς... 1. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 2. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 3. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 4. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 5. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 6. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 7. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 8. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 9. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 10. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 11. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 12. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 13. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 14. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 15. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 16. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 17. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 18. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 19. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 20. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 21. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 22. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 23. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 24. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 25. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 26. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 27. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 28. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 29. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 30. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 31. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 32. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 33. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 34. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 35. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 36. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 37. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 38. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 39. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 40. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 41. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 42. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 43. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 44. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 45. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 46. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 47. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 48. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 49. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 50. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 51. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 52. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 53. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 54. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 55. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 56. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 57. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 58. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 59. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 60. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 61. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 62. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 63. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 64. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 65. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 66. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 67. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 68. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 69. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 70. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 71. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 72. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 73. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 74. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 75. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 76. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 77. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 78. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 79. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 80. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 81. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 82. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 83. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 84. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 85. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 86. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 87. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 88. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 89. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 90. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 91. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 92. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 93. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 94. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 95. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 96. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 97. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 98. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 99. Η θεωρία του πολιτικού κομματος... 100. Η θεωρία του πολιτικού κομματος...

Οί Βάσεις μεταφέρονται

Καί τά δεδομένα τῆς ἑλληνικῆς ἀμυντικῆς πολιτικῆς ἀλλάζουν

Τήν ὥρα πού γράφονται οἱ γραμμές αὐτές δέν εἶναι ἀκόμα γνωστό τό ἀκριβές περιεχόμενο τῆς νέας συμφωνίας γιά τήν παραμονή τῶν ἀμερικανικῶν βάσεων στήν χώρα μας. Εἶναι ἐξάλλου ἀμφίβολο τό κατά πόσο θά γίνουν ποτέ ἐπακριβῶς γνωστά τά περιεχόμενα μιᾶς τέτοιου εἴδους συμφωνίας. Οἱ βασικοί ἄξονες πάντως, πάνω στούς ὁποίους θά κινηθεῖ ἡ νέα αὐτή συμφωνία, ἔχουν ἀπό καιρό «διαρρεύσει» στόν τύπο. Οἱ βάσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ καί τῆς Νέας Μάκρης θά καταργηθοῦν ἢ θά περιοριστοῦν σημαντικά, ἐνῶ μέρος τῶν λειτουργιῶν τους θά μεταφερθεῖ στήν Κρήτη μέ ἀνάλογη διεύρυνση τῶν ἐκεῖ ἐγκαταστάσεων (Σούδα, Γουρνιές). Τέλος, ὅπως τονίζεται ιδιαίτερα ἀπό τήν ἑλληνική κυβερνητική πλευρά, ἡ παραμονή καί ἡ λειτουργία τῶν βάσεων θά συνδεθεῖ, μέ τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο, μέ τή διατήρηση τῶν στρατιωτικῶν ἰσορροπιῶν στό Αἰγαῖο.

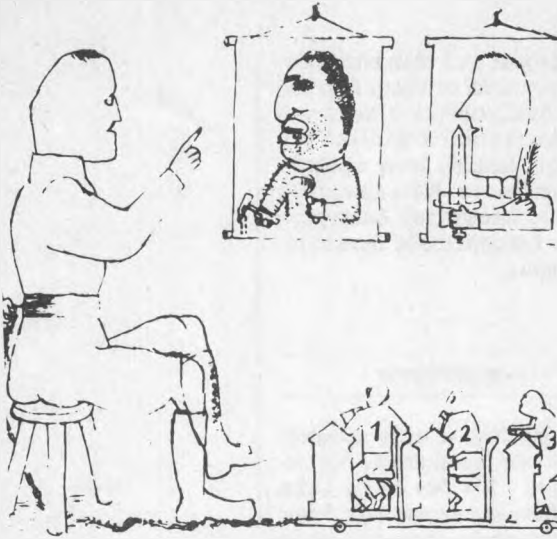
Η ἐξέλιξη αὐτή συνδέεται φαινομενικά μέ τήν ὕφεση πού ἐπικρατεῖ στίς σχέσεις τῶν δύο ὑπερδυνάμεων τά τελευταῖα χρόνια. Ὑφεση πού δέν χαρακτηρίζεται ἀπό σταθερότητα καθώς οἱ ἐξελίξεις στή Σοβιετική ἔνωση παρουσιάζονται ιδιαίτερα ἀπρόβλεπτες ἐνῶ ὑποβόσκουν στόν πλανήτη καί ιδιαίτερα στήν κοντινὴ Μέση Ἀνατολή, κάθε εἴδους ἐντάσεις. Οἱ Ἠνωμένες Πολιτεῖες φαίνονται στή φάση αὐτή ἔτοιμες νά ἐκμεταλλεῦτον τή μεταβατική αὐτή περίοδο γιά νά ἀλλάξουν τά στρατηγικά καί τακτικά τους δόγματα, νά ἀναμορφώσουν τά στρατιωτικά τους στηρίγματα ὁλόγυρα στόν κόσμο καί νά πραγματοποιήσουν ἀλλαγές πού συνήθως ὀνομάζονται «ἐκσυγχρονισμός». Αὐτό δέν σημαίνει παραίτηση ἀπό τή διεθνή τους παρουσία καί αὐτό πού οἱ ἴδιοι ὀνομάζουν «διεθνή ρόλο». Οἱ μεταβολές λοιπόν πού γίνονται στίς ὑπερπόντιες ἀμερικανικές βάσεις, στόν ἑλληνικό χώρο ἐπίσης, δέν σηματοδοτοῦν σέ καμιά περίπτωση κάποια «οἰκειοθελή» ἀπόκλιση ἀπό τό ἑλληνικό ἔδαφος.

Τό εἶδος τῶν βάσεων

Οἱ ἀμερικανικές στρατιωτικές ἐγκαταστάσεις στήν Ἑλλάδα μποροῦν χονδρικά νά διακριθοῦν σέ τρεῖς κατηγορίες. Σέ μονάδες ἠλεκτρονικῆς παρακολούθησης καί ἐπικοινωνιῶν, σέ μονάδες ἀνεφοδιασμοῦ καί σέ μονάδες τακτικῆς πυρηνικῆς κρούσης. Οἱ τελευταῖες εἶναι καί οἱ πλέον ἀχρηστες στήν παρούσα φάση. Οἱ πεπαιτωμένες γομώσεις τῶν πυραύλων «Τίμιος Τζών» καί «Νίκη Ἡρακλῆς» ἢ οἱ ἀντίστοιχες τοῦ πυροβολικοῦ ἐλάχιστα χρησιμεύουν στίς σημερινές συνθήκες. Ἀποσύρονται λοιπόν ἀπό τήν Ἑλευσίνα καί τόν Λαγκαδά γιά νά ἀποθηκεύονται εἴτε στά πλεῖα τοῦ βου Στόλου, εἴτε στή Σούδα.

Οἱ ἐγκαταστάσεις ἠλεκτρονικῆς παρακολούθησης καί ἐπικοινωνιῶν ἔχουν καί αὐτές χάσει τήν ἄλλοτινὴ σημασία τους καθώς ἕνα μεγάλο τμήμα τῶν λειτουργιῶν τους ἔχει μεταφερθεῖ στό διάστημα, στούς ἐξελιγμένους στρατιωτικούς δορυφόρους. Ὁ περιορισμός τῶν ἐπίγειων ἐγκαταστάσεων εἶναι φυσικό ἐπακόλουθο τῶν ἐξελίξεων αὐτῶν καί μόνο ἡ γειννίαση τῆς εὐαί-

σθητης Μέσης Ανατολής και των «έν δυνάμει» έκρηκτικών Βαλκανίων δικαιολογούν τη συντήρηση επιπρόσθετων επίγειων μέσων παρακολούθησης. Τό ίδιο συμβαίνει σε μεγάλο βαθμό και με τις διευκολύνσεις άνεφοδιασμού. Αυτές άφορουν κυρίως τή άεροπλάνα παρακολούθησης, τή γνωστά ίπτάμενα ραντάρ και τή αντίστοιχα του ηλεκτρονικού πολέμου. Η άποστολή τους είναι νά συμπληρώνουν τή ξργο των δορυφόρων παρατηρώντας άπό πίο κοντά τής έπίγειες, έναέριες και ηλεκτρονικές κινήσεις του πιθανού αντίπαλου. Άν και τή ξργο αυτό — κυρίως όσον άφορā τήν παρακολούθηση των βορειότερων περιοχών — έχει άνατεθεί σε νατοϊκό πολυεθνικό δίκτυο ίπταμένων ραντάρ (με ελληνική συμμετοχή και βάση στο άεροδρόμιο του Άκτίου), οί Ήνωμένες Πολιτείες θέλουν νά συντηρούν, ανεξάρτητα, παρόμοια μέσα στην περιοχή για νά τή χρησιμοποιούν ειδικά προς τή Μέση Ανατολή. Η έγκατάστασή τους στην Κρήτη είναι άπόλυτα λογική άπό αυτή τήν πλευρά.

Δέν φεύγουν, προσαρμόζονται

Οί βάσεις λοιπόν ούτε φεύγουν, ούτε «περιορίζονται». Άπλως προσαρμόζονται στα νέα γεωπολιτικά δεδομένα τής περιοχής. Και είναι καθαρή ύποκρισία νά δηλώνεται ότι θά φύγουν σε όκτώ χρόνια, στη λέξη τής Συμφωνίας, όπως, έφτά χρόνια πριν, ισχυρίζονταν και τή ΠΑΣΟΚ ότι θά γίνει, στη λήξη τής δικής του Συμφωνίας. Τό τί θά γίνει τότε εξαρτάται καθαρά άπό τής εξελίξεις στην ευρύτερη περιοχή, άπό τήν πορεία των πραγμάτων στην Μέση Ανατολή και στην Ανατολική Ευρώπη. Φυσικά ούτε σήμερα, ούτε πιθανόν και τότε θά ζητηθεί ή γνώμη τής Έλλάδας για τής αναπροσαρμογές αυτές. Η ελληνική κυβερνητική πολιτική, είτε του ΠΑΣΟΚ, είτε τής Νέας Δημοκρατίας, άποδέχεται σταθερά τή κατ' άρχήν δικαίωμα των Ήνωμένων Πολιτειών νά διατηρούν βάσεις στο έθνικό έδαφος για δικούς τους ή για νατοϊκούς σκοπούς. Οί διαφορές περιορίζονται στον τρόπο παρουσίωσης των εκάστοτε συμφωνιών ώστε, όποιες και νά είναι αυτές, νά παρουσιαστούν ως «έθνικό επίτευγμα».

Στήν προηγούμενη Συμφωνία για τής βάσεις,

έπί των πασοκικών ήμερών, τή κύριο άλλοθι τής τότε κυβέρνησης ήταν ή εξασφάλιση των στρατιωτικών ίσορροπιών στο Αίγαίο. Τότε, ή «έξασφάλιση» αυτή είχε πάρει τή μορφή μιας οικονομικής ενίσχυσης πεντακοσίων εκατομμυρίων δολαρίων, σε δάνεια κυρίως, προς τή χώρα μας. Είναι άμφίβολο τή κατά πόσο τή ποσά αυτά συνέβαλαν στην άποκατάσταση των ίσορροπιών καθώς ή ύπόθεση των έξοπλισμών ήταν μάλλον άμαρτωλή στις πασοκικές ήμέρες (και όχι μόνο). Όπωςδήποτε όμως συνέβαλαν στην διόρθωση κάποιων οικονομικών δεικτών και στην ψευδαίσθηση τής επί ΠΑΣΟΚ ελληνικής ευημερίας. Τήν κίνηση αυτή μάλλον ζήλησε ή Νέα Δημοκρατία του 1990 και κάτι παρόμοιο άποσκοπεί νά επαναλάβει. Φυσικά σήμερα οί άνάγκες είναι μεγαλύτερες και τή χρέη άπό στρατιωτικές προμήθειες άπό τής ΗΠΑ έχουν ήδη γιγανωθεί. Τό πίο πιθανό λοιπόν είναι τή νά καταλήξουν αυτές οί προθέσεις σε κάποια άναδιαπραγμάτευση των παλαιότερων χρεών, σε κάποια επιπρόσθετα αντίσταθμιστικά για τή F-16, και σε δωρεές παλαιού πολεμικού ύλικού των ΗΠΑ. Ήδη, στο τελευταίο κεφάλαιο, άνακινώθηκε ή παράδοση 110 άρμάτων M60A1 άπό τή άμερικανικά άποθέματα. Η στρατιωτική άξια τής προσφοράς αυτής μπορεί νά εκτιμηθεί άπό τή γεγονός ότι πρόκειται για άρματα του 1960 και ότι άποτελούν τόν έκτο τύπο κυρίου άρματος μάχης του ελληνικού στρατού. Έπίδοση πού μόνο σε μουσεια πολεμικού ύλικού συντανα κανείς. Η πολιτική άξια τής κίνησης είναι σαφώς μεγαλύτερη καθώς άπό τή μία πλευρά δημιουργεί τήν ψευδαίσθηση τής διατήρησης των ίσορροπιών ενώ άπό τήν άλλη αυτή ή καρναβαλικού τύπου συγκρότηση των ελληνικών όπλικών συστημάτων οδηγεί στην πλήρη έξάρτησή τους άπό τήν άμερικανική έπιμελητεία. Είναι ό μόνος τρόπος νά βρεθούν άνταλλακτικά για όλα αυτά τή άρχαία.

Στήν ουσία, ή Συμφωνία για τής βάσεις φαίνεται ότι έμπεριέχει και τήν έν λευκώ άνάθεση των έξοπλιστικών προγραμμάτων τής χώρας στην καλή διάθεση των Ήνωμένων Πολιτειών. Στή διαπίστωση αυτή συνηγορούν και πολλές άλλες ένδείξεις. Μία συχνά επαναλαμβανόμενη παράμετρος του «σκανδάλου» τής άγοράς των Μιράζ-2000, είναι ή χαρακτηριζόμενη ως άπαράδεκτη διαπραγμάτευση με τής κατασκευάστριες εταιρείες και όχι με τήν αντίστοιχη κυβέρνηση.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΚΥΡΤΑΤΑΣ

**ΔΟΥΛΟΙ, ΔΟΥΛΕΙΑ
ΚΑΙ ΔΟΥΛΟΚΤΗΤΙΚΟΣ ΤΡΟΠΟΣ
ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ**

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ, ΑΘΗΝΑ 1987

Ακόμα, όλο και συχνότερα «διαρρέουν» πληροφορίες για την ανικανότητα των ελληνικών ναυπηγείων να έκτελέσουν παραγγελίες απλές (άρματαγωγών - Ναυπηγεία Έλεουσίνας) ή σύνθετες (φρεγάτες - Ναυπηγεία Σκαρμαγκά). Πράγματα που συνοδεύονται από τη γνωστή επωδό ότι είναι μάταιη ή κατασκευή ή η αγορά όπλων συστημάτων από τη χώρα όταν τόσα μεταχειρισμένα συστήματα πρόκειται να παραχωρηθούν από τις ΗΠΑ λόγω ύφεσης ή έκσυχροισμού.

Στρατηγικές αναπροσαρμογές

Πρόκειται για τό τέλος μιας περιόδου. Οί εξοπλισμοί των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων ήταν στις δεκαετίες του 1950 και του 1960, αποκλειστική υπόθεση των αμερικανικών προγραμμάτων για βοήθεια στις «σύμμαχες» χώρες. Η Ελλάδα παραλάμβανε μεταχειρισμένο ή άπλοποιημένο (π.χ. τα F-5A) πολεμικό υλικό από τις ΗΠΑ πράγμα που την καθιστούσε ολοκληρωτικά εξαρτημένη από τη μεγάλη της αυτή «Σύμμαχος». Καθώς τώρα από τις συνθήκες αυτές ή εθνική άμυνα δέν ήταν παρά συνάρτηση της «συμμαχίας», ή παρουσία των αμερικανικών βάσεων δέν ήταν παρά τό αυτονόητο συμπλήρωμα του άμυντικού αυτού δόγματος.

Τό σχήμα αυτό άρχισε να ταραζεται στις αρχές της δεκαετίας του 1970 όταν ή Χούντα, για λόγους πολιτικής (σπάσιμο της εθρωπαικής της απομόνωσης, άνεξαρτητοποίηση άπέναντι στον αμερικανικό παράγοντα κ.λπ.), άρχισε για πρώτη φορά να αγοράζει όπλα από πηγές ξένες προς την αμερικανική έπιμελητεία. Γερμανικά ύποβρύχια, γαλλικές πυραυλακάτους, βελγικά τουφέκια, γαλλικά άρματα κ.ά. Καθώς συχνά τά όπλα αυτά ταίριαζαν καλύτερα από τό «διηπειρωτικής» σύλληψης αμερικανικά, άρχισε με την έλευσή τους να δημιουργείται μία διαφορετική λογική στό θέμα «έξοπλισμοί». Λογική που ένισχύθηκε στις κρίσιμες ήμέρες του 1974. Οί τότε κυβερνήσεις όχι μόνο άπευθύνθηκαν στο σύνολο των προμηθευτριών χωρών για να πετύχουν κατάλληλους έξοπλισμούς αλλά και διαπραγματεύτηκαν συχνά με εταιρείες και όχι με κυβερνήσεις. Παράδειγμα ή πετυχημένη παραγγελία των A-7H ή όποια κλειστήκε με την κατασκευάστρια εταιρεία τους και όχι με την κυβέρνηση των ΗΠΑ. Άς σημειωθεί ότι ή περίοδος αυτή σημαδεύτηκε και από την έντονη άμφισβήτηση που δέν περιορίστηκε στό πλαίσια άντιπολεμικών ή άντιαμερικανικών οργανώσεων και κινήσεων, αλλά και στηρίχτηκε έντονα και από πολλούς στρατιωτικούς και από άρκετούς τεχνοκράτες.

Αν και ή τακτική αυτή είναι σίγουρο ότι εξασφαλίζει καλύτερο εθνικό έλεγχο και άποτελεσματικότητα στην εθνική άμυνα, είναι ταυτόχρονα μία ιδιαίτερα πολυδάπανη υπόθεση. Είναι προφανώς άλλη επένδυση τό να παραλαμβάνει μία χώρα μεταχειρισμένα F-4E από την αμερικανική Έθνοφρουρά ή παροπλισμένα άντιτορπλικά του 1943 και άλλο να παραγγέλνει ολοκαίνουργια Μιράζ στην Ντασσώ ή φρεγάτες στό άλλανδικά ναυπηγεία. Τό κόστος διογκώθηκε μάλιστα, συχνά ως τά δρια του άδιεξόδου, από την ασάφεια των έξοπλιστικών στόχων της

χώρας, ασάφεια που άρχισε στό τέλη της δεκαετίας του '70 για να γιγαντωθεί στό δεκαετία του '80. Με άλλα λόγια, άναζητήθηκε ή ποσοτική ίσορροπία προς τόν άπειλητικό άνατολικό γείτονα με την άπόκτηση περίπου ίσων αριθμών από τά ίδια όπλικά συστήματα. Κάτι προφανώς άδύνατο λαμβανομένου ύπόψη του διαφορετικού μεγέθους και των διαφορετικών δυνατοτήτων της γειτονικής χώρας.

Η άδιέξοδη «έλληνοποίηση»

Τό άδιέξοδο φάνηκε πιο έντονα στην προσπάθεια «έλληνοποίησης» των προμηθειών. Οί περιπέτειες του «Άρτεμις - 30» δέν έχουν λήξει ακόμα ενώ νέες ακριβότερες περιπέτειες όπως αυτή των πέντε άρματαγωγών (που στό κάτω κάτω δέν άπαιτούν και κάποια άπρόσιτη τεχνολογία), βρίσκονται σε εξέλιξη. Στόν τομέα αυτό ό συνδυασμός των μεγαλόπρεπων και υπεραισιόδοξων προθέσεων με την προβληματικότητα των έπιχειρήσεων που άνέλαβαν να τις ύλοποιήσουν, άπεδείχθηκε θανατηφόρος και για τις μέν και για τις δέ.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, τό κλείσιμο της «παρένθεσης» φαίνεται φυσιολογικό. Η Ελλάδα δοκίμασε μία κάποια πολιτική έξοπλισμών μακρυνά από τις αμερικανικές άποθήκες μεταχειρισμένων υλικών και οί ένδειξεις άναφέρουν ότι άπέτυχε. Πολύ περισσότερο όταν ή συγκυρία δέν έπιτρέπει ύστατες προσπάθειες. Τό ελληνικό κράτος δέν έχει λεφτά. Τά πράγματα παρουσιάζονται λοιπόν ώριμα για την έπιστροφή στό δεκαετία του 1960. Στήν έργολαβική εκχώρηση δηλαδή, των έξοπλισμών και της εθνικής άμυνας στις Ένωμένες Πολιτείες.

Μέ αυτή την πλευρά των πραγμάτων βρίαρχη, ή μεταφορά ή μή των αμερικανικών βάσεων γίνεται μία άπλή διαδικαστική λεπτομέρεια.

Γεράσιμος Μακρίδης

ΘΕΜΑ ΤΟΥ ΜΗΝΑ
Διακοπές με βιβλία

ΤΟ ΚΟΥΤΙ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ

ΒΙΒΛΙΑ
 έλληνική και ξένα λογοτεχνία
 εκδόσεις τεχνής
 φιλοσοφία
 πολιτική
 ψυχολογία
 παιδικά
 κινηματογράφος
 θέατρο
 ξενογλωσσα
 τέχνες
 Υκραβουρες
 λιθογραφίες
 μεταξοτυπίες
 αφίσσες

πλακα - βυρωνος 9 - τηλ. 3222384

Ένα μήνα κάθε τέσσερα χρόνια τό Μούντιαλ, κάθε τετραετία ένας μήνας οί Όλυμπιακοί, κάθε τετραετία τό παγκόσμιο πρωτάθλημα μπάσκει, κάθε διετία άλλος ένας μήνας πανευρωπαϊκοί του μπάσκει, ύστερα οί Μεσογειακοί, οί Βαλκανικοί, οί Πανευρωπαϊκοί του ποδοσφαίρου, τής ξιφασκίας, του στίβου, τής Γυμναστικής, τής κολύμβησης, οί διεθνείς τής ιστιοπλοίας, τής ιστιοσανίδας, τά ράλλυ, ή πάλη, ή πυγμαχία, ή άθλητική Κυριακή, τό ΠΡΟ - ΠΟ, τό κύπελλο, τό πρωτάθλημα άνδρων, γυναικων, εφήβων, ελπίδων, παιδων, κορασιδων, πασα γή τάφος, μποροστά στό κουτί, ένα μήνα τό χρόνο, δλο και περισσότερο χρόνο, δλο τον «ελεύθερο» χρόνο, δέν εχουμε χρόνο, χάσαμε τό χρόνο, πέρασαν τά χρόνια.

Ποδογραφήματα για τό μουντιάλ

Τό παγκόσμιο κύπελο του '62 στη Χιλή άνήκει στην προϊστορία. Ο κύριος λόγος είναι ότι υπάρχει μόνο σε ασπρόμαυρο. Τά στοιχεία μας είναι λίγο σκόρπια έπικαιρα και μαρτυρίες αυτοπτών φιλάθλων. Τό κύπελο του '66 μās εισάγει στην Ιστορία. Υπάρχει εγχρωμο — έστω και χονδροκόκκο. Τά ερωτήματα είναι πλέον πιο προχωρημένα. Αν για τό '62 άναρωτιόμαστε ποιός άραγε νά τό κέρδισε, για τό '66 τό ερώτημα είναι: Πέρασε ή όχι ή μπάλα τή γραμμή στό σουτ του Χάρστ; Τό ριπλέι δέν βοηθάει. Η άμφιβολία αυτή εγκαινιάζει τήν Ιστορία του παγκοσμίου κυπέλου.

Ξεκίνησε σαν «φιέστα», λέει, του ποδοσφαίρου. Μόνο που τό ποδόσφαιρο περνάει σε δεύτερη μοίρα και ή φιέστα του αυτόνομείται. Γιατί τό ποδόσφαιρο, ως άθλημα, έχει πεπερασμένες δυνατότητες. Ο,τι και νά γίνει, όσο και νά αυξηθεί ο τζόγος, οί ίδιοι πάνω κάτω θά ενδιαφέρονται για τό τί έκανε ή ΑΕΚ στη λασπωμένη Δράμα. Όμως ή παγκόσμια «φιέστα» έχει άνεξάντλητες δυνατότητες νά ξανοιχτεί σε νέες αγορές. Ξεκίνησε λοιπόν σά φιέστα του ποδοσφαίρου, αλλά σήμερα γίνεται φιέστα των εταιριών, των καναλιών και τής διοργανώτριας χώρας.

Η οργανώτρια λοιπόν χώρα, μοιραία, τό '94, οί ΗΠΑ, κατέβασαν στην Ιταλία μιά ομάδα όχι για νά προβληθούν αγωνιστικά ή νά δείξουν τίς ικανότητές τους, αλλά πρό παντός για νά βάλουν πόδι. Οχι στό ποδόσφαιρο αλλά στη φιέστα του, δηλαδή στη με-

γάλη αγορά. Ντόπια και έξωτερική. Για τήν τελευταία δέν υπάρχει άμφιβολία ότι θά τήν κατακτήσουν. Θα δυσκολευτοδν ίσως με τή δική τους, αλλά δλο κάτι θά σκαρφιστεί τό επιχειρηματικό δαιμόνιο. Γήπεδα ντράιβ-ιν, κινηματογραφικές ταινίες στά μάτριξ των γηπέδων με άκουστικά, όπως στό άεροπλάνο γι' αυτούς που βαριούνται, μάτς μπέιζ μπάλ στο ήμίχρονο ή ποδόσφαιρο επί πάγου και ο μεγάλος τελικός στό Λάς Βέγκας. Θα τους βοηθήσει πιθανότατα και ή ΦΙΦΑ, τροποποιώντας τους κανονισμούς με στοιχεία ράγκμπι και κάντρι εντ γουέστερν. Δέν μās μένει παρά νά απολαύσουμε όσο είναι καιρός αυτό τό πληκτικό, άδιάφορο, μουντιάλ τής Ιταλίας.

Μουντιαλοικονομικά

Τό ποσό των 6.500 δισ. λιρετών (περίπου 850 δισεκατομμύρια δραχμές) ήταν ο άρχικός προϋπολογισμός για τό «Μούντιαλ» που ψήφισε ή Ιταλική Βουλή τον Ιούλιο του 1988. Η αντιπολίτευση άντέδρασε και τελικά τον Ιανουάριο του 1989 ψηφίστηκε ένα άλλο σχέδιο που κόστιζε φθηνότερα, μόνο 360 δισ. δραχμές. Αυτά βέβαια στά χαρτιά γιατί στην πραγματικότητα, με τίς υπερβάσεις, τό κόστος υπερδιπλασιάστηκε και σήμερα υπολογίζεται στά 8 τρισ. λιρέτες (πάνω από ένα τρισεκατομμύριο δραχμές). Αυτά βέβαια τά έξοδα επιβαρύνουν σχεδόν έξ ολοκλήρου τό Ιταλικό κράτος.

Τά έξοδα τώρα. Από εισιτήρια, τηλεοπτικά δικαιώματα, διαφημίσεις κ.λπ. τά έξοδα υπολογίζονται σε 600 δισ. λιρέτες (περίπου 80 δισ. δραχμές). Έλλειμμα λοιπόν περίπου 900 δισ. δραχμές. Και επί τή ευκαιρία: λόγω του έξαιρετικά έσπευσμένου τρόπου με τον όποιον έγιναν τά έργα, καθόσον ολοκληρώθηκαν τό τελευταίο έξάμηνο, ή υπερένταση και τό μεσογειακό άρπα κόλλα, εκτός από σωρεία τεχνικών άτελειών, κόστισε 24 νεκρούς και 564 τραυματίες σε εργατικά άτυχήματα. Καμιά κάμερα δέν έκανε «ζούμ» στους πόνους αυτών των ανθρώπων που έπεφταν από τίς σκαλοσιές. Άλλωστε τά μεροκάματα άνέβηκαν 30% πάνω από τό κανονικό...

Ποιός κερδίζει, λοιπόν, από τό Μουντιάλ; Στο σημείο αυτό οί Ιταλοί επιδεικνύουν, πραγματικά φαντα-

σία και εύρηματικότητα. Δεν είναι μόνο οι ταβερνιάρηδες, ξενοδόχοι, μαγάβηδες, εργολάβοι, γραφεία ταξιδιών, ιδιωτικά δίκτυα TV, και άλλα παρόμοια της ιδιωτικής πρωτοβουλίας που κερδίζουν, αλλά και που επιδεικνύουν σύγχρονο πνεύμα επιχειρηματικής δραστηριότητας. Π.χ. μιά επιχείρηση από τη Βενετία είχε την ιδέα να εκμεταλλευτεί το γκαζόν του 'Ολύμπιου της Ρώμης όπου θα διεξαχθεί ο τελικός. Μετά τόν άγωνα, αφού φύγουν οι τροπαιούχοι, τό χορτάρακι θα γίνει τριακόσιες χιλιάδες ματσάκια που μαζί με δυό μικροσκοπικές πλαστικές μπαλίτσες, θά πουλιέται πρός 15.000 δρασμές έκαστον!

"Ενα τουβλο από τό τείχος του Βερολίνου κι ένα ματσάκι γκαζόν από τό 'Ολύμπιου θά άποτελούν τό καμάρι της οικιακής διακόσμησης. Για μεσαία εισοδήματα φυσικά, γιατί οι χαυλιόδοτες ή κοτρώνες άπ' τή Σελήνη εξακολουθούν νά κοστίζουν πολύ.

"Ας τά έχουν αυτά κατά νου οι επίδοξοι οργανωτές της δικής μας Χρυσής 'Ολυμπιάδας γιατί από τούς γειτόνους μας πολλά μπορούν νά διδαχθούν: ότι για παράδειγμα τή λέζα θά τήν πληρώσει τό ελληνικό κράτος, όπως τό Ιταλικό πληρώνει ήδη ένα τρισεκατομμύριο για τή δόξα του μουντιάλε. Καί πάλι καλά αν ή Σκουάρα 'Ατζιούρα νά άποζημιώσει τούς 'Ιταλούς φορολογούμενους με τήν coupa.

Ποδοσφαιρικός τριτοκοσμισμός

Ζήτω ή νίκη του Καμερούν επί της 'Αργεντινής, ή νίκη των φτωχών επί των πλουσίων! Κάπως έτσι αισθάνθηκαν πολλοί, έτσι παρουσίασαν οι έφημερίδες τήν πρώτη μεγάλη έκπληξη του Μούντιαλ, τό 1 - 0 του Καμερούν επί της 'Αργεντινής. "Οτι δηλαδή ο φουκαράς Τρίτος Κόσμος, των ταπεινωμένων και καταφρονεμένων, σήκωσε κεφάλι, ή Μαύρη 'Ηπειρος άφυπνίστηκε και τίναξε τά δεσμά του άκριβοπληρωμένου Μαραντόνα.

Μά καλά ή 'Αργεντινή δεν ανήκει στον Τρίτο Κόσμο; Μήπως εκεί κάτω στις «Πάμπας» οι 'Αργεντινοί ρουφάνε τό αίμα του καμερουνέζικου λαού «με τό μπουρί της σόμπας», μήπως οι παίκτες του Καμερούν δεν άκριβοπληρώνονται στις ευρωπαϊκές ομάδες όπου παίζουν, μήπως ο προπονητής τους δεν είναι ένας Σοβιετικός τεχνικός πληρωμένος με σκληρό συνάλλαγμα που για νά έξοικονομηθεί χρειάστηκαν τόνοι καφέ και χιλιάδες στρέμματα δάσους; Μήπως δεν έταξαν στους Αιγύπτιους κάτι «δαράκια» που κοστίζουν όσο ή πυραμίδα του Χέοπος.

Εβκολες χαρές και νίκες μās προσφέρει ο εύκολος τριτοκοσμισμός, ο λαϊκισμός δηλαδή. Θύμα του άκόμη και τό ποδόσφαιρο. Τώρα έβαλε τούς μαύρους νά εκδικούνται τό λευκό δυναστή προσωποποιημένο στην 'Εθνική ομάδα της 'Αργεντινής. Ρατσισμός από τήν άνάποδη δηλαδή.

Τό ποδόσφαιρο δεν παίζεται στα γήπεδα. Στα γήπεδα σκηνοθετείται και παίζεται στο κεφάλι μας που γίνεται κλωτσοσκουφι. "Αν παιζόταν στο γήπεδο τότε θά μπορούσαμε νά άπολαύσουμε τό παιχνίδι, νά θαυμάσουμε τόν Μαραντόνα, τόν Χασάν, τόν Φρανσουά Μπιγκ ή τόν Γκούλιτ. Νά είμαστε με τήν 'Αργεντινή ή τήν Κόστα Ρίκα, έτσι χωρίς φυλετικό χρώμα, χωρίς έθνικά χρώματα, χωρίς γαιοπολιτικές ιδεολογικοποιήσεις.

"Ας λείπει αυτός ο άντιμπεριαλισμός που μās κάνει νά ξεχνάμε τί πραγματικά είναι και από τί υποφέρει τό Καμερούν και ή 'Αργεντινή.

(Η ΕΠΟΧΗ)

Ποδόσφαιρο και περεστρόϊκα

"Ο άποκλεισμός της Σοβιετικής ομάδας, ύστερα από δύο ήττες και δύο ισάριθμες άπογοητευτικές εμφανίσεις του πάλαι ποτέ κραταιού συγκροτήματος, σηματοδοτεί δυσμενείς εξελίξεις για τό σοβιετικό ποδόσφαιρο και γενικότερα για όλα τά σπόρ στην ΕΣΣΔ. 'Η «διαφάνεια» έδειξε αυτό που κρυβόταν στο βάθος: τή δυσκολία νά διαμορφωθεί τό έθνικό συγκρότημα, με πανενωσιακή άθλητική συμμετοχή. Γιατί δεν είναι πιά πρόθυμες όλες οι Σοβιετικές Δημοκρατίες νά συνεισφέρουν στην κοινή έθνική ύπόθεση. 'Η έξαρση των έθνικισμών έπληξε τήν άθλητική έθνική συνοχή και τό αντιπροσωπευτικό συγκρότημα, δλο και περισσότερο τείνει από σοβιετικό νά γίνει ρωσικό.

Σ' αυτό τό μούντιαλ άρνήθηκαν νά λάβουν μέρος στην ομάδα της ΕΣΣΔ δύο διεθνείς ποδοσφαιριστές, ο Λιθουανός Βάλντας 'Ιβανάουσκας και ο Γεωργιανός Γκυέλα Κετασβίλι. Και οι

Ποδογραφή

δυό προτίμησαν νά ύποστηρίξουν τά έθνικά χρώματα της Λιθουανίας και της Γεωργίας αντίστοιχα, και τήν ύπόθεση της ανεξαρτησίας της πατρίδας τους. 'Ανάλογη είναι ή συμπεριφορά των Λιθουανών μασκετμπωλιστών, χωρίς τούς όποιους δεν νοείται ή σοβιετική ομάδα αλλά και πολλών άλλων άθλητών από τίς δημοκρατίες.

"Οταν ή 'Ομοσπονδία γίνεται κομμάτια και κάθε Δημοκρατία τραβά τό δρόμο της και ή μπάλα βγαίνει έκτός άγωνιστικού χώρου.

Εϊδωλα

Μιά καλή καινοτομία της ιταλικής τηλεόρασης παρουσιάζει τό συνολικό χρόνο του άγωνα σε σύγκριση με τόν χρόνο που πραγματικά παίχτηκε ποδόσφαιρο. 'Ο χρόνος αυτός είναι κατά μέσον όρο περίπου ο μισός. Στο ύπόλοιπο διάστημα ή μπάλα είναι άουτ, οι παίκτες συνεννοούνται πώς θά χτυπήσουν τό φάουλ, ξαπλώνουν τρυματισμένοι στο χορτάρι κ.λπ.

Σ' αυτά λοιπόν τά νεκρά διαστήματα ή κάμερα κάτι πρέπει νά δείχνει. Σε παλιότερες διοργανώσεις είχαμε συνηθίσει νά βλέπουμε εικόνες από τίς κερκίδες, «ωραίες παρουσίες», άλλα στιγμιότυπα, από αυτά που κινούν τό ενδιαφέρον. "Οχι σε τούτο τό μουντιάλ. 'Εδώ οι 'Ιταλοί δεν άστεύονται και σπάνια στρέφουν τήν κάμερα από τόν άγωνιστικό χώρο στις κερκίδες.

Για τήν ιταλική τηλεόραση, άκόμα κι όταν δεν παίζεται ποδόσφαιρο τά ενδιαφέροντα εξακολουθούν νά συμβαίνουν στον άγωνιστικό χώρο. Είναι οι διάφορες «βεντέτες», τά ποδοσφαιρικά είδωλα, τά άκριβοπληρωμένα μεγάλα όνόματα, οι στάρ του παιγνιδιού. Σ' αυτούς στρέφεται πάντα ή κάμερα για νά μάθουμε τί κάνουν οι

στάρ όταν άγωνιστικά λαρίκι του Μπάστεν πιά δόνα του, εκεί που τό Γκούλιτ ποχτες του, τόντεράμα.

"Ελα όμως άγνωστους, χε στάρ, από στην 'Ιταλ Καμερούν, νίας όταν τ' 'Ιρλανδίας κής 'Ενωσ ΗΠΑ; 'Αλλώνουν. Ππο τόν άγόν άνθρε ντρίμπλα, λίγη επίδειξη ή Ιταλική ένλόγω ποτάς τον έκ Αύτός είναι άν για τδπιον ξεέ τεχνίτης εί ομάδας, ο κάποιον ά ή πρώτη α

Αυτή ή ά γίνεται έρήλά και έρκοινου, πεπό πολύ ται νά άναλο. 'Η τή κρίση του πό μās για δωλα έτοιμτασκευάζε πιά από τούπυθνο τολα που δέ αλλά τό φτους που δλά τό είδα όθόνη τους

Ματα για τό μουντιάλ

ή μπάλα βρίσκεται εκτός χώρου. «Ζούμ» στο σκου Μαραντόνα, στον Βάν ού δένει τεχνηέντως τά κορ εϊτόν Καρέκα πού ζύνεται ν φύλαγε ή μάνα του, στόν ύ κάτι λέει στους συμπαϊν Φραντσεσκόλι, τόν Βαλ-

ας πού υπάρχουν και ομάρτες στους Δυτικοευρωρής ακριβοπληρωμένους αυτούς πού παίζουν ήδη α; Ποιός είναι ο στάρ του της Αιγύπτου, της Ρουμααίζει χωρίς τόν Χάτζι, της της Σκωτίας, της Σοβιετιης, της Κορέας και τών ά κι εδώ οι Ίταλοί δέν κοτρακολουθούν ένα δεκάλενα, ψάχνουν και βρίσκουν πό τους. Κάποια καλή ένα τακουνάκι, ένα γκόλ, η τέχνης τελοσπάντων και τηλεόραση ζουμάρει στόν δοσφαιριστή, αναγορεύοντρόσωπο δλης της ομάδας. ή ή ομάδα, τό είδωλο, άσχεόν προπονητή του (και για ει ποδόσφαιρο) ο ένλόγω αι ο τελευταίος τροχός της πολύτως αναλλάξιμος μέλο και ύποψήφιος νά γίνει λαγή.

ή hoc κατασκευή τών στάρ μην του ποδοσφαίρου, αλτήμην του ποδοσφαιρικού ύ, όσο νά 'ναι, βασανίζει ήν κρίση του όταν πρόκειορεύσει έναν παίχτη μεγάλεόραση προλαμβάνει τήν κοινού, άποφασίζει πριν άμās, μās προσφέρει τά εϊα στο πιάτο. Αύτή τά κα. Εϊδωλα πού δέν βγαίνουν ο ποδόσφαιρο αλλά από ύύ μιάζ της εικόνας, είδων άφορούν τό ποδόσφαιρο ολιοτηλεθέαμον κοινό: αύν βλέπουν ποδόσφαιρο άλλο του ποδοσφαίρου στήν

Όταν ή μπάλα δέν μιλά

ΟΟί κατασκευαστές του βιβλίου Γκίνες έχουν άλλη μιά σπουδαία ευκαιρία για νά αναφερθούν μετά πολλών επαϊων στη ρηξικέλευθη και καινοτόμο χώρα μας. Τό επίτευγμα αυτό, τό όφειλόμενο στην άπεργία τών δημοσιογράφων της τηλεόρασης, ύπηρεξε εκπληκτικό: ή εθνική ήμών τηλοψία μετέδωσε μόνον τήν εικόνα τών ποδοσφαιρικών αγώνων της Ίταλίας, δίχως περιγραφή και σχολιασμό. Κι έγινε έτσι νά συνειδητοποιήσουμε τήν παντοδυναμία του λόγου, νά τή βιώσουμε όδυνηρά μέσα από τήν άπουσία του. Γιατί όσο κι αν κάποιος εκφωνητής εκτρέπονται σ' έναν νήπιο λυρισμό· όσο κι αν άλλοι αιτιολογούν τή νωθρότητά τους με τή φράση «τί νά πούμε εμείς, εδώ τά λέει όλα ή εικόνα»· όσο κι αν συχνά ή σύνταξη ύφίσταται συντριπτικά κατάγματα, οι δέ παρομοιώσεις δέν κερδίζουν καμιά σπουδαία άπόσταση άπ' όσα μαθαίναμε στο Δημοτικό περι καλολογικών στοιχείων, έντούτοις, θέαμα χωρίς λεκτική ύποστήριξη, ποδόσφαιρο χωρίς μιά φωνή πού νά «δονεί», είναι σάν δμελέτα δίχως αυγά. Σάν προεκλογική εκστρατεία δίχως σωρεία «θά». Σάν ταξί δίχως Λέ - Πά. Σάν κυβέρνηση δίχως παθολογική άδυναμία στο ρουσφέτι. Σάν νεοελληνικό δράμα δίχως Μάρθα Βούρτση και Νίκο Ξανθόπουλο. Σάν Άθήνα δίχως νέφος. Σάν ΠΑΣΟΚ δίχως Κουρή. Χειρότερα: σάν άναπηρική έρωτική συνομιλία δίχως ταίρι. Σάν γλώσσα δίχως φωνήεντα. Σάν Άριστερά δίχως κρίση.

Για νά μιλήσουμε επί της ούσίας, δηλαδή

Σάλο ξεσήκωσε ή εμφάνιση της εθνικής Βραζιλίας στις παλιές δόξες αύτης της ποδοσφαιρόφιλης χώρας και τους άπανταχού θαυμαστές της. Πού άκούστηκε ή Βραζιλία νά παίζει με δύο και όχι με τρεις επιθετικούς, είναι ιεροσυλία νά παίζει με πέντε παίχτες στην άμυνα, ο ένας μάλιστα νά είναι λίμπερο, ο κόσμος θά γυρίσει άναποδα αν οι Βραζιλιάνοι δέν χορέψουν σάμπα μέσα στο γήπεδο.

Ο προπονητής Λαζαρόνι άπαντάει στερεότυπα στους έικριτές του, ότι αυτόν τόν ενδιαφέρει ή νίκη και όχι τό θέαμα. Νά τή λοιπόν άλλη μιά φορά ή προαιώνια διαμάχη, ή νίκη αντίπαλη με τό θέαμα, ή ούσία με τή διαδικασία, τό μέσο με τό μήνυμα, τό σημαϊνον με τό σημαϊνόμενο. Άν επιτρέπεται νά πάρουμε μέρος σ' αύτή τή διαμάχη, τότε θά πούμε άπερίφραστα ότι

Μιά πρόχειρη δημοσκόπηση άποκάλυψε ότι οι όχτώ στους δέκα έκλεισαν τήν τηλεόρασή τους. Οι άλλοι δύο κατέφυγαν στο «Εύρωσπόρ» — ν' άκούνε σάν παρηγορία τά εϋρηματικά «φαντάστικ!» τών Άγγλων κι άς μίν κατέχουν τά λονδρέζικα. Γιατί, τελικά, τό ποδόσφαιρο δέν είναι τόσο αύτό πού βλέπουμε όσο αύτό για τό όποιο άκούμε, αύτό για τό όποιο διαβάζουμε. Αύτό καθ' έαυτό τό άθλητικό «προϊόν», δίχως τούς μύθους πού τό περιβάλλουν, δίχως τή δύναμη πού άποσπών από τή μαζική προβολή του οι σπόνσορες, δίχως τούς καταυαστικούς προβολείς, ίσως και νά συγκινούσε όσους και ή ύδατοσφαίριση.

Άκριβώς με τή διαμεσολάβηση της γλώσσας ή εικόνα άποκτά πλήθος σημασίες — ένα άπλό γκόλ γίνεται «άνταρσία» του Τρίτου Κόσμου, ένα λάθος πέναλτι μετατρέπεται σε «άντικομμουνιστικό σφαιρισμό», ένα όφσάιντ πού δέν δόθηκε προβάλλεται σάν σπουδαιότερο γεγονός από τό ότι τό νέφος άφαιρεί τρεις ζωές όποτε ο καπνός υπερβαίνει τά τριακόσια μικρογραμμάρια ανά κυβικό μέτρο.

Όλο τούτο τό μεγαθέαμα της Ίταλίας, θά έξέπιπτε σε συνηθισμένο γεγονός, σχεδόν ανθρωπινό, αν οι τηλεσχολιαστές όλου του κόσμου συναποφάσιζαν νά άπεργήσουν. Άν και σ' αύτήν τήν περίπτωση, τό σχολιασμό θά τόν αναλάμβαναν αυτοπροσώπως και άποκλειστικώς πλέον οι Μπερλουσκόνηδες και οι Άνιέληδες, οι πρόεδροι κρατών κι οι πρωθυπουργοί, πού επί του παρόντος άρκούνται σε έπικουρικές τηλεοπτικές εμφανίσεις. Γιατί δικός τους είναι ο λόγος πού κάνει τήν μπάλα νά μιλάει, και τά δικά τους μηνύματα διακινεί.

(Π.Μπ., ή ΠΡΩΤΗ)

εμείς είμαστε με τόν Λαζαρόνι.

Τό ποδόσφαιρο δέν είναι θέαμα, Χόλινταιη όν Άις, είναι αγώνας για τή νίκη. Αύτός είναι ο όρισμός του και χωρίς αυτόν τό όλο οικοδόμημα πάει περίπατο. Άν αύτός ο άγώνας για τή νίκη προσφέρει ταυτόχρονα θέαμα (θέαμα πού όσο περνάει ο καιρός γίνεται όλο και πιο δύσκολο, πιο έγκεφαλικό, λιγότερο θέαμα δηλαδή) έχει καλώς. Άν δέν προσφέρει θέαμα, ή τό θέαμα δέν είναι του γούστου του μεγάλου κοινού, τότε τό ποδόσφαιρο θά σβήσει. Νά αλλάξει πάντως τόν έαυτό του, νά ξεφύγει από τό πεδίο όρισμού του, αύτό δέν τό μπορεί. Γιατί τότε δέν θά πρόκειται για ποδόσφαιρο, αλλά για κάτι άλλο, τό όποιο, νά τό πούμε κι αύτό, εμās δέν θά μās πολυενδιαφέρει.

Ἡρωϊσμός καί ὠριμότητα μιά γυναικεία ματιά στή ρητορική τῆς αὐτοκτονίας

(Μερικά σκόρπια σχόλια στό κείμενο τοῦ ψυχαναλυτῆ
κ. Γιαννακόπουλου)

Ἄνομάζομαι Νάρρα Μπουβιέ. Ἔχω γαλλική καταγωγή καί ἑλληνική ὑπηκοότητα. Τέλειωσα τό Πολυτεχνεῖο (τή Σχολή Ἡλεκτρολόγων Μηχανικῶν) τό 1988. Εἶμαι τώρα φοιτήτρια τῆς Παντείου (δέν ἔχω συνηθίσει ἀκόμη αὐτό τό «τοῦ Πάντειου Πανεπιστημίου»). Ἡ πολιτική συνειδητοποίησή μου προήλθε, ὅσο μπορῶ ἢ ἴδια νά κρίνω, πρῶτα ἀπό τό γεγονός ὅτι μεγάλωσα σέ ἕνα ἀριστερό περιβάλλον, καί ὕστερα ἀπό τό γεγονός ὅτι ὑπῆρξα μία ἀπό τίς ἐλάχιστες γυναῖκες σέ μία παραδοσιακά ἀνδροκρατούμενη Σχολή. Αὐτό τό τελευταῖο, μαζί μέ τό ἐνδιαφέρον μου γιά τήν πολιτική καί τή φιλοσοφία (καθοριστικό ρόλο ὡς πρός τά ὁποῖα ἔπαιξε τό γεγονός ὅτι εὐτύχησα ἀπό τό πρῶτο ἔτος σπουδῶν μου νά ἔχω Καθηγητή μου τόν συνεργάτη τοῦ *Πολίτη* κ. Ἀριστείδη Μπαλά, ὁ ὁποῖος καί μοῦ γνώρισε τό περιοδικό σας) μέ ὤθησε νά προσπαθῆσω νά ἀλλάξω ἐπαγγελματικό προσανατολισμό.

τῆς
Νάρρας Μπουβιέ

Παρόλο πού ἔχω ἀφήσει ὀριστικά πίσω μου τό ἐπάγγελμα τοῦ Ἡλεκτρολόγου Μηχανικοῦ —τουλάχιστον ἔτσι ἐλπίζω— καί προσβλέπω σέ μία ἀκαδημαϊκή σταδιοδρομία στήν εὐρύτερη περιοχή τῆς ἐπιστημολογίας καί τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας —ἀν καί ξέρω πόσο δύσκολο εἶναι ἀκόμη καί αὐτό γιά μία γυναίκα— σταδιοδρομία ὅπου, ὅπως εἶναι γνωστό, οἱ δημοσιεύσεις, οἱ ἀναφορές κ.λπ. μετρᾶνε πολύ, δέν ἔχω τολμήσει ποτέ μέχρι σήμερα νά ὑποβάλω κάποιο κείμενό μου στόν *Πολίτη*. Ἐπειδή θεωρῶ ἢ ἴδια τό περιοδικό σας —καί σ' αὐτό συμφωνοῦν σχεδόν ὅλοι οἱ κ.κ. Καθηγητές μου πού ρώτησα— τό ἐγκυρότερο αὐτή τή στιγμή —ἀκόμα καί μέ τά πιά ἀπαιτητικά ἀκαδημαϊκά κριτήρια— θεωρητικό περιοδικό στήν Ἑλλάδα καί ἐπειδή γνωρίζω τήν αὐστηρότητα μέ τήν ὁποία ἐπιλέγονται τά πρὸς δημοσίευση κείμενα, δέν εὐρισκα τό θάρρος νά ὑποβάλω στήν κρίση σας τά ἀναγκαστικά πρωτόλεια γραπτά μου. Ὑπάρχει ὁμως καί κάτι ἀκόμη. Σήμερα πιά ξέρω πῶς ἀπό τήν ἐποχή πού προετοιμαζόμουνα γιά τίς πα-

νελλήνιες ἐξετάσεις καί σέ ὅλη τή διάρκεια τῆς φοίτησής μου στό Πολυτεχνεῖο ἤμουνα πλήρως ὑποταγμένη στά ἀνδροκρατικά πρότυπα. Ἐχοντας συνειδητοποιήσει αὐτό τό πράγμα, ἀρχισα νά προβληματίζομαι πολύ γύρω ἀπό τό ζήτημα τῆς γυναικείας γραφῆς. Δέν ἤθελα λοιπόν τό πρῶτο κείμενο πού θά ἐπεδίωκα νά δοκιμαστέῃ στή βάση τῆς δημοσιότητας νά ἀναπαραγάγει ἄθελά μου τόν ἀνδροκρατικό λόγο. Δέν ξέρω ἀν θά κατορθώσω νά μιλήσω πραγματικά ὡς γυναίκα σέ ὅσα ἀκολουθοῦν ἀλλά τουλάχιστον προσπαθῶ νά ἀρχίσω μιλώντας γιά τόν ἑαυτό μου σέ πρῶτο πρόσωπο χωρίς νά φοβᾶμαι (τό γράφω αὐτό ἀλλά ὁμολογῶ πῶς πραγματικά δέν ξέρω ἀν γράφοντας προσποιούμαι ἢ ὄχι) νά παρουσιάσω τίς ἀδυναμίες μου.

Αὐτά πού θέλω νά πῶ ἀποτελοῦν ἔκφραση τῶν συναισθημάτων καί τῶν σκέψεων πού μοῦ προκάλεσε τό ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρον κείμενο τοῦ ψυχαναλυτῆ κ. Γιώργου Γιαννακόπουλου πού δημοσίευσε τό περιοδικό στό προηγούμενο τεῦχος του. Ὅπως ξέρετε, τό κείμενο αὐτό προ-

σπαθεῖ νά διαβάσει ψυχαναλυτικά τά δύο κείμενα τοῦ συντρόφου ἀπό τήν Ἀνατολική Γερμανία ὁ ὁποῖος τόσο σάλο προκάλεσε διεθνῶς μέ τήν παρά λίγο αυτοκτονία του, κείμενα πού δημοσίευσε ὁ *Πολίτης* σέ προηγούμενα τεύχη του.

Πρῖν ὅμως ἀρχίσω νά ἐκφράζω τά συναισθήματά μου καί τίς σκέψεις μου, ἐπιθυμῶ νά ἐκθέσω τούς δρους μέ τούς ὁποίους θά προσπαθῶ νά διαβάσω τό κείμενο τοῦ κ. Γιαννακόπουλου. Χωρίς νά εἶμαι ψυχαναλύτρια, εἶμαι σχεδόν βεβαία ὅτι τό κείμενο ἐνδεδιέχεται μέ τή σειρά του μιᾶ ἐξαιρετικά ενδιαφέρουσα ψυχαναλυτική ἀνάγνωση. Ὡστόσο, ὅσο κι ἂν ἡ ἀγάπη μου γιά τόν κλάδο τῆς Ψυχανάλυσης εἶναι πολύ μεγάλη, τό ἐπίπεδο τῶν σημερινῶν μου γνώσεων καί ἡ σεμνότητά μου δέν θά μοῦ ἐπέτρεπαν ποτέ τήν προπέτεια νά ἀποπειραθῶ νά ψυχαναλύσω τό κείμενο ἑνός ἐπαγγελματία ψυχαναλυτή. Μπορῶ ὅμως ἴσως κάτι ἄλλο. Μπορῶ νά προσπαθῶ νά διαβάσω τό κείμενο τοῦ κ. Γιαννακόπουλου ἐφαρμόζοντας αὐτά πού ἔμαθα περί πολιτικῆς ρητορικῆς παρακολουθώντας στήν Πάντειο τό μάθημα πού διδάσκει σχετικά ὁ καθηγητής κ. Μπασάκος. (Ὁ ὁποῖος εἶναι, ὀφείλω νά τό ὁμολογήσω ἐδῶ μέ παρρησία, ὁ οὐσιαστικός μου μέντορας. Ἔχω συναίσθηση τοῦ γεγονότος ὅτι μέ τό νά ὁμολογῶ ὅτι μέντοράς μου εἶναι ἕνας ἄνδρας ἴσως ὑποσκάπτω τήν προσπάθειά μου νά ἀπελευθερώσω τό γυναικεῖο λόγο καί τή γυναικεία γραφή ἀπό τήν ἀνδροκρατική κυριαρχία. Ὡστόσο, ἀφ' ἑτέρου ἐπειδή εἶμαι ἀκόμη πολύ νέα καί ἀφ' ἑτέρου ἐπειδή εἶναι τόσα πολλά αὐτά, πού ἀπό πνευματική ἀποψη, θεωρῶ ὅτι ὀφείλω στόν καθηγητή κ. Μπασάκο, αἰσθάνομαι ὅτι σήμερα δέν μπορῶ νά κάνω ἄλλιως).

Ὁ κ. Μπασάκος, λοιπόν, διδάσκει, ἀνάμεσα σέ ἄλλα πολλά, ὅτι τό ἔργο πολλῶν σπουδαίων φιλοσόφων (ὅπως, γιά παράδειγμα, αὐτό τοῦ Λ. Βιτγκενστάιν) ἐμφανίζει μιᾶ θεωρητική τομή τόσο σημαντική ὥστε νά μᾶς ἐπιτρέπει νά μιλάμε γιά τόν «πρώιμο» καί τήν «ὑστερο» αὐτό φιλόσοφο. Μέ δεδομένες τίς σημαντικές διαφορές πού ἐπισημαίνει τόσο ὁ δημοσιογράφος κ. Γιαννούλης Γεωργόπουλος (στό τεύχος 104 τοῦ περιοδικοῦ) ὅσο καί ὁ ψυχαναλυτής κ. Γιώργος Γιαννακόπουλος (στό τεύχος 105) ἀνάμεσα στά δύο κείμενα πού ἔγραψε ὁ σύντροφος πού παρά λίγο νά αυτοκτονήσει τολμῶ νά υἱοθετήσω ἐδῶ αὐτή τήν ὀρολογία καί, γιά καθαρά μεθοδολογικούς λόγους, νά μιλήσω γιά «πρώιμο» καί γιά «ὑστερο» σύντροφο, παρά τό γεγονός ὅτι ὁ σύντροφος αὐτός δέν εἶναι φιλόσοφος.

Ἡ πρώτη παρατήρηση πού ἔχω νά κάνω σχετικά μέ τό κείμενο τοῦ κ. Γιαννακόπουλου εἶναι τό ἐξῆς προφανές: Αὐτό ἀντιστρέφει τά παγίως ἐπικρατοῦντα —τό ὅτι δηλαδή, ὅπως καί οἱ σχετικές λέξεις ὑπαινίσσονται, ὁ «ὑστερος» φιλόσοφος (ἢ σύντροφος) ἐκλαμβάνεται κατά κανόνα ὡς περισσότερο ὄριμος καί κατασταλαγμένος ἀπό τόν «πρώιμο» — καί ἐπιχειρεῖ νά παρουσιάσει τόν «πρώιμο» σύντροφο ὡς ὀριμότερο ἀπό τόν «ὑστερο». Ὁ τίτλος τοῦ κειμένου του εἶναι χαρακτηριστικός. («Ὁ σύντροφος παθαίνει ὑποτροπή»).

Ἀναφέρω αὐτήν τήν παρατήρηση σέ εἰσαγωγικά γιά τόν ἐξῆς λόγο: Ὁμολογῶ ὅτι αὐτό πού κατά κύριο λόγο ἐρέθισε τή γυναικεία εὐαισθησία μου καί μέ ὀδήγησε στό νά ἀποπειραθῶ νά γράψω τό παρόν εἶναι ἡ σύγκρουση πού δη-

μιουργήθηκε μέσα μου ἀνάμεσα στά παρακάτω δύο πράγματα: Ἀπό τή μιᾶ μεριά, τή συγκίνηση πού μοῦ προκάλεσε τό γεγονός ὅτι ὁ «ὑστερος» σύντροφος ἀποποιήθηκε πλήρως, ὠρμάζοντας, τό ἀνδροκρατικό —καί ρητορικά πολύ ἰσχυρό— μοτίβο τοῦ ἥρωισμοῦ καί τοῦ ἥρωικοῦ θανάτου πού διεῖπε τό πρώιμο γραπτό του καί ἀπέσυρε μέ σεμνότητα τόν ἑαυτό του καί τό λόγο του στήν ἐντελῶς ἀντιρωϊκή σήμερα —καί γιά τούς περισσότερους πλήρως ἀδιέξοδη— ἀνωμμία τῆς ταξικῆς πάλης. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά τήν ἐκπληξη πού μοῦ προκάλεσε τό γεγονός ὅτι ἕνας ψυχαναλυτής τοῦ ἐπιπέδου τοῦ κ. Γιαννακόπουλου ἀσκεῖ μέν (ὀρθῶς, ἀπό γυναικεία σκοπιά) κριτική στήν περί ἥρωισμοῦ καί ἥρωικοῦ θανάτου ρητορική ἀλλά παρεξηγεῖ τόσο πολύ τά ὅσα γράφει ὁ σύντροφος (τόσο ὁ «πρώιμος» ὅσο καί ὁ «ὑστερος») ὥστε νά ἀποδίδει στόν «ὑστερο» αὐτά ἀκριβῶς πού λέει καί σκοπεύει νά πράξει ὁ «πρώιμος»! Ἡ παρατήρησή μου λοιπόν αὐτή ἐπιδιώκει ἀπλῶς νά ἐπισημάνει ἕνα δείκτη —ἢ, ἂν προτιμᾶτε, ἕνα σύμπτωμα (φοβᾶμαι πῶς, παρασυρόμενη ἀπό τό κείμενο τοῦ κ. Γιαννακόπουλου, δύσκολα θά ἀποφύγω καί ἐγῶ τούς ψυχαναλυτικούς δρους)— τοῦ εἶδους τῆς παρα-ἀνάγνωσης πού πραγματοποιεῖ τό κείμενο τοῦ ψυχαναλυτή κ. Γιαννακόπουλου.

Γιά νά πείσω τούς ἀναγνώστες μου γιά τά παραπάνω ἀρκεῖ, ἐλπίζω, νά ἀντιγράψω ἐδῶ τήν ἀκροτελεύτια φράση τοῦ κειμένου τοῦ κ. ψυχαναλυτή:

«Καλύτερα νά πεθάνουμε ὀρθιοί παρά νά ζοῦμε γονατιστοί, λέγαμε κάποτε. Δέν θά ἦταν ὅμως προτιμότερο νά σηκωθοῦμε καί νά ἀρχίσουμε νά σκεφτόμαστε;»

Μέ βάση πάντα τά ὅσα δίδαξε σχετικά ὁ καθηγητής κ. Μπασάκος αὐτή ἡ ρητορική ἀποτροφή συνιστᾶ ἕνα ὑπόδειγμα ρητορικῆς ἀντιστροφῆς σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τά δύο γραπτά τοῦ συντρόφου καί τή μεταξύ τους σχέση. Τί ἐννοῶ: Ἐνῶ, τουλάχιστον γιά τά δικά μου ἀντιρωϊκά γυναικεῖα μάτια, ἡ ρητορική αὐτή ἀποτροφή πραγματικά συνοψίζει τή στάση τοῦ Ἀνατολικογερμανοῦ συντρόφου στό ὄριμο *δεύτερο* γραπτό του, δηλαδή *μετά* τήν ἀπόφασή του νά μή διαπράξει, μετά ἀκριβῶς ἀπό ὀριμη σκέψη, τήν ὀπωσδήποτε ἥρωϊκή (τουλάχιστον ἀνδροκρατική) πράξη τῆς αυτοκτονίας, ὁ κ. Γιαννακόπουλος τήν ἐκλαμβάνει ὡς τό βασικό μήνυμα πού ἐπιδιώκει νά μεταδώσει τό *πρώτο* κείμενο τοῦ συντρόφου, δηλαδή τό σημεῖωμα πού αὐτός ἀφῆσε ἀποφασίζοντας νά πεθάνει ἥρωϊκά (ἔστω καί αυτοκριτικά) ὀρθιος!

Μέ αὐτή δέ τήν ἀντιστροφή, ὁ κ. ψυχαναλυτής πριμοδοτεῖ, σίγουρα χωρίς νά τό θέλει, τό εἶδος τῆς ρητορικῆς τό ὁποῖο ὁ ἴδιος συνειδητά ἐπιδιώκει νά ἀπορρίψει. Γιατί, μέ τήν εὐαισθησία πού μέ διακρίνει ὡς γυναίκα, εἶμαι σέ θέση νά ἐκτιμῶ ὅτι ἡ τεράστια ἀπήχηση πού εἶχε διεθνῶς τό πρώτο γραπτό τοῦ συντρόφου ὀφείλει πάρα πολλά στήν ἀσύγκριτα μεγάλη ρητορική ἐμβέλεια πού ἔτσι κι ἄλλιως διαθέτει ἡ ἐσχάτη πράξη ὀλοκλήρωσης μιᾶς διαδικασίας αυτοκριτικῆς, δηλαδή ἡ αυτοκτονία: Ἄν ὀντως ὁ τεθνεῶς δεδικαίωται, τότε αὐτός πού σφραγίζει τήν ἐκθεση τῆς αυτοκριτικῆς του μέ τήν αυτοκτονία του ἀποσύρει, θέλοντας ἢ μή, τά συμπεράσματα αὐτῆς τῆς αυτοκριτικῆς ἀπό τό πεδίο

του επιχειρηματολογημένου έλέγχου και της έλλογης κριτικής και προσφεύγει για τη δικαίωση αυτών των συμπερασμάτων σε εκείνη την επικράτεια όπου ο λόγος είναι ανίσχυρος. Μέ άλλα λόγια, αυτός χρησιμοποιεί ρητορικά, δι, τήν δέν υπόκειται στή δικαιοδοσία του λόγου για νά προβάλλει άπέναντι στον έλεγχο του λόγου τό πιο άποστομωτικό «επιχείρημα», τό «επιχείρημα» τής όριστικής και τελεσιδικης σωπής. Κι αυτό γιατί τό έσχατο τίμημα συνέπειας πού συνιστά ή πράξη τής αυτοκτονίας άποκλείει προκαταβολικά ως ήρωισμία τό ένδεχόμενο τά έν λόγω συμπεράσματα τής αυτοκριτικής νά μήν άντέχουν καθ' έαυτά, δηλαδή όσο παραμένουν στην άρμοδιότητα του λόγου, σε έλλογη κριτική.

Ή άδυναμία —άν μου επιτρέπεται ή έπαρση του νά έντοπιζώ άδυναμίες στό γραπτό ενός ψυχαναλυτή του επιπέδου του κ. Γιαννακόπουλου— νά θεματοποιήσει τή ρητορική λειτουργία του μοτίβου του ήρωϊσμού και του ήρωϊκού θανάτου στό γραπτό του «πρώιμου» συντρόφου δι, μόνον τόν έμπόδισε νά εκτιμήσει ψύχραιμα τά επιχειρήματα του γραπτού αυτού και νά διαβάσει σωστά τή ώριμη άνασκευή τους στό γραπτό του «ύστερου» συντρόφου αλλά επιπλέον, είχε, κατά τή γνώμη μου, και σημαντικές επιπτώσεις στό ίδιο τό δικό του γραπτό. Σε όσα ακολουθούν θά προσπαθήσω νά εκθέσω όσο πιο σύντομα μπορώ (άρα, δυστυχώς, πολύ σχηματικά) αυτές τις επιπτώσεις.

1. Έπιστημολογικά.

(Ό ύπότιτλος αυτός συνιστά έμμεση άναφορά —και «κρυφή» διαφήμιση— ενός πρόσφατου και κατά τή γνώμη μου πολύ καλογραμμένου, άν και σχηματικού, βιβλίου του κ. Μπαλτά. Τό άναφέρω δε έδώ γιατί εκεί αναπτύσσονται σχετικά άναλυτικά αυτά πού έδώ δέν μπορώ νά άναφέρω παρά έξαιρετικά συνοπτικά.)

Ή θέση περί άνομοιογένειας λόγου και άντικειμένου του λόγου περί έρωτηματικής μεταβατικότητας άνάμεσα σε θεωρία και πραγματικότητα, ανθρώπινο μυαλό και κόσμο, πού υποστηρίζει ο κ. Γιαννακόπουλος είναι, κατά τήν ταπεινή και άνεπεξέργαστη γνώμη τής άπλης φοιτήτριας πού είμαι, σωστή όσο άπευθύνεται πολεμικά στις «μεταμοντέρνες» παραλλαγές του άκραίου ιδεαλισμού πού εκφράζουν σήμερα οι διάφοροι «μεταμαρξιστές» διανοούμενοι τύπου Λακλάου (ο κόσμος είναι ή γλώσσα μας, ή γλώσσα είναι ή φυλακή άπ' όπου δέν ύπάρχει άπόδραση κ.ο.κ.) Όστόσο νομίζω πώς ή θέση αυτή δέν μπορεί νά έξαντλήσει άπό μόνη της και τόσο εδκόλα τό τεράστιο αυτό ζήτημα.

Πρώτα άπ' όλα, είτε τό θέλουμε είτε δι, οι όποιες θεωρίες μας —έπιστημονικές, φιλοσοφικές, ιδεολογικές, άδιάφορο— δέν είναι άπλώς τό «έτερογενές άλλο» τής πραγματικότητας και του κόσμου. Αυτές είναι πάντοτε ταυτόχρονα και μέρος αυτής τής πραγματικότητας και του κόσμου τόν όπου έμείς οι άνθρωποι —γυναίκες και άντρες— αισθανόμαστε, ύφιστάμεθα, αντιμετωπίζουμε και μερικές φορές προσπαθούμε νά άντιπαλέσουμε. Ξέρουμε καλά μέ τό είδος γνώσης πού άποτυπώνεται άνεξίτηλα στό ίδιο τό πεσί μας (χρησιμοποιώ τή φράση αυτή άπό τό γραπτό του «ύστερου» συντρόφου

γιατί τή βρίσκω πολύ έκφραστική άν και δέν νομίζω πώς ταιριάζει ιδιαίτερα σε μία γραφή πού θέλει νά είναι γυναικεία) πώς ιδέες και θεωρίες δέν είναι μόνο οι ιδανικά έξαυλωμένοι και άνεξάρτητοι τρόποι μέ τους όποιους άπευθυνόμαστε «μεταβατικά» στον κόσμο για νά μάθουμε τά μυστικά του. Ίδέες και θεωρίες είναι δυνάμεις, άλλοτε φιλικές και άλλοτε έχθρικές, αλλά δυνάμεις σχεδόν πάντοτε άμεσα και άδιαμεσολάβητα ύλικές — άν όνομάσουμε κι έμείς συμβατικά (δηλαδή μέσα στή γλώσσα) «ύλη» τής σόφα, δηλαδή τό διακριτικό γνώρισμα τής πραγματικότητας και του κόσμου. Ό κ. Γιαννακόπουλος, άκόμη και άν δέν είναι όρθόδοξος λακανικός ψυχαναλυτής πού ύπογραμμίζει τήν πρωτοκαθεδρία του σημαίνοντος έναντι του σημανομένου, σίγουρα έχει συχνά διαπισώσει μέσα στήν ίδια τήν επαγγελματική του πρακτική πόσο σκληρό ύλικό είναι πάντοτε τό κυριολεκτικό τίποτε πού συνιστά ένα «γυμνό» σημαίνον.

Είμαι σύμφωνη μέ τό κ. Γιαννακόπουλο δι, χωρίς μίας μορφής έτερογένεια άνάμεσα στους δύο πόλους πού ο ίδιος διακρίνει σίγουρα δέν ύπάρχει αλήθεια, δέν είναι νοητή ή πλάνη, δέν μπορεί νά κατανοηθεί ή αντίσταση πού προβάλλει ο κόσμος στις θεωρίες μας και νά διακριθεί τό σωστό άπό τό λαθεμένο. Όστόσο, άν κυττάξουμε λίγο πιο βαθιά τό θέμα, ή έτερογένεια αυτή δέν μάς παρουσιάζεται δυστυχώς ποτέ γυμνή ως τό καθαρό «έξωτερικό» ή τό καθαρά «άλλο». Ό «έτερογενής» κόσμος, δηλαδή ο κόσμος πού ύπάρχει άνεξάρτητα άπό τις θεωρίες μας γι' αυτόν, έμφανίζεται μπροστά μας ή δίπλα μας, έξω από μάς ή μέσα μας, πάντοτε μόνο μέσα άπό τό διακριτική ικανότητα των αισθήσεων και των αισθημάτων μας, μέσα άπό τά ταξινομητικά δίκτυα πού επιτρέπει ή επιβάλλει ή γλώσσα μας, μέσα άπό τις νοηματοδοτήσεις πού πραγματοποιούν ο μόχθος, οι χειρονομίες, ή συμπεριφορά, τά διμηλητικά μας ένεργήματα και ή σύνολη έμπειρία μας, μέσα, τελικά άπό τις έννοιολογήσεις στις όποιες προβαίνουν συχνά χωρίς τή θέλησή μας οι πρωτόγονες ή οι έξελιγμένες θεωρίες μας.

Πραγματικότητα και θεωρία, κόσμος και άνθρωπος νους άποτελούν έτσι τους δύο άπαράκαμπτους πόλους στό πεδίο των όποιων κινούμαστε ως άνθρωποι. Και όπως προσπαθώσε, εκτιμώ, νά έπισημάνει ο «ύστερος» σύντροφος, ολόκληρη ή ιστορία τής έπιστημολογίας, άπό τους προσωκρατικούς και τόν Πλάτωνα μέχρι τόν Βιτγκενστάϊν και τόν Χάϊντεγκερ, τόν Κουάϊν και τόν Ντερριντά —περνώντας, βέβαια, μέσα άπό τόν Κάντ και τόν Χέγγελ (δία δυστυχώς άνδρικά όνόματα!)— μπορεί νά διαβαστεί ως ή ατέρμονη προσπάθεια νά αντιμετωπιστεί, ακριβώς, τό αίνιγμα πού συνιστά ή ύπαρξη των δύο αυτών πόλων και νά άπαντηθεί μέ έάρκεια τό αναπόδραστο αίτημα πού ζητά νά διατυπώσει έλλογα τό είδος τής συσχέτισης άνάμεσά τους.

Είδομένος μέσα σε ολόκληρη τήν πορεία τής εξέλιξης του, ο μαρξισμός, χωρίς βέβαια νά λύνει τό αίνιγμα, έχει κι αυτός νά συμβάλει μέ τόν όβολό του στην προσπάθεια έκπλήρωσης αυτού του αίτήματος. Ένα δε μέρος του όβολου αυτού είναι ακριβώς και τό μοντέλο «βάση-επικοδόμημα» πού τόσο φαίνεται νά ένοχλεί τόν ψυχαναλυτή κ. Γιαννακόπουλο.

2. Γιά τό μοντέλο «βάση-εποικοδόμημα»

Τό γεγονός ότι ή «έτερογένεια» πραγματικότητας και θεωρίας δέν μπορεί ποτέ νά είναι απόλυτη θέτει αναγκαστικά τό αίτημα τών πηγών τής γνώσης μας και τής καταγωγής τών θεωριών μας γιά τόν κόσμο. "Αν δέ δέν θέλουμε νά καταφύγουμε σέ έναν υπερκόσμιο Θεό γιατί, εκτός τών άλλων, αυτός δέν είναι παρά ανδροκρατική κατασκευή, τότε είμαστε υποχρεωμένες νά αναζητήσουμε έγκόσμιες πηγές γιά αυτή τή γνώση και γιά αυτές τές θεωρίες. "Αν επίπλεον δεχτούμε ότι γνώση και θεωρίες αλλάζουν μέ τήν ιστορία και πλουτίζουν, τότε ή γνώση και οι θεωρίες αυτές δέν μπορεί κατά κανένα τρόπο νά είναι έμφυτες. Τέλος, αφού έχουμε ήδη δεχτεί, μαζί μέ τόν κ.Γιαννακόπουλο, ότι ο κόσμος υπάρχει ανεξάρτητα από τές θεωρίες μας γι αυτόν και άρα διατηρεί σχετικά τήν πρωτοκαθεδρία, είμαστε υποχρεωμένες νά αναζητήσουμε τές πηγές τής γνώσης και τών θεωριών μας αποκλειστικά σέ ό,τι μπορεί νά παραγάγει ή έγκόσμια πρακτική μας. Κατά τήν ταπεινή γνώμη μιάς νεαρής φοιτήτριας, τό περιβόητο μοντέλο «βάση-εποικοδόμημα» δέν συνιστά τίποτε περισσότερο από έναν γραφικό τρόπο νά παρασταθεί αυτός ο άπλούστατος συλλογισμός.

Μέ αυτήν τήν έννοια, και όπως έπεσήμαινε ο «βστερος» σύντροφος, τό μοντέλο αυτό δέν είναι τίποτε περισσότερο από μιά φιλοσοφική άρχή (και μέ τές δύο έννοιες) και δέν οδηγεί από μόνο του σέ κανένα χυδαίο αναγωγισμό από εκείνους πού, ως ένα βαθμό σωστά, απέχθανται ο κ.Γιαννακόπουλος. "Αντίθετα, μέ τήν έννοια άκριβώς τής άρχής, τό μοντέλο αυτό άνοίγει τό δρόμο γιά τή συγκεκριμένη πλέον αναζήτηση τών τρόπων μέ τούς όποιους ή σύνολη έγκόσμια πρακτική μας «γεννά» και αναπτύσσει τή γνώση μας και τές θεωρίες μας γιά τόν κόσμο. Και αυτό είναι σήμερα άντικείμενο διαφόρων επιστημονικών κλάδων, όπως γιά παράδειγμα, αυτού τής ιστορίας τών επιστημών.

Σύμφωνα μέ αυτά πού προσπάθησα νά διατυπώσω πύ πάνω, τά όρια πού περιορίζουν τήν ισχύ τής μεταφοράς «βάση-εποικοδόμημα» γίνονται προφανή: "Αν όντως οι ιδέες και οι θεωρίες μας είναι γνήσια υλικές δυνάμεις πού δρούν έν κόσμο, τότε τό «εποικοδόμημα» δέν μπορεί ποτέ νά συνιστά έναν άδρανή δροφο πού «κτίζεται» εκ τών δστέρων σύμφωνα μέ όσα επιτάσσει ή τουλάχιστον επιτρέπει ή «βάση». Τό «εποικοδόμημα», δηλαδή, δέν άποτελεί κατά κανέναν τρόπο παθητική και άπλή «άντανάκλαση» τής «βάσης». Αυτό επιδρά καθοριστικά μέ τρόπον εξαιρετικά πολύπλοκους στήν ίδια τή διαμόρφωση. Μέ τούς πύ σύγχρονους δρους τής μαρξιστικής προβληματικής, μπορούμε νά πούμε ότι ή «βάση» συνιστά τό «επίπεδο» τής παραγωγής ενός τρόπου παραγωγής ή ενός κοινωνικού σχηματισμού ενώ τό «εποικοδόμημα» είναι τό «επίπεδο» πού εξασφαλίζει τούς δρους αναπαραγωγής αυτού τού τρόπου παραγωγής ή κοινωνικού σχηματισμού, όντας πρός τούτο «υποχρεωμένο» νά «εισχωρεί» σέ κάθε "πόρο" ή "κύτταρο" τής "βάσης". Ωστόσο, άκόμη και έτσι άποδομημένο, τό οικοδομικό μας μοντέλο δέν είναι γιά πέταμα. "Ο άπλός συλλογισμός πού έκανα πύ πάνω συνεπάγεται όχι μόνον ότι οι κοινωνικοί καθορισμοί είναι ιεραρχημένοι,

άλλά και ότι ή ιεραρχία αυτή δίνει πάντοτε τήν πρωτοκαθεδρία σέ ό,τι κατά τόν Μάρξ συνιστά τή «βάση» στό μοντέλο του. Μέ αυτήν τήν έννοια, οι δύο όροι πού συναποτελούν τό μοντέλο έχουν άκριβώς τό όνομα πού αυθόρμητα θά τούς άποδίδαμε όσο δεχόμαστε αυτήν τήν ιεραρχία καθορισμών.

3. Λίγα γιά τήν ταξική πάλη

Τά παραπάνω, πιστεύω, μπορούν νά οδηγήσουν εύκολα στήν άποσαφήνιση τού καθεστώτος τής ταξικής πάλης μέ τρόπο πού νά συμφωνεί άκόμη και ο κ.Γιαννακόπουλος.

Τό νά δεχθούμε ότι οι ιδέες μας και οι θεωρίες μας είναι γνήσια υλικές δυνάμεις πού δρούν έν κόσμο είναι ίσοδύναμο, μέσα στό πλαίσιο τής μαρξιστικής θεωρίας —τουλάχιστον όπως έγώ τήν έμαθα από τούς καθηγητές μου κ.κ. Μπαλτά και Μπασάκο— μέ τό νά δεχθούμε ότι αυτές μετέχουν καθοριστικά στήν ταξική πάλη και ως δυνάμεις καταπίεσης και καταστολής —ή δυνάμεις άπελευθέρωσης— άλλά και ως έπίδικα άντικείμενα τής πάλης αυτής. Μέ αυτήν τήν έννοια καμιά θεωρία όσο επιστημονική και αν είναι, δέν είναι ποτέ άπλώς φορέας ενός συνόλου «μεταβατικών» έρωτημάτων πρός τόν κόσμο και τών άπαντήσεων τού κόσμου στά έρωτήματα αυτά. "Όσο κι αν ή επιστημονική γνώση είναι γνώση άντικειμενική, ή έν κόσμο ύπαρξη και λειτουργία της είναι ύπαρξη και λειτουργία ταξική. Αυτό πού γράφει ο ψυχαναλυτής κ. Γιαννακόπουλος «περί παραγωγής και κατανάλωσης νοήματος» ή περί «πρωταρχικών κοινωνικών σχέσεων σέ όλόκληρο τό φάσμα τής κοινωνικής ζωής πού διατηρούν τήν ιδιαιτερότητα και τήν άυτονομία τους όσο κι αν κοινό τους στοιχείο παραμένει ή άσκηση έξουσίας και εκμετάλλευσης» δέ βλέπω πού μπορούν νά διαφέρουν από τήν άποψη τήν όποία, μέ βάση τά όσα έχω μάθει από τόν καθηγητή κ. Μπαλτά και τόν καθηγητή κ. Μπασάκο, προσπαθώ όσο μπορώ σενότερα νά διατυπώσω εδώ. "Επειδή δέ πιστεύω άκράδαντα ότι και ο «βστερος» σύντροφος αυτά άκριβώς διατείνεται, άδυνατώ νά καταλάβω πώς ένας τόσο έμπειρος και διεισδυτικός αναγνώστης —και μάλιστα επαγγελματίας ψυχαναλυτής— όπως ο κ.Γιαννακόπουλος παρεξήγησε τόσο πολύ τόν σύντροφο ώστε νά τόν άντιμετωπίζει ως ούσιοκράτη.

"Αν όντως άκόμη και οι «περισσότεροι» επιστημονικές θεωρίες μας (π.χ. τά Μαθηματικά ή ή Φυσική) δέν είναι ποτέ άπλώς φορείς τών «μεταβατικών» έρωτημάτων μας πρός τόν κόσμο και τών άπαντήσεων πού δίνει ο κόσμος στά έρωτήματα αυτά, άλλά είναι ταυτόχρονα και υλικές δυνάμεις πού μετέχουν στήν ταξική πάλη μέ τούς ιδιάζοντες και ιδιαίτερα πολύπλοκους τρόπους πού άντιστοιχούν, σέ κάθε ιστορική περίοδο, στήν καθεμιά, τότε μπορούμε νά δούμε καθαρά τί έννοεί ο «βστερος» σύντροφος όταν ισχυρίζεται ότι ή σύνολη πορεία τών καθεστώτων τής "Ανατολικής Ευρώπης δέν μπορεί κατά κανένα τρόπο νά εξηγηθεί μέ τήν αναγωγή της σέ κάποιο, όσοδήποτε καιριο, θεωρητικό «λάθος» τής επιστημονικής θεωρίας τού κοινωνικού πού μās κληροδότησε ο Μάρξ.

Γιά νά εξηγήσουμε τήν πορεία αυτών τών κα-

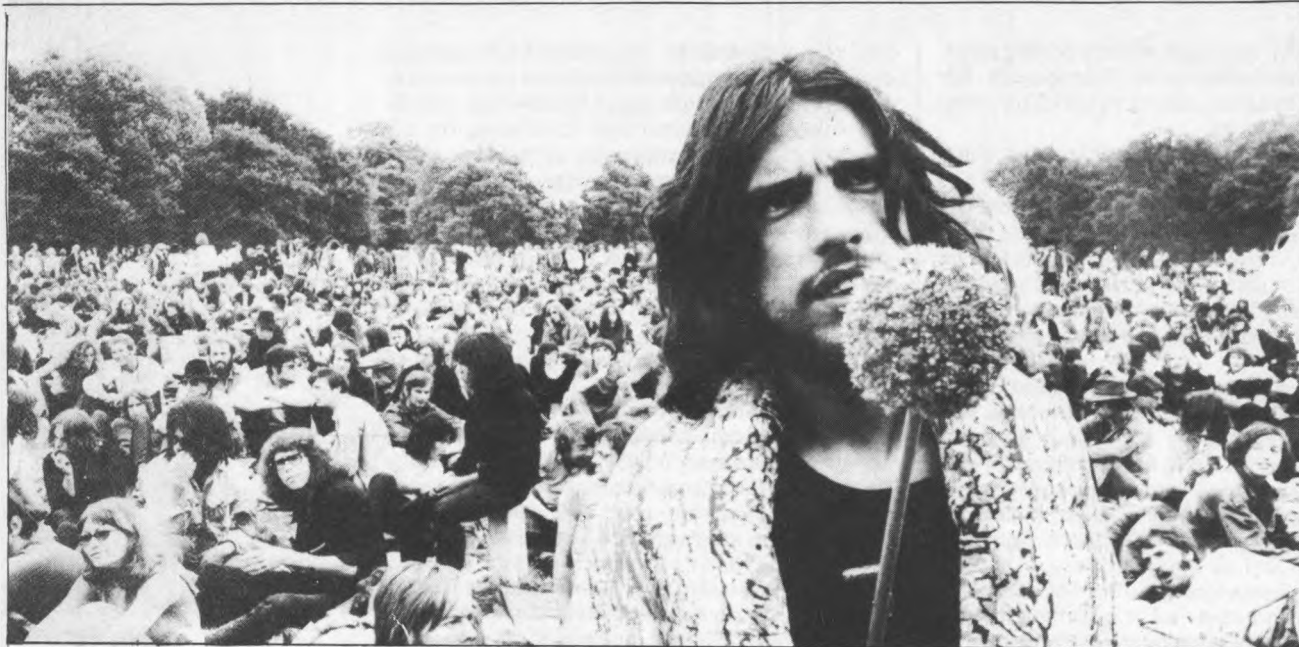
θεστώτων μέσα στο έννοιολογικό πλαίσιο αυτής της θεωρίας οφείλουμε να μελετήσουμε τούς δρους —οικονομικούς, πολιτικούς, ιδεολογικούς, ευρύτερα κοινωνικούς— που προσδιόρισαν τήν πάλη αυτή μέσα στην δλη πολυπλοκότητα της διαπλοκής τους. Σημαντικοί *ιδεολογικοί* (δηλαδή άπλώς ιδεολογικοί) δροι τής πάλης αυτής μπορεί να ήταν —σίγουρα ήταν— όχι ή μαρξιστική θεωρία καθ' έαυτή —άν υπάρχει καθόλου τέτοιο πράγμα— αλλά οι πολύπλοκοι και έν πολλοίς ανταγωνιστικοί μεταξύ τους τρόποι πρόσληψης, ιδιοποίησης και χρήσης της. Άλλά οι ιδεολογικοί δροι, όσοδήποτε σημαντικοί, δέν μπορούν ποτέ να είναι άπό μόνοι τους καθοριστικοί (τό έννοιολογικό πλαίσιο τής ίδιας τής μαρξιστικής θεωρίας τό άποκλείει αυτό ρητά). Κατά συνέπεια, τό μέρος αυτών των ιδεολογικών δρων που συνιστούν οι άδυναμίες, τά κενά και τά λάθη τής μαρξιστικής θεωρίας όσο κι άν έπαιξαν κι αυτά τό ρόλο τους, σίγουρα δέν μπορούν να αναχθούν στή φιλοσοφική λίθο ή τήν εξηγητική πανάκεια που θέλει ο ψυχαναλυτής κ. Γιαννακόπουλος.

Δέν έχω καμιά δυσκολία άρχης να δεχτώ τή θέση του κ. Γιαννακόπουλου ότι, κατά τήν έποχή που μās ενδιαφέρει εδώ, ή μαρξιστική θεωρία παρέμενε τυφλή άπέναντι στις ιδιόζουσες μορφές τής ταξικής πάλης που έτσι κι άλλώς διεξάγεται στο «έποικοδόμημα». Όπως δέν έχω και καμιά δυσκολία να δεχτώ τίς άμεσες συνέπειες τής θέσης αυτής, ότι δηλαδή, πρώτον, αυτό τό κενό έπαιξε, ως παλλαπλώς σημαίνουσα άπουσία, τόν άρνητικό ρόλο του στις προσπάθειες των ενδιαφερομένων να διεξαγάγουν συνειδητά τόν ταξικό άγώνα στο «έποικοδόμημα», όπως και, δεύτερον, ότι οφείλουμε σήμερα να επεκτείνουμε τή θεωρία μας προς αυτήν τήν κατεύθυνση. Όστόσο, κατά τή γνώμη μου, αυτές οι τόσο εβστοχες παρατηρήσεις του κ. Γιαννακόπουλου δέν προϋποθέτουν καθόλου, όπως φαίνεται να υποστηρίζει ρητά τό κείμενό του, μιάν άκρατη (και άκριτη) δυαρχία πραγματικότητας και θεωρίας, κόσμου και ανθρώπινου νου (ή «βάσης» και «έποικοδομήματος»).

4. Ός έπίλογος: Τό πρόβλημα τής άπόλυτης δυαρχίας και τά διλήμματα του ήρωισμού

Ό κ. Γιαννακόπουλος γράφει επί λέξει πώς ή θεωρία δέν είναι γέννημα τής πραγματικότητας, όπως άνάμεσα στο έπίπεδο τής «βάσης» και αυτό του «έποικοδομήματος» δέν υπάρχει καμιά σχέση καθορισμού, καμιά σχέση αίτιού-αίτιατου. Και πώς οι μαρξιστές δέν χρειάζονται να υποθέσουν τήν ύπαρξη τέτοιων σχέσεων γιατί στο «έποικοδόμημα» προκύπτουν πρωτογενείς κοινωνικές σχέσεις. Έπιπλέον δέ, προσάπτει στον «ύστερο» σύντροφο τό ότι αυτός «άντιστέκεται» (μέ τήν ψυχαναλυτική έννοια) στο γεγονός τής ύπαρξης πρωταρχικών (ή πρωτογενών) κοινωνικών σχέσεων στο «έποικοδόμημα» δηλαδή σχέσεων που δέν άνάγονται στή «βάση». Τό «κλειδί» δέ για να κατανοηθεί αυτή ή «άντίσταση» είναι ή άνάλυση —τελικά πάλι μέ τή ψυχαναλυτική έννοια— τής έπιλογής του «ήρωισμού» που υποτίθεται πώς κάνει ο «ύστερος» (!) σύντροφος.

Μέ τίς πολύ λίγες δυστυχώς άκόμη γνώσεις που διαθέτω για τήν ιστορία τής φιλοσοφίας και για τήν ψυχανάλυση ένγένει έχω να παρατηρήσω εδώ τά εξής: Πρώτα άπ' όλα ο άπόλυτος δυϊσμός που επικαλείται ο κ. Γιαννακόπουλος (καμιά σχέση καθορισμού, καμιά σχέση αίτιού-αίτιατου άνάμεσα σε θεωρία και κόσμος) είναι έσωτερικά άντιφατικός. Άν δέν ύπάρχει κάποιου είδους «όμοιογένεια» άνάμεσα στους δύο αυτούς πόλους τότε τά «μεταβατικά» μας έρωτήματα (τά όποια προφανώς μετέχουν άποκλειστικά του πόλου τής θεωρίας) δέν μπορούν κατά κανένα τρόπο να άφορούν τόν άλλο πόλο και άρα δέν είναι καν άπευθυντέα. Όπως έγραφα και παραπάνω, δλόκληρη ή ιστορία τής επιστημολογίας μπορεί να διαβαστεί ως μιά προσπάθεια είτε να αναχθεί ο ένας πόλος στον άλλο (οι διάφορες μορφές μονισμού) είτε να έντοπιστεί εκείνο τό στοιχείο «όμοιογένειας» άνάμεσά τους που θα καταστήσει τόν αντίστοιχο δυϊσμό έσωτερικά συνεπή. Άλλωστε, χωρίς ίσως να τό συνειδητοποιεί άπολύτως ο ίδιος (άν έπιτρέπεται στή σχετική άπειρία και στή μεγάλη μου

άγνοια νά μιλήσει με τετοιους ψυχαναλυτικούς (δρους), ό κ. Γιαννακόπουλος μετριάξει — αν δέν ανατρέπει πλήρως— τόν απόλυτο δυισμό του δταν άφ' ενός μέν μιλάει για πρωτογενείς (ή πρωταρχικές) σχέσεις συστατικές του «έποικοδομήματος» αλλά άφ' έτέρου και ταυτόχρονα αισθάνεται τόν έαυτό του ύποχρεωμένο νά χαρακτηρίσει τίς σχέσεις αυτές ως σχέσεις *κοινωνικές*.

Τό έπισημαίνω αυτό γιατί τό θεωρώ καιριο. "Αν είχα τό θάρρος νά ρωτήσω εϋθέως τόν κ. Γιαννακόπουλο τό τί συνιστά για αυτόν τήν κοινωνικότητα του κοινωνικού, δηλαδή γιατί τό έπιθετο αυτό μπορεί νά αποδοθεί εξίσου και στους δύο απόλυτως έτερογενείς κατ' αυτόν πόλους του τότε, είμαι βεβαία, πώς θέλοντας και μη αυτός θα έβρισκε κάποιους άμοιβαίους καθορισμούς ανάμεσα στους δύο αυτούς πόλους, δηλαδή κάποιες —ένδεχομένως όχι γραμμικές, ένδεχομένως όχι έκφραστικές αλλά ίσως δομικές ή και πιό σύνθετες άκόμη— σχέσεις «αίτιου-αιτιατού». Και τότε ίσως νά ένοιωθε κι αυτός ύποχρεωμένο τόν έαυτό του νά μπλέξει με τή βυζαντινολογία των «έκκρίσεων», των «ύπερκαθορισμών» και τά συναφή...

Ώστόσο τό κύριο δέν είναι αυτό. "Οντως «ή ήρωική λύση είναι τό κλειδί του προβλήματος» αλλά με έναν τρόπο που τό κείμενο του κ. Γιαννακόπουλου επιτρέπει στον έαυτό του —για νά χρησιμοποιήσω τά δικά του λόγια— νά «τήν επικαλείται για νά μήν τή δει».

Τί έννοα: Σέ αντίδιαστολή με τόν 'Ανατολιγογερμανό σύντροφο που συνειδητοποίησε τό τί πράγματικά τρέχει με τό καθεστώς της χώρας του και με αυτό των άλλων χωρών του 'Ανατολικού στρατοπέδου μόνον κατά τά τελευταία δύο-τρια χρόνια, τόσο ό ίδιος ό κ. Γιαννακόπουλος (άπό όσα αφήνει νά διαφανούν τό κείμενό του) όσο και εγώ (με τήν καθοδήγηση των καθηγητών μου κ.κ. Μπαλτά και Μπασάκου και με τήν καθοριστική συνδρομή του *Πολίτη*) είχαμε χάσει τίς αυταπάτες μας για τά καθεστώτα και τίς χώρες αυτές πολύ νωρίτερα. Και όχι μόνο αυτό. 'Η ανατροπή των καθεστώτων των χωρών αυτών ήταν στίς επιδιώξεις μας και ή

κατάρρευση τους κατά κανένα τρόπο δέν μας λύπησε —ή τουλάχιστον δέν θα έπρεπε νά μας λυπήσει— όσο κι αν προφανώς θα προτιμούσαμε ή κατάρρευση αυτή νά οδηγήσει άλλου άπου σήμερα φαίνεται νά τραβάει.

Βέβαια, δέν μπορούμε νά άρνηθούμε πώς τό σόκ που ύποστήκαμε άπό όσα έγιναν και άπό όσα εξακολουθούν νά συμβαίνουν στίς χώρες αυτές ήταν μεγάλο. "Αν όμως προσπαθήσουμε νά αναλύσουμε με ψυχραιμία τήν άρνητική γεύση που μας άφησε και μας αφήνει τό σόκ αυτό (ό κ. Γιαννακόπουλος γράφει, και συμφωνώ, για άπογοήτευση, πίκρα και σύγχυση), θα διαπιστώσουμε πώς αυτή ή γεύση δέν έχει τίποτε νά κάνει με τά κενά και τά λάθη της μαρξιστικής θεωρίας, άπλούστατα γιατί αυτά που συνέβησαν και συμβαίνουν στήν 'Ανατολική Εϋρώπη δέν είχαν έν προκειμένο νά προσθέσουν άπολύτως τίποτε τό νέο. Τά λάθη δέ και τά κενά αυτά έμεις οι άνανεώτριες κομμουνίστριες είχαμε ξεκινήσει νά τά ψαχουλεύουμε πάνω άπό είκοσι χρόνια τώρα, δταν είχαμε άρχίσει πρώτα νά ύποψιαζόμαστε και ύστερα νά πιστεύουμε άκράδαντα πώς οι χώρες του «ύπαρκτου σοσιαλισμού» δέν είχαν τίποτε νά κάνουν με τό σοσιαλισμό για τόν όποιο έμεις παλεύαμε.

Κατά συνέπεια, ή άρνητική αυτή γεύση δέν μπορεί παρά νά είναι προϊόν του ύπολείμματος του έτεροκαθορισμού μας άπό τά καθεστώτα αυτά γιατί, ως κομμουνίστριες της άνανέωσης, στήν (έπαναστατική) «άνανέωση» αυτών, άκριβώς, των καθεστώτων προσβλέπαμε. Με άλλα λόγια, τό μόνο που έν προκειμένο μας πρόσφεραν οι πρόσφατες εξέλιξεις είναι ότι μας έκαναν νά συνειδητοποιήσουμε πώς ή ιδεολογία μας και ή πολιτική μας δριζε τόν έαυτό της σε άναφορά με αυτά τά καθεστώτα πολύ περισσότερο άπό όσα μέχρι σήμερα νομίζαμε. "Αν δέ δντως έτσι έχουν τά πράγματα, τότε ή κατάρρευση των καθεστώτων αυτών άποτελεί ή πρέπει νά άποτελέσει —έστω και επώδυνα— τόν καταλύτη της ιδεολογικής μας άπελευθέρωσης άπό αυτόν τόν έτεροκαθορισμό. Αυτό νομίζω πώς έννοούσε ό «ύστερος» σύντροφος δταν έγραφε πώς σήμερα πιά (εϋτυχώς) δέν διαθέτουμε «πατρίδες προς υπεράσπιση, κόμματα και καθο-

δηγητές, θεσμούς και μηχανισμούς δικούς μας». Και αυτή η άπελευθερωτική διαπίστωση δεν έχει, βέβαια, απολύτως τίποτε να κάνει με κανενός είδους «ήρωισμό».

Γιατί λοιπόν ο έμπειρος ψυχαναλυτής κ. Γιαννακόπουλος επιμένει τόσο πολύ στο μοτίβο του ήρωισμού; Αισθάνομαι ότι εδώ που έφτασα δεν έχω άλλη επιλογή από το να αποπειραθώ, παρά τη θέληση μου, και με τρόπο ψυχής — και άς με συγχωρήσουν, παρακαλώ, οι ειδήμονες μεταξύ των οποίων και ο ίδιος ο κ. Γιαννακόπουλος — τη δική μου ψυχαναλυτική ανάγνωση του κειμένου του.

Όπως ορθά επισημαίνει ο κ. ψυχαναλυτής, το σύνδρομο του δλοκαυτώματος αποτελεί κατά τη θεωρία του Φρόυντ σύμπτωμα αντίστασης. Όπως δέ υποστηρίζει επιπροσθέτως η ίδια θεωρία, ένα άλλο σύμπτωμα αντίστασης συνίσταται στην προσπάθεια που μερικές φορές καταβάλλει η άσθενής να αποδώσει στην ψυχαναλύτριά της — ή και σε όποιονδήποτε «άλλο» — τό φορτίο που βασανίζει την ίδια. Με δεδομένο τό ότι, όπως τόσο πειστικά νομίζω πώς έδειξα πίο πάνω, ο Άνατολικογερμανός σύντροφος άπαλλάχτηκε γράφοντας τό δεύτερο κείμενό του από τό σύνδρομο του δλοκαυτώματος (δηλαδή της αυτοκτονίας) πού τόν κατάτρεχε όσο έγραφε τό πρώτο, τολμώ, χωρίς να είμαι ψυχανάλυτριά άλλά χρησιμοποιώντας άπλάως τίς ευαίσθητες γυναικείες κεραίες μου, να διαγνώσω τό έξής: ή σχεδόν ψυχαναγκαστική έμμονή του κειμένου του κ. Γιαννακόπουλου στο ρητορικό μοτίβο του ήρωισμού καθώς και ή προσπάθεια του να αποδώσει πάση θυσία στον «ύστερο» σύντροφο αυτό ακριβώς από τό όποιο ο ίδιος άπαλλάχτηκε, ίσως μαρτυρούν πώς τό έν λόγω σύνδρομο του δλοκαυτώματος βασανίζει άσυνείδητα τόν ίδιο τόν κ. Γιαννακόπουλο.

Και ίδού πώς έξηγώ αυτήν μου τήν τολμηρή υπόθεση: Με αυτά πού γράφει, ο κ. Γιαννακόπουλος μου επιτρέπει να θεωρήσω πώς ο ίδιος ένδόμυχα αντίστέκεται στο να δει τήν άπελευθερωτική ιδεολογικά διάσταση τής κατάρρευ-

σης τών καθεστώτων του «ύπαρκτου σοσιαλισμού» γιατί παραμένει άσυνείδητα προσκολλημένος στον έτεροκαθορισμό πού έγραφα πίο πάνω. Αυτό πιστοποιείται από τό γεγονός ότι αυτός θεωρεί πώς ή κατάρρευση αυτή συμπαρασύρει τό μισό τουλάχιστον μαρξισμό (δηλαδή τό μοντέλο «βάση-έποικοδόμημα») χωρίς όμως να κάνει τόν κόπο να αναφέρει *έστω και ένα έπιχείρημα* (ιστορικό, κοινωνικό, έν γένει θεωρητικό) για τό πώς αυτή συγκεκριμένα ή κατάρρευση οδηγεί *συγκεκριμένα* σε αυτό τό συγκεκριμένο συμπέρασμα.

Έτσι ο κ. Γιαννακόπουλος έμφανίζεται με τό γραπτό του ως άσυνείδητα δέσμιος του έξής άφηρημένου διλήματος: είτε άπαιτείται μιά τόσο ριζική έλλογη αναθεώρηση του μαρξισμού ώστε ή αυτοκριτική αυτών πού ύπήρξαν μαρξιστές να μήν δλοκληρώνεται παρά από τήν πράξη της αυτοκτονίας τους είτε παραμένει μιά έλλογη έμμονή και πίστη στο λαθεμένο μαρξισμό ή όποία ταυτίζεται με παραίτηση από τό λόγο, δηλαδή με (συμβολικό) δλοκαύτωμα. Και οι δύο αυτές λύσεις είναι ήρωϊκές. Ός έπιστήμων, ο κ. Γιαννακόπουλος υπερασπίζεται τό λόγο και προφανώς διαλέγει τήν πρώτη. Άλλά και ως άνθρωπος αυτός πάλι τήν πρώτη διαλέγει. Γιατί βέβαια — άκόμη και έγώ πού είμαι γυναίκα, αν φανταζόμουν τόν έαυτό μου δέσμια του ίδιου διλήματος έτσι θά διάλεγα — είναι προτιμότερο τό να είσαι ήρωϊκά νεκρή παρά ζωντανή ως βλάξ.

Όμως, όπως δήλωσα από τήν αρχή, άπεχθάνομαι ως γυναίκα δλόκληρο τό άνδροκρατικό μοτίβο του ήρωισμού. Κι αν ήθελα να συνοψίσω με μιά φράση τό παρόν πρώτο δημόσιο γραπτό μου, θά 'λεγα πώς εύτυχώς τό δίλημμα πού θέτει ο κ. Γιαννακόπουλος δεν είναι σήμερα ύποχρεωτικό για καμιά και για κανέναν. Άρα ούτε και για τόν ίδιο.

Κυψέλη, Κυριακή 10 Ίουνίου 1990

Νάρρα Μπουβιέ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Κέκροπος 2 Άθήνα 105 58 τηλ. 3228791

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΗΛΙΟΥ

ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ
ΧΡΗΣΕΙΣ
ΤΟΥ ΚΟΡΑΤΣΜΟΥ
ΣΤΟΝ 20ο ΑΙΩΝΑ

ΑΘΗΝΑ 1991

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΝΟΥΤΣΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

όψεις του Μεσοπολέμου

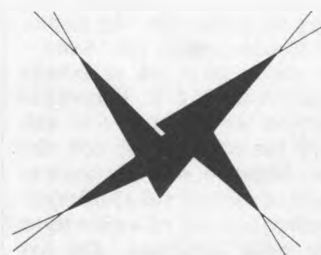
ο πολιτης

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΜΠΑΛΑΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΑ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΙΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

Μιά εισαγωγή στην Επιστημολογία του Λουί Άλτουσέρ

ο πολιτης

ΑΘΗΝΑ 1988

Συμβολισμός και έρμηνεία στή «Μαυρομαντηλοῦ» του Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη

του Ἰωακείμ – Κίμωνος Κολουβά

Η νεοελληνική ήθογραφία, πού στά πλαίσιά της κινεῖται ή ἀφηγηματική τέχνη του Α. Παπαδιαμάντη, εἶναι ρεαλιστική. Ὁ ἴδιος ἀποκαλύπτει τίς ρεαλιστικές του προθέσεις στό προοίμιο του *Λαμπριάτικου Ψάλτη*. Στόχοι του εἶναι ή περιγραφή τῆς φύσης καί τῶν νεοελληνικῶν ἀγροτικῶν ήθῶν, καί μάλιστα κατά τέτοιο τρόπο, ὥστε νά συνδέονται μέ μιά συγκεκριμένη ἀντίληψη γιά τούς ἰδεολογικούς καί πολιτικούς προβληματισμούς τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας του 19ου αἰ.

Ὅμως στό διπλό αὐτό στόχο ὁ συγγραφέας προσθέτει καί ἕναν τρίτο, τήν «μετά λατρείας» ἐξύμνηση του προσώπου του Χριστοῦ. Ὁ στόχος αὐτός δέν περιορίζεται στήν ἀντικειμενική περιγραφή τῆς ἀγροτικῆς θρησκευτικότητας, ἀλλά τίθεται ἀπολύτως. Ὁ λόγος ἔρχεται νά ἐπικαλύψει τήν περιγραφόμενη ἀνθρωπογεωγραφία μέ ἕνα πέπλο ἔντονης θρησκευτικότητας. Ἀλλά ὁ θεολογικός λόγος δέν μπορεῖ νά εἶναι ρεαλιστικός, δέ συνιστᾷ περιγραφή του κόσμου, ἀλλά ἐρμηνεία του. Κατά συνέπεια καί ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι ὑποχρεωμένος νά ἐπιφέρει μιά τροποποίηση τῶν ἀρχικῶν ρεαλιστικῶν στόχων καί νά προχωρήσει σέ μιά ἐρμηνευτική προσέγγιση του ἀντικειμένου. Ἡ πραγματικότητα διατηρεῖται μέ ἀπόλυτη πιστότητα· τά πρόσωπα καί οἱ χώροι δέν εἶναι ἀπλῶς ἀληθοφανῆ, εἶναι πραγματικά. Ἡ συγγραφική φαντασία αὐτοπεριορίζεται καί ἐπεμβαίνει μόνο στήν ἐπιλογή τῶν περιπτώσεων ἐκεῖνων πού κρίνονται ἄξιες γιά μυθοποίηση. Ἐτσι σέ ἕνα πρῶτο ρεαλιστικό ἐπίπεδο ὁ Παπαδιαμάντης διατηρεῖ μέ ἀκρίβεια τήν πραγματικότητα, ὅπως κυρίως ή μνήμη τήν διέσωσε.

Ἡ εἴσοδος ὅμως τῆς «ἱστορικῆς» αὐτῆς πρώτης ὕλης στό χώρο τῆς λογοτεχνίας συνιστᾷ τήν ἀφετηρία ἑνός δεύτερου ἐπιπέδου στό ὁποῖο λειτουργεῖ ὁ παπαδιαμαντικός λόγος. Εἶναι τό αἰσθητικό ἐπίπεδο, ὅπου τά πρόσωπα διατηρώντας τά στοιχεῖα τῆς ἀτομικῆς τους ταυτότητας, μυθοποιοῦνται ὡς λογοτεχνικοί ήρωες. Ἡ μυθοποίηση αὐτή, ή αἰσθητική δηλ. καταξίωση τους ἔχει προφανή ήθικό στόχο: οἱ ἀφανεῖς καί ταπεινοί γνώριμοι του συγγραφέα, φορεῖς ἑνός ὑπαρξιακοῦ δράματος χωρίς λύση ἐντός τῶν κοσμικῶν πλαισίων, ἀποκτοῦν προφάνεια μέ τήν εἴσοδο τους στή σφαῖρα του λογοτεχνικοῦ μύθου. Ἡ μοναξιά, ή ἀρνηση ἀναγνώρισης καί τό ἀδικαίωτο, πού συνοδεῦουν τήν πραγματική τους ζωή, γίνεται προσπάθεια νά λυθοῦν μέ τήν ἐξύψωσή τους σέ ἐπίπεδο αἰσθητικό. Γρήγορα ὅμως ὁ

συγγραφέας συνειδητοποιεῖ πῶς ἂν ή αἰσθητική καταξίωση λειτουργεῖ ὁμαλά στή σχέση του ἔργου μέ τόν ἀναγνώστη, πού ὄντως συγκινεῖται καί συμμετέχει ψυχικά στό ὑπαρξιακό πάθος τῶν ήρώων, δέν συμβαίνει τό ἴδιο καί μέ τούς ἴδιους τούς πραγματικούς ήρωες. Τό ὑπαρξιακό πρόβλημα δέν λύνεται σέ ἐπίπεδο αἰσθητικό, καί ὁ συγγραφέας εἶναι ἔτσι ὑποχρεωμένος νά περιστείλει τή φιλόδοξη αἰσθητική του παρέμβαση μεταθέτοντας τή λύση σέ ἐπίπεδο θεολογικό, δηλ. ὑπερβατικό. Ἐπισημαίνουμε ὅτι τά τρία ἐπίπεδα, ρεαλιστικό, αἰσθητικό, ὑπερβατικό, δέν ἀποτελοῦν τρεῖς διαφορετικούς τρόπους ἀνάγνωσης του παπαδιαμαντικοῦ ἔργου, ἀλλά τρία στάδια αὐτοσυνειδησίας του παπαδιαμαντικοῦ λόγου, καί δέν θά πρέπει νά τά δοῦμε σά μιά ὀριζόντια ἐξελεγκτική πορεία, ἀλλά σά μιά κάθετη δόμηση ὅπου ὁ λόγος ὑπερθέτει τό ἕνα πάνω στ' ἄλλο.

Τίς ἀρχικές αὐτές θέσεις θά ἐπιχειρήσουμε νά καταστήσουμε περισσότερο σαφείς συζητώντας τήν αἰσθητική παρέμβαση ἀλλά καί τό ἀδιέξοδο πού δημιουργεῖται μέ τή λειτουργία τῶν συμβόλων στό κείμενο ἑνός ἀπό τά πιό γνωστά διηγήματα του Παπαδιαμάντη, τῆς *Μαυρομαντηλοῦς*.

Ἡ ἀφετηρία εἶναι ἐδῶ ρεαλιστική. Ὁ συγγραφέας δέν πλάθει μιά ἱστορία ἀνάλογη μέ ὅσες θά μπορούσαν νά εἶχαν συμβεῖ στήν πραγματικότητα, ἀλλά ἀφηγεῖται τήν ἱστορία ἑνός ὑπαρκτοῦ προσώπου καί μάλιστα συγγενοῦς του. Εἶναι χαρακτηριστικό πῶς ή τρίτη παράγραφος του διηγήματος διακόπτεται ἀπό ὑποσημείωση του συγγραφέα, ὅπου δηλώνει ὅτι οἱ παρεχόμενες γιά τόν ήρωα πληροφορίες εἶναι πραγματικές, «γεγονότα ἐξ ὅσων εἶδα ἰδίους ὄμμασιν»¹

Ἡ μέριμνα γιά τήν «ἱστορική» ἀλήθεια τῶν προσώπων καί τῶν καταστάσεων εἶναι ἕνα ἀπό τά βασικά χαρακτηριστικά τῆς παπαδιαμαντικῆς πεζογραφίας. Τό πεζογράφημα δέν δημιουργεῖ μύθους, πρόσωπα καί καταστάσεις· τά παραλαμβάνει ἔτοιμα ἀπό τήν πραγματικότητα. Ἡ τακτική αὐτή δέν εἶναι καινοφανής· καί ἄλλοι συγγραφεῖς του 19ου αἰ. ἐπιδίωξαν τήν εἰσαγωγή ἀληθινῶν περιστατικῶν στό ἔργο τους. Γιά παράδειγμα ὁ Ντοστογιέφσκι μελετοῦσε συχνά τίς μικρές εἰδήσεις τῶν ἐφημερίδων γιά νά ἐντοπίσει ἐνδιαφέροντα ἐπεισόδια του ἀστυνομικοῦ κυρίως δελτίου, πού θά μπορούσαν κατόπιν νά του χρησιμεύσουν ὡς πρώτη ὕλη στήν πεζογραφική του ἐργασία. Ἡ διαφορά ἐγκριταί στό ὅτι σέ μιά τέτοια περίπτωση ὁ συγγραφέας

παίρνει τό περίγραμμα μιᾶς πραγματικῆς ἱστορίας γιά νά τό χρωματίσει ἐσωτερικά μέ τό δικό του πνεῦμα καί νά τό ἐντάξει στή συνέχεια στό εὐρύ μωσαϊκό τοῦ ἰδεολογικοῦ του συστήματος. Καταξιώνεται ἔτσι ἡ λογοτεχνική δραστηριότητα, ἀφοῦ ἀποδεικνύεται ὅτι τά μυθιστορηματικά πρόσωπα κινούνται παράλληλα πρός τά πραγματικά καί, κατά συνέπεια, ἡ λογοτεχνία εἶναι ἀληθινή ὡς ἀντικατοπτρισμός τῆς πραγματικότητας.

Ἄντίθετα ὁ Παπαδιαμάντης δέν ἀλλοιώνει κανένα στοιχεῖο ἀπό τήν πραγματική ἱστορία τῶν προσώπων του, ἀλλά τά παρουσιάζει αὐτούσια, ὅπως ὑπῆρξαν, καί ὅπως καί ἄλλοι μάρτυρες θά μπορούσαν νά μᾶς διαβεβαιώσουν. Στήν περίπτωση του δέν εἶναι τά ὑπαρκτά πρόσωπα, πού καταξιώνουν τήν ἀληθοφάνεια τοῦ κειμένου, ἀλλά τό κείμενο πού κινεῖται πρός τήν καταξίωση τῶν προσώπων. Στό σημείο αὐτό ὑποκρύπτεται ὁ ἠθικός στόχος καί ἡ παιδευτική ἀξία τῆς λογοτεχνίας, ὅπως ὁ Παπαδιαμάντης φαίνεται νά τήν ὑποθέτει. Στό μεγαλύτερο τμήμα τοῦ ἔργου, πού ἐκτείνεται ἀπό τά ἀπλούστερα ἑορταστικά διηγήματα ὡς τήν *Φόνισσα*, γίνεται ὁρατό μέ εὐκρίνεια ἕνα βαθύ αἶσθημα οἴκου γιά τήν ἀνθρώπινη κατάσταση. Ἡ τραχύτης τῶν ἡθῶν, ἡ κοινωνική ἀδικία καί τά οικονομικά προβλήματα εἶναι μόνον μέρος μιᾶς γενικότερης κατάστασης. Τά πρακτικά προβλήματα συνδυάζονται μέ βαθύτερα ψυχικά καί ὑπαρξιακά, πού ὀρίζονται ἀπό τήν παραγνωρισμένη εὐαισθησία, τήν ἀδιαφορία τῶν ἄλλων, τήν ἄρνηση κατανόησης καί συμπάθειας, τή μοναχικότητα, τήν ἀσθένεια καί τόν θάνατο, πού εἶναι συχνά σκληρότερος καθῶς πλήττει νέα καί ἀθῶα ἄτομα κυρίως παιδιά. Ἡ ὑπαρκτική ἐμπειρία δημιουργεῖ τό αἶσθημα ὅτι ἡ ζωὴ παραμένει ἀδικαίωτη. Ἡ σκέψη τοῦ Παπαδιαμάντη κατά ἔμμοιο τρόπο στρέφεται γύρω ἀπό τό θέμα αὐτό. Θέτει στό κέντρο τῆς τά σύντομα πορτρέτα τῶν καθημερινῶν καί ἀσήμαντων γνωριμιῶν του τῆς Σκιαθοῦ, πού περικλείουν ὅμως ὄλο τό βάρος καί τή δραματικότητα τῆς ὑπαρξείας. Παραλαμβάνοντας ἡ λογοτεχνία στή θεματική τῆς τά μικρά, ἀντιρωϊκά καί λησμονημένα αὐτά πρόσωπα τά σφραγίζει μέ τήν αἴγλη τῆς αἰσθητικῆς καταξίωσης, τά ἀνασύρει ἀπό τήν ἀφάνεια καί τά καθιστᾶ προσιτά στή δική μας εὐαισθησία. Ἔτσι ἡ ἄρνηση συμπάθειας καί κατανόησης μέ τήν ὁποία ἡ πραγματική ζωὴ προσπερνᾶ τά ἀτομικά αὐτά δράματα αἱρεται ὅταν ἡ πραγματικότητα γίνει λογοτεχνία, μεταφερθεῖ δηλ. σέ αἰσθητικό ἐπίπεδο. Μ' αὐτόν τόν τρόπο ἡ λογοτεχνία ἀποκτᾶ μιᾶ ἠθική λειτουργία καταξιώνοντας αὐτά τά πρόσωπα, ἀλλά ταυτόχρονα καί μιάν ἠθική δικαίωση τῆς ὑπαρξείας τῆς.

Ἡ ρεαλιστική βάση διατηρεῖται πάντα στό διήγημα τῆς *Μαυρομαντηλοῦς*. Στό κέντρο βρίσκεται ὁ ἐξάδελφος Γιαννιός μέ τίς σκληρές συνθήκες ζωῆς του, τήν αὐτοθυσία καί τή μοναξιά του. Ἡ ὑπόθεση εἶναι ἀπλή. Καθῶς ὁ ἥρωας φαρεύει, ἕνα παιδάκι πού κινδυνεύει νά πινηγεῖ κοντά στόν βράχο τῆς Μαυρομαντηλοῦς. Ὁ Γιαννιός προστρέχει στίς κραυγές τῆς μητέρας καί σώζει τό παιδί μέ σοβαρό κίνδυνο τῆς δικῆς του ζωῆς. Ἐάν ὅμως ἐπιχειρήσουμε νά συνοψίσουμε ἔτσι τό διήγημα αἰσθανόμεστε ὅτι προδίδουμε ἕνα πλεόνασμα νοήματος πού πλανᾶται χωρίς ἐμφανές κέντρο βάρους στίς δέκα παραγράφους τοῦ κειμένου καί χωρίς σύνδεση μέ τήν ὑπόθεση πού περιγράφουμε.

Ὁ κατακερματισμός ἐνός τόσο ἀπλοῦ κειμένου σέ φαινομενικά, τουλάχιστον, ἀσύνδετες παραγράφους εἶναι ἕνα ἀπό τά πρῶτα στοιχεῖα πού πρέπει νά σταματήσουν τήν προσοχή μας. Διαταράσσεται ἡ αἰτιοκρατική σύνδεση πού εἶναι μιᾶ ἀπό τίς βασικές ἀπαιτήσεις τῆς ρεαλιστικῆς γραφῆς. Ἔτσι πολὺ δύσκολα συνδέονται μέ τήν ὑπόθεση: ἡ δεύτερη παράγραφος, ὅπου διά μακρῶν περιγράφεται ὁ κῆπος τοῦ ἥρωα, ἡ τέταρτη, ὅπου ὁ συγγραφέας παρουσιάζει τή λογοτεχνική παράδοση γιά τόν σκόπελο τῆς Μαυρομαντηλοῦς καί ἡ σύντομη ὄγδοη παράγραφος, ὅπου μέ λυρική ἔξαρση ὁ ἀφηγητής ὁραματίζεται τήν ἐρωτική ἔνωση τοῦ Γιαννιοῦ καί τῆς ἀπολιθωμένης Μαυρομαντηλοῦς. Τό κείμενο λοιπόν δέν συνδέεται αἰτιοκρατικά, λογικά δηλ. ὅπως ἡ ἀληθοφάνεια τοῦ ρεαλισμοῦ ἀπαιτεῖ. Θά ὑποστηρίξουμε ὅμως ὅτι ἀκριβῶς στίς τρεῖς ἀποκλίνουσες παραγράφους μᾶς προσφέρονται κλειδιά ὄχι μόνον γιά τήν κατανόηση τοῦ συγχευμένου κειμένου, ἀλλά σέ προέκταση ἀποκαλυπτικά γιά πολλά λεπτά σημεία τῆς ποιητικῆς τοῦ Παπαδιαμάντη.

Ἐνα δεύτερο πλῆγμα δέχεται ἡ ρεαλιστική ἀφήγηση μέ τήν κυριαρχική παρουσία τοῦ ἀφηγητῆ, πού ἐλέγχει σέ ὄλα τά σημεία τήν ἀφήγηση παρεμβαίνοντας ἀνάμεσα στόν ἀναγνώστη καί στά διαδραματιζόμενα. Τά πρόσωπα δέν ἀναπνέουν ἐλεύθερα καί οἱ διάλογοι εἶναι ἐλάχιστοι. Τό πράγμα ὅμως ἐξηγεῖται ἐσωτερικά: ὁ ἥρωας βυθισμένος στήν μοξαξιά του, τήν ἀδιαφορία καί τήν ἀγνωμοσύνη τῶν ἄλλων δέν ἔχει τή δυνατότητα νά ἀρθρώσει διάλογο. Τό κείμενο ἐπιμένει ἰδιαίτερα στήν συναισθηματική καί ἐρωτική μοναξιά τοῦ ὄριμου πιά στά χρόνια ἥρωα. Ἡ μοναξιά του ὑποδουλώνεται μέ τή σιωπή του. Ὁ ἴδιος δέν μιλά οὔτε μία φορά στό κείμενο, οἱ διάλογοι ἀνήκουν στοὺς τρίτους. Τή σιωπή τοῦ ἥρωα ἔρχεται νά καλύψει ἡ δυναμική παρέμβαση τοῦ ἀφηγητῆ πού ἀναλαμβάνει νά μιλήσει ἐκείνος γιά λογαριασμό του. Ἡ παρέμβαση ὅμως τῆς ἀφηγητῆς ἀποτελεῖ τό ἀποφασιστικό βῆμα γιά τήν εἴσοδο τοῦ ἥρωα στή λογοτεχνία, ἀλλά καί γιά τή μετατόπιση τοῦ κειμένου ἀπό τό ρεαλιστικό στό αἰσθητικό ἐπίπεδο. Μέ τόν δυναμισμό τῆς παρεμβολῆς του ἀνακατανέμει τή ρεαλιστική πρώτη ὕλη ἔτσι πού ἀντί τό κείμενο νά παραπέμπει στήν ἐξωτερική πραγματικότητα, στρέφεται πρός τόν ἑαυτό του καί ἐκδιπλώνεται ὡς μιᾶ εἰκόνα ἐρμηνευτικῆς τῆς πραγματικότητας.

Ἐνα τρίτο πλῆγμα στή ρεαλιστική ἀφήγηση, πού καθίσταται δυνατό ἀπό τήν παντοδύναμη παρουσία τοῦ ἀφηγητῆ, εἶναι ἡ μή εὐθύγραμμη δόμηση τοῦ κειμένου. Συνήθως

1. Ἡ Γ. Φαρίνου – Μαλαματάρη στό βιβλίο τῆς *Ἀφηγηματικές Τεχνικές στόν Παπαδιαμάντη. 1887-1910*, Κέδρος, Ἀθήνα, 1987, ἐρμηνεύει τήν ὑποσημείωση αὐτή ὡς «φαινομενική ἀντίσταση τοῦ κειμένου στό νά ἀφομοιωθεῖ στίς συμβατικές κατηγορίες τῆς λογοτεχνίας» (σελ. 25). Πράγματι, ἡ ἀντίσταση αὐτή θά πρέπει νά ἀποδοθεῖ στή σχολιαζόμενη ἐδῶ προσπάθεια ἠθικῆς καταξίωσης τῆς πραγματικότητας μέσω τῆς λογοτεχνίας.

2. Βλ. τό κεφάλαιο *Story and Discourse in the Analysis of Narrative* στό βιβλίο τοῦ Jonathan Uyller, *The Pursuit of Signs, Semiotics, Literature, Deconstruction*, Routledge and Kegan Paul, London, 1981, σ.σ. 169-187.

τά αφηγηματικά κείμενα δομούνται ως μία ακολουθία επεισοδίων που είτε απορρέουν από μία αρχική υπόθεση είτε ορίζουν κάποιο τελικό αποτέλεσμα.² Για παράδειγμα, το αρχικό γεγονός του άτυχου γάμου της "Αννας Καρένινα καθιστά υποχρεωτική την ακολουθία των γεγονότων που οδηγούν στην αυτοκτονία της. Αντίθετα, η διαφορά της γαλλικής κοινωνίας στην περίοδο της Παλινόρθωσης οδηγεί τον Σταντάλ να προκαθορίσει το δραματικό τέλος του Ζυλιέν Σορέλ στο μυθιστόρημα του *Τό κόκκινο και το μαύρο*, και κατά συνέπεια τα προγενέστερα επεισόδια συγκροτούνται έτσι ώστε να καταστήσουν αναπότρεπτο το θάνατο του ήρωα.

Διαφορετική είναι η δομική αρχή που διέπει το διήγημα του Παπαδιαμάντη. Τα θέματα των δέκα παραγράφων του δέν βρίσκονται πάντα, όπως υπαινιχθήκαμε, σε άμεση σχέση προς το βασικό επεισόδιο της σωτηρίας του παιδιού. "Οχι μόνον η μακροσκελής περιγραφή του «μυστηριώδους κήπου», και η λαογραφική παράδοση της Μαυρομαντηλούς δίνουν την εντύπωση χαλαρής σύνδεσης με την υπόθεση, αλλά και το ίδιο το επεισόδιο αποκλιμακώνεται κατά αντιδραματικό τρόπο. Το κέντρο όμως του βάρους δέν θα πρέπει να αναζητηθεί ούτε στην εϋθύγραμμη δόμηση, ούτε στη δραματική κορύφωση. Ολόκληρο το κείμενο παρουσιάζει μία κυκλική συγκρότηση όχι γύρω από ένα κεντρικό επεισόδιο αλλά γύρω από μίαν εικόνα: του απελπισμένου έναγκαλισμού ανθρώπου και απολιθωμένης μορφής, που και σημασιολογικά είναι τονισμένη καταλαμβάνοντας μόνη της την μικρή αλλά κεντρική ὄγδοη παράγραφο του κειμένου:

«(ὁ Γιαννιός) ἐλθὼν ἐνηγκαλίσθη τὴν Μαυρομαντηλοῦ, ὅπως ἀληθεύσῃ ἐφ' ἅπαξ τὸ ρητόν: «Μία ψυχὴ εἰς δύο σώματα!»

"Α! μόνη ἡ Μαυρομαντηλοῦ, ἡ λίθινη ψυχὴ, ἡ ἀσφριγῆς καὶ ἀνέραστος κόρη, ἡ ὀστρεοκόλλητος καὶ κογχυλόφθαλμος νύφη, ἡ ἄτρωτος καὶ χαλκίοσπαρτος εὐνή, ἡ ἀπίρανδρος χήρα, ἡ ἀπενθήης μελανείμων, μόνη αὕτη ἔδωκεν ἄστυλον εἰς τὸν γηραιὸν βασανισμένον ναύτην, καὶ μόνη ἐδέχθη τὰς περιπτύξεις καὶ τοὺς ἀσπασμούς τοῦ Γιαννιοῦ τοῦ ἑξαδέλφου μου.

Πτωχὴ Μαυρομαντηλοῦ! Πτωχότερε Γιαννιέ ἑξαδέλφῳ μου!»³

Οὐσιαστικά αὐτὴ ἡ εἰκόνα με τὸν προφανὴ συμβολικὸ χαρακτήρα γίνεται ἡ παραγωγικὴ πηγὴ καὶ μορφοποιητικὴ δύναμη τοῦ ὑπολοίπου κειμένου καὶ σὲ ἐσωτερικὴ σχέση με αὐτὴν δομεῖται τόσο τὸ θέμα ὅσο καὶ ἡ ὑπόθεσή του.

Πράγματι ἡ συμβολικὴ εἰκόνα τοῦ έναγκαλισμοῦ εἶναι ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὴ σκηνοθεσίαν τοῦ επεισοδίου τῆς σωτηρίας τοῦ παιδιοῦ ἔτσι ὥστε ὁ Γιαννιός νὰ οδηγηθεῖ μέχρι τὸ βράχο. Ἦδη ὁ ἀφηγητὴς με τὴν παρέμβαση του οδηγεῖ τὴν συμβολικὴ ἔνωση τοῦ ἥρωα με τὸν θρυλικὸ σκόπελο. Στὴν παράγραφο τέσσερα —μὴ ἀπὸ τίς ἀποκλίνουσες ὅπως σημειώσαμε— διαβάζουμε:

«καὶ διατὶ τάχα δέν θὰ ἐπενθηφόρει (ἡ Μαυρομαντηλοῦ) δι' ἄλλον εἰμὴ διὰ τὸν Γιαννιόν; Ἀλλὰ καὶ διατὶ ὄχι διὰ τὸν Γιαννιόν ἀλλὰ δι' ἄλλον; Οὕτω αὐτὸς οὕτ' ἐκείνη ἐγνώρισον ποτὲ τὴν εὐτυχίαν. Ὅσον ἔρωτα εἶχεν ἀπολαύσει ποτὲ ἡ Μαυρομαν-

τηλοῦ, ἄλλον τόσο ἀπέλαυσε καὶ ὁ Γιαννιός ὁ ἑξαδέλφός μου. Κ' ἐκείνη μὲν, τίς οἶδεν, ἐάν ποτὲ ὑπῆρξε γυνή, πρὶν ἀπολιθωθῆ καὶ γίνῃ πέτρα, ἂν ὅτε ἦτο γυνή ἐγνώρισεν ἔρωτα· ὁ δὲ Γιαννιός, ὁ ἑξαδέλφός μου, οὐδ' ἔτρεφεν ἐλπίδα ν' ἀπολιθωθῆ τουλάχιστον γιὰ νὰ γίνῃ πέτρα.

Ἄτυχῆς Μαυρομαντηλοῦ! Ταλαίπωρε Γιαννιέ ἑξαδέλφῳ μου!»⁴

Ἡ Μαυρομαντηλοῦ λοιπὸν λειτουργεῖ ὡς σύμβολο μέσα στο κείμενο καὶ γι' αὐτὸ, ὅπως εἶναι ἄλλωστε φανερό, δανεῖζει τὸ ὄνομά της στὸν τίτλο του. Θὰ πρέπει ὅμως νὰ μὴ διαφύγει τῆς προσοχῆς μας, ὅτι πρὶν εἰσελθεῖ στο κείμενο ἡ Μαυρομαντηλοῦ εἶναι ἤδη συμβολικὰ φορτισμένη καὶ μάλιστα διττῶς. Ἀπὸ τὴ μίαν πλευρὰ ἀνήκει τὴν κατηγορίαν ἐκείνη τῶν λαογραφικῶν παραδόσεων πού ὀνομάζονται «Μαρμαρώματα»⁵, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη σὲ μίαν λόγια παράδοση πού ξεκινᾷ στὴ συγκεκριμένη περίπτωση ἀπὸ τὸ VI βιβλίο τῶν *Μεταμορφώσεων* τοῦ Ὀβιδίου (στιχ. 145-312), ὅπου καὶ ἡ ἱστορία τῆς Νιόβης, πού μεταμορφώνεται σὲ βράχο. Ἡ ἀναφορά στοὺς ἐπτὰ γιούς τῆς Μαυρομαντηλοῦ⁶, πού χάθηκαν σὲ ναυαγία συνδέει ἄμεσα τὴ λαογραφικὴ παράδοση με τὸν μῦθο τῆς Νιόβης πού κ' ἐκείνη θρήνησε ἐπτὰ γιούς κ' ἐπτὰ θυγατέρες.

Στὶς δύο αὐτὲς παραδόσεις ἐγγράφεται τὸ σύμβολο τοῦ Παπαδιαμάντη, ἔτσι ὥστε νὰ λειτουργεῖ ὡς ἕμμεσος σχολιασμός καὶ σύμβολο ἑνὸς συμβόλου. Πρόκειται γιὰ τὸ φαινόμενο τῆς διακειμενικότητας (intertextualité), ὅπου τὸ δεδομένο κείμενο ἀνακαλεῖ καὶ ἔρχεται σὲ διάλογο με μίαν προϋπάρχουσα λογοτεχνικὴ παράδοση.

Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ στο σημεῖο αὐτὸ, ὅτι τὴν περίπτωση τῆς λαϊκῆς προφορικῆς παράδοσης ἡ προέλευση τοῦ συμβόλου εἶναι μετωνυμικὴ. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ σκοπέλου με τὴν ὁμοιότητα πρὸς γυναικεῖαν μορφή ὑποβάλλει τὴ δημιουργία τῆς σχετικῆς παράδοσης.

Ἀντίθετα, στὴ λόγια παράδοση ἡ προέλευση τοῦ συμβόλου εἶναι μεταφορικὴ. Ἡ θλίψη ὡς μεταφερόμενη ἔννοια ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὸ βράχο ὡς μεταφορά. Ἡ γυναικεῖαν μορφή —ἡ Νιόβη— μεταμορφώνεται σὲ βράχο. Τὸ παιχνίδι τῆς μεταφορᾶς ἐγκτεῖται στο ὅτι δύο ἀσυμβίβαστες μεταξὺ τους ἔννοιες —ἡ γυναίκα καὶ ὁ βράχος— συνδέονται ἀπροσδόκητα μεταξὺ τους ἔτσι ὥστε μίαν γυναικεῖαν, πού ἡ καθημερινὴ ἔραση δέν ἔχει μέχρι τώρα παρατηρηθεῖ, νὰ ἔρχεται στο φῶς. Ἀναδύεται ἔτσι μίαν καινούρια ἔννοια πού ὀφείλεται τὴν ἀπόδοση ἑνὸς ἀσυνήθιστου καὶ

3. Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, *Ἀπαντα*, Τόμος Δεύτερος, κριτικὴ ἔκδοσις Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Ἐκδόσεις Δόμος, Ἀθήνα, 1982, σ. 166.

4. *Ἀπαντα*, ὁρ. cit., σσ. 158-159.

5. Βλ. Δημητρίου Σ. Λουκάτου, *Εἰσαγωγή στὴν Ἑλληνικὴ Λαογραφία*, Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης, Ἀθήνα, 1977 σσ. 151-156.

6. *Ἀπαντα*, ὁρ. cit., σελ. 159.

7. Γιὰ τὸν ὄρο καὶ τὴ λειτουργία τῆς διακειμενικότητας βλ. Iulia Kristeva, *Σημειωτική, Recherches pour une Semanalyse*, Éditions du Seuil, Points, Paris, 1969 καὶ *La Revolution du Langage Poétique*, Collection "Tel Quel", aux Éditions du Seuil, Paris, 1974.

ἀπροσδόκητου κατηγορήματος στην μεταφερόμενη έννοια. Ἡ μεταφορά ὡς πρωτογενής φάση τοῦ συμβόλου λειτουργεῖ ἔτσι κατά τρόπο γνωσιολογικό, ἀποκαλύπτοντας καὶ ὀνοματοθετώντας νέες διαστάσεις στίς σχέσεις τῶν πραγμάτων, ἐρμηνεύοντας δηλ. μὲ μιά νέα προοπτική τὴν πραγματικότητα.⁸

Πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση κινεῖται ἀρχικά ὁ Παπαδιαμαντής ἀνανεώνοντας τὸν παραδεδομένο συμβολισμό. Ὁ δυστυχῆς καὶ ἀνέραστος Γιαννιὸς μέσα ἀπὸ τὸν ἀπελπισμένο ἐναγκαλισμὸ του μὲ τὸ βράχο τείνει —στά μάτια τοῦ ἀφηγητῆ— παρατηρητῆ— νά γίνει σύμβολο.

Καὶ οἱ δύο παραδόσεις ὅμως, λαϊκὴ καὶ λόγια, πού ὀδηγοῦν στή συμβολικὴ μυθοποίησιν τοῦ ἥρωα ἀνήκουν στὸ χωρὸ τῶν μνημείων τοῦ λόγου καὶ ὡς τέτοια περιορίζονται στή σφαῖρα τῆς αἰσθητικῆς. Τὸ δράμα ὅμως τοῦ Γιαννιοῦ εἶναι, ὅπως τονίστηκε, ὑπαρξιακὸ καὶ γιὰ τοῦτο ἡ αἰσθητικὴ καταξίωσις ἐλάχιστα ἱκανοποιεῖ. Τὸ ἀδιέξοδο αὐτὸ ὑπαινίσσεται ὁ συγγραφέας ὅταν ὁμολογεῖ τὴν ἀδυναμία τοῦ Γιαννιοῦ νά ἀπολιθωθεῖ, νά μεταβληθεῖ καὶ ὡς ὑπόστασις σὲ σύμβολο: «ὁ δὲ Γιαννιὸς ὁ ἐξάδελφός μου οὐδ' ἔτρεφε ἐλπίδα ν' ἀπολιθωθῆ τουλάχιστον καὶ νά γίνῃ πέτρα».

Ἡ συνειδητοποίηση τῶν πεπερασμένων ὁρίων τοῦ αἰσθητικοῦ ἐπιπέδου θά ὀδηγήσει τὸ συγγραφέα στὸ τρίτο ὑπερβατικὸ ἐπίπεδο. Καὶ στὸ ἐπίπεδο αὐτὸ τὸ σύμβολο κρατᾷ τὴν κυρίαρχη θέση. Δέν πρόκειται πλέον γιὰ σύμβολο πού δημιουργεῖ ὁ ἀνθρώπινος λόγος, δηλ. ἡ αἰσθητικὴ λειτουργία, ἀλλὰ γιὰ ἀποκαλυπτικὸ σύμβολο, γιὰ ἱεροφάνεια. Αὐτὴν τὴ φορά λειτουργεῖ ἔξω ἀπὸ τὴ σφαῖρα τοῦ λόγου, ἐντοπιζεται στή φύση καὶ εἰσέρχεται στὸ λόγο στὸ μέτρο πού τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου γίνονται ἀντιληπτά ὡς ἱερά, ἀπὸ τὴ στιγμή δηλ. πού ὁ κόσμος ἔχει τὴ δυνατότητα νά συμβολίσει. Στὴν περίπτωσις τῆς αἰσθητικῆς τὸ σύμβολο ἔχει βεληνεκές τόσης ἐκτάσεως ὅση καὶ ἡ ἔκτασις τοῦ σημειολογικοῦ συστήματος πού τὸ δημιουργεῖ. Ἀντίθετα, τὸ σύμβολο ὡς ἱεροφάνεια ὀδηγεῖ στή σύμπτωση τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ ὑπεραισθητοῦ, ἀφοῦ τὸ αἰσθητὸ σημεῖο —καὶ δὲ θά πρέπει νά λησμονήσουμε ὅτι στήν βιβλικὴ καὶ πατερικὴ γλῶσσα τὸ θαῦμα ὀνομάζεται «σημεῖον»— εἶναι ἡ μορφή μὲ τὴν ὁποία ἀποκαλύπτεται ὁ ὑπερβατικὸς κόσμος. Ἐάν στήν αἰσθητικὴ τὸ σύμβολο διατηρεῖ μιάν ἀπομωμένη ἀτομικότητα, παραμένει δηλ. κλειστὸ μέσα στὸ συγκεκριμένο σημειολογικὸ του σύστημα, στή θρησκεία, παρὰ τὸ ἐπιμέρους περιεχόμενον του, συνδέεται μὲ τὸ συνολικὸ γεγονός τῆς σωτηριολογίας, τῆς παρεμβάσεως δηλ. τοῦ θεοῦ στὸν κόσμον.⁹

Ὁ Παπαδιαμαντής ἀντιμέτωπος μὲ τὸ ἀδιέξοδο τοῦ αἰσθητικοῦ συμβόλου ὀδηγεῖται στήν ἀντικατάστασίν του ἀπὸ ἱερά σύμβολα. Σὲ διηγήματα ὅπως ὁ *Φτωχὸς Ἅγιος*, ὁ *Γάμος τοῦ Καραχμέτη* καὶ τὸ *Νηαὶ τῆς Οὐρανίτσας*, τὸ ἀδιέξοδο λύνεται χάρις στήν παρέμβασις τοῦ θεοῦ. Οἱ ἥρωες ἀκολουθοῦν μιὰ πορεία μοναξιάς, κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς ἀπομόνωσης, ἀχαριστίας, παράλληλη μὲ ἐκείνη τοῦ Γιαννιοῦ. Πεθαίνουν στὸ τέλος ἀδικημένοι ἢ παραγνωρισμένοι ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ περίγυρο, πού τοὺς ἀρνεῖται ἀκόμα καὶ τὴν μετὰ θάνατον δικαίωσιν. Στὸ σημεῖο ὅμως αὐτὸ παρεμβαίνει ἡ θεία δικαιοσύνη: ὁ τόπος, ὅπου εἶναι θαμένοι, ἀναδίδει μιὰ λεπτὴ εὐωδία, τὸ ἄρωμα τῆς πνευ-

ματικῆς τρυς τελειώσεως. Οἱ ἴδιοι γίνονται μὲ τὴ μεταθανάτια δικαίωσίν τους σύμβολα ἱεροφανείας, σύμβολα δηλ. πού ἀποκαλύπτουν τὴ θεία παρουσία στή σφαῖρα τοῦ αἰσθητοῦ, καὶ τὴ βαθιὰ, μυστικὴ συνοχὴ τοῦ κόσμου κάτω ἀπὸ μιάν κατακερματισμένη ἐπιφάνεια.

Ἡ πνευματικὴ αὐτὴ —τέταρτη— διάστασις τῆς ὕλης ὑποδηλώνεται καὶ στὸ διήγημα πού μᾶς ἀπασχόλησε μὲ τὴν παρουσία τοῦ «μυστηριώδους κήπου». Ἡ μὴ ρεαλιστικὴ περιγραφή τοῦ κήπου μὲ τὴν παρεμβολὴ ἑνὸς ὀμηρικοῦ ἀποσπάσματος, καὶ τὴν ἐντονὴ ρητορικότητα ἔχει χαρακτηριστεῖ ὡς «ἡ γραφὴ μιᾶς περιγραφῆς πού γίνεται ἡ περιγραφή τῆς γραφῆς».¹⁰ Πρέπει ὅμως νά μᾶς ἀπασχολήσει ὁ λόγος πού ὠθεῖ τὸν Παπαδιαμαντῆ σὲ μιὰ τόσο ἀκραία χρῆσις τοῦ λόγου πού κινδυνεύει νά ὀδηγήσει σὲ ναυάγιο τῆς συνοχῆς τοῦ κειμένου του.

Διαβάζοντας προσεκτικὰ τὸ κείμενο διαπιστώνουμε ὅτι θέτει δύο βασικὰ θέματα. Ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ περιγράφει τὴν ἰδανικὴν ἄρμονία ἀνάμεσα στὸ μικρόκοσμον (κῆπος) καὶ τὸ μακρόκοσμον (οὐράνιος θόλος — ἥλιος — σελήνη) ἔτσι ὥστε ὁ κῆπος τοῦ Γιαννιοῦ νά μεταβληθεῖ σὲ πρότυπον τοῦ παραδεισιακοῦ κήπου. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ κῆπος παραμένει «μυστηριώδης», ἀνερμηνεύτος δηλ. «ὡς βιβλίον μὲ ἱερογλυφικὸς χαρακτήρας».¹¹ Τονίζεται δηλ. ἡ δυσαρμονία νά ἀποκρυπτογραφῆσιν τὴν παρουσία τοῦ ὑπεραισθητοῦ κάτω ἀπὸ τὰ σύμβολα τοῦ αἰσθητοῦ.

Τέλος τὸ ἐμβόλιμον —καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως παράδοξον— ὀμηρικὸ ἀπόσπασμα περιγράφει μεταφορικῶς τὴν κίνησι συνέλευσις τῶν Ἀχαιῶν ὡς κίνησι κυμάτων καὶ ἀγροῦ μὲ στάχνα. Στὸν Ὀμηρὸν ὅμως ἔχουμε τὴν παρουσία μιᾶς μυθικῆς, προ-ὀρθολογικῆς σκέψης. Ἡ μεταφορὰ καὶ ἡ παρομοίωσις δέν λειτουργοῦν ὡς ρητορικὰ ἢ ποιητικὰ σχήματα λόγου. Μέσ σὲ ἕνα κόσμον θαυμαστῶν ἰσορροπιῶν καὶ ἀναλογιῶν ὁ ψυχικὸς μικρόκοσμος βρίσκεται σὲ ἄμεση σχέση καὶ παράλληλη πορεία μὲ τὸ μακρόκοσμον.¹²

Αὐτὴν τὴ μυθικὴ σκέψιν, ὅπου ὁ κόσμος εἶναι ταυτόχρονα πραγματικὸς καὶ συμβολικὸς, φαίνεται νά νοσταλγεῖ ὁ Παπαδιαμαντῆς παραθέτωντας τὸ ὀμηρικὸ ἀπόσπασμα στήν περιγραφή τοῦ κήπου τοῦ τῆς κρυφῆς ἄρμονίας.

8. Τὴν ἐρμηνευτικὴ αὐτὴ ἄποψιν γιὰ τὴν μεταφορὰ ἀναλύει στίς σπουδὲς VI (Le travail de la ressemblance) καὶ VII (Metaphore et Référence) ὁ Paul Ricoeur, *La Metaphore Vive*, Éditions du Seuil, Collection, L'Orbre Philosophique, Paris, 1975, σσ. 121-312.

9. Γιὰ τὴ σημασία τοῦ συμβόλου στή θρησκείαν βλ. Mircea Eliade, *Traite d' Histoire des Religions*, Petite Bibliothèque Payot, Paris, 1975, ἰδιαίτερα τὸ κεφάλαιον «La Structure des Symboles» σσ. 367-382, καὶ Erns Cassirer, *La Philosophie des Formes Symboliques*, 2. *La Pensée Mythique*, Les Éditions de Minuit, Paris, 1972, σσ. 299-305.

10. Γ. Φαρίνου — Μαλαματάρη, *Ἀφηγηματικὲς Τεχνικὲς*, ὁρ. cit., σελ. 110.

11. *Ἄπαντα*, ὁρ. cit., σελ. 155.

12. Βλ. τὸ κεφάλαιον «Παρομοίωσις, Σύγκρισις, Μεταφορὰ, Ἀναλογία, ὁ Δρόμος ἀπὸ τὴ μυθικὴ στή Λογικὴ Σκέψιν», στὸ βιβλίον τοῦ Bruno Snell, *Ἡ Ἀνακάλυψις τοῦ Πνεύματος*, Ἑλληνικὲς εἴδη τῆς Ἑθνωπαϊκῆς Σκέψης, Μετάφρασις Δανιὴλ Ι. Ἰακώβ, Β' ἔκδοσις, Μορφωτικὸ Ἴδρυμα Ἑθνικῆς Τραπέζης, Ἀθήνα, 1984, σσ. 257-294.

Γιά τήν εὐρωπαϊκή «Ίστορία τῆς Εὐρώπης»

τῆς Ἀγγελικῆς Κωσταντακοπούλου

Πρόσφατα ξαναθυμηθήκαμε τό ἔνδοξο ἀρχαῖο καί βυζαντινό παρελθόν μας καί τή συμβολή του στή διαμόρφωση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καί πολύ χιτήκαμε πού οἱ δυτικοευρωπαῖοι καί μάλιστα ἑταῖροι μας τῆς ΕΟΚ μᾶς ἀγνόησαν. Πρόκειται βέβαια γιά τήν *Εὐρωπαϊκή Ίστορία τῆς Εὐρώπης* πού ἀνέλαβε ἔδω καί μερικά χρόνια νά γράψει μιά ομάδα δυτικοευρωπαϊῶν ἱστορικῶν ὑπό τήν διεύθυνση τοῦ Ζάν Μπατιστ Ντυροσέλ, καί ἡ ὁποία πρόκειται νά κυκλοφορήσει τόν Ὀκτώβριο 1990 μέ τή χρηματική τουλάχιστον ὑποστήριξη τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς ΕΟΚ. Μιά συντομευμένη μορφή της θά χρησιμοποιηθεῖ τήν ἐπόμενη σχολική χρονιά ὡς ἐγχειρίδιο γιά τούς μαθητές ἡλικίας 16-18 ἐτῶν. Ὑπάρχει τέλος προοπτική νά προβληθεῖ μέ βάση τό ἴδιο κείμενο μιά σειρά τηλεοπτικῶν ἐπεισοδίων.

Σ' αὐτό τό κείμενο δέν θά ἀναφερθοῦμε οὔτε στήν πολιτική σημασία πού ἔχει τό γεγονός ὅτι προγραμματίστηκε καί χρηματοδοτήθηκε ἀπό τά ἀρμόδια ὄργανα τῆς ΕΟΚ γιά νά κυκλοφορήσει σέ ὅλες τίς χώρες καί γλώσσες τῆς Κοινότητος ἐκτός ἀπό τήν Ἑλλάδα καί τήν ἐλληνική γλώσσα οὔτε βέβαια στό περιεχόμενο τό ἴδιο, μιά καί δέν ἔχει γίνει εὐρύτερα γνωστό, (μόνο τά περιεχόμενα του

δημοσιεύτηκαν πρόσφατα, *Καθημερινή*). Αὐτό πού ἀξίζει νά σχολιαστεῖ μέ βάση τά σημερινά δεδομένα, πού δέν εἶναι καθόλου ἀντικρουόμενα, μπορεῖ νά συνοψιστεῖ σέ τρία σημεία:

α) ἡ γενική ἱστορική ἀντίληψη μέ βάση τήν ὁποία συντάχθηκε καί διορθώθηκε τό ἔργο,

β) ἡ κοινωνική λειτουργία τῆς ἱστορικής γνώσης μέσα στήν Εὐρώπη, καί

γ) οἱ ἀντιδράσεις πού προκάλεσε στήν Ἑλλάδα ἡ συγγραφή αὐτῆς τῆς ἱστορίας ἀπό ἐπώνυμους πολίτες, μαθητές, φοιτητές, πολιτικές καί ἐκκλησιαστικές ἀρχές, (ἐπιστολή τοῦ ἀντιπροέδρου τῆς κυβέρνησης καί ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ Τζ. Τζανετάκη καί ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν Αντ. Σαμαρᾶ πρὸς τόν πρόεδρο τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς ΕΟΚ Ντελόρ καί ἀρχιεπίσκοπου Σεραφεῖμ) ἐπιστημονικά ἰδρύματα, τούς Πρυτάνεις, τήν Ἀκαδημία κ.λπ., καθῶς καί οἱ ἰδεολογικές θέσεις πού προβλήθηκαν. Τό γεγονός ὅτι τελικά «ἡ Ἐπιτροπή τῆς ΕΟΚ διεχώρησε τή θέση της ἀπό τό ὑπό ἐκδοση βιβλίο» (*Ἡ Καθημερινή* καί *Τά Νέα* 19-5) —δέν ἔγινε σαφές ἀν μαζί μέ τήν ἠθική ἀνακλήθηκε καί ἡ οικονομική βοήθεια γιά τήν ἐκδοση του πού κι αὐτή ἀνεξάρτητα ἀπό τόν ἀριθμό τῶν ΕCΥ ἔχει συμβολικό χαρακτήρα— δέν μᾶς

ἐμποδίζει νά ἀντιμετωπίσουμε τό συγκεκριμένο ἔργο ὡς ἀντιπροσωπευτικό μιᾶς γενικότερης ἀντίληψης γιά τήν κοινωνική λειτουργία τῆς ἱστορικής γνώσης στήν Ἐνωμένη Εὐρώπη. Σ' αὐτό συνηγοροῦν ὄχι μόνο οἱ προσπάθειες γιά ἐνιαία εὐρωπαϊκή πολιτική στά πολιτισμικά θέματα ἀλλά καί ἡ εὐδιάκριτη ἱστοριογραφική τάση πού διαγράφεται τά τελευταῖα χρόνια στή Δυτική Εὐρώπη.

Ἄς παρακολουθήσουμε ὁμως ἀπό τήν ἀρχή πῶς δύο μῆνες πρὶν ἀνέκυψε στήν Ἑλλάδα μέσα ἀπό τίς στήλες τοῦ ἡμερησίου τύπου τό ζήτημα τῆς *Εὐρωπαϊκῆς Ίστορίας τῆς Εὐρώπης*. Ἡ γνωστοποίηση τῆς ὑπαρξῆς της προκάλεσε ἀντιδράσεις ἱερῆς ἀγανάκτησης γιά τόν παραγκωνισμό τῆς συμβολῆς τοῦ ἀρχαίου καί βυζαντινοῦ πνεύματος στή διαμόρφωση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἔτσι μέσα σέ σύντομο σχετικά διάστημα γράφτηκαν πάμπολλα ἀρθρα καί στάλθηκαν ἐπιστολές διαμαρτυρίας στόν ἡμερησιο τύπο. Ἐνα ἀκόμα «σκάνδαλο» ἀπασχόλησε τήν ἐλληνική ἐπικαιρότητα τόσο σοβαρά ὥστε παραλίγο «νά μᾶς πιάσει ὑστερία», ἀν κάποιοι ψύχραιμοι καί σώφρονες δέν παρενέβαιναν ἐγκαιρα κἀνοντάς μας σχετικές συστάσεις (Ελ. Ἀρβελέρ, *Τό Βῆμα*

22-4· Τ. Βουρνᾶ, *Αὐγή*, 24-4). Ταχύτατα καὶ ἡ τηλεόραση ἀνέλαβε μέ συνεντεύξεις εὐρωβουλευτῶν καὶ ἱστορικῶν νά μᾶς ἐνημερώσει σχετικά. Οἱ χαρακτηρισμοὶ πού ἀποδόθηκαν στό ἐν λόγω βιβλίον εἶναι ἐντυπωσιακοί, ἀκόμα περισσότερο ἂν σκεφτοῦμε πῶς ὀλόκληρο δέν τό ἔχει διαβάσει κανεὶς καί πῶς μόνο δύο ἢ τρεῖς ἀπό ὄσους διατύπωσαν τίς ἀπόψεις τους ἔχουν διαβάσει τίς 215 πρώτες ἀπό τίς 500 σελίδες του: «προκλητικὴ γιὰ τίς παραλήψεις τῆς "Ἱστορία τῆς Εὐρώπης" (*Τά Νέα*, 21-4)· «παιδαγωγικὸ ὄλισθημα» (*Καθημερινή*, 24-4)· «ἀνιστόρητο ἔργο» (δ.π. 28-4, ἐπιστολὴ Ἐλ. Κούκου πού ἀνατυπώθηκε καί στήν ἐφημ. *Ὁρδός Τύπος*, 4-5)· «ὀλίγον ἀνόητος τίτλος» (*Καθημερινή*, 29-4)· «ἐπιστημονικοφανὲς ἀνοσιούργημα» καί «ἱστορικὸ τερατοῦργημα τό ὄποιο σίγουρα θά πεταχτεῖ μέ περιφρόνηση στό καλάθι τῶν ἀχρήστων τῆς *Ἱστορίας!*» (Ν. Μαραγκοῦ, Εὐρωπαϊκῆς πολιτισμικῆς σκαιοτήτες, *Ἐξόρμηση*, 29-4)· «ὑποποτο σκαλάθουρα», «τερατογέννημα», «βανασούργημα», «ἱστορικὴ κουρελού», «ἀπαράδεκτο ἐπιστημονικά, ὑποποτο πολιτικά», «ἐπαίσχυντη ἐκδοσι» (Μ. Πλωρίτης, «Τά Μυστήρια τῶν Βρυξελλῶν». Ἐρωτήματα καί συμπεράσματα γύρω ἀπὸ μίαν ἀνιστόρητη "Ἱστορία", *Τό Βῆμα*, 29-4) κ.λπ.

Οἱ ἀντιρρήσεις ὥστόσο πού προκαλοῦν τίς παραπάνω ἀντιδράσεις φαίνεται νά μὴν ξεκινοῦν ἀπὸ ζητήματα πού ἀγγίζουν τὴν οὐσία τοῦ θέματος. Ὁ παραγκωνισμὸς τοῦ ἀρχαιο-ἐλληνικοῦ καὶ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, γεγονὸς ἀναμφισβήτητο γιὰ τοὺς ἀγανακτισμένους Ἕλληνας ἱστορικούς καὶ ἀρθογράφους ἀλλὰ ἐντελῶς ἀνακριβές σύμφωνα μέ τὸν Ζ. Ντυροζέλ (βλ. σχετικά τὴ συνέντευξή του *Ἐλευθεροτυπία*, 9-5), ὄχι μόνο ὀδηγεῖ στὴν καταδίκη τῆς ἱστορίας ὡς «αἰρετικῆς» (Μ. Σακελλαρίου, *Τό Βῆμα*, 22-4), ἀλλὰ παίρνει καὶ διαστάσεις ἀξιολογικῆς («περίπου περιφρονεῖ τὴν Ἑλλάδα», Γ. Πεσμαζόγλου, *Ἐλευθεροτυπία*, 17-4· «ἀνθελληνικὴ πρωτοβουλία», δ.π. 20-4· «πολιτισμικὴ εὐρωπαϊκὴ «γενοκτονία», *Τά Νέα*, 24-4) καὶ θεωρεῖται ἔμμεσα ἢ ἄμεσα ὡς μίᾶ ἀκόμη ἐκδήλωση τῆς δυτικῆς ἐπιβουλῆς ἐναντίον τοῦ ἐλληνισμοῦ («ὁ γάλλος ἱστορικός ὑπηρετεῖ κάποιες προθέσεις μείωσης τοῦ ἐλληνισμοῦ — προθέσεις, ὄχι μόνο πολιτικῆς ἀλλὰ θά ἔλεγα καὶ ρατσιστικῆς», Μ. Πλωρίτης, δ.π.), μοτίβο πού ὡς γνωστὸν ἐπιστρατεύεται συχνότατα σέ στιγμὲς ἐθνικῆς ἀνασφάλειας καὶ σκόπιμης ἀποφυγῆς ἢ καὶ ἀδυναμίας νά ἐρμηνευτεῖ ἢ πραγματικότητά.

Ὅρισμένοι ἀδυνατοῦν νά ἐντοπίσουν τὰ συγκεκριμένα κίνητρα καὶ ὡς ἐκ τούτου «ἀποροῦν πῶς συνέβη αὐτό» (Α.π. Βακαλόπουλος καὶ Μ. Ἀνδρόνικος, *Τό Βῆμα*, 22-4 καὶ 6-5), τοὺς «φαίνεται ἀπίστευτο» (Α.κ., Ἡ μυστηριώδης «Εὐρωπαϊκὴ Ἱστορία τῆς Εὐ-

ρώπης», *Καθημερινή*, 29-4) καὶ ἡ «ἀπόφαση ἀκατανόητη» (ἐπιστολὴ Κ. Καλόγρη, δ.π. 24-4). Μερικοὶ ὑποστηρίζουν πῶς «οἱ Κοινωνικοὶ ἄλλο εἶχαν στό νοῦ τους ἀπὸ αὐτὸ πού βγήκε» (*Τό Βῆμα*, 22-4) ἢ πῶς «τό ἔργο δέν ἀνταποκρίνεται στοὺς σκοποὺς πού ἐτάχθησαν πρὶν ξεκινήσει ἡ συγγραφὴ του...» (Γ. Πεσμαζόγλου *Ἐλευθεροτυπία*, 17-4), γι' αὐτὸ ἡ Κομισιὸν καλεῖται νά «ἀποτρέψει τὴ σοβαρὴ παραπλάνηση καὶ ἀνωμαλία» (*Τό Βῆμα*, 22-4) καὶ νά «προφυλάξει τὸν πολιτισμὸ τῆς ἀπὸ ἐπιδοξοῦς παραχαράκτες» (Δ. Νιάνιας, *Ἐλευθεροτυπία*, 20-4). Μαζὶ μέ τοὺς συγγραφεῖς καταγγέλλεται καὶ μάλιστα μέ ὄρους θεολογικοὺς ἢ ΕΟΚ καὶ τὰ ἀρμόδια διοικητικὰ τῆς ὄργανα. Σίγουρος καὶ γιὰ τό ποιοὶ ἐπιβουλεύονται τὸν ἐλληνισμό ὁ Μ. Πλωρίτης γράφει: «Ἄν γιὰ τίς προθέσεις τοῦ κ. Ντυροζέλ ὑπάρχουν ἀμφιβολίες, δέν μπορεῖ νά ὑπάρχουν γιὰ τίς προθέσεις τῆς "Κομισιὸν" — πού, τό λιγότερο, προσπαθεῖ συστηματικὰ νά "κουκουλώσει" ἐκ τῶν ὑστέρων μίαν ἐπαίσχυντη ἐκδοσι...», καὶ πῶς κάτω «ἡ μισαλλόδοξη καὶ κακόσχημη ψευτοσοφία καὶ κιβδηλεία πού ἐτοιμάζεται νά πραγματοποιήσει ἡ Εὐρωπαϊκὴ Κοινότητα, εὐτελίζοντας τό ὄνομά τῆς καὶ τὴν ἰδέα πού τὴ γέννησε...» (δ.π.). Ἡ φαντασία ὀρισμένων ἀγγίζει τίς μύχες σκέψεις τῶν ἑταίρων μας. Γι' αὐτοὺς ἡ Κοινότητα «τό ἔκανε γιὰ νά μὴ δυσαρεστήσει μέ τοὺς διθυράμβους τῆς γιὰ μᾶς τοὺς φίλους τους τοὺς Τούρκους! Ναι!...» (*Ἐξόρμηση*, 3 - 6).

Σύμφωνα μέ ἄλλους ἢ εὐθὺν γιὰ τὴ «διαστρέβλωση τῆς ἀλήθειας» βαρύνει ἀποκλειστικὰ τοὺς συγγραφεῖς καὶ ἰδιαίτερα τὸν κύριο ὑπευθينو τῆς ἐκδοσις: «Ὁ κ. Ντυροζέλ δέν κατόρθωσε νά ἀντιληφθεῖ σέ πῶς βαθμὸ ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς συμμετέχει στὴ διαμόρφωση τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ τρόπου ζωῆς τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης...» (Μιά ἱστορία γιὰ Βησιγότους, *Καθημερινή*, 19-4). Ὅσο γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους συγγραφεῖς τῆς Ἱστορίας Ὁ Ν. Μαραγκὸς κάνει συγκεκριμένους προτάσεις ὥστε νά ἀποκαλυφθοῦν τὰ μίσθαρνα ὄργανα τοῦ παπισμοῦ καὶ τοῦ σιωνισμοῦ: «Πρωταρχικὸ λοιπὸν καθήκον τῶν Εὐρωβουλευτῶν μας καὶ τίς ἐθνικότητές τους! Ὁ παραμερισμὸς τοῦ ρόλου τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς σημασίας τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας στὰ πεπραγμένα τῆς Εὐρώπης, δέν εἶναι «συνήθης», «ἐποσειώδης» καὶ ἀθέλητη... ἀβλεψία! Εἶναι πράξη καθαρά ἐμπαθοῦς πολιτικῆς σκοπιμότητος!... Εἶναι βάνουση προσπάθεια παραγκωνισμοῦ μίᾶς περιφανοῦς προσφορᾶς στὴν ἀνθρώπινη πορεία, γιὰ κάποια ἀσήμαντα τωρινὰ ὠφέλη ταπεινά!...». Καὶ συνεχίζει μέ πῶς ἀποκαλυπτικὸ τρόπο: «Εἶναι ἀνάγκη νά πληροφορηθοῦμε ἂν αὐτοὶ οἱ κύριοι εἶναι φανατικοὶ Καθολικοὶ, πού παθαίνουν... ἀλλεργία δταν ἀκοῦνε γιὰ

Βυζάντιο καὶ Ὁρθοδοξία. Εἶναι ἀνάγκη νά μάθουμε μήπως εἶναι Ἑβραῖοι ζηλωτές. Ὁ κ. Ντελόρ ἔχει καθήκον νά μᾶς πληροφορήσει... νά ἀποδεικνύει ἀνά πᾶσαν στιγμὴν, ὅτι δέν διακατέχεται ἀπὸ ἰδεοληπτικοὺς φανατισμοὺς ἢ ρατσιστικὴ λευκαϊμία» (*Ἐξόρμηση*, 29-4). Βέβαιος καὶ ὁ ἀρθογράφος τῆς *Καθημερινῆς* πῶς «εἶχαν πρόθεση οἱ Εὐρωπαῖοι συγγραφεῖς νά μᾶς θίξουν ἀνατρέχει στό παρελθόν καὶ διαπιστώνει πῶς οἱ δυτικοὶ «μιά ζωὴ τό κάνουν εἴτε ἀπὸ τὰ διάφορα συμπλέγματα τους ἐναντι τῆς Ἑλλάδας, ...εἴτε ἀπὸ φθόνο...». Ἡ παραμπομπὴ στόν Βολταῖρο, μέσα ἀπὸ τό «Βυζάντιο» βιβλίον τοῦ καθηγητῆ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας κ. Βλάση Φειδᾶ, πού τὰ λέει δλα», ἐρχεται κι αὐτὴ φυσιολογικὰ νά ἐπιβεβαιώσει τὴν παλαιότητα ἐπιβουλῆς τῆς Δύσεως κατὰ τοῦ ἐλληνισμοῦ (Σπ. Ἀλεξίου 29-4).

Ἡ ἀναζήτησις ἀκόμη τῶν πιθανῶν αἰτιῶν πού προκαλοῦν τίς συστηματικῆς ἐκδηλώσεις «ἐνὸς φανατισμένου ἀνθελληνισμοῦ» ὀδηγεῖ τὸν Χρ. Γιανναρᾶ κατευθεῖαν στό «ὀμαδικὸ ὑποσυνείδητο τῶν Εὐρωπαϊκῶν». Μ' αὐτοὺς τοὺς βιολογίζοντες καὶ κατεξοχὴν ἰδεαλιστικοὺς ὄρους πού ἔκουν τὴν καταγωγή τους ἀπὸ γνωστῆς ρατσιστικῆς θεωρίας περὶ ἐθνῶν — ἀτόμων ἐπιχειρεῖται νά ἐξηγηθεῖ συλλήβδην ὅλη ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας, ἢ «μικρασιατικὴ καὶ κυπριακὴ τραγωδία, ἡ κηδεμονία μας ἀπὸ τοὺς Βίτελσμπαχ καὶ τοὺς Γλιξμπουργκ, ἡ συστηματικὴ ἀλλοτρίωση τῆς ἑλλαδικῆς διάνοσης καὶ Παιδείας» (*Δημοσιογράφος*, 27-5). Ἔτσι τό μανχαιστικὸ αὐτὸ σχῆμα λειτουργεῖ διττά: ἐντάσσει δ,τι «ἐλλαδικό» στὴ μεριά τοῦ καλοῦ καὶ δ,τι δυτικὸ («ἀτομοκεντρισμὸς, νοσηλαρχία, χρησιμοθηρία») στὴ μεριά τοῦ κακοῦ. Καὶ τό κυριότερο ἀποπροσανατολίζει τὴν ἔρευνα ἀπὸ τὴν ἀναζήτησις τῶν ἐσωτερικῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν συγκρούσεων καὶ συναινέσεων. Παρὰ τίς κάποιες διαφορῆς λοιπὸν κοινὸς ἄξονας τοῦ λόγου τῶν σύγχρονων Ἑλλήνων διανοουμένων ἀποδεικνύεται ἡ στεῖρα προγονολατρία, ἡ

1. Οἱ ὑπογραμμίσεις αὐτές καὶ οἱ ὑπόλοιποι εἶναι τῶν συγγραφέων. Βλ. ἐπίσης ἐφημ. *Πρὶν*, 22-4 καὶ *Ἐλευθεροτυπία*, 24-4.

2. Γιὰ μίᾶ ἀκόμα φορὰ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά καταγγελλεῖ τό ἐγχειρίδιο *Ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου γένους* καθὼς καὶ ἄλλα. «Ὁλοι αὐτοὶ πού σήμερα διαμαρτύρονται γιὰ τό βιβλίον τοῦ κ. Duroselle ἔχουν ποτέ ἀνοίξει τό βιβλίον τοῦ κ. Σταυριανοῦ, ὑποχρεωτικὸ ἐγχειρίδιο ἱστορίας ὀχτώ χρόνια τώρα γιὰ τὰ Ἑλληνόπουλα τῆς Ἀ. Λυκαίου; Ἐχουν ποτέ ξεφυλλίσει τὴν Ἱστορία τῆς Γ. Γυμνασίου, πού σερβίρει στό ἄγουρο παιδί, σάν τελευταία λέξη τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, τίς κωμικῆς ἀρχές ἐνὸς παλαιοντολογικοῦ μαρξισμοῦ;» Χρ. Γιανναρᾶς, «Ὁ ἀνθελληνισμὸς στό ὀμαδικὸ ὑποσυνείδητο», *Δημοσιογράφος*, 27-5 βλ. καὶ ἐπιστολὴ *Τά Νέα*, 25-4.

άδυναμία κριτικής και έρμηνείας του παρόντος, ο άκρατος ιδεαλισμός και η συμπλεγματική αντιμετώπιση της Δύσης.

Όλοκληρο τό φάσμα του κραυγαλέου νεοελληνικού λόγου δεν χρειάζεται να σπληνιστεί σε έπιχειρήματα, γιατί η «άναπαλλοτριώτη» επίδραση του άρχαιου ελληνικού πολιτισμού στον εύρωπαϊκό είναι αυτονόητη, εξάλλου υποστηρίζεται και από έπιστήμονες μη Έλληνες. Όστόσο «6 πνευματικοί άνθρωποι» σε έπιστολή τους προς τον Ντελόρ, που δεν έχει λιγότερο σπασμωδικό χαρακτήρα, θέλοντας να τον πείσουν να άποτρέψει «μιά πολιτισμική εύρωπαϊκή γενοκτονία με τή συνδρομή της Ευρωπαϊκής Κοινότητας», έπικέντρωσαν τήν έπιχειρηματολογία τους στο γλωσσικό και μόνο, τά δάναια δηλαδή της ελληνικής στις εύρωπαϊκές γλώσσες, σ' ένα θέμα προσφιλές μόν σε όρισμένους κύκλους — πολλές έπιστολές σε έφημερίδες κινήθηκαν πάνω στο ίδιο μοτίβο — αλλά φορμαλιστικό και κυρίως άπλουστευτικό (*Τά Νέα*, 24-4 πρβλ. και 21-4).

Τέλος δεν έλλειψαν και κάποιες κραυγές αυτοκριτικής: 'Η γραφειοκρατική άδράνεια των δημοσίων υπηρεσιών (*Αύγή*, 25-4 κ.ά.), ή κατάργηση της διδασκαλίας των άρχαίων ελληνικών (*Εξόρμηση*, 29-4) και της άρχαίας ελληνικής ιστορίας² και τό γεγονός ότι «άνεχθήκαμε... ένα χωρίς προηγούμενο δημόσιο «ξεκοιλιασμα» της ελληνικής γλώσσας («Γιούργια» ή περί εύρωπαϊκής ιστορίας. *Η Καθημερινή*, 26-4) συνέβαλαν ώστε να άγνοείται «ή σημερινή Ελλάδα όχι μόνο σάν Παρόν ... αλλά και σάν 'Ιστορικό Παρελθόν» (Μ. Πλωρίτης, δ.π.). 'Ακόμη περισσότερο ο Μ. 'Ανδρόνικος έπιχείρησε να αίτιολογήσει τήν καθυστερημένη πληροφόρηση για τήν έκδοση του έργου όχι μόνο με τή γραφειοκρατία των δημοσίων υπηρεσιών αλλά γενικότερα με τήν «πολύ άσθενική παρουσία μας στον έπιστημονικό στίβο της Ευρώπης, τήν υποβάθμιση της έπιστημονικής έρευνας στην Ελλάδα ... τήν άδυναμία μας να συνειδητοποιήσουμε τά μηνύματα που έκπέμπει εδώ και πολύν καιρό ή εύρωπαϊκή «παιδεία» (*Τό Βήμα*, 3-6). 'Αν και οί παραπάνω σκέψεις προτείνονται ως έρμηνεία, δέ φαίνεται ώστόσο να άγγιζουν, άν όχι τό τεράστιο ζήτημα της παραγωγής έπιστημονικής γνώσης στην Ελλάδα, τουλάχιστον τό θέμα της κοινωνικής λειτουργίας της ιστορικής γνώσης, που βρίσκεται στην καρδιά αυτού του «σκανδάλου».

Τό κρεσέντο των αντίδράσεων διαδέχτηκε μία πιό ψύχραιμη αντιμετώπιση. Τά σχετικά κυριακάτικα άρθρα 13-5 που είδαν τό φώς της δημοσιότητας μέσα από τίς στήλες της *Καθημερινής* και του *Βήματος* καθώς και τά έλόγιμα έβαζαν σε μία κάπως όρθολογική βάση τό ζήτημα ξεκινώντας

ώστόσο από τήν ίδια θέση και προβληματική. 'Η κάθαρση ήρθε στις 18-5 όταν ή 'Επιτροπή της ΕΟΚ διεχώρισε τή θέση της από τό υπό έκδοση βιβλίο. Παρόλα αυτά «ή διπλωματική στάση σιωπής άπέναντι σ' αυτό τό θέμα που τήρησαν οί ύπουργοί της Γαλλίας και των βορειών κρατών-μελών» τήν ίδια μέρα, όταν ό αντιπρόεδρος της κυβέρνησης και ύπουργός Πολιτισμού Τζ. Τζαννετάκης μαζί με τόν καθηγητή και άκδημαϊκό Μιχ. Σακελλαρίου ανέπτυξαν στο Συμβούλιο ύπουργών πολιτισμού της ΕΟΚ τό ζήτημα, βρίσκοντας τή συμπαράσταση των 'Ισπανών, των Πορτογάλων και των 'Ιταλών (*Καθημερινή*, 19 - 5), πρέπει μάλλον να έκληφθει όχι ως άναγνώριση «λάθους», όπως θριαμβευτικά τιτλοφόρησε σχετική δημοσίευμα άπογευματινή έφημερίδα (*Τά Νέα*, 19-5), αλλά αντίθετα ως έμμονή σε παρόμοιες ιστορικές θέσεις τίς όποιες όμως κρίνουν ότι ούτε ή κατάλληλη ώρα ούτε ό κατάλληλος τρόπος είναι να κυκλοφορήσουν.

Μετά από τήν κάθαρση άκολούθησε, άν όχι τό τέλος των σχετικών δημοσιεύσεων, πάντως «τό τέλος της 'Ιστορίας». 'Ετσι τιτλοφόρησε τό άρθρο του ό καθηγητής και άκαδημαϊκός Μ. Σακελλαρίου (*Τό Βήμα*, 27-5). Κατά τή γνώμη του «μετά τή 18 Μαΐου δεν έχει λόγο ή άνακίνηση του θέματος, γιατί έπαψε να ύπάρχει ή πολιτική διάστασή του, ή δέ ούσιαστική δεν μπορεί να συζητηθεί πριν δημοσιευθεί τό βιβλίο...». 'Η επανόρθωση της «άνωμαλίας της έγκρίσεως του βιβλίου από τήν 'Επιτροπή της ΕΟΚ» πράγματι έπιτεύχθηκε χάρη στην ελληνική δυναμική παρέμβαση. Όστόσο μέσα από τίς σπασμωδικές αντιδράσεις και τίς κενολογίες που είδαν τό φώς της δημοσιότητας έμεινε άναπάντητο τό έρώτημα γιατί θεωρήθηκε σκόπιμο να γραφτεί μία Ευρωπαϊκή 'Ιστορία της Ευρώπης σήμερα με τήν ήθική και οικονομική ένίσχυση της ΕΟΚ. 'Αν ή ιστορική αντίληψη με βάση τήν όποία γράφτηκε τό συγκεκριμένο έργο εντάσσεται σε μία γενικότερη κοσμοαντίληψη, που άφορά όχι μόνο τήν εικόνα του παρελθόντος αλλά και τήν οικοδόμηση και του παρόντος και του μέλλοντος, μήπως τότε πρόκειται για τήν άρχή ενός νέου κεφαλαίου της σύγχρονης εύρωπαϊκής ιστοριογραφίας;

Διαφοριστικό από αυτή τήν άποψη είναι τό *Πληροφοριακό σημείωμα* (Βρυξέλλες, 16.11.89, βλ. και ελληνική μετάφραση *Η Καθημερινή*, 6-5), όπου με άρκετά σύντομο αλλά με περιεκτικό τρόπο ό Ντυροζέλ εκθέτει στην 'Επιτροπή τήν ιστορική αντίληψη με βάση τήν όποία γράφτηκε τό συγκεκριμένο βιβλίο (πρβλ. τή συνέντευξη του ίδιου, *Έλευθεροτυπία*, δ.π.), ό κατατεμαχισμένος λοιπόν εύρωπαϊκός χώρος παρουσιάζεται από τόν 'Ατλαντικό ως τήν Πολωνία (πώς έπο-

χής άραγε Πολωνία;) και από τήν Νορβηγία ως τήν Πορτογαλία ένιαίος με μία θαυμαστή όμοιογένεια που έπιτυγχάνεται στο όνομα μίας κοινής πολιτισμικής παράδοσης. «'Η κέλτικη φάση (600-100 π.Χ.), ή ρωμαϊκή αυτοκρατορία και οί «επίδρασεις» της, οί Γερμανοί, ό Καρλομάγνος, ή δυτική χριστιανοσύνη, οί καθεδρικοί ναοί, τά πανεπιστήμια, ή 'Αναγέννηση, ή έμπορική, τεχνολογική, έπιστημονική και βιομηχανική επέκταση της Ευρώπης σε παγκόσμιο επίπεδο» αυτοί είναι οί χρονολογικοί και έιδολογικοί άξονες που άναφέρονται στο κείμενο, οί ίδιοι γύρω από τούς όποιους εξυφάνθηκε αυτή ή εύρωπαϊκή πολιτιστική κοινότητα και ταυτότητα. Παρ' όλα αυτά και σύμφωνα πάντα με τό ίδιο κείμενο αυτή δεν είναι τό άποτέλεσμα ποικίλων ιστορικών διεργασιών. 'Αντίθετα από ό,τι θά περίμενε κανείς, οί άπαρχές της δεν έντοπίζονται άπλώς «πριν από τά έθνικά κράτη» άνάγονται στην προϊστορία, με καθοριστικό σταθμό τή μεσαιωνική περίοδο της έποχής του Καρλομάγνου.^{2α}

Δέν είναι δύσκολο να διακρίνει κανείς πίσω από τά παραπάνω πασίγνωστα ιστοριογραφικά μοτίβα συγκεκριμένους (όχι άναγκαστικά υποπτους!) πολιτικούς και έιδεολογικούς στόχους: Μέ τήν άποσωπηση ένδοκρατικών και έιδεολογικών, κοινωνικών και έθνικών συγκρούσεων που κόστισαν τή ζωή σε έκατομύρια ανθρώπους, ένοποιούνται αυθαίρετα διαφορετικές και αντίτιθέμενες πραγματικότητες και ίσοπεδώνεται ό αντίστοιχος γεωγραφικός χώρος με τήν άπάλειψη των πολιτικών συνόρων. Καί όλα στο όνομα μίας κοινής πολιτισμικής εύρωπαϊκής ταυτότητας ή όποία είναι ήδη κατακτημένη, άφου λειτουργεί ως συνεκτικός δεσμός και μάλιστα από τήν προϊστορική περίοδο, αλλά ταυτόχρονα και ζητούμενο του παρόντος. Για τή νομοποίησης της και τήν άποτελεσματικότερη λειτουργία της στον εύρύτατο χώρο για τόν όποιο προορίζεται τό βιβλίο αυτό, γίνεται ή γνωστή άναγωγή στο όσο δυνατόν άπότερο παρελθόν, τήν προϊστορία. Τό έπόμε-

νο στάδιο τῆς ἴδιας συλλογιστικῆς δὲν εἶναι στὴν οὐσία παρά ἡ ἀφειρηρία, τὰ ἐρωτήματα τοῦ παρόντος:

Οἱ νέες θέσεις συμπυκνώνουν ἀλλὰ καὶ προσφέρουν τὸν ἰδεολογικὸ ὄπλισμό γιὰ μιὰ δημιουργικὴ ἐκκίνηση τῆς ἐνωμένης Εὐρώπης πρὸς ἐπέκταση σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα καὶ τοὺς γεωγραφικοὺς χώρους, τῆ στιγμή πού ἄλλες δυνάμεις τείνουν νὰ κερδίσουν τὴν ἀποκλειστικὴ κυριαρχία σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο.

«Οἱ ἐθνικισμοὶ καὶ οἱ «ἐμφύλιοι πόλεμοι» ἀνάμεσα στοὺς Εὐρωπαίους τὸν 20ο αἰώνα ὀδήγησαν στὴν ἐξασθένιση αὐτοῦ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου καὶ σὲ μιὰ ὀπισθοδρόμηση τοῦ δημιουργικοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος. Γιὰ τὸν καθηγητὴ Ντυροζέλ «ἡ νέα Εὐρώπη γεννημένη μέσα ἀπὸ τὸ κοινοτικὸ πρόγραμμα ξαναχτίζει ἀργὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἱστορικὴ ταυτότητα καὶ τὸ δημιουργικὸ εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα, πού χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ συνεργία ἀνάμεσα στὶς διάφορες κουλτοῦρες οἱ ὁποῖες ὥστόσο ἀνήκουν σὲ ἓνα καὶ τὸν ἴδιο πολιτισμό. Ἡ Εὐρώπη πού ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ κράτη, ξαναφτάνει στὸ τέλος τοῦ αἰώνα μας στὶς πρωταρχικὲς τῆς διαστάσεις». Ἐν καὶ στὸ παραπάνω ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Πληροφοριακοῦ Σημειώματος γίνεται ἀποκλει-

2α. Τὸ συγκεκριμένο σημεῖο τοῦ Πληροφοριακοῦ Σημειώματος περὶ Καρλομάγνου ἀντανακλᾷ τὴν ἰδιαίτερη ἔμφαση πού θὰ δίνεται πιθανότατα καὶ στὸ ἴδιο τὸ βιβλίο τοῦ Ντυροζέλ γιὰ τὸ κράτος τοῦ Καρλομάγνου καὶ τὸ γεωγραφικὸ ὄριο πού κάλυπτε, δηλαδὴ τῆ σημερινῆ Γαλλία (Francia occidentalia) καὶ τῆ Γερμανία (Francia orientalia). Ἐτσι, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποθέσει ὅτι ὁ παρακλιτισμὸς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶναι ὁ μόνος λόγος ἐξαιτίας τοῦ ὁποίου ἐκτοξεύτηκε ἀπὸ τὴν Ἀγγλία, καὶ μάλιστα ἀρκετὰ ἐγκαίρως, ἡ πρώτη ἀρνητικὴ κριτικὴ τῆς βασικῆς ἱστορικῆς ἀντίληψης τοῦ Ντυροζέλ (*Sunday Telegraph*, 6.11.88). Ἐγραφε τότε ὁ Adam Zamoyski, ... δὲ θὰ εἶναι ἱστορία ὀλόκληρης τῆς Εὐρώπης, ὅτε κἀν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης», (βλ. Μ. Ἀνδρόνικος, «Τὸ τέλος τῆς ἱστορίας», *Τὸ Βῆμα*, 27-5). Λίγο ἀργότερα ἡ ἐπιστολὴ στὶς ἐφημερίδες *Independent* καὶ *Ἡ Καθημερινή* (3-6) τοῦ C.M. Woodhouse, στὴν ὁποία ἡ *Εὐρωπαϊκὴ ἱστορία τῆς Εὐρώπης* χαρακτηρίζεται ὡς «κακῆς ἐμπέσεως σχέδιο», ἐρχεται νὰ ἐνισχύσει τὴν παραπάνω ὑπόθεση.

2β. «...ἔχω τονίσει ὅτι ἐὰν δὲν θεμελιώσουν ἀμέσως πολιτικὴ γιὰ τὴ διανόηση καὶ τὶς ἀνθρωπιστικὲς ἐπιστῆμες, ἡ ΕΟΚ θὰ παραμείνει μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ σκληρὲς καὶ ἀντιδραστικὲς ὀργανώσεις στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου» αὐτὰ ἀνέπτυξε στὸ *Εὐρωπαϊκὸ Κοινοβούλιο* ὁ εὐρωβουλευτὴς Δ. Νιάνια, ἀναθέτοντας στοὺς ἄλλους ἐταίρους νὰ θεμελιώσουν τὴν πολιτιστικὴ πολιτικὴ καὶ παραλείποντας νὰ ἀναφέρει τὸ συγκεκριμένο ἀντικείμενο καὶ περιεχόμενό τῆς (*Ἐλευθεροτυπία*, 26-4).

3. Alain Minc, «EUROPE: plaidoyer pour une communauté culturelle», *Selection*, Δεκ. 1989, σελ. 100-3.

στικὴ ἀναφορὰ στὸ πολιτισμικὸ στοιχεῖο καὶ ἀναδεικνύεται ἡ κοινὴ εὐρωπαϊκὴ πολιτισμικὴ ταυτότητα σήμερα, εἶναι σαφές ὅτι τὸ κείμενο μᾶς παραπέμπει στὴν περίοδο πρὶν ἀπὸ τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο, δηλαδὴ στὴ φάση τῆς ἐκβιομηχάνισης, τῆς καπιταλιστικῆς ἀνάπτυξης καὶ τῆς ἀποικιοκρατικῆς ἐπέκτασης τῆς Εὐρώπης. Εἶναι χαρακτηριστικὴ αὐτὴ ἡ ἐμμесеση καὶ νοσταλγικὴ ἀναδρομὴ στὴν περίοδο τῆς δυναμικότερης ἀνάπτυξής τῆς. Διατυπώνει μὲ σαφήνεια τὸ κυριότερο αἴτημα στὴ σημερινὴ συγκυρία: ἡ Εὐρώπη μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ κλείσει τὸ διάλειμμα «τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν «ἐμφυλίων πολέμων»».

Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ δυναμικὴ ἐκκίνηση τῆς Εὐρώπης στὴν ἀρένα τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας προϋποθέτει τὴ σφρηλάτηση ἀνάμεσα στὰ μέλη τῆς ἰσχυρῶν συνεκτικῶν δεσμών: ὅπως ἡ νομισματικὴ ἐνοποίηση, ἡ στρατιωτικὴ, ἡ ἐνοποίηση τῆς ἀγορᾶς, ἡ κατάργηση τῶν τελωνειακῶν κ.ἄ. δεσμεύσεων πού ἐπιβάλλει ἡ ὑπαρξὴ ἐθνικῶν συνόρων, ὁ συντονισμὸς ἐρευνητικῶν προγραμμάτων κ.λπ., εἶναι προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐπικράτηση μιᾶς ὁμοιογενοῦς οἰκονομίας καὶ τῆς ἀμβλυνσης τῶν πολιτικῶν καὶ πολιτισμικῶν ἰδιαίτεροτήτων πού ἐκφράζουν καὶ καλλιεργοῦν τὰ ἐθνικὰ κράτη, ἔτσι καὶ ἡ διάχυση καὶ ἀποδοχὴ τῶν ἴδιων πολιτιστικῶν ἀξιών, εἶναι κι αὐτὴ ἀναγκαία γιὰ τὴ δημιουργία ἰσχυρῶν συνεκτικῶν ἰδεολογικῶν δεσμῶν ἀνάμεσα στοὺς πολίτες τῆς Ἐνωμένης Εὐρώπης.^{2β} Ἀλλὰ κοινότητα στόχων δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει καὶ νὰ λειτουργήσει κοινωνικά στὸ παρόν, ἂν δὲν ριζώνει στὸ παρελθόν. Μιὰ πετυχημένη διατύπωση γιὰ τὴν ἐνοποιητικὴ λειτουργία τῆς ἱστορικῆς γνώσης καὶ τὸν πρωταρχικὸ ρόλο τῆς στὴ διαμόρφωση μιᾶς ἐνιαίας εὐρωπαϊκῆς πολιτισμικῆς ταυτότητας προέρχεται ἀπὸ πρόσφατο δημοσίευμα ἐνὸς ἡ ἱστορικοῦ. «Μιὰ ταυτότητα σημαίνει πρῶτα-πρῶτα μιὰ μνήμη», γράφει ὁ A. Minc, ἀντιπρόεδρος καὶ γενικὸς διευθυντὴς τῶν Ἐνωμένων Εὐρωπαϊκῶν Ἐπιχειρήσεων.³ Ἡ *Εὐρωπαϊκὴ ἱστορία τῆς Εὐρώπης* δὲν κάνει τίποτα περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ κατασκευάζει αὐτὴ τὴ μνήμη. Ἐκεῖνη δηλαδὴ πού τονίζει τὰ κοινὰ φυλετικά, κοινωνικά, οἰκονομικά, πολιτιστικά στοιχεῖα ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς τῶν χωρῶν τῆς ΕΟΚ, ἀνιχνεύει τὶς κοινὲς τοὺς ρίζες στὸ μεσαιωνικὸ παρελθόν, ἀμβλύνοντας τὶς ἐθνικὲς ἰδιαιτερότητες καὶ διαφορὰς τους. Μέσα στὴ γενικότερη τάση γιὰ «ἐπιστροφή τοῦ δυτικοῦ Μεσαίωνα» τὸ βιβλίο τοῦ M. Banniard, *Πολιτισμικὴ γένεση τῆς Εὐρώπης* (5ος-8ος αἰ.), Seuil, βλ. *Monde*, 20.4.90 ἀποτελεῖ τὸ πιὸ κοντινὸ παράδειγμα. Ἀλλὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ πρόσφατη ἱστοριογραφικὴ τάση ἐπιβάλλεται ἀπὸ ἓνα ἐπικαιρο αἴτημα πολιτικῆς καταρχὴν σημασίας

ἀποδεικνύεται ἐπίσης ἀπὸ μιὰ σειρά ἐξίσου σαφῶν ἐνδείξεων, ὅπως ἡ ἴδρυση στὸ Κολλέγιο τῆς Γαλλίας μιᾶς «εὐρωπαϊκῆς ἔδρας» ἀπὸ πέρυσι (*Le Monde*, 23.2.90) καὶ κυρίως τὸ περιεχόμενο καὶ τὸ ἀντικείμενο τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἱστορίας, ὅπως ἀναπροσδιορίστηκαν πρόσφατα στὴ Γαλλία μέσα στὴ σύγχρονη πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ συγκυρία ἀπὸ τὸν ὑπουργὸ Ἐρευνας H. Curient. Τὰ ἐρωτήματα ἐπομένως στὰ ὁποῖα, κατὰ τὴ γνώμη του, οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ κοινωνιολόγοι ἀκούονται σήμερα νὰ ἀπαντήσουν σχετικὰ μὲ τὴν Εὐρώπη εἶναι σαφῆ: «Ἐπάρχει μιὰ εὐρωπαϊκὴ συνείδηση; Ἐπάρχει ἓνα μοντέλο οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης πού προσιδιάζει στὴ Γηραιὰ Ἥπειρο; (βλ. *Liberation*, 1.3.90 καὶ *Le Monde*, 2.3.90).

Ὁ κοινωνικὸς ρόλος τῆς ἱστορικῆς γνώσης, ὅπως γίνεται ἀντιληπτός μέσα ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Πληροφοριακοῦ Σημειώματος τῆς ΕΟΚ καθὼς καὶ τοῦ ἀρθροῦ τοῦ A. Minc, δὲν εἶναι ἐντελῶς νέος. Μετὰ τὴν ἴδρυση τῶν ἐθνικῶν κρατῶν τὸ 19ο αἰώνα ἡ ἱστορία ἀναδείχθηκε γιὰ πρώτη φορά τότε σὲ πραγματικὸ ὄλοστάσιο ἰδεολογιῶν ἀναγκαίων γιὰ τὴ σφρηλάτηση μιᾶς κοινῆς πολιτισμικῆς συνείδησης καὶ κυρίως τῆς ἐθνικῆς ταυτότητας στὴ βάση τοῦ κοινοῦ παρελθόντος. Γι' αὐτὸ ἐξάλλου κάτω ἀπὸ τὴν κρατικὴ κηδεμονία ἀναγνωρίστηκε ὡς ἐπιστήμη, θεσμοθετήθηκε, ἀποτέλεσε γνωστικὸ ἀντικείμενο σὲ ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς ἐκπαίδευσης καὶ προωθήθηκε συστηματικὰ ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα. Ἡ νέα λοιπὸν πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ πραγματικότητα πού τείνει νὰ διαμορφωθεῖ μὲ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς Εὐρώπης δὲν φαίνεται νὰ διαφέρει ριζικά ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη ἀπὸ τὴν περίοδο συγκρότησης τῶν ἐθνικῶν κρατῶν — ἡ Εὐρώπη ἀπέκτησε ἀπὸ τὸ Μάιο καὶ τὴν πρώτη τῆς ἐβδομαδιαία ἐφημερίδα «Ὁ Εὐρωπαῖος». Ἡ πρώτη ἐθνικὴ ἐφημερίδα τῆς Εὐρώπης — καὶ πάντως ἡ κοινωνικὴ λειτουργία πού καλοῦνται νὰ ἐπιτελέσουν ἡ ἐπιστῆμη τῆς ἱστορίας καὶ ἡ ἱστορικὴ γνώση ταυτίζεται πλήρως.⁴ Ἡ ἐκπαίδευση καὶ τότε καὶ τώρα θεωρεῖται ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ κανάλια διάχυσης τῆς νέας ἰδεολογίας σὲ εὐρύτερα στρώματα. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι τὰ ἐθνικὰ προγράμματα διδασκαλίας χαieraζεται τώρα νὰ ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ ἓνα κοινὸ εὐρωπαϊκὸ πρόγραμμα. Χωρὶς αὐτὸ, τὰ ἐπιστημονικά ἱστορικά βιβλία πού γράφονται γιὰ τὴν ἐνωμένη Εὐρώπη παραμένουν «συμβολικά». Ἀκόμη περισσότερο ἡ τηλεόραση δίνει τεράστιες δυνατότητες γιὰ τὴ διαμόρφωση κοινῆς πολιτισμικῆς ταυτότητας καὶ γενικότερα γιὰ τὴ διεύθυνση διαφόρων ἀντιλήψεων στὸν κοινωνικὸ ἴσθμ. Οἱ κυρίαρχες δυνάμεις, παρά τὶς ὁποιες

έθνικές αντιστάσεις, δέν θά αφήσουν άνεμετάλλευτες αυτές τίς δυνατότητες.

Καί οι έθνικές ιδεολογίες καί μαζί τους οι έθνικές ιστοριογραφίες θά θεωρηθοῦν λοιπόν ἔτσι ἀθόρυβα «παραδοσιακές» καί ξεπερασμένες; Θά 'λεγε κανείς, γιατί όχι. Δέν είναι αὐτές πού χρησιμοποιήθηκαν γιά νά τονιστεῖ ὅ,τι χωρίζει τούς εὐρωπαϊκοὺς λαούς, πού νομιμοποίησαν ἑδαφικές διεκδικήσεις καί πού πυροδότησαν μαζί μέ τόν ἀνάλογο πολιτικό λόγο ἑθνικιστικές ἐξάρσεις; Δέν είναι οι ἑθνικιστικές ιδεολογίες πού σέ ὀρισμένες περιόδους συνυπάρχουν ἁρμονικά μέ ρατσιστικές ἀντιλήψεις καί στάσεις; Ὁ ἑθνικισμός ὁ ἴδιος δέν είναι μιά μορφὴ ρατσισμού; Πρὸς τί λοιπόν νά ἐμμένουμε στήν «παραδοσιακὴ ἑθνικὴ προσέγγιση», ἀπορρίπτοντας τὴ «διεθνικὴ» θεώρηση τῆς ἱστορίας τῆς Εὐρώπης;⁶ Δέν είναι βέβαια ἡ πρώτη φορά πού ἀσκεῖται κριτικὴ στήν ἑθνικὴ ιστοριογραφία. Οἱ γόνιμες ἀναζητήσεις ὀρισμένων ἱστορικῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἔδειξαν μέ πειστικὸ τρόπο πόσο μονοδιάστατη εἶναι ἡ «Ἀλήθεια» τῶν θετικιστῶν ἱστορικῶν καί πόσο ἡ ἔμμομή στήν πολιτικὴ ἱστορία καί ἡ σύλληψη τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης ὡς μιᾶς γραμμικῆς πορείας μέσα στό χρόνο φτωχαίνει τὴν πολυδιάστατη ἱστορικὴ πραγματικότητα. Οἱ δρόμοι πού ἀνοίξε ἡ Νέα ἱστορία καί ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός ἔθεσαν πάνω σέ πρωτότυπη καί διεπιστημονικὴ βάση προβλήματα πού ἀφοροῦσαν όχι μόνο τὴν πολιτικὴ ἀλλά ὅλες τίς ὀψεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ ἱστορικὴ γνώση γίνονταν ὄπλο αὐτογνωσᾶς καί κοινωνικῆς δράσης στό παρόν, γιατί όχι μόνο φώτιζε τὸ ἱστορικὸ παρελθόν, ἀλλά ἔδειχνε καί τὴ λειτουργία τῆς ἱστορικῆς γνώσης σέ κάθε κοινωνία.

Ὁ τρόπος ὡστόσο μέ τὸν ὁποῖο ἐπιβάλλεται ἡ ἀνάγκη γιά τὴν κατασκευὴ μιᾶς εὐρωπαϊκῆς μνήμης, ἡ ἐκ τῶν προτέρων ἰσοπέδωση τοῦ ἱστορικοῦ καί γεωγραφικοῦ ἀνάγλυφου τῆς Γηραιᾶς Ἠπείρου, ἡ περιχάραξη τοῦ πεδίου μέσα στό ὁποῖο θά ἀναζητηθεῖ «ὅ,τι ἐνώνει» τούς Εὐρωπαίους, δηλαδή τὸ πολιτικὸ, καί τέλος οἱ στόχοι πού τίθενται ἔμμεσα, δηλαδή ἡ κυριαρχία τῆς Εὐρώπης σέ παγκόσμιο ἐπίπεδο, ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα καθορίζουν κοινωνικά καί πολιτικά καί τὴν ἐπιστροφὴ στὴ συνειδητὴ χρῆση τῆς ἱστορίας—σέ ἀντίθεση μέ τὴν ἄρνηση τῆς ἱστορίας πού ξανατέθηκε πρόσφατα στήν Ἀμερικὴ— καί τὸ περιεχόμενον τὸ ἴδιο. Οἱ κυρίαρχες οικονομικὲς καί πολιτικὲς δυνάμεις τῶν κρατῶν πού συγκροτοῦν τὴν ΕΟΚ—σ' αὐτὰ δέν ἀνήκουν βέβαια οὔτε ἡ Ἰταλία οὔτε ἡ Ἰσπανία οὔτε ἡ Πορτογαλία— σέ μιά νέα ἐκκίνηση γιά τὴν κατάκτηση τῆς παγκόσμιας ἀγορᾶς καί γιά τὴ διεκδίκηση τῆς κυριαρχίας πάνω στίς νέες ἰσορροπίες πού ἔχουν δημιουργη-

θεῖ σέ παγκόσμια κλίμακα, στήν οὐσία κατασκευάζουν μιά εὐρωπαϊκὴ μνήμη - κουλτούρα. Αὐτὴ ἡ μετάθεση τοῦ οικονομικοῦ καί τοῦ κοινωνικοῦ πρὸς τὸ πολιτικὸ μέσω τῆς ἱστορίας γίνεται σαφέστερη τὴν τελευταία πενταετία. Ἡ ἐμφάνιση μιᾶς πρωτόγνωρης χρήσης τῆς ἱστορίας στό χώρο τῶν βιομηχανιῶν καί τῶν ἐπιχειρήσεων μᾶς ἀπομακρύνει ἐντελῶς ἀπὸ τίς ἀγιογραφίες τῶν ἱδρυτῶν τους καί τίς ντετερμινιστικὲς ἐρμηνεῖες πού ὡς τώρα γνωρίζαμε. Ἡ ἱστορία τῶν ἐπιχειρήσεων, πού ἀλματωδῶς ἀναπτύσσεται στήν Ἀμερικὴ καί τὴν Εὐρώπη αὐτὴ τὴν περίοδο, δέν εἶναι ἕνας κλάδος τῆς ἱστορίας οὔτε καν τῆς οικονομικῆς ἱστορίας, δέν ἀσκεῖται ἀπὸ τούς ἱστορικοὺς πού στελεχώνουν τούς γνωστούς ἀκαδημαϊκοὺς χώρους καί ὁ λόγος τῆς διαφέρει ἀπὸ τὸ γνωστὸ ἱστορικὸ—ἀφηγηματικὸ ἢ μή—λόγο. Πρόκειται μάλλον γιά ἕνα τρόπο κατανόησης τοῦ ρόλου τῶν ἐπιχειρήσεων, ἐπομένως καί τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων πού «συστεγάζονται» σ' αὐτές, σέ μιά συγκυρία ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ τὸν ἔλεγχό τους καί τὸν ἀναπροσδιορισμὸ τοῦ μοντέλου ἀνάπτυξής τους. Αὐτὴ ἡ «φλοῦ ἀλλὰ λαμπρὴ ἔννοια τῆς κουλτούρας τῶν ἐπιχειρήσεων»⁷ ἐπιβάλλει στήν οὐσία μιά συγκεκριμένη μνήμη. Αὐτὴ πού συμβάλλει στὸν καθορισμὸ τῆς στρατηγικῆς πού πρέπει νά χαράξει ἡ ἐπιχείρηση σήμερα. Ὁ νέος αὐτὸς κοινωνικὸς ρόλος τῆς ἱστορικῆς γνώσης καί ἡ χρῆση τῆς ἱστορίας ἀναδύεται μέσα ἀπὸ τὴν ἐπὶ μνη διατύπωση ἑνὸς ἱστορικοῦ τῶν ἐπιχειρήσεων. Οἱ λόγοι κατὰ τὴ γνώμη του γιά τούς ὁποίους μιά ἐπιχείρηση ἀνατρέχει στήν ἱστορία τῆς εἶναι δύο: «Γιὰ νά χαράξει δρόμους, ὅρια μετὰ ἀπὸ ἕνα ἀπότομο μετασχηματισμὸ (διεθνοποίηση, ἔντονη ἀνάπτυξη, διαφοροποίηση, ἐπαγγελματικὴ ἀλλαγὴ) πού ἀποδυναμώνει τὴν ταυτότητα τῆς ἢ γιά νά νομιμοποιηθεῖ σέ ἕνα περιβάλλον πού τῆς εἶναι ἐχθρικό».⁸ Μὲ βάση λοιπόν τὰ παραπάνω τίθεται τὸ ἐρώτημα: Μήπως λοιπόν δέν πρόκειται ἀπλᾶ καί μόνο γιά τὴ δημιουργία μιᾶς εὐρωπαϊκῆς μνήμης ἀλλὰ στήν πραγματικότητα γιά τὴ συγκρότηση μιᾶς εὐρωπαϊκῆς κουλτούρας διαμέσου καί τῆς ἱστορίας; Δηλαδή γιά μιά ἔμμεση χρῆση τῆς ἱστορίας; Μ' ἄλλα λόγια ἡ κοινὴ εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ ταυτότητα πού θεμελιώνεται στὴ βάση τῆς ρωμαϊκῆς παράδοσης δέν βρῖσκει τὴ συνέχεια καί τὴν ὀλοκληρωσὴ τῆς στήν «κουλτούρα τῶν ἐπιχειρήσεων»; Μέσα ἀπὸ αὐτὴ οἱ ἐργασιακὲς σχέσεις ἐμφανίζονται σάν νά μὴν ἐμπεριέχουν καί νά μὴ συμβάλλουν στήν ταξικὴ διαστρωμάτωση. Μέσω τῆς ἱστορίας τῶν ἐπιχειρήσεων «οἱ παλαιᾶς σχέσεις πατερναλιστικοῦ τύπου» βιώνονται «ὡς ἀπουσία ἱεραρχίας».⁹ Εἶναι ὀλοφάνερο, κοινὴ εὐρωπαϊκὴ μνήμη μπορεῖ νά ὑπάρξει μόνο μέ τὴν ἀπάλειψη

τῶν ἐθνικῶν, τῶν πολιτικῶν ἀλλὰ καί τῶν κοινωνικῶν καί τῶν ιδεολογικῶν συγκρούσεων. Μιά ἱστορία τῶν ἐπιχειρήσεων πού θά ὀργανώνει τὴν ἱστορικὴ ὕλη πάνω στήν ψευδῆ συνείδηση τῆς ἀπουσίας κοινωνικῆς ἱεραρχίας, θά συμβάλει ἀποτελεσματικὰ στὴ διαμόρφωση αὐτῆς τῆς κοινῆς μνήμης. Καθορισμένη λοιπόν ἀπὸ τίς συγκεκριμένες κοινωνικὲς δυνάμεις αὐτὴ ἡ

4. Μαζί μέ τὴν ἱστορία δέν θά ἀργήσουμε νά διαπιστώσουμε, ἀκόμα κι ἂν δέν γραφεῖ ἕνα βιβλίο «Εὐρωπαϊκῆς Γεωγραφίας τῆς Εὐρώπης»—σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση οἱ ἑθνικὲς ἀντιστάσεις δέν θά ἀφήσουν ἴσως νά ὑπάρξει κάτι παρόμοιο— ὅτι καί ἡ Γεωγραφία θά κληθεῖ νά παίξει ἕνα ἀνάλογο ρόλο μέ κείνο πού τὸ 19ο αἰῶνα ἔπαιξε τὸ δίδυμο ἱστορία—Γεωγραφία μαζί μέ τὴν Πατριδογνωσία καί τὴν Ἀγωγή τοῦ πολίτη. Τὸ κείμενο τοῦ Mince εἶναι καί σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο σαφές.

5. Ph. Bernard, "Le Francais et les Allemands s' accordent pour harmoniser les manuels d' Histoire" *Le Monde*, 23.5.90. Ἡ διάχυση μέσα ἀπὸ τὰ γαλλικὰ ἔγχειριδια ἱστορίας ἑνὸς «περιορισμένου εὐρωποκεντρισμοῦ» ἔχει ἤδη ἐπισημανθεῖ στὴν πρόσφατη βιβλιογραφία βλ. Rene Nouailhat, Enseigner l' Histoire en College, *La Pensée* ἀρ 269 (Μάιος—Ἰούνιος 1989), σελ. 45. Καί στήν Ἑλλάδα διατυπώθηκαν μέ ἀφοπλιστικὴ σαφήνεια ἀνάλογοι στόχοι σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τὴ διδασκαλία σ' ὅλες τίς βαθμίδες τῆς ἐκπαίδευσης καθὼς καί τὴν πανεπιστημιακὴ ἔρυνα, πρὶν ἀκόμα ξεσπάσει τὸ γνωστὸ «σκάνδαλο» (βλ. σμ.10).

6. Βλ. τὸ κείμενο ἀπὸ τὴν ἀπάντηση τῆς Κομισιὸν (Τὸ σχέδιο παραχάραξης ὅπως παρουσιάστηκε στὴ συνεδρίαση τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς ΕΟΚ, *Καθημερινή*, 6.5) ὅπου ἀναφέρεται ὅτι τὸ βιβλίο «Εἶναι γραμμένο ἀπὸ μιά «διεθνικὴ» σκοπιὰ ἐν ἀντίθεση μέ τὴν παραδοσιακὴ ἑθνικὴ προσέγγιση...». Πρβλ. τὸ κείμενο τοῦ A. Mince, ὁ.π., σελ. 101. Γραμμένο μέσα ἀπὸ μιά «εὐρωπαϊκὴ» ὀπτικὴ εἶναι καί τὸ βιβλίο τοῦ Kt.Pomian, *L' Europe et ses nations*, Gallimard, Παρίσι 1990.

7. Οἱ δύο ὁροι ἱστορία καί Στρατηγικὴ ἀποτελέσαν καί τὸν τίτλο τοῦ συμποσίου πού ὀργάνωσαν ἀνάμεσα σέ ἄλλους καί ἡ ἐφημ. *Le Monde*, στίς 28.4.90. Λίγες μέρες πρὶν, στίς 23.4 ἡ ἴδια ἐφημερίδα ἀφιέρωσε 3 σελίδες σέ ἄρθρα σχετικὰ μέ τὴ νέα αὐτὴ θεώρηση μέ γενικὸ τίτλο ἱστορία καί ἐπιχειρήσεις. Ἡ φράση πού παραθέσαμε ἀμέσως πρὶν ἀπάνω εἶναι ἀπὸ τὸ ἀνυπόγραφο εἰσαγωγικὸ σημεῖωμα τοῦ ἀφιερώματος. Θέματα σχετικὰ θά ἀπασχολήσουν καί δύο διεθνή συνέδρια πού ὀργανώνονται ἀπὸ τὸ Κέντρο Δελφῶν: «Ἐκτίμηση καί διευθέτηση θεμάτων κουλτούρας τῆς Εὐρώπης», 21/27.5. «Πρόβλεψη καί στρατηγικὴ στό χώρο τῶν ἐπιχειρήσεων», 24/30.6 (βλ. *Ἐπικαιρότητα*, 7.5.90).

8. C. Monnot, De Dietrich, "L' indeboulo-nnable dynastie", *Le Monde*, 23.5.90.

9. D.Gallois, "Bourse: la memoire peau de chagrin", *στό ἴδιο*.

10. Εὐάγγελος Χρυσός, Τὸ Βυζάντιο καί ἡ διαμόρφωση τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης. Ἐνα ἐρευνητικὸ πρόγραμμα, *Βυζάντιο καί Εὐρώπη Α' Διεθνῆς Βυζαντινολογικὴ Συνάντηση*, Δελφοί 20-24.7.1985, Ἀθήνα 1987, σελ. 79 καί 83.

μνήμη, καθώς συγκροτεί τό παρελθόν ως πολιτισμική αποκλειστικά πραγματικότητα, οδηγεί στο νά βιώνουμε καί τό παρόν μέ τόν ίδιο ακριβώς τρόπο. «Ζήτω ή σουλτούρα» άναφωνεί ό P. Bruckner, συγγραφέας του βιβλίου *Ή δημοκρατική μελαγχολία*, (έκδ. Seuil, Παρίσι 1990), ύποστηρίζοντας ότι «όλες οι έλπίδες που κάποτε επενδύαμε στην πολιτική μεταφέρονται μαζικά στην κουλτούρα». Αύτή καλείται τώρα νά καλύψει τό ιδεολογικό κενό που άφησε ή κατάρρευση των ανατολικών καθεστώτων καί ή συνακόλουθη εξαφάνιση του «δυσμού» πάνω στον όποιο ή Δύση στήριζε ένα «συναίσθημα άσφαλείας που χάριζε ό άντικομμουνισμός» (Ή μούμια της δημοκρατίας, *Τό Βήμα*, 20-5 από τή έφημ. *Le Monde*).

Μέ τήν Εύρωπαϊκή Ίστορία της Εύρώπης ως γενικότερη άντίληψη καί όχι άπλως ως μεμονωμένο βιβλίο βρισκόμαστε έπομένως μπροστά σέ ένα πιασγύρισμα από τις κατακτήσεις της Νέας Ίστορίας. Άντί για μία ιστορία της Εύρώπης γραμμένη σέ διεπιστημονική βάση που θά αναδείκνυε τήν πλούσια ιστορική παράδοση αιώνων, τή σφυρηλατημένη μέσα από τή συμβίωση διαφορετικών λαών σ' ένα όμοιομορφο σχετικά γεωγραφικό χώρο καί μέσα από τους κοινωνικούς άγώνες καί τις έθνικές συγκρούσεις, τά

κοινά πολιτισμικά στοιχεία καί τις ιδιαιτερότητες, στην όποια ό άρχαίος έλληνικός καί βυζαντινός πολιτισμός θά είχαν τή θέση τους άνάμεσα στους άλλους ως πολιτισμοί μέ έξιες ιστορικά προσδιορισμένες, ως «μία από τις ρίζες της σημερινής εύρωπαϊκής ταυτότητας» (J.P. Vernant, *Έλευθεροτυπία*, 30-5), αντί λοιπόν για μία δημιουργική καί πλούσια μνήμη για τους λαούς της Ένωμένης Εύρώπης, που δέν θά άφηνε τίποτα νά πέσει στην λήθη, τεινει τώρα νά διαμορφωθεί από τά πάνω μία ιστορική συνείδηση αλλά καί μία κοσμοάντιληψη γενικότερα, που Ισοπεδώνει τό ιστορικό άνάγλυφο της Γηραιάς Ήπειρου, άποπροσανατολίζει από τις κοινωνικές συγκρούσεις του παρόντος καί προσεγγίζει τις κοινωνικές καί τις πολιτικές σχέσεις μέσα από τήν άσαφή καί άρκετά άμφιλεγόμενη έννοια της κουλτούρας.

Βέβαια ή ιστοριογραφική αύτή τάση δέν θά διατυπωθεί άναγκαστικά μ' ένα όμοιομορφο τρόπο σ' όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Οι «έθνικές» ιστοριογραφικές παραδόσεις, ή γαλλική ή γερμανική καί ή άγγλοσαξωνική, μέ τις γνωστές διαφοροποιήσεις τους θά ρίχνουνε ένα ειδικό βάρος στην εξέλιξη της ιστορικής έπιστήμης, παρά τήν κοινότητα των στόχων τους σ' αύτή τή νέα φάση. Όπως καί νάχει πάντως τό θέμα, ή άμβλυνση των ιστορικών

ιδιαιτεροτήτων των λαών της Εύρώπης, «αίτημα αλλά καί ύποχρέωση» που άνακύπτει σύμφωνα μέ όρισμένους¹⁰ μέσα στις σύγχρονες πολιτικές συγκυρίες, κινδυνεύει νά οδηγήσει στην άπλούστευση πολύπλοκων ιστορικών φαινομένων, τόν έξωραισμό τους καί τήν άναγωγή τους σέ άφηρημένες ιδέες.

Ό ιστορικός λόγος για τήν Εύρώπη, που τά τελευταία χρόνια βλέπει τό φως της δημοσιότητας, δέν είναι ό μόνος. Παρόμοια προβλήματα για τήν εύρωπαϊκή ιστορία τέθηκαν πολύ πριν οι πολιτικές συγκυρίες τό «επιβάλλουν»: Ή προβληματική των Άγγλων μαρξιστών καί των Γάλλων άνθρωπολόγων για τήν αρχαιότητα καί του Νίκου Σβορώνου για τό Βυζάντιο,¹¹ για νά περιοριστούμε στα πιο γνωστά δείγματα, άποδεικνύονται όχι μόνο γόνιμοι προβληματισοί αλλά καί ιδιαίτερα χρήσιμοι καί έπικαιροί στην σημερινή συγκυρία.

11. Βλ. ειδικά Ή ιστορία του έλληνισμού από τήν ρωμαϊκή μέχρι τή φράγκικη κατάκτηση (1204), *Άνάλεκτα νεοελληνικής ιστορίας καί ιστοριογραφίας*, Θεμέλιο, Άθήνα 1982, σελ. 95-115 καί Παρατηρήσεις για τή συμβολή του Βυζαντίου στην πνευματική εξέλιξη της Δυτικής Εύρώπης: Ή περίπτωση του Ίωάννου Δαμασκηνού, *Βυζάντιο καί Εύρώπη*, δ.π., σελ. 115-52. Για τήν τέχνη βλ. Δ.Ι. Πάλλας, Εύρώπη καί Βυζάντιο, *στό ίδιο*, σελ.9-61.

ΕΞΑΝΤΑΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ

ΤΖΑΒΕΛΑ 1 τηλ. 3604885 3613065

Δημήτρης Χαράλάμπης

Πελαταιακές σχέσεις
και λαϊκισμός

• η εξωθεσμική συναίνεση
στο ελληνικό πολιτικό σύστημα

Η αποστολή της ιστορίας είναι να ανακαλύψει τις αιτίες των γεγονότων, να εξηγήσει το παρελθόν, να προβλέψει το μέλλον. Στην Ελλάδα, όμως, η ιστορία έχει γίνει ένα είδος πολιτικού παιχνιδιού, όπου οι ιστορικοί προσπαθούν να δικαιώσουν τις απόψεις τους, να κερδίσουν την εύνοια των πολιτικών, να κερδίσουν την εύνοια του λαού. Αυτό είναι το λαϊκιστικό παιχνίδι της ιστορίας. Η ιστορία γίνεται ένα είδος πολιτικού παιχνιδιού, όπου οι ιστορικοί προσπαθούν να δικαιώσουν τις απόψεις τους, να κερδίσουν την εύνοια των πολιτικών, να κερδίσουν την εύνοια του λαού. Αυτό είναι το λαϊκιστικό παιχνίδι της ιστορίας.

Εξάντας

Καρόλ Μαρξ

Για την
παραγωγική
και μη
παραγωγική
εργασία

Εξάντας

Ἑλληνικός Κινηματογράφος: Ἀφασία

Ὁ κόσμος τοῦ «μὴ ἐμπορικοῦ» κινηματογράφου πῆρε ἐντελῶς κατὰ γράμμα τὸν αὐτοχαρακτηρισμὸ του ὡς «μὴ ἐμπορικοῦ». Γιατί «μὴ ἐμπορικός» φαίνεται ὅτι πάει νὰ πεῖ ἀδιαφορία γιὰ τὸ τί γίνεται στὶς αἰθουσες, ἂν τὸ ἐμπόρευμα πού ἐκεῖ ἐκτίθεται πουλιέται ἢ ὄχι. Γι' αὐτὸ, τὴ χρονιά πού πέρασε οἱ αἰθουσες, δηλαδή τὸ κοινὸ, ἦταν ἀμείλικτες γιὰ τὸν ἑλληνικὸ κινηματογράφο.

Τὴ χρονιά 1989-1990 οἱ ἐπτὰ ἑλληνικὲς ταινίες πού προβλήθηκαν σὲ αἰθουσες ἀ' προβολῆς πραγματοποιήσαν μόλις καὶ μετὰ βίας 23.500 εἰσιτήρια ἔναντι 2.890.000 πού ἔκοψαν οἱ 33 ξένες. Δύο ἀπ' αὐτὲς ἀξιώθηκαν ἀπὸ 8.000 εἰσιτήρια ἡ καθεμιά («Κόκκινη μαργαρίτα» τοῦ Βαφέα καὶ «Oh Babylon» τοῦ Φέροη) ἐνῶ οἱ ὑπόλοιπες κινήθηκαν μετὰ 1000 καὶ 2000 εἰσιτηρίων. (Στοιχεῖα πού δημοσιεύτηκαν στὴν *Ἐλευθεροτυπία*, 3 Ἰουνίου). Ἐνδιαφέρον ἐπίσης παρουσιάζει τὸ γεγονός ὅτι οἱ ξένες ταινίες, ὄχι μόνον σταθεροποίησαν τὶς εἰσπράξεις τους ἀλλὰ, σὲ σχέση μετὰ τὴ χρονιά 1988-89, παρουσιάζουν σημαντικὴ ἀύξηση εἰσιτηρίων: 2.890.000 τὸ 1989-90 γιὰ 33 ταινίες, ἔναντι 2.477.000 εἰσιτηρίων γιὰ 21 ταινίες τὴν περίοδο 1988-89.

Οἱ λόγοι αὐτῆς τῆς ἀφασίας τοῦ ἑλληνικοῦ κινηματογράφου εἶναι πολλοί. Τὸ σύστημα διανομῆς, ὁ ἀνταγωνισμὸς τῆς τηλεόρασης καὶ τοῦ βίντεο, δυσκολίες στὴ χρηματοδότηση τῆς παραγωγῆς, ἐξαφάνιση τῶν ἰδιωτῶν παραγωγῶν (πρακτικὰ, μόνον τὸ Κέντρο Κινηματογράφου χρηματοδοτεῖ τὴν παραγωγή ἑλληνικῶν ταινιῶν), τὸ ὑπέρογκο πλέον κόστος μιᾶς κινηματογραφικῆς παραγωγῆς πού ἐν πολλοῖς διογκώθηκε πλασματικὰ. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ λόγοι εἶναι καὶ ὑπαρκτοὶ καὶ ἰδιαίτερα σοβαροὶ ὥστε νὰ τοὺς ἀγνοήσει κανεὶς ἐλαφρᾶ τὴ καρδιά. Ὡστόσο, ἡ «ἀδιαφορία» τοῦ κοινοῦ γιὰ τὶς ἑλληνικὲς ταινίες ἐκφράζει μιὰ ἀποφασιστικὴ σημασία κριτικῆ ἀποδοκίμασια πού ἀπορρίπτει τὴν ποιότητά τους. Μὲ τρόπο μὴ ἀντιλεγόμενο καὶ κατηγορηματικὰ τὶς καταδίκασε στὰ ἀζήτητα. Καὶ εἶναι αὐτὴ ἡ κριτικὴ πού θά 'πρεπε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο νὰ βάλει σὲ σκέψεις τοὺς ἑλληνικὲς κινηματογραφιστὲς. Θὰ ἔπρεπε νὰ

προβληματίσει τὶς ἑλληνικὲς κινηματογραφιστὲς γιατί εἶναι γεγονός ἀναμφισβήτητο ὅτι στὸν τόπο μας ὑπάρχει, ἀπὸ χρόνια, ἰδιαίτερα καλλιεργημένο κοινὸ, ἕνα κοινὸ ὑψηλῆς κινηματογραφικῆς παιδείας (γνώσης καὶ εἰσθησιαστικῆς), ἱκανὸ ὄχι μόνον νὰ ἀπολαμβάνει καὶ νὰ ψυχαγωγεῖται (μὴπως ὁ κινηματογράφος, τὸ νὰ «πᾶμε σινεμά», δέν εἶναι ὑψηλὴ μορφή ψυχαγωγίας); ἀλλὰ νὰ κατανοεῖ καὶ νὰ συμπαρίσταται σὲ νέες καλλιτεχνικὲς ἀναζητήσεις καὶ προβληματισμούς. Κοινὸ δηλαδή δύσκολο καὶ ἀπαιτητικὸ πού δέν ἀνέχεται τὸ «παλούκωμα», δέν συναινεῖ νὰ τοῦ χαλάσουν τὴ βραδιά οἱ ἐξεζητημένες, ἀδέξιες καὶ βαρύνουσες πόξες, ἡ ἀφηγηματικὴ ἀνεπάρκεια, ἡ ἔλλειψη ἰδεῶν, τὸ ἀνευρο ζετύλγμα τῆς εἰκόνας, ἡ δῆθεν ἐσωτερικὴ περιπέτεια τοῦ βλέμματος — δταν μάλιστα τοῦτο τὸ φουκαριάρικο βλέμμα ὑποχρεώνεται νὰ κοιτάζει μετὰ τὶς ὥρες, ἀλλὰ τίποτε νὰ μὴ βλέπει καθὼς ἡ κάμερα ξεχάστηκε ναχηλικά σὲ κάποιο πλάνο πού τίποτε δέν ἔχει νὰ πεῖ, καθὼς τὸ ἄφτι δέν ἔχει τίποτε ν' ἀκούσει, καθὼς, δυν ὥρες μέσα στὴ σκοτεινὴ αἰθουσα δέν γίνεται ἀπολύτως τίποτε.

Ἄν θέλουμε νὰ ἀναφερθοῦμε σὲ καμιά συγκεκριμένη περίπτωση. Ἀλλὰ οἱ ἑλληνικὲς ταινίες, αὐτὲς πού νόμισαν ὅτι ξεπέρασαν τὸ ἐπίπεδο τῶν ἠθογραφιῶν τῆς δεκαετίας τοῦ '50, τῆς φαρσοκωμῆδας ἢ τοῦ μελοδράματος, τὸ ἐπίπεδο δηλαδή τοῦ Βέγγου, τῆς Βουγιουκλάκη καὶ τοῦ Χατζηχρήστου, πᾶσχουν ἀπὸ ἀνυπόφορη θεματικὴ ἀνεπάρκεια καὶ ἀφηγηματικὴ ἀγκύλωση. Οἱ «ἱστορίες» τους εἶναι ἐξεζητημένες στὸ ὄνομα μιᾶς δῆθεν ἀπόρριψης τοῦ φτηνοῦ ρεαλισμοῦ, ἡ ἀναπαράσταση βολοδέρνει σὲ μιὰ δῆθεν ποιητικὴ ἀτμόσφαιρα, ὁ λόγος

ἐκφέρεται μὲ κομπασμὸ, ὁ ψυχολογισμὸς ἢ ὁ κοινωνιολογισμὸς ἀντικαθίστουν τὴν πραγματικὴ ἔρευνα τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ ψυχολογικοῦ, οἱ ἄνθρωποι εἶναι νεκρὰ κινούμενα σχέδια, ὁ χώρος ἀπλὸς διάκοσμος, οἱ συγκρούσεις ἐγκεφαλικές, βγαλμένες μέσα ἀπὸ «πλατφόρμες» τοῦ συρμοῦ. Μὲ δυν ὅγια, ἂν κάποιοι θά 'θελε νὰ δεῖ τὸ ρωμέικο μέσα ἀπὸ τὴν κινηματογραφικὴ τὴν ἀναπαράσταση μόνον τὸ ρωμέικο δέν θά 'βλεπε.

Τὸ κοινὸ διάβασε πολὺ καθαρὰ τὴν ἀπουσία τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ φίλμ καὶ ἡ ἀποφασιστικὴ του ἂν καὶ σκληρὴ δέν ἦταν ἀδικαιολόγητη. Τὶ ἄλλο σημαίνει ὅτι μόλις καὶ μετὰ βίας πῆγαν μόνον 1000 θεατὲς νὰ παρακολουθήσουν ταινίες ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι οἱ ταινίες αὐτὲς μιλοῦν μόνον στοὺς συντελεστὲς τους καὶ τὴν παρέα τους; Καὶ μὴν πεῖ κανεὶς ὅτι οἱ καλλιτέχνες παραγνωρίζονται στὴν πατρίδα τους ἢ ὅτι ἡ «Στροφή» τοῦ Σεφέρη πούλησε μόνον 100 ἀντίτυπα δταν πρωτοεκδόθηκε. Στὸ κάτω κάτω δταν ὁ «Κύκλος τῶν χαμένων ποιητῶν» κόβει 300.000 εἰσιτήρια ἢ τὸ «Ἰντιάνα Τζούνος» 260.000 μὴν ἀποδώσουμε τὸ φαινόμενο ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον στὸ διαφημιστικὸ καταγίγισμο, στὸ στάρ σύστημα καὶ τὴν παντοδυναμία τῶν πολυεθνικῶν γιγάντων τοῦ θεάματος. Τὰ τελευταῖα χρόνια τὶς λίγες, ἐλάχιστες δυστυχῶς, ἐνδιαφέρουσες ἑλληνικὲς ταινίες ὁ κόσμος τὶς πρόσεξε καὶ τοὺς προσέφερε τὸν ὄβολό τους.

Ἡ λύση: Σίγουρα δέν περνάει μέσα ἀπὸ τὰ προγράμματα πού τὸ Κέντρο Κινηματογράφου θά ἐκπονήσει οὔτε μέσα ἀπὸ τὶς συντεχνιακὲς διεκδικήσεις τῶν κινηματογραφιστῶν. Δέν περνάει ἀκόμη οὔτε μέσα ἀπὸ τὸν σαματὸ τῶν δημοσίων σχέσεων καὶ τὴ θεωρητικὴν ἐκδοχὴν, κενόλογη δέ, δημοσιότητα. Πέρα ἀπὸ συνεντεύξεις στὰ περιοδικὰ μαζικῆς κατανάλωσης χρειάζεται κάπως περισσότερη περίσκεψη καὶ μαστοριά.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Ἐπιπλέον: Τὸ ἑλληνικὸ Κέντρο Κινηματογράφου τὸ διάστημα 1981-1989 χρηματοδότησε τὴν παραγωγή ἑλληνικῶν ταινιῶν, μικροῦ καὶ μεγάλου μήκους μετὰ τὸ ποσὸ τῶν 1.884.725.000 δρχ. Γιὰ τὸ ἴδιο διάστημα τὸ σύνολο τῶν εἰσπράξεων ἀνῆλθε στὸ ἀστερονομικὸ ποσὸ τῶν 193.075.000 ἐκ. (75 ἐκ. ἀπὸ ἔσοδα πού πραγματοποιήθηκαν στὸ ἐσωτερικὸ, 67,5 ἐκ. ἀπὸ ἔσοδα ἐξωτερικοῦ). Γιὰ τὸ 1989, ἔτος κατὰ τὸ ὅποιο οἱ ἑλληνικὲς ταινίες ἔκοψαν 23.500 εἰσιτήρια, τὸ ἑλληνικὸ Κέντρο Κινηματογράφου κατέβαλε τὸ ποσὸ τῶν 300 ἐκ. Αὐτὸ θά πεῖ στὴν κυριολεξία «μὴ ἐμπορικός κινηματογράφος».

1

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ ΜΠΑΛΤΑ

Έπιστημολογικά, γιά τήν ιστορία μιās επιστήμης. Εισαγωγή στήν Έπιστημολογία του Λουί Άλτουσέρ, Έκδόσεις Ο ΠΟΛΙΤΗΣ, Άθήνα 1990.

Στόν ύπότιτλο του έξωφύλλου διαβάζουμε ότι πρόκειται γιά «μιά εισαγωγή στήν Έπιστημολογία του Λουί Άλτουσέρ» μέ σημαντικές, όμως, και ιδιόμορφες άποκλίσεις «άπό τίς συμβάσεις πού συνήθως καθορίζουν τόν τρόπο μέ τόν όποιο γράφεται μιά εισαγωγή στό έργο ενός συγγραφέα ή μιās σχολής» όπως αναφέρεται και στόν πρόλογο. Έναν πρόλογο ιδιαίτερα κατατοπιστικό γιά τό «τί», τό «πώς» και τό «γιατί» του έν λόγω κειμένου, τό όποιο περιορίζεται (διάβαζε εμπνέεται άπεριόριστα) άπό τήν άλτουσεριανή προσέγγιση στό έπιστημονικό φαινόμενο, «θεωρώντας ότι ή ιδιαιτερότητα τής άλτουσεριανής προσέγγισης στό έπιστημονικό φαινόμενο αναδεικνύεται έναργέστερα άν κατανοηθεί ό τρόπος μέ τόν όποιο ή προσέγγιση αυτή συγκροτεί ένα συγκεκριμένο φιλοσοφικό αίτημα — τό αίτημα γιά τή διαμόρφωση τής επιστήμης τής ιστορίας μιās επιστήμης—» (πρόλογος).

Ό φίλος Άριστείδης διακινδύνευσε πράγματι, όπως άλλωστε όμολογεί και ό ίδιος, τήν αυτότελή δημοσίευση αυτού του κειμένου *έργασίας* (ή διανοητική έργασία του Άριστείδη Μπαλτά γιά τή «λογική άνασυγκρότηση» τής άλτουσεριανής προσέγγισης πρέπει νά ήταν έξαιρετικά κοπιαστική, όπως μαρτυρεί ή πληρότητα και άυστηρότητα του κειμένου του) πού γράφηκε μέσα στήν περίοδο Οκτώβριος 1982 - Αύγουστος 1983 γιά νά άποτελέσει, άρχικά, μέρος ενός συλλογικού διδακτικού βοηθήματος στό μάθημα τής Έπιστημολογίας και τής Φιλοσοφίας τής Έπιστήμης (διδάσκεται στό Έθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο). Αυτό τό συλλογικό βοήθημα δέν είδε ποτέ τό φώς τής δημοσιότητας.

Σέ ποιούς κινδύνους αναφέρεται ό Άριστείδης («διακινδύνευσε», λέει) και ποιούς κινδύνους υπαινίσσομαι («πράγματι», ύπογραμίζω); Έπειδή ό Α.Μ. δέν έπιδιώκει νά παραμείνει πιστός στό γράμμα του άλτουσεριανού έργου (τό έργο του ίδιου του Άλτουσέρ, τό έργο των μαθητών του και όσων έπηρεάστηκαν άπό αυτόν) παρά μόνον άντλεί «άπό τό έργο αυτό τά έπιμέρους στοιχεία τής κατασκευής μέ

μόνο όδηγό τή σκοπιά πού έπέλεξε και μέ μόνο κριτήριο τή λογική συνοχή και πληρότητα τής όλης κατασκευής», άπαρνείται δηλαδή προκαταβολικά κάθε «έξωτερικό» (πραγματολογικό, γραμματολογικό, φιλολογικό, βιβλιογραφικό) «κριτήριο και έχέγγυο πιστότητας» άπέναντι στό άλτουσεριανό έργο και παρέχει έτσι, καταρχήν, στόν άναγνώστη τό δικαίωμα νά έκλάβει τό περιεχόμενο του βιβλίου του «ώς ότιδήποτε μεταξύ παρανόησης, διαστρέβλωσης, άθαιρεσίας ή έποικοδομητικής συμβολής». Άπορία πρώτη. Έπειδή, άπό τήν άλλη πλευρά, τό κείμενο του Α.Μ. «αύτοσυστήνεται ρητά ως εισαγωγή στό άλτουσεριανό έργο ενώ δηλώνεται έξίσου ρητά πώς ή εισαγωγή αυτή δέν μπορεί ύσιαστικά νά διαβαστεί χωρίς μιά προηγούμενη έξομοίωση μέ αυτό τό έργο», άναρωτιέται και ό ίδιος πώς αντιμετώπιζεται ένα τέτοιο παράδοξο. Άπορία δεύτερη. Έπειδή όπως δηλώνει στό τέλος του προλόγου του, «είναι άπολύτως βέβαιο πώς άν, μετά τή συζήτηση στό Σεμινάριο, ξανάγραφα σήμερα τό κείμενο, αρκετά σημεία ή και όλόκληρα μέρη του θά ήταν σωστότερα τοποθετημένα και πληρέστερα διατυπωμένα, χωρίς όμως νά είναι σέ θέση νά έπεξηγήσει στόν άναγνώστη (αυτό θά προϋπέθετα ένα άλλο κείμενο) ποιά σημεία, ποιά μέρη, πός ποιά κατεύθυνση θά ήταν σωστότερα τοποθετημένα και πληρέστερα διατυπωμένα, άνησυχεί. Άπορία τρίτη. Χωρίς καθόλου νά είναι πλήρης, αυτή ή πρώτη άπόπειρα καταμέτρησης των άποριών του Άριστείδη, άποκαλύπτει έντούτοις έπαρκώς τό είδος των κινδύνων στους όποιους αναφέρεται.

Έκτός, όμως, και πέραν αυτών των κινδύνων (άν και μιά προσεκτική άνάγνωση του προλόγου καθώς και πολύ περισσότερο αυτού του ίδιου του κειμένου του Α.Μ. δίνει αρκετά στοιχεία γιά νά ύποστηριχθεί ότι ύπάρχει πλήρης έπίγνωση και αυτού του κινδύνου) ύπάρχει ό μέγιστος κίνδυνος νά «διαβαστεί», μετά άπό μελέτη του βιβλίου του Α.Μ., τό άλτουσεριανό έργο ως μιά *έπιστημολογία*, ως μιά μαρξιστική έπιστημολογία έστω (και αυτό θά ή-

ταν τό πιό προβληματικό παράδοξο).

Άν γιά τήν έπιστημολογία και έν προκειμένου γιά τή γαλλική «σχολή» έπιστημολογίας (έτσι άποκαλείται συμβατικά τό ευρύτερο θεωρητικό ρεύμα στό όποιο έντάσσεται ή άλτουσεριανή προσέγγιση στό έπιστημονικό φαινόμενο, βλέπε εισαγωγή σελ. 15), μιά έπιστήμη «όφείλει νά διακριθεί άφ' ενός άπό τίς άλλες θεωρητικές κατασκευές, αυτές πού μαζί μέ τίς έπιστήμες συνιστούν τό «χώρο τής θεωρίας», και άφ' έτέρου νά διακριθεί ή γνώση πού παρέχει μιά έπιστήμη (έπιστημονική γνώση) άπό τή γνώση πού δέν είναι έπιστημονική (έμπειρική γνώση)», άν ό «χώρος τής θεωρίας» συνίσταται σύμφωνα μέ τή γαλλική «σχολή» έπιστημολογίας «άπό τίς έπιστήμες, τή φιλοσοφία και τίς θεωρητικές ιδεολογίες» (§41, σελ.30), τό καθοριστικό στοιχείο στή σκέψη του Άλτουσέρ είναι ή *Πολιτική* και ή σχέση της μέ τό «χώρο τής θεωρίας», ιδιαίτερα μέ τή φιλοσοφία, ή όποία «κατέχει τήν κεντρική θέση» άπό θεωρητική σκοπιά.

Δέν ύπογραμμίζω τά άνωτέρω γιά νά παραβιάσω τίς «άνοιχτές θύρες» πρόσβασης του Α.Μ. στό άλτουσεριανό έργο και τή μοναδική ίσως (τουλάχιστον όσον άφορά τά έλληνικά γράμματα) θεωρητική γνώση αυτού του έργου έξάλλου *και* στό έν λόγω κείμενο του, διευκρινίζει ότι ή άλτουσεριανή θεώρηση και ή «γαλλική σχολή έπιστημολογίας» δέν μπορεί «νά έκληφθεί ως άκαδημαϊκή σχολή κυρίως γιά τό θεωρητικό έγχείρημα πού τή συνιστά έχει ρητά πολιτικό χαρακτήρα» (σελ. 15), άποφαίνεται ότι ή φιλοσοφία είναι «ό κόμβος πού συναρθρώνει στό *χώρο τής θεωρίας* τήν ταξική πάλη μέ τίς έπιστήμες» και ότι «ή φιλοσοφία *έκπροσωπεί* τήν ταξική πάλη μέσα στό *χώρο τής θεωρίας*» (σελ. 35), τονίζει ότι «είναι ή διάκριση άνάμεσα στό έπιστημονικό και στό ιδεολογικό αυτό πού *καθορίζει* τούς *δρους τής πολιτικής οικειοποίησης* του έπιστημονικού άπό τή φιλοσοφία, καθιστώντας την έτσι ιδιότυπη πόλιτική παρέμβαση στό *χώρο τής θεωρίας*» και ότι είναι αυτή ή ίδια διάκριση πού «*στηρίζει* θεωρητικά τόν πολιτικό ρόλο της «οί αντίθεσεις πού συνιστούν τό κοινωνικό όλο τό κινούν και τό μετασχηματίζουν άδιάκοπα». Έπίσης δέν «αίτιο τής κίνησης του κοινωνικού όλου είναι, *σε τελευταία άνάλυση*, οι αντίθεσεις πού όρίζουν τό οικονομικό του επίπεδο». Άν εδώ ως αντίθεσεις έννοούνται οι *ένεργοποιημένες* αντίθεσεις, ή πάλη των τάξεων δηλαδή (αυτή είναι ή «κινήτρια δύναμη τής Ιστορίας» πού έλεγε κι ό άλλος) πάει καλά. Άν όμως έννοούνται τά *άντιθέτα* (παραδείγματος χάριν οι τάξεις) πού συνιστούν τήν

αντίθεση, ή δ, τι κι αν εννοείται, επειδή αυτό δεν διευκρινίζεται, τότε παραμένει ένα ζήτημα, τό οποίο σε συνδυασμό με την παλαιότερη φιλολογία περί «πρωτευουσών και δευτερευουσών» αντιθέσεων ή τή σχετική πιά πρόσφατη περί «υπερκαθορισμού και υποκαθορισμού» τών αντιθέσεων, παραπέμπει μάλλον σε μία *οντολογία* (υπαρξής τών αντιθέτων πριν από τή σχέση τους), ή όποια απέυθύνε τό ερώτημα «γιατί επικρατεί ακόμα ό καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής» στην ψυχιατρική. Έν γνώσει όλων τών κινδύνων ενός φορμαλιστικού Ιδεαλισμού τής *σχέσης*, θά έπρεπε νά διευκρινίζεται σ' αυτό τό κεφάλαιο «ή πρωτοκαθεδρία τής ταξικής πάλης ως προς τά αντίθετα», ή πρωτοκαθεδρία τής πολιτικής σε τελευταία ανάλυση.

2. Ό όρισμός τής *συγκυρίας* (§6.1.1.4.7., σελ. 64) ως «συνάρθρωση τών χρόνων πού διέπουν τά διαφορετικά επίπεδα και χώρους πού συνιστούν τή δομή του κοινωνικού όλου» είναι κατά τή γνώμη μου άκρως προβληματικός. Θεωρεί τό χρόνο, εν προκειμένω τόν Ιστορικό χρόνο, ως μία όντότητα, ενώ δεν είναι παρά μία βοηθητική έννοια.

3. Η σχέση Ιδεολογίας και έπιστήμης, έφόσον όπως λέει και ό 'Αριστειδής Μπαλτάς «μιά έπιστήμη δεν διαχωρίζεται ποτέ απόλυτα (υπογραμμίζω) από τίς Ιδεολογικές σκοπεύσεις του πραγματικού αντικειμένου της και ή Ιδεολογία ένυπάρχει έσαεί τά συστατικά στοιχεία τής έπιστήμης αυτής και στό πλέγμα άλληλοπροσδιορισμών και όρων άλληλοελέγχου τους» (σελ. 60) τί είδους σχέση είναι σε τελευταία ανάλυση: γενετική, Ιεραρχική, γενετική/Ιεραρχική; Ζήτημα άνοιχτό στό όποιο δεν θά 'θελα νά έπεκαθώ έδώ, άπλως νά ξαναθέσω, εύκαρίως δοθείσης, τό ζήτημα τής κομμουνιστικής έπιστήμης και τής κομμουνιστικής Ιδεολογίας από τίς χαραμάδες του Α. Μπαλτά.

Άς σταματήσουμε, όμως, έδώ τίς όποιες άπορίες, οι όποιες έτσι άποσπασματικά δοσμένες ίσως δεν λειτουργούν έποικοδομητικά και μαζί με τά συγχαρητήρια προς τόν συγγραφέα ές ξαναυπενθυμίσουμε τήν τελευταία παράγραφο του προλόγου του: «αυτή όμως είναι ή μοίρα κάθε κειμένου: εκ τών ύστέρων άποδεικνύεται πάντα πώς αυτό θά μπορούσε νά γίνει πολύ καλύτερο».

Βασίλης Ζουναλής

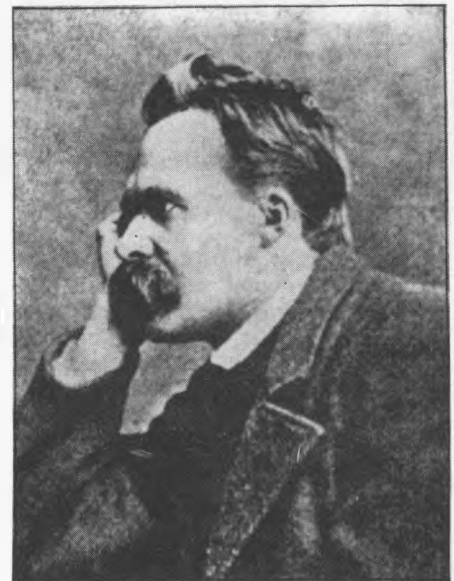
2 ΝΙΤΣΕ

Χαρούμενη Έπιστήμη, (τόμ. Ι «Ευγένεια και Χυδαιότητα», τόμ. ΙΙ «Έμεις οι άπάτριδες»), μετάφραση Ζήση Σαρίκα, Έκδοτική Θεσσαλονίκης

Άν κάποιος, έστω και ένήμερος περί τά έκδοτικά και τά μεταφραστικά πράγματα, αν κάποιος πού τό έπάγγελμά του είναι ή φιλοσοφία, άναρωτιόταν μήπως υπάρχει στά έλληνικά ή *Χαρούμενη Έπιστήμη* του Νίτσε θά άπαντούσε μέ σιγουριά ότι τό έργο αυτό του μεγάλου Γερμανού φιλοσόφου δεν είχε τήν τύχη νά μεταφραστεί 108 χρόνια μετά τήν πρώτη δημοσίευσή του στά γερμανικά. Κι όμως, ή *Χαρούμενη Έπιστήμη*, υπάρχει στή γλώσσα μας από τό 1987 σε δύο τόμους! Ό πρώτος δημοσιεύτηκε τό 1987, ό δεύτερος τό 1988. Τό σημαντικό αυτό γεγονός και ό μεταφραστικός άθλος του Ζήση Σαρίκα πέρασαν άπαρατήρητα.

Τόν γερμανικό τίτλο του βιβλίου *Die frohliche Wissenschaft*, πού όρισμένοι μεταφραστές σε άλλες γλώσσες τόν απέδωσαν ως «Χαρούμενη Γνώση» και άλλοι ως «Χαρούμενη Σοφία», ό Ζήση Σαρίκας τόν απέδωσε *Χαρούμενη Έπιστήμη*, ακολουθώντας όπως ό ίδιος γράφει στό προλογικό του σημείωμα, τόν σύγχρονο μελετητή του Νίτσε Βάλτερ Κάουφμαν. Τό όλο έργο πού άποτελείται από πέντε βιβλία, ένα πρελούντιο και ένα παράρτημα, στην έλληνική του μετάφραση χωρίστηκε σε δύο τόμους: ό πρώτος με υπότιτλο *Ευγένεια και Χυδαιότητα*, ό δεύτερος *Έμεις οι άπάτριδες*. Ούτε ό ένας ούτε ό άλλος υπότιτλος άνήκει στόν Νίτσε αλλά ό μεταφραστής θεώρησε ότι ό μέν πρώτος ανταποκρίνεται απόλυτα στό πνεύμα του συγγραφέα, ό δε δεύτερος είναι δανεισμένος από τό μέρος 377 του έργου.

Άλλά γιατί τόσο μεγάλη ή σημασία του Νίτσε και ειδικά τής *Χαρούμενης Έπιστήμης*, έργο ποιητικό, άποσπασματικό, σχεδόν παραληρηματικό, πρόσφορο νά «παρεξηγηθεί» από άράδα

σε άράδα, όπως και παρεξηγήθηκε άλλωστε.

Γιά πολλά χρόνια, στό τέλος του περασμένου αιώνα και στις αρχές του σημερινού, ό «νιτσεισμός» αντιπροσώπευε ένα είδος άναρχίζοντος, έστέτ άριστερισμού, ήταν μιά στάση για άυτοθεωρούμενους έκλεκτούς, «δυνατούς», «ευαίσθητους», σνόμπ, ή μόνιμη άναφορά του άκρατου άτομικισμού. Άργότερα υποτίθεται ότι απέτέλεσε τό φιλοσοφικό άλλοθι του ναζισμού τόσο ώστε ό Νίτσε, ιδίως για μιά χοντροκομένη άριστερή σκέψη, νά κατονομάζεται ως ό Ιδεολογικός πάτρνας τών στρατοπέδων συγκέντρωσης. Και για όλους, άριστερους και δεξιούς, ό Νίτσε έμοιαζε ό κατ' έξοχήν εκπρόσωπος του «γερμανικού πνεύματος» πού φιλοδόχησε τήν παγκόσμια κυριαρχία. Η έπαναξιολόγηση όμως τήν τελευταία εικοσαετία του Νίτσε ξεχώρισε τό έργο από τούς πολλούς του θιασώτες πού όντως θεώρησαν ότι μπορούσαν νά άντλήσουν άπ' αυτό συνηγορία για τίς όλοκληρωτικές και αντισημιτικές φαντασιώσεις τους. Γι' αυτή τήν Ιστορική παρεξήγηση δεν ήταν χωρίς σημασία ή συμβολή τής άδελφής του φιλοσόφου Έλιζαμπετ πού, κάτω από τήν έπιρροή του άντισημίτη άνδρα της, παραχάραξε κείμενά του, αλλάζοντας τό νόημα, περικόπτοντας φράσεις, άκριβώς για νά 'ρθει στά μέτρα τής άντισημιτικής Ιδεολογίας.

Σήμερα πάντως είναι τελείως διαφορετικό τό στίγμα τής νιτσεικής φιλοσοφίας. Θεωρείται μεγάλος γιατί είναι

εκείνος που περισσότερο από κάθε άλλον στάθηκε ο κριτικός και άρνητής δλης τής φιλοσοφίας, ήταν εκείνος που εγκατέλειψε τό καρτεσιανό cogito, και τό φιλοσοφικό 'Υποκείμενο. 'Ενώ ο Χέγκελ θέτει τή Γνώση στό κέντρο του σύμπαντος, εδραιώνοντας τόν λογοκεντρισμό και τόν ευρωπαϊοκεντρισμό, γιά τόν Νίτσε ο άνθρωπος και ή συνείδηση δέν αποτελούν παρά μία συγκυρία ή ένα συμβεβηκός, όχι μία ουσία ή αναβαθμό στό άέναο παιχνίδι γιά τήν τελείωση τής 'Ιδέας. Τό περίφημο υποκείμενο δέν είναι γι' αυτό παρά ένα κέντρο ενεργειών και επιθυμιών. 'Η καταστροφή τής ταυτότητας, του υποκειμένου που έξυπηρετεί μία συντεταγμένη έξουσία, δέν θέλει νά θεμελιώσει μία νέα ήθικη ή μία νέα αισθητική αλλά ένα τρόπο ζωής που νά ξεπερνάει και τίς δύο. Νά δημιουργήσουμε μιάν άλλη ζωή. Μιάν άλλη ζωή, όχι μιάν άλλη φιλοσοφία, γιατί όλες οι φιλοσοφίες δέν ήταν παρά μύθοι που, ώστόσο, έχασαν τήν ομορφιά του μυθολογικού σύμπαντος.

Ο Νίτσε, ελάχιστα μιλάει γιά τή σύγχρονή του κοινωνία, τήν όποία άλλωστε τήν βλέπει νά ευτελιζείται μέσα στό κυνηγητό τής έξουσίας, του κέρδους και τής ιουδαιοχριστιανικής παράδοσης. «*Δημιουργοί*», λέει, «*δημιούργησαν τους λαούς κι άφησαν μετέωρες πάνω από τά κεφάλια τους μιά πίστη και μιά αγάπη. 'Ετσι ύπηρετήσαν τή ζωή. Μετά οι χαλαστές έστησαν παγίδες, δηλαδή αυτό που ονομάζουν Κράτος, ένα σπαθί νά κρέμεται πάνω από*

τά κεφάλια και έκατό ανάγκες» (Ζαρατούστρας).

'Η νιτσεική «βούληση γιά δύναμη», πηγή τόσων παραμορφωτικών παρεξηγήσεων, είναι μία έννοια πολύπλοκη κι ενεργητική, Είναι διάνοιγμα στην ύποκειμενική δυνατότητα, προσχώρηση στην δλοκληρωτική κατάφαση τής ζωής. Τό υπερανθρώπινο δέν είναι παρά ή προσχώρηση στό παρόν, σέ μία πορεία όπου στόχος είναι ή ίδια ή πορεία, ή άσυνέχεια τής, ή ανατροπή όλων και άμέσως, ή ένσωμάτωση τής γνώσης στόν στοχασμό — όχι ή άδαημοσύνη. Ο Νίτσε άποκάλυψε τήν τερατόμορφη μεταμόρφωση άποτελεσμάτων τής Ιστορίας σέ όντολογικές υπερβατικές αλήθειες που έπλασαν οι ρεαλιστές:

«'Εσείς νηφάλιοι άνθρωποι που νιώθετε τόσο καλά θωρακισμένοι στό πάθος και στην φαντασιοπληξία και που θά θέλατε νά κάνετε τήν κενότητά σας περηφάνεια και στολίδι: αυτοαποκαλείσθε ρεαλιστές και ύπαινίσσεσθαι πώς ο κόσμος είναι πράγματι έτσι όπως φαίνεται σέ σάς. Σάν νά στεκόταν άκάλυπτη ή αλήθεια μπροστά σας μόνο, και σάν νά εισασταν έσείς τό καλύτερο μέρος της... (...) 'Εξακολουθείτε νά είσθε δεμένοι μ' εκείνες τίς έκτιμήσεις των πραγμάτων που έχουν τή ρίζα τους στό πάθος και στους έρωτες των περασμένων αιώνων» (Χαρούμενη 'Επιστήμη, 57).

Κι ώστόσο ο «νιτσεισμός» μπορεί νά επιστρέψει σ' εκείνα που ο Νίτσε κατέστρεψε. Γιατί, συνέχεια, κάτι από τήν πρωτεύική νιτσεική αναζήτηση θυμίζει τόν εγωκεντρισμό και τήν αυταρέσκεια μιάς περιθωριακής άριστοκρατίας με άπατηλά άντροπικό χαρακτήρα. Μπορεί νά υποβάλλει έναν μηδενισμό που δέν έχει καμιάν επιρροή πάνω στην πραγματικότητα γιατί καταφεύγει στην αίσθηση τής γραφής και του λόγου περισσότερο παρά τής ζωής. Σέ μία έποχή που βασιλεύει ή μίμηση, ή ταύτιση με πρότυπα, ή κατά τόν Νίτσε δημιουργός ποιητική πρακτική εύκολα ξεπέφτει σέ κομπασμό, γίνεται μιά άλλη ήθ.κολογία δηλαδή. Αυτό όμως δέν είναι παρά μία «νιτσεική» παρωδία.

Στό μικρό τούτο σημείωμα κυρίως θελήσαμε νά επιστήσουμε τήν προσοχή του αναγώστη στην ύπαρξη τής *Χαρούμενης 'Επιστήμης* κι όχι νά μιλήσουμε γιά τόν Νίτσε — κάτι που εκκρεμεί φυσικά. Γιά τή μετάφραση του Ζήση Χαρίκα ένας μόνον χαρακτηρισμός ταιριάζει: μεταφραστικός άθλος.

Τό άπόσπασμα από τόν τόμο «*Εμείς οι άπάτριδες*», με τίτλο «Γιά τό παλιό πρόβλημα: τί είναι γερμανικό;» (άριθ. 357) που αναδημοσιεύεται πιά κιτω άποτελεί ένα κορυφαίο δείγμα τής σκέψης του Νίτσε και ελπίζουμε έρ έθιμα γιά άνάγνωση.

Γιά τό παλιό πρόβλημα: «τί είναι γερμανικό;»¹

Κάντε μιά άνακεφαλαίωση των πραγματικών έπιτευγμάτων τής φιλοσοφικής σκέψης που όφείλονται στό γερμανικά μυαλά. 'Εχουμε τό δικαίωμα νά τιμήσουμε γι' αυτά όλόκληρη τή ράτσα; Μπορούμε νά πούμε ότι είναι και προϊόντα τής «γερμανικής νυχής», ή τουλάχιστον συμπτώματα τής, με τήν έννοια με τήν όποία έχουμε συνηθίσει νά λέμε ότι ή ιδεομανία του Πλάτωνα, ή σχεδόν θρησκευτική τρέλα του με τίς Μορφές, είναι και γεγονός και μαρτυρία τής «έλληνικής νυχής;» ² 'Η μήπως ισχύει τό αντίθετο; Μήπως ήταν αυτά τά έπιτεύγματα τόσο άτομικά, εξαιρέσεις μέσα στό πνεύμα τής φυλής, όπως ήταν λόγου χάρι ο παγανισμός — μέ — καλή — συνείδηση του Γκάιτε;² 'Η όπως είναι ο μακιαβελισμός — μέ — καλή — συνείδηση του Μπίσμαρκ, ή λεγόμενη Realpolitik του;³ Μήπως οι φιλόσοφοι μας άνταβάνουν στην άνάγκη τής γερμανικής νυχής; Κοντολογίς, ήταν οι Γερμανοί φιλόσοφοι φιλοσοφικοί Γερμανοί;

Θά ύπενθυμίσω τρεις περιπτώσεις. Πρώτο, τήν άπαράμιλλη ιδέα του Λάιμπνιτς, που τόν δικαίωνε όχι μόνο άπέναντι στόν Ντεκάρτ αλλά και άπέναντι σ' όλους όσοι είχαν κάνει φιλοσοφία μέχρι τότε, ότι ή συνείδηση είναι άπλώς ένα accidens⁴ τής παράστασης και όχι τό αναγκαίο και ουσιώδες κατηγορημά τής: ότι έπίσης αυτό που ονομάζουμε συνείδηση άποτελεί μόνο μία κατάσταση του πνευματικού και ψυχικού μας κόσμου (ίσως μιά παθολογική κατάσταση) και καθόλου όλον αυτόν τόν κόσμο. Τό βάθος τής Ιδέας αυτής δέν έχει έξαντληθεί ώς σήμερα.⁵ 'Υπάρχει τίποτε γερμανικό σ' αυτή τήν ιδέα; 'Υπάρχει λόγος νά υποθέσουμε ότι κανένας Λατίνος δέν θά μπορούσε εύκολα νά σκεφτεί αυτό τό άναποδογύρισμα των φαινομενικότητων; Γιατί πραγματικά είναι άναποδογύρισμα.

'Ας θυμηθούμε, δεύτερο, τό φοβερό έρωτηματικό που έβαλε ο Κάντ μετά τήν έννοια τής «αιτιότητας» — χωρίς

νά άμφιβάλλει, σάν τόν Χιούμ, γιά τήν νομιμότητά τής. 'Αντίθετα, ο Κάντ άρχισε με προσοχή νά προσορίζει τά όρια τής περιοχής μέσα στην όποία έχει νόημα αυτή ή έννοια (κι αυτή είναι μία δουλειά που δέν έχει τελειώσει άκόμη).

'Ας πάρουμε, τρίτο, τό έκπληκτικό χτύπημα του Χέγκελ, που άνάτρεψε όλες τίς λογικές συνήθειες και κακές έξεις όταν τόλμησε νά διδάξει ότι οι έννοιες είδους αναπτύσσονται ή μία μέσα στην άλλη. Μ' αυτήν τήν πρόταση τά πνεύματα τής Εύρώπης προετοιμάστηκαν γιά τό τελευταίο μεγάλο επιστημονικό κίνημα, τό δαρβινισμό, γιατί χωρίς τόν Χέγκελ δέν θά ύπήρχε ο Δαρβίνος. 'Υπάρχει τίποτα τό γερμανικό σ' αυτό τόν έγελειανικό νεωτερισμό που πρώτος εισήγαγε τήν άποφασιστική έννοια τής «ανάπτυξης» μέσα στην επιστήμη;

Ναι, δέν χωράει άμφιβολία. Και στις τρεις περιπτώσεις νιώθουμε πώς «ανάκαλυψαν» και μάντεψαν κάτι από τόν έαυτό μας κι είμαστε ευγνώμονες γι' αυτό και ταυτόχρονα κατάπληκτοι. 'Η κάθεμιά από τίς τρεις προτάσεις είναι ένα βαθυστόχαστο κομμάτι τής γερμανικής αυτογνωσίας, αυτοεμπειρίας, αυτοκατανόησης. «Ο έσωτερικός μας κόσμος είναι πολύ πιά πλούσιος, πολύ

πιό περιεκτικός, πολύ πιο κρυμένος»: αυτό νοιώθουμε κι εμείς μαζί με τον Λάιμπνιτς. 'Ως Γερμανοί αμφιβάλλουμε μαζί με τον Κάντ για την ύψιστη εγκυρότητα της γνώσης στην οποία φθάνουν οι φυσικές επιστήμες, και γενικά καθετί που μπορεί να γίνει γνωστό. 'Εμείς οι Γερμανοί είμαστε έγγελαιοί, ακόμη κι αν δεν εμφανιζόταν ποτέ ο Ιδιος ο Χέγκελ, στο βαθμό που εμείς (αντίθετα απ' όλους τους Λατίνους) αποδίδουμε ένστικτωδώς βαθύτερο νόημα και μεγαλύτερη αξία στο γίνεσθαι και στην ανάπτυξη παρά στο «είναι» (δύσκολα πιστεύουμε στη δικαιολόγηση της έννοιας του «είναι») — και επίσης στο βαθμό που δεν είμαστε έτοιμοι να παραδεχθούμε ότι η ανθρώπινη λογική μας είναι ή λογική καθαυτή ή το μόνο είδος λογικής (θα μπορούσαμε αντίθετα να πιστούμε ότι η λογική μας είναι απλώς μία ειδική περίπτωση ή ίσως μία από τις πιο περιεργές και ήλιθιες περιπτώσεις).

Θά μπορούσαμε να θέσουμε κι ένα τέταρτο ερώτημα: αν κι ο Σοπενάουερ επίσης, με τον πεσιμισμό του, δηλαδή με το πρόβλημα της αξίας της παρρησίας, έπρεπε να είναι αναγκαστικά Γερμανός. Νομίζω πως όχι. Το γεγονός μετά από το οποίο έπρεπε αναγκαστικά να εφαρμοστεί αυτό το πρόβλημα — ένας άστρονόμος της ψυχής θά μπορούσε να υπολογίσει τη μέρα και την ώρα του — ή παρακμή της πίστης στο χριστιανικό Θεό, ο θρίαμβος του επιστημονικού αθεϊσμού, είναι ένα γενικό ευρωπαϊκό γεγονός στο οποίο όλες οι φυλές έχουν το μερίδιό τους και για το οποίο όλες αξίζουν δόξες και τιμές. 'Αντίστροφα, θά μπορούσαμε να κατηγορήσουμε άκριβως τους Γερμανούς, — εκείνους τους Γερμανούς που ήταν σύγχρονοι του Σοπενάουερ — ότι ανέβαλαν για πολύ καιρό και με πολύ επικίνδυνο τρόπο αυτόν τον θρίαμβο του αθεϊσμού. 'Ο Χέγκελ ειδικά ήταν εκείνος που τον ανέβαλε περισσότερο, με τη μεγαλειώδη του προσπάθεια να μας πείσει για τη θεϊκότητα της υπαρξης επικαλούμενος τη βοήθεια της εκτής αισθησής μας, της «ιστορικής αισθησης». 'Ως φιλόσοφος ο Σοπενάουερ ήταν ο πρώτος σίγουρος και ακλόνητος άθεος που είχαμε εμείς οι Γερμανοί: αυτό είναι το μυστικό της έχθρας του για τον Χέγκελ. 'Η μη θεϊκότητα της υπαρξης ήταν γι' αυτόν κάτι δεδομένο, προφανές, αναμφισβήτητο: έχανε πάντα τη φιλοσοφική του ψυχραιμία και εξοργιζόταν όταν έβλεπε κάποιον να διστάζει ή να μιλάει επιτηδευμένα για το θέμα αυτό. Αυτός είναι ο τόπος όλης της άκεραιότητας γιατί ο τρόπος που θέτει το πρόβλημα προϋποθέτει τον απόλυτο και ελικρινή αθεϊσμό, τον όποιο θεωρεί θρίαμβο που επιτευχθηκε επιτέλους

και με πολλή δυσκολία από την εύρωπαϊκή συνείδηση, την πιο μοιραία πράξη δυό χιλιάδων χρόνων πειθαρχίας, μιας πειθαρχίας με στόχο την αλήθεια, που στο τέλος απαγορεύει στον εαυτό της τό ψέμα του να πιστεύει στο Θεό.

Βλέπετε τί ήταν εκείνο που νίκησε πραγματικά τον χριστιανικό Θεό: η Ιδία ή χριστιανική ήθικη, ή έννοια της φιλαλήθειας που έννοούνταν μ' όλο και πιο αυστηρό τρόπο, ή εκλέπτυνση της χριστιανικής συνείδησης από τον έξομολογητή - Ιερέα, μεταφρασμένη και εξιδανικευμένη σε επιστημονική συνείδηση, σε διανοητική καθαρότητα με κάθε θυσία. Τό να βλέπουμε τη φύση σαν να ήταν απόδειξη της καλοσύνης και της διακυβέρνησης ενός θεού· τό να έρμηνεύουμε την Ιστορία με τρόπο που να τιμάμε κάποιο θεϊκό λογικό, σαν να 'ταν αυτή μια συνεχής μαρτυρία της υπαρξης μιας ήθικης παγκόσμιας τάξης πραγμάτων και υπέρτατων ήθικών σκοπών· τό να έρμηνεύουμε τις Ιδιες μας τις εμπειρίες με τον Ιδιο τρόπο με τον όποιο έρμηνεύουν τις δικές τους οι εύσεβεις άνθρωποι, σαν να 'ταν τό καθετί θεόσταλο, ένα σημάδι, σχεδιασμένο και προορισμένο για τη σωτηρία της ψυχής — όλα αυτά είναι ξεπερασμένα τώρα, επειδή έχουν την ανθρώπινη συνείδηση εναντίον τους, επειδή θεωρούνται ανάρμοστα και ανέντιμα από κάθε πιο εκλεπτυσμένη συνείδηση, επειδή θεωρούνται ψευτιά, φεμινισμός, αδυναμία, και δειλία. 'Όσον αφορά αυτήν την αυστηρότητα τουλάχιστον, είμαστε καλοί Ευρωπαίοι και κληρονόμοι της πιο μακρόχρονης και θαρραλέας αυτούπερνίκησης της Εύρώπης.

Καθώς απορρίπτουμε μ' αυτόν τον τρόπο την χριστιανική έρμηνεία και καταδικάζουμε τό «νόημα» της σαν παραποίηση, έρχεται άμέσως σε μας με τρομακτικό τρόπο τό ερώτημα του Σοπενάουερ: 'Έχει κανένα νόημα ή υπαρξη; Θά χρειαστεί να περάσουν λίγοι αιώνες για να ακούσουν καλά αυτό τό ερώτημα οι άνθρωποι και για να αντιληφθούν τό βάθος του. Αυτό που είπε ο Ιδιος ο Σοπενάουερ σαν απάντηση σε τουτο τό ερώτημα ήταν — συγγνώμη για τό χαρακτηρισμό — βιαστικό, νεανικό, απλός συμβιβασμός, ένας τρόπος να μείνεις, και μάλιστα κολλημένος σ' εκείνες άκριβως τις χριστιανικές - άσκητικές προοπτικές που δεν τις πίστευαν πιά από τη στιγμή που εξέλειπε ή πίστη στο Θεό. 'Ο Σοπενάουερ όμως ήταν εκείνος που έθεσε τό ερώτημα — όπως είπα, ως καλός Ευρωπαίος κι όχι ως καλός Γερμανός.

'Η μήπως ο τρόπος τουλάχιστον με τον όποιο ιδιοποιήθηκαν οι Γερμανοί τό ερώτημα του Σοπενάουερ αποδεικνύει πως είχαν αυτοί μία έσωτερική

συγγένεια, προπαρασκευή, και ανάγκη για τό πρόβλημα αυτό; Τό γεγονός ότι μετά τον Σοπενάουερ οι άνθρωποι σκέφτηκαν και δημοσίευσαν απόψεις άκομη και στη Γερμανία (παρεπιπτότως, πολύ καθυστερημένα) για τό πρόβλημα που είχε θέσει εκείνος δεν άρκει να αποδείξει την ύπαρξη μιας τέτοιας έσωτερικής συγγένειας. Θά μπορούσε μάλιστα κανείς να επικαλεστεί την άκαταλληλότητα αυτού του μετα-σοπενάουερικού πεσιμισμού για να απορρίψει αυτή τη θέση. Προφανώς, οι Γερμανοί δεν έμοιαζαν να 'ναι στο στοιχείο τους στο θέμα αυτό. Αυτό δεν είναι κατά κανένα τρόπο υπαινιγμός στον 'Εντουαρντ φον Χάρτμαν.⁸ 'Αντίθετα, μέχρι σήμερα δεν μου έχει φύγει ή παλιά ύποψια ότι είναι πολύ κατάλληλος για μας. 'Εννοώ πως ίσως ήταν από την αρχή ένας άχρειος άγύρτης που όχι μόνο γελοιοποίησε τον γερμανικό πεσιμισμό αλλά στο τέλος μπορεί και να «κληδότησε» με διαθήκη στους Γερμανούς τό πόσο μπορούσαν αυτοί να γελοιοποιηθούν ακόμη και στην εποχή της θεμελίωσης.⁹ 'Αλλά σ'ας ρωτώ: μπορούμε μήπως να θεωρήσουμε δόξα για τους Γερμανούς εκείνη τη γριά σαβούρα, τον Μπάνσεν,¹⁰ που πέρασε τη ζωή του γυρίζοντας με ήδονη γύρω από την πραγματική-διαλεκτική του άθλιότητα και την «προσωπική του κακοτυχία»; Μήπως είναι αυτό άκριβώς γερμανικό; (Με την εύκαιρια συνιστώ τά γραφτά του για τό σκοπό για τον όποιο τά χρησιμοποίησα κι εγώ, σαν αντιπεσιμιστική διαίτα· μου φαίνεται μάλιστα πως οι *elegantiae psychologicae*¹¹ τους θά 'ναι άποτελεσματικές ακόμη και για τά πιο έρμητικά βουλωμένα σπλάχνα και πνεύματα). 'Η μήπως πρέπει να υπολογίσουμε σαν γνήσιους Γερμανούς κάποιους έρασιτέχνες σύγχρονους άθλητες σαν εκείνον τον δακρύβρεχτο άπόστολο της παρθενίας, τον Μαϊνλέντερ.¹² Σε τελευταία ανάλυση μάλλον ήταν 'Εβραϊός ('Όλοι οι 'Εβραϊοί γίνονται δακρύβρεχτοι όταν ήθικολογούν). Ούτε ο Μπάνσεν ούτε ο Μαϊνλέντερ, για να μη μιλήσουμε για τον 'Εντουαρντ φον Χάρτμαν, μας δίνουν κάποια σαφή απόδειξη για τό ότι ο πεσιμισμός του Σοπενάουερ, ή τρομαγμένη του ματιά σ' ένα άπαλλαγμένο από τό Θεό κόσμο που έχει γίνει ήλιθιος, δεν ήταν απλώς μία έξαιρεση στη Γερμανία αλλά ένα γερμανικό γεγονός. 'Όλα τά υπόλοιπα που βλέπουμε στο προσκήνιο — την θαρραλέα πολιτική μας και τον χαρούμενο πατριωτισμό μας, που άρκετά άποφασιστικά βλέπει όλα τά πράγματα από τη σκοπιά μιας όχι και πολύ φιλοσοφικής άρχης (της άρχης «*Deutschland, Deutschland uber alles*»¹³ — που σημαίνει *sub specie speciei*¹⁴ συγκεκριμένα του γερμανικού

είδους) αποδεικνύουν πολύ καθαρά τό αντίθετο. Όχι, οι σημερινοί Γερμανοί δέν είναι πεσιμιστές. Και γιά νά τό πώ άλλη μιά φορά, ό Σοπενάουερ, ήταν πεσιμιστής ως καλός Εύρωπαιός κι όχι ως καλός Γερμανός.

1. Αυτή ή αντίφαση δρων είναι μιά γερμανική παροιμιώδης Έκφραση.

1. Τό ερώτημα αυτό συζητιούνταν τότε πολύ έντονα στή Γερμανία. Ό Νίτσε δέν άποτελεί Έξάιρεση. Δές τό δλόκληρο σχετικό κεφάλαιο πού υπάρχει στό *Λυκόφως*.

2. Ό Γκέτε (τό ίδιο και ό Χάινε) άποκαλούσε τόν έαυτό του παγανιστή.

3. Ό σtάση του Νίτσε άπέναντι στόν Μπίσμαρκ ήταν έντελώς άρνητική.

4. Έπουσιώδεις γνώρισμα.

5. Ό Φρόνιτ ήταν εκείνος πού διερεύνησε αυτό τό θέμα σέ βάθος.

6. Αιτιακά.

7. Είναι άξιοσημείωτη ή έκτίμηση πού τρέφει ό Νίτσε γιά τόν Χέγκελ (τόν όποιο πολέμησε ό Σοπενάουερ). Έπίσης, είναι όλοφάνερη ή διαφορά του Νίτσε άπό τόν Χάιντεγκερ.

8. Πολύ δημοφιλής φιλόσοφος (1842 - 1906) πού προσπάθησε νά κάνει μιά σύνθεση τών φιλοσοφιών του Χέγκελ και του Σοπενάουερ. Ό Νίτσε τόν περιφρονούσε δές και *Πέρα άπ' τό καλό και τό κακό*, μέρος 204.

9. Ό Νίτσε αναφέρεται στή θεμελίωση της γερμανικής αυτοκρατορίας (1871), τήν όποια άκολούθησε μιά πολύ γρήγορη βιομηχανική ανάπτυξη.

10. Ένας άπό τούς λίγους Γερμανούς φιλόσοφους (1830 - 1881) πού επηρεάστηκαν άπό τόν Σοπενάουερ.

11. Ψυχολογικές κομψότητες.

12. Ό Μαϊνλέντερ (1841 - 1876) Έγραψε ένα βιβλίο όπου υπερασπιζόταν τή θέληση γιά θάνατο, τήν παρθεσία και τήν αυτοκτονία. Πέθανε αυτοκτονώντας.

13. «Ό Γερμανία, ή Γερμανία υπεράνω όλων». Αρχή του γερμανικού έθνικού ύμνου.

14. «Άπό τή σκοπιά του είδους». Ό Νίτσε παραφράζει τό «άπό τή σκοπιά της αιωνιότητας» του Σπινόζα.

3

HANS PETER DUERR

Όνειρικός χρόνος. Τά δρια άνάμεσα στήν άγριότητα και τόν πολιτισμό,

μετάφρ. Γ. Πολιτάκης, Έκδόσεις Γαβριηλίδη. Άθήνα 1990.

Ό όνειρικός χρόνος είναι μιά έλκυστική ύπόθεση. «Τά δρια άνάμεσα στήν άρχαιότητα και τόν πολιτισμό», όπως θέλει τόν ύπότιτλο τό έξώφυλλο του βιβλίου, άποτελούν όμως άληθινή πρόκληση. Για τούς περισσότερους Έλληνες άναγνώστες, κάθε αναφορά στήν άρχαιότητα άνακαλεί συνειρμικά τόν πολιτισμό. Άς μήν επιτρέψουμε όμως στή φαντασία μας νά καλλάσει. Ό δαίμων του τυπογραφείου χτύπησε αυτή τή φορά στό έξώφυλλο και μετέτρεψε τήν «άγριότητα», όπως θέλει ό μεταφραστής τό *Wildnis*, σέ «άρχαιότητα». Άλλα είναι τά «δρια» πού θά πρέπει νά άναμείνει ό άναγνώστης του «όνειρικού χρόνου».

Δυστυχώς δέν διαθέτω τό γερμανικό πρωτότυπο και έτσι δέν μπορώ νά δώσω στόν άναγνώστη όρισμένες άκόμα πληροφορίες πού θά ήταν ίσως χρήσιμες. Δέν γνωρίζω λοιπόν ούτε πότε έγινε ή πρώτη έκδοση, ούτε αν ή έλληνική μετάφραση έγινε άπό τή δεύτερη — ή ύπαρξη της όποίας ύποδειώνεται άπό τήν παρουσία «Προλόγου στήν πρώτη έκδοση». Άπό τό περιεχόμενό τους, μπορώ νά υποθέσω ότι οι ύποσημειώσεις άνήκουν στό μεταφραστή, στόν έπιμελητή ή στόν έκδότη· πάντως όχι στό συγγραφέα, πού δέν θά ήταν ούτε τόσο άναιτιολόγητα έπιλεκτικός, ούτε τόσο άστοχος, ώστε νά μάς πληροφορεί, γιά παράδειγμα, ότι ό Ρλάντκλιφ - Μπράουν (Ράντκλις - Μπράουν στό κείμενο) ήταν «άγγελος άνθρωπολόγος εκπρόσωπος του Ντουρκάιμ [sic] στή Βρετανία πού εισηγήγαγε» τόν στρουκτουραλισμό στήν άνθρωπολογία». Δέν μπορώ νά ξέρω ούτε πού ακριβώς άρχίζουν, ούτε πού ακριβώς τελειώνουν οι άφθονες περικοπές πού ένσωματώνει στό κείμενό του ό συγγραφέας, καθώς τά εισαγωγικά συχνά άνοιγουν αλλά σπάνια κλείνουν, και ένίοτε κλείνουν, χωρίς νά έχουν ποτέ άνοιξει. Έστω και χωρίς πρωτότυπο, μπορώ νά υποθέσω ότι ή Άρτεμις του πίνακα 9 άνήκει στή σχολή του Fontainebleau και δέν βρίσκεται (άναρτημένη;) σέ κάποιο «σχολείο στό Fontainebleau». Άμφιβάλλω πολύ αν ό συγγραφέας ήταν τόσο άπρόσεκτος ώστε, μεταξύ άλλων, νά άποδίδει στήν Άποκάλυψη του Ίωάννη διάλογο του Ίησού μέ τόν

μαθητή του (και ό πιο επιπόλαιος άναγνώστης της Άποκάλυψης γνωρίζει ότι δέν υπάρχουν τέτοιοι διάλογοι) πού είναι γνωστός άπό τίσ άπόκρυφες Πράξεις του Ίωάννη. Όμως, τό πιο σημαντικό είναι ότι, μέ πιστοποιημένες τέτοιες άβλεψίες και παραλήψεις, δέν μπορώ νά βεβαιώσω αν πράγματι ό συγγραφέας άποσωπώ πλήρως τήν προέλευση τών πλούσιων πηγών πού παραθέτει αυτολεξί. Πάντως, αν πρόκειται γιά έπιλογή του συγγραφέα, θά ήταν χρήσιμο νά έχει έπισημανθεί άπό τό μεταφραστή, τόν έπιμελητή ή τόν έκδότη, τό στανιότατο αυτό, γιά τή γερμανική πρακτική, φαινόμενο.

Τό συναρπαστικό αυτό βιβλίο μάς καλεί ώστόσο νά προσπεράσουμε γρήγορα έκδοτικές και μεταφραστικές άδυναμίες, και νά άσχοληθούμε μέ τό περιεχόμενό του (αν και ειδικά τό έξώφυλλο, άπό σεβασμό στόν άναγνώστη, θά έπρεπε νά άντικατασταθεί). Διονυσιακές μαινάδες, μεσαιωνικές μάγισσες, Λιθουανοί λυκάνθρωποι, σαμάνοι της Σιβηρίας και Ίνδιάνοι μάγοι συναναστρέφονται νεράιδες, ξωτικά και άλλες μορφές τών παραμυθιών. Θεοί της άρχαιότητας και μυθικοί ήρωες προβάλλουν αίφνης στους προνομιακούς τόπους τών έθνολόγων στήν Άφρική, τήν Άυστραλία και τήν Άμερική. Ό πολιτισμένος άνθρωπος ξανασυναντά τόν πρωτόγονο, και άναλογίζεται τίσ προσπάθειες πού έκανε κατά καιρούς νά τόν καταλάβει ή νά τόν καταβάλλει.

‘Ο συγγραφέας διερευνά με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τις δοξασίες για με-τάβαση ορισμένων προσώπων αλλά, σέ ειδικές συνθήκες, και δλόκληρων κοινοτήτων σέ διαφορετικούς κόσμους. Κόσμους όπου οι άνθρωποι πε-τούν, επικοινωνούν μέ ζώα, μέ νεκρικές ψυχές ή μέ τή φύση, βλέπουν και άκουν πράγματα πού, σέ συνηθισμέ-νες συνθήκες, ούτε φαίνονται ούτε ά-κούγονται. Για ποιούς άκριβώς πρό-κειται; Κατά τήν άνάκριση τών μαγισ-σών, ό Ιεροεξεταστής επιβεβαίωσε τήν πίστη του στό δαιμονισμό. Στή γνωρι-μία του μέ τούς Ιθαγενείς, ό παραδο-σιακός επιστήμονας (ό δογματικός κατά τόν συγγραφέα) επιλέγει άνάμε-σα στό ψεύδος, τίς παραισθήσεις και τήν παράνοια. Άντιμέτωπος μέ δια-φορετικούς πολιτισμούς, ό σχετικι-στής τά δέχεται όλα και έτσι άρνείται τή δυνατότητα όποιασδήποτε κατα-νόησης. ‘Ο συγγραφέας μας ύποστη-ρίζει ότι ύπάρχει και άλλος δρόμος.

Κεντρικό του αξίωμα είναι ότι άν ή ανάπτυξη του πολιτισμού επιτυγχάνε-ται μέ τήν κυριαρχία του ανθρώπου πάνω στήν άγρια φύση, ό πολιτισμέ-νος άνθρωπος διατηρεί πάντα στοι-χειά τής αρχικής του φύσης. ‘Η βαρ-βαρότητα μπορεί να άποτελέσει τήν προΐστορία του πολιτισμού, άποτελεί όμως ταυτόχρονα και τήν άλλη του ο-ψη. Τά όρια άνάμεσα στήν άγριότητα και τόν πολιτισμό δέν έντοπίζονται μόνο στό μακρινό παρελθόν, αλλά και στό παρόν. Για τήν άναζήτηση τών όριών αυτών τό βιβλίο κινείται σέ διάφορα επίπεδα. Τό Ιστορικό επίπεδο, εκεί όπου ό πολιτισμός άναδύεται μέ-σα από τή βαρβαρότητα, τό συγχρο-νικό, όπου ό έθνολόγος συναντά τόν Ι-θαγενή, τό μυθικό, όπου συμπλέκον-ται και συνυπάρχουν κατάλοιπα ά-γριότητας μέ ύψηλή τέχνη. ‘Ο άνα-γνώστης καλείται έτσι να πραγματο-ποιήσει πολλαπλά ταξίδια. Ταξίδια στό χώρο και στό χρόνο, άνάμεσα στό πραγματικό και τό φανταστικό, στό όρια πολιτισμού και έρημίας. Τα-ξίδια μύησης στίς άγνωστες πτυχές τής προΐστορίας, στίς άνεξερευνητες χώρες τών Ιθαγενών, στους άλόκο-τους κόσμους τών παραμυθιών. Τελι-κά, ταξίδια έξω από τό χρόνο και τό χώρο, στόν κόσμο όπου τά ρολόγια σταματούν και τό έδω συνυπάρχει μέ τό εκεί.

‘Αν όμως ό πολιτισμός όρισθεί ως τό προϊόν μιάς διαρκώς χαρασσόμε-νης διαχωριστικής γραμμής, τότε τό έρώτημα «τί είδους κόσμος είναι αυ-τός πού βρίσκεται πέρα από τή διαχω-ριστική γραμμή;» χάνει τό νόημά του και ή διάκριση «πραγματικού»-«φαν-ταστικού» γίνεται πλασματική. Πραγ-ματικότητα είναι ό ίδιος ό «φράκτης»

πού χωρίζει τόν πολιτισμό από τήν ά-γριότητα. ‘Εκείνο πού πρέπει να μελε-τηθεί είναι ό τρόπος μέ τόν όποιο όρθώ-νεται αυτός ό φράκτης και τά άποτελέ-ματα πού επιφέρει.

‘Η προσπάθεια του συγγραφέα να κατανοήσει τόν κόσμο τής άγριότη-τας τόν αφήνει κατ’ άρχήν εκτεθειμέ-νο στόν σχετικισμό. Κάθε πλευρά τής διαχωριστικής γραμμής μπορεί να θε-ωρηθεί πραγματική για τόν έαυτό της. ‘Η μάγισσα πού πετά ζεί σ’ έναν πραγ-ματικό γι’ αυτήν κόσμο, και ό Ιεροεξε-ταστής πού τόν παρατηρεί διακρίνει έ-ναν έξισου πραγματικό γι’ αυτόν Διά-βολο. ‘Ο συγγραφέας μας όμως, σέ αντίθεση μέ τόν σχετικιστή, δέν άρ-κείται στή διαπίστωση ότι ή πραγμα-τικότητα όρίζεται στό έσωτερικό κάθε κόσμου. ‘Αναδεικνύει τό όριο πού ξε-χωρίζει τούς δύο κόσμους, και αυτό είναι κάτι πολύ διαφορετικό από τήν άπλή παραδοχή τής αλήθειας τής κά-θε πλευράς.

‘Ας πάρουμε τό παράδειγμα τής μάγισσας πού πετάει. Οι μαρτυρίες τής έποχής επιμένουν τόσο στή χρήση παραισθησιογόνων άλοιφών όσο και στήν έπιρροή του Διαβόλου. Οι ίδιες οι μάγισσες, άκόμα και όταν στίς συν-θήκες άνάκρισης παραδέχονταν τήν έπικοινωνία τους μέ τό Διάβολο, έπέ-μεναν πάντα στή σημασία τών άλοι-φών. Οι Ιεροεξεταστές, άν και άναγ-κάζονταν να καταγράψουν τήν όμολο-γία για χρήση άλοιφών, έπέμεναν πάν-τα στό ρόλο του Διαβόλου. ‘Αν ή πτή-ση όφειλόταν σέ παραισθηση πού προ-καλούσαν ορισμένες χημικές ουσίες, άν κάθε άνθρωπος πού έκανε χρήση άλοιφών μπορούσε να βιώσει παρό-μοιες έμπειρίες, τότε ό Διάβολος θά ύποβαθμιζόταν και ό πολιτισμός τών Ιεροεξεταστών θά κατέρεε.

Για τόν συγγραφέα ή σημασία του παραδείγματος έγκειται κυρίως στή διαπίστωση ότι ό χριστιανικός κό-σμος, μεσαιωνικός και σύγχρονος, βασίζεται στόν άπόλυτο διαχωρισμό τών δύο κόσμων. Στο Μεσαίωνα έξα-πολύθηκε ένας γενικός διωγμός τών μαγισσών και όσων άλλων είχαν πρό-σβαση στήν άγρια φύση. Κάθε έπαφή μέ μάγισσες και μάγους ήταν άπαγο-ρευμένη και έγκυμονούσε θανάσιμους κινδύνους. Στο σύγχρονο κόσμο θεω-ρείται δεδομένο ότι ό πρωτογονισμός, ή βαρβαρότητα, έχει περάσει άνεπι-στρεπτά.

Οι έπιπτώσεις του διαχωρισμού αυ-τού είναι έμφανείς στό έργο του σύγ-χρονου έθνολόγου ή ανθρωπολόγου. Μελετώντας τίς πρωτόγονες φυλές τών νέων ήπειρων ό παρατηρητής δια-θέτει ένα καθορισμένο έννοιολογικό πλαίσιο. Χωρίς να άντιλαμβάνεται ότι

τά δεδομένα του δυτικού πολιτισμού δέν ισχύουν στίς κοινωνίες πού ξετά-ζει προσπαθεί να τούς επιβάλει τή προκρούστια λογική του. Χαρακτηρί-ζοντας τίς κοινωνίες τών Ιθαγενών πρωτόγονες άποτυγχάνει να κατανοή-σει τήν ουσία του πολιτισμού τους.

‘Ωστόσο, κατά τό συγγραφέα μας, ό άποκλεισμός τής άγριότητας δέν εί-ναι άγκαίος όρος του πολιτισμού. Οι κοινωνίες πού όνάζει «άρχαικές», και πού περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων τήν κλασική άρχαιότητα, δέχονταν τή συ-νύπαρξη πολιτισμού και άγριότητας. ‘Ο μαιναδισμός, ό κοινωνικός ρόλος μάγων και σαμάνων, οι όμαδικές όρ-γιαστικές τελετουργίες άποτελούν δείγματα αυτής τής συνύπαρξης. ‘Α-νάλογα μέ τά δεδομένα πολιτιστικά πλαίσια, σέ συγκεκριμένες συνθήκες και ύπό συγκεκριμένους όρους, πολι-τισμένες κοινωνίες επιτρέπουν (ή επι-βάλλουν) τήν έπικοινωνία μέ τήν άγρια φύση.

Μέ τέτοιες παρατηρήσεις, ό συγ-γραφέας ένοποιεί τόν ανθρώπινο πολι-τισμό βάζοντας σέ κοινό περαιομα-στή τήν κλασική άρχαιότητα μέ τόν κόσμο τών σημερινών Ιθαγενών. Ταυ-τόχρονα όμως διαφοροποιεί τούς πο-λιτισμούς πού βασίζονται στόν άπο-κλεισμό τής άγριότητας άπ’ αυτούς πού δέχονται τή συνύπαρξη μαζί του. Προϋπόθεση μιάς έπιτυχούς προσέγ-γισης είναι ή άυτογνωσία του μελετη-τή. ‘Ο ανθρωπολόγος πού έρχεται σέ έπαφή μέ μιά κοινότητα ‘Ινδιάνων πρέπει να γνωρίζει ότι οι έμπειρίες τών μάγων τής φυλής δέν είναι τόσο ξένες από τίς δικές του έμπειρίες, έστω και άν ό ίδιος έχει μάθει να τίς άρνείται. ‘Ο μελετητής τών πρωτόγονων φυλών πρέπει να δεχτεί να διδαχτεί άπ’ αυτές τό πρωτόγονο στοιχείο στή δική του φύση. ‘Ο πολιτισμένος άνθρωπος δέν μπορεί βέβαια να ξαναγίνει πρωτόγο-νος — ή άθωότητα του πρωτογονι-σμού έχει παρέλθει — μπορεί όμως να καταλάβει τό ξεχασμένο νόημα του πολιτισμού του. ‘Ο εκ γενετής τυφλός δέν μπορεί να άντιληφθεί ποτέ τί είναι φώς, κι αυτός πού δέν στερήθηκε ποτέ τό φώς του δέν έχει συνείδηση τής ο-ρασης πού διαθέτει. ‘Ο τυφλός όμως πού ξαναβρίσκει τό φώς του και ό πο-λιτισμένος πού χάνει και ξαναβρίσκει τόν πολιτισμό του είναι πραγματικά σοφοί.

‘Ο σύγχρονος ανθρωπολόγος, ιδιαίτερα αυτός πού πραγματοποιεί έπιτόπιες έρευνες, μπορεί να βγάλει ένδιαφέροντα συμπεράσματα από τήν όπτική του συγγραφέα. ‘Ωστόσο, στόν Ιστορικό του πολιτισμού δημιουργούν-ται όρισμένα πρόσθετα έρωτήματα.

“Ας επιστρέψουμε στο παράδειγμα των μαγισσών. Όπως μάς θυμίζει ο συγγραφέας, οι μάγισσες επέμεναν στη χρήση αλοιφών και οι Ιεροξεταστές στο ρόλο του Διαβόλου. Τό Μεσαίωνα, η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στον πολιτισμό και την αγριότητα χαράχθηκε με τη λογική των Ιεροξεταστών (και κατ’ ακολουθίαν, του Διαβόλου). Στόν κόσμο των πρώτων χριστιανών παρατηρούμε όμως ακριβώς τό αντίθετο φαινόμενο. Οι «μάγοι» επέμεναν διτι στήν κατάσταση έκστασης τούς οδηγούσε τό «Πνεύμα» και οι χριστιανοί Πατέρες Ισχυρίζονταν διτι όλα προέρχονται από τή χρήση μαγικών φίλτρων. Στόν κόσμο τής αρχαιότητας όπου ζούσαν οι πρώτοι χριστιανοί δέν έτίθετο σέ άμφισβήτηση ή ύπαρξη και ό ρόλος του Πνεύματος — άλλο άν για όρισμένους ήταν άγιο ένώ για άλλους σατανικό. Ό μάγος έπρεπε νά δείξει διτι τό Πνεύμα δεχόταν νά επικοινωνήσει μαζί του. Ό χριστιανός Πατέρας από τήν άλλη έπρεπε νά δείξει διτι τά μαγικά αποτελέσματα είχαν προκληθεί μέ τεχνητά μέσα και κατά συνέπεια ό κόσμος δέν έπρεπε νά πλανηθεί και νά ακολουθήσει τό μάγο. Η διαχωριστική γραμμή πολιτισμού και αγριότητας χαρασσόταν στήν αρχαιότητα μέ τή λογική των φίλτρων. “Αν ή μετάβαση στήν άλλη πλευρά του πολιτισμού γινόταν υπό τήν έπήρεια του Πνεύματος τότε ή αυτή συνιστούσε στοιχείο του πολιτισμού. “Αν ή μετάβαση γινόταν μέ χρήση φίλτρων, τότε ή πλευρά αυτή χαρακτηριζόταν αγριότητα.

“Η ανακάλυψη του «άσυνείδητου» στά τέλη του 19ου αιώνα οδηγεί σέ μία νέα έρμηνεία τής έμπειρίας των μαγισσών. Σήμερα γίνεται άποδεκτό διτι ή πρόσβαση στόν «κόσμο τής αγριότητας» επιτυγχάνεται τόσο μέ χημικές ουσίες όσο και μέ ύποβολή (μέ τό λόγο του άναλυτή, μέ τό πνεύμα). Τά όρια πολιτισμού και αγριότητας χαρασσονται στό έσωτερικό τής ανθρώπινης ψυχής. “Ετσι, οι έμπειρίες των μαγισσών θεωρούνται σήμερα πραγματικές, μέ τήν έννοια διτι ανήκουν στόν πραγματικό ψυχικό τους κόσμο. “Αν για τόν **Dreier** άυτογνωσία του άνθρωπολόγου περνά μέσα από τή γνωριμία μέ τούς Ιθαγενείς, για τόν ψυχαναλυτή ή βασιλική όδός προς τό άσυνείδητο είναι τά όνειρα —και ιδιαίτερα τά όνειρα των άναλυτών.

“Ο σύγχρονος κόσμος μπορεί νά θέλει νά πιστεύει διτι άποκλείει τήν αγριότητα αλλά στήν πραγματικότητα δέχεται τή συνύπαρξη μαζί της. Στό κρεβάτι του ψυχαναλυτή έχουμε μία έλεγχόμενη επικοινωνία μέ τήν αγριότητα πού επιτυγχάνεται χωρίς παραισιογόνα. Σούς άθλητικούς άγώ-

νες, πού εμφανίζονται ως στοιχείο του πολιτισμού, είναι πλέον θεσμοθετημένη ή επιστροφή στήν άγρια φύση. Στήν περίπτωση αυτή ή χρήση οίνοπνευματωδών συνδυάζεται μέ τήν άφύπνιση του πνεύματος τής ομάδας. Οι όργιαστικές τελετές άποκαλούνται στήν περίπτωση αυτή χουλγκανισμός. Μέ τή μαζική διαδόση πάλι των ναρκωτικών ή επικοινωνία μέ τήν άγρια φύση στηρίζεται κυρίως στή χρήση παραισιογόνων. “Ετσι ή άλλιώς, ό πολιτισμός διατηρεί προσβάσεις στα θεμέλια του. “Ο σύγχρονος κόσμος δέν άποκλείει τήν αγριότητα, άπλώς άποκρίνεται διτι τήν άποκλείει, όπως ύπο-

κρινονταν οι ύπερασπιστές του νόμου και τής τάξης στις **Βάκχες** του Εύριπίδη. «Τά όρια ανάμεσα στήν αγριότητα και τόν πολιτισμό» για τά όποια μιλάει ό συγγραφέας χαράσσονται κάθε στιγμή και μετατίθενται συνεχώς. “Αν καταλάβουμε γιατί ό άνθρωπος τής αρχαιότητας και ό άνθρωπος του Μεσαίωνα είχαν ανάγκη επιστροφής στήν άλλη όψη του πολιτισμού τους θά άντιληφθούμε ίσως γιατί ό σύγχρονος άνθρωπος έξακολουθεί νά έχει τίς ίδιες ανάγκες.

Δημήτρης Κυρτάτας

εκδόσεις Ορφείας
τηλ: 6437454

ΑΛΛΗΛΟΥΓΡΑΦΙΕΣ

1. Γράμματα Σεφέρη – Λορεντζάτου (1948-1968)
Έπιμελήθηκε ο Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Δόμος, Αθήνα 1990

2. Γιώργος Θεοτοκάς – Νικόλας Κάλας, Μιά άλλη λογογραφία

Εισαγωγή-έπιμέλεια: Ι. Κωνσταντούλάκη Χάντζου, Πρόσπερος, Αθήνα 1989.

Τά όνόματα των επιστολογράφων αρκούν για να προσελκύσουν τό ενδιαφέρον του αναγνώστη. Κι αν στις περιπτώσεις των Γ. Σεφέρη και Γ. Θεοτοκά διαθέτουμε δημοσιευμένο ένα πλούσιο ημερολογιακό και επιστολογραφικό υλικό: τὰ *Ημερολόγια* του Γιώργου Σεφέρη, τὰ *Τετράδια ημερολογίου 1939-1913* του Γιώργου Θεοτοκά, τήν *Άλλη λογογραφία (1930 - 1966)* του Γιώργου Θεοτοκά και Γιώργου Σεφέρη, και άλλα, οι «προσωπικές φωνές» των δύο άλλων σημαντικών διανοουμένων, του δοκιμιογράφου και έξοχου μεταφραστή Ζήσιμου Λορεντζάτου και του ποιητή και κριτικού Νικόλα Κάλα, δέν μᾶς ήταν, μέχρι σήμερα προσιτές. Άλλωστε και οι δύο, ο καθένας με τόν τρόπο του, έχουν καλύψει τό πρόσωπό τους μ' ένα ημιδιαφανές πέπλο: ο πρώτος «έκ φύσεως δέν μιλάει πολύ» (Μαρώ Σεφέρη), «άναχωρητικός» (Ν.Δ. Τριανταφυλλόπουλος), ο Κάλας, πέρασε τήν περισσότερη ζωή του πολύ μακριά από τήν Ελλάδα, όπου και πέθανε.

Τό ενδιαφέρον πού παρουσιάζουν οι δύο αυτές άλλη λογογραφίες δέν συνοψίζεται σέ λίγα λόγια: σέ τέτοια κείμενα, μέ παρόμοιας ποιότητας επιστολογράφους, όπως και αντίστοιχα ημερολόγια, ο κάθε αναγνώστης άνακαλύπτει πτυχές πού τόν έλκύουν, κουβέντες πού τόν προβληματίζουν, σχόλια και στοιχεία πού τόν βοηθούν νά φωτίσει δικά του έρωτήματα και σκέψεις για τή λογοτεχνία και τήν κριτική πού καλλιεργήθηκε τόσο μεστά τά χρόνια αυτά τής σύγχρονης πνευματικής μας ζωής.

Πάνος Κ. Θασίτης, *Τά ποιήματα 1946 - 1979*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1990.

Έκτωρ Κακναβάτος, *Ποιήματα 1943-1974*, Α. τόμος, Άγρα, Αθήνα 1990.

Δύο ποιητές περίπου δημήλιοι, ο Ε. Κακναβάτος γεννήθηκε τό 1920 και ο Π. Θασίτης τό 1923 πού αρχίζουν νά δημοσιεύουν ακριβώς τήν ίδια ηλικία, ο ένας στήν Αθήνα, ο άλλος στήν Θεσσαλονίκη, ξεκινώντας από διαφορετικές ποιητικές εμπειρίες και πηγές.

«Τώρα πού τό ποίημα του Ύμηττου χαιρετάει τὰ μενεξεδένια φτερά τής άλκυόνας Αίγινας πού καταφιλούνε τή θάλασσα τή θάλασσα, ή σπουδή μου έτοιμάζεται σάν τόν Ισκιο Άττικού άμφορέα!»

(Έκτωρ Κακναβάτος, *Fuga No. 1*, «Συμφωνία», 1943

Γύφτισα ζωή
Μέ χιλιάδες κουδουνάκια σ' άνεμισμένα παρδαλά φουστάνια σου
Μοσκοβαλάς χωράφι και φιλή και σέ περνούν στίς χαϊτες τους χαράματα στήν πόλη
Άλογα γοργά ζεμένα σέ γλυκοτριζάτες σουστες.

(Π. Θασίτη, *Δίχως Κιβωτό*, «Πρωινό», 1945 - 1949

Οι συγκεντρωτικές εκδόσεις (δέν μπορούμε νά μιλάμε για «άπαντα», αφού και οι δύο ποιητές είναι άκμαιότατοι) εξασφαλίζουν τήν ολοκληρωμένη γνωριμία με τό έργο ενός δημιουργού ή έστω τήν πανοραμική προσέγγισή του, αφού οι μεμονωμένες ποιητικές συλλογές είναι πιά συχνά δυσεύρετες για τούς νεότερους «φανατικούς για γράμματα».

«Τά ποιήματα» του Πάνου Θασίτη συνοδεύονται από έναν δεύτερο τόμο όπου άναδημοσιεύονται τά κριτικά του άρθρα και δοκίμια τής περιόδου 1959 - 1983 (*Τά δοκίμια*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1990), καθώς και από ένα άφιερωματικό τεύχος του περιοδικού τής συμπρωτεύουσας «Ο παρατηρητής». Όσο για τὰ «Ποιήματα» του Ε. Κακναβάτου άναμένεται και δεύτερος τόμος με τήν μετά τό 1974 ποιητική παραγωγή του.

ΕΥΤΥΧΗ Ι. ΜΠΤΣΑΚΗ

θεωρία και πράξη

προβλήματα φιλοσοφίας του ανθρώπου

3η ΕΚΔΟΣΗ

Gutenberg

«Η προσεχτική άνάλυση τής δοσμένης εργασίας άποκαλύπτει μία άκατανόητη σύγχυση θέσεων και έννοιών και τέτοιες αντίφάσεις πού προκαλούν έντύπωση άν, μάλιστα, πάρει κανείς ύπόψη του προηγούμενες εργασίες του Ε. Μπ. όπου πίο ρεαλιστικά έκρινε τά πράγματα...

Παρερχόμαστε εδώ τή λαθεμένη κατά τή γνώμη μας, άποψη του Ε. Μπ. γύρω από τά θέματα τής άλλοτριώσης, του κρατισμού, τής ελευθερίας, ότι, ή ήγετική ομάδα (στόν ύπαρκτό σοσιαλισμό) μετατρέπεται σέ ιερατείο.

Τουλάχιστον δέν είναι σοβαρό ότι στόν ύπαρκτό σοσιαλισμό δέν έχουν κοινωνικοποιηθεί τά μέσα παραγωγής... Έξίσου άγνοια για τό τί είναι ο ύπαρκτός σοσιαλισμός άποτελεί ή άποψη περί χωρισμού των παραγωγών σέ διευθυντικό στρώμα και εργάτες... Δέν ύπάρχει καμιά διάσταση και κανένας παρόμοιος χωρισμός και ούτε διευθυντικό στρώμα και εργάτες... Δέν ύπάρχει καμιά διάσταση και κανένας παρόμοιος χωρισμός και ούτε τό διευθυντικό στρώμα άποτελεί ξεχωριστό στρώμα... Δέν ύπάρχουν ούτε μπορούν νά ύπάρξουν «ιεραρχικές δομές» πού άναπαράγονται στό σοσιαλισμό, όπως ισχυρίζεται ο Ε. Μπ., ούτε «στρεβλωμένος τρόπος παραγωγής». Έκεί όπου ύπάρχει στρεβλωμένη αντίληψη, λαθεμένη έκτίμηση, ένας ύποκειμενισμός πού ξεπερνάει σέ όρισμένες περιπτώσεις τά όρια του σοβαρού και του αντικειμενικού, είναι σ' αυτά πού διατυπώνονται σέ πολλές σελίδες του βιβλίου «ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ».

ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ, Μάρτιος 1981

ΤΟ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ GUTENBERG

Θεωρία και Κοινωνία

Επιθεώρηση των επιστημών του ανθρώπου

“Όταν οι επίσημοι έρευνητικοί, επιστημονικοί και ακαδημαϊκοί θεσμοί ωλιγωρούν, τότε, τὰ κενά υποτίθεται ότι αναπληρώνονται από την ιδιωτική πρωτοβουλία. Όστόσο δεν γίνεται ακριβώς έτσι. Απλώς ωλιγωρούν και οι δύο επί δεκαετίες, τὰ κενά και οι στερήσεις παραμένουν.

Τὰ αυστηρώς επιστημονικά περιοδικά στην Ελλάδα είναι σχεδόν ανύπαρκτα. Τὰ Πανεπιστήμια και τὰ Έρευνητικά Κέντρα, ενώ απαιτούν —και όρθώς—, δημοσιεύσεις σε Έγκυρα και ανεγνωρισμένου κύρους έντυπα, τὰ ίδια δεν φτάνουν περιοδικά όπου θά μπορούσε να παρουσιασθεί ή έρευνητική δουλειά, τó επιστημονικό Έργο και ó προβληματισμός νέων και παλαιότερων επιστημόνων. Οι εξαίρέσεις μετριούνται στά μισά δάκτυλα του ενός χεριού.

Από την άλλη μεριά για τούς ιδιώτες-έκδότες δεν υπάρχει τó βασικό κίνητρο, δηλαδή τó κέρδος, για να αναπτύξουν τέτοια δραστηριότητα. Γιατί, ένα επιστημονικό περιοδικό, απευθυνόμενο αναγκαστικά σε μικρό αναγνωστικό κοινό ειδικών, δεν μπορεί να καλύψει ούτε καν τὰ έξοδά του. Έκτός τούτου οι εκδότες πολύ δύσκολα θά μπορούσαν να έχουν στή διάθεσή τους μίαν επιστημονική ομάδα που θά όργανωνε ένα τέτοιο περιοδικό. “Αν ποθ και ποθ κάποιος εκδότης μπαίνουν σ’ αυτή την περιπέτεια τó διάβημά τους υπαγορεύεται μόνο από προσωπικό μεράκι και ένδιαφέρον που συνδυάζεται με τó αντίστοιχο των συνεργατών τους. “Έτσι, πληρώνοντας από την τσέπη τους θά αναλάβουν την όδυνήρή γι’ αυτούς πρωτοβουλία που αντιπροσωπεύει ή Έκδοση ενός επιστημονικού περιοδικού. Τέτοια παραδείγματα στό χώρο των κοινωνικών επιστημών έχουμε τὰ ΙΣΤΟΡΙΚΑ που εκδίδει ή «Μέλισσα», τὰ ΤΕΥΧΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ που εκδίδουν οι εκδόσεις «Κριτική», τó ΛΟΓΟΥ ΧΑΡΙΝ που πρόκειται

σύντομα να δεί τó φώς της δημοσιότητας από τις Έκδόσεις «Έστία» και κάπου εκεί κλείνει ó κατάλογος.

Φυσικά δεν αναφέρομαι σε περιοδικά, λιγοστά κι αυτά, τὰ όποια είναι προϊόντα μίας ομάδας φίλων που ασχολούνται και με επιστημονικά δημοσιεύματα. “Η περίπτωση αυτή «ιδιωτικής πρωτοβουλίας», είναι μιά άλλη ιστορία, πολύ γνώριμη στόν Πολίτη και τούς αναγνώστες του.

Μία νέα εξαίρεση προστίθεται όστόσο στόν φτωχό κατάλογο των προηγούμενων. Πρόκειται για τή Θεωρία και Κοινωνία που εκδίδεται από τó Έκδοτικό «Γνώση», τριμηνιαία επιθεώρηση επιστημών του ανθρώπου, και που τó πρώτο τεύχος της ήδη κυκλοφόρησε. Στην επιστημονική της έπιτροπή συγκαταλέγεται ó οικονομολόγος Ν. Γκαργκάνας, οι κοινωνιολόγοι Θανάσης Γκότοβος, Βασίλης Καραποστόλης, Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, οι κοινωνικοί ψυχολόγοι Φωτεινή Τσαλίκου και Κλήμης Ναυρίδης, οι φιλόσοφοι Αδγουστός Μπαγιόνας, Παναγιώτης Κονδύλης, Παναγιώτης Νούτσος και Βασίλης Κάλφας, ó βιολόγος Κώστας Κριμπάς, ó φιλόλογος Μιχάλης Κοπιδάκης, ó πολιτειολόγος Γιώργος Μαυρογορδάτος και ó ιστορικός Άντωνης Λιάκος, όλοι τους πανεπιστημιακοί. Διευθυντής σύνταξης ó Αιμίλιος Μεταξόπουλος, επίσης πανεπιστημιακός και εκδότης ó Μανώλης Μπουζάκης.

Καλοδεχούμενο, λοιπόν, αυτό τó πρώτο τεύχος της Θεωρίας και Κοινωνίας, στό όποιο θά βρεί κανείς μελετήματα του Κωνσταντίνου Τσουκαλά, του Βασίλη Καραποστόλη, του Π. Κονδύλη, του Αίμ. Μεταξόπουλου και του Θ. Λίποβατς και αρκετές βιβλιοκριτικές, καθώς και παρουσιάσεις άρθρων ξένων περιοδικών. “Ένα βήμα προστίθεται, ένα μέσο για να μπορέσουν να δουν τó φώς της δημοσιότητας δοκίμια και μελέτες χωρίς τή δαμόκλεια σπάθη του περιορισμένου χώρου, ένα μέσο ταυτόχρονα να διαμορφωθεί και να καλλιεργηθεί μιά άποψη πάνω στά αντικείμενα της ειδικότητας του νέου περιοδικού. Και αυτό θά είναι ή μεγαλύτερη προσφορά του, και για εκείνους που άσπάζονται τις άπόψεις του και για τούς αντίθετούς του. “Η επιστημονική παραγωγή είναι συνώνυμη με τήν πολυφωνία.

Πλανόδιον

Αθήνα, Ίούνιος 1990

Κυκλοφόρησε τó δωδέκατο τεύχος του λογοτεχνικού περιοδικού Πλανόδιον, έντυπο που πραγματικά κοσμεί

τὰ λογοτεχνικά μας πράγματα. Έκτός από την εθαίσθητη έπιλογή πρωτότυπων λογοτεχνικών κειμένων, οι κριτικές του, οι βιβλιοπαραρροσιάσεις του και τὰ σχόλιά του έχουν άποδειξει ότι οι συνεργάτες του περιοδικού αυτού δεν αντιλαμβάνονται τή δουλειά τους σαν μέσο αυτοπροβολής, και δημοσιών σχέσεων. Ούτε κήσορες ούτε

τιμητές, λένε τó λόγο τους έντιμα και υπεύθυνα, σάζοντας κάπως, με τή μικρή δυστυχώς έμβέλεια του περιοδικού, τή ρουτίνα του άμοιβαίου λιβανίσματος και της φτηνής λογοτεχνίζουσας πόζας που γενικώς έπικρατούν εκεί που οι αναγνώστες μετριούνται κατά δεκάδες ή και εκατοντάδες χιλιάδες ή εκεί που βασιλεύει ó νόμος

και γραμματα γνωρίζω • και γραμματα γ

της «άκροαματικότητας».

Από την ύλη του τελευταίου τεύχους ξεχωριστή σημασία έχουν τα «Σχεδιάσματα και Αποσπάσματα» του Έζρα Πάουντ, σε απόδοση του Χάρη Βλαβιανού, τελευταίο μέρος των Κάντος που γράφτηκαν τό 1958 - 59. Η μετάφραση αυτών των ποιημάτων του Πάουντ γίνεται για πρώτη φορά στην Ελλάδα, ο δε μεταφραστής τους, για να άρτιωθεί ή έκδοση προσέθεσε πολλές σημειώσεις, απαραίτητες για την καλύτερη κατανόηση των «Σχεδιασμάτων και Αποσπασμάτων».

Διαλεκτική

Δίμηνη Έπιθεώρηση
θεωρητικού - πολιτικού
διαλόγου

Νά βαθύνουν οι διασπάσεις είχε πει κάποιος, κάποτε και για άλλους ίσως λόγους... Τό θυμηθήκαμε αυτό τό ρηθέν με άφορμή την έκδοση του πρώτου τεύχους της δίμηνης πολιτικο-θεωρητικής έπιθεώρησης *Διαλεκτική*. Την εκδίδουν πρώην στελέχη του ΚΚΕ που αποχωρήσαν σχετικά πρόσφατα, και συγκρότησαν τό Νέο Άριστερό Ρεύμα. Τά κείμενα που περιέχονται σε αυτό τό πρώτο τεύχος πράγματι προσπαθούν και νά απομακρυνθούν από τίς καλιότερες αντίληψεις, που ή πλειοψηφία των φορέων τους διακονούσε, και νά οργανώσουν μία διαφορετικού τύπου προσέγγιση των προβλημάτων του μαρξισμού, των χωρών του πρώην ύπαρκτου σοσιαλισμού, του κινήματος και του μαρξισμού.

Αυτό τό τεύχος είναι στην ουσία ένα «άφιέρωμα» για τίς κοινωνίες του, πάλαι ποτέ, «ύπαρκτου σοσιαλισμού». Άπό «τό τέλος μιάς εποχής» του Εϋτύχη Μπιτσάκη ως τή «φύση των κοινωνιών» του «ύπαρκτου σοσιαλισμού» του Βαγγέλη Παπαρήστου, περνώντας μέσα από την άνιχνευση των «άντιφάσεων και δυνατοτήτων» της περεστρόικα των Μ. Δαφέρμου και Δ. Πατέλη, καταβάλλεται μία προσπάθεια νά αναλυθούν τά συμβαίνοντα στις Άνατολικές κοινωνίες. Έπισημαίνουμε επίσης τά κείμενα των Γ. Κυπριανίδη για τή «συναίνεση και τό φάντασμα του κομμουνισμού», ένα άρθρο του Ν. Κοτζιά για τό «κόμμα νέου Τύπου» καθώς και τή μελέτη του Γ. Μανιάτη για τήν «κοινωνική άτομι-

κοτητα — ένα ζητούμενο».

Ένα άκόμη, λοιπόν, περιοδικό στό χώρο της Άριστεράς, μία άκόμη προσπάθεια στον άρκετά μακρύ κατάλογο έντύπων, που τά τελευταία δέκα, δεκαπέντε χρόνια, προσπάθησαν νά άρθρώσουν μία προβληματική έξω, και συχνά σε αντίθεση, προς τά καθιερωμένα κομματικά πλαίσια. Τό διάβημα άπ' αυτή την άποψη αξίζει την προσοχή όλων όσοι νοιάζονται για τά δρώμενα και τους προβληματισμούς της Άριστεράς. Συναμα δημιουργείται ένα άκόμη βήμα έκφρασης άπόψεων, ίσως και δημιουργίας άπόψεων, άπαραίτητης για τό διάλογο μεταξύ άριστερών που χρειάζεται όλα νά τά ξαναπιάνουν από την άρχή. Όταν όλα ισοπεδώνονται είναι σημαντικό νά διατηρούνται κάποιες αντίστασεις.

Athens '96

Ενημερωτικό Δελτίο του
Οργανισμού υποψηφιότητας
Ολυμπιακών Αγώνων

Τό κράτος δέν έχει λεφτά, άδεια τά ταμεία: ή μόνη απάντηση είτε τό ζήτημα είναι ή ικανοποίηση αίτημάτων άπεργών είτε ή χρηματοδότηση του φεστιβάλ της Πάτρας. Και ίσως είναι ένμέρει άλήθεια. Άλλά πώς νά χωνέψει κανείς όταν του έρχεται ταχυδρομικώς στό σπίτι — τί τιμή άλήθεια... — ένα έντυπο όπως τό *Athens '96 - Ενημερωτικό Δελτίο του Οργανισμού Υποψηφιότητας των Ολυμπιακών Αγώνων*, έντυπο που θά κόστισε όσο περίπου και τό κονδύλιο του προϋπολογισμού για τήν αγορά βιβλίων από τό κράτος;

Σχήμα μεγάλο (24 x 32), χαρτί βαρύ, γυαλιστερό, πολυτελείας, γεμάτο φωτογραφίες έπισήμων, άρχηγών κομμάτων, μελών του Δ.Σ. του Οργανισμού, φωτογραφίες άπό τά έκτελούμενα έργα για τή «Χρυσή Ολυμπιάδα», φωτογραφίες και πάλι από έπισκέψεις μελών της ΔΟΕ, ό πιανίστας Δ. Σγούρος νά συνηγορεί υπέρ της Ολυμπιάδας, φωτογραφία της βαλίστας με τό φάκελλο της υποψηφιότητας (!!), και κάπου, έντελώς στό άσχετο ή Φωφώ Βαρβαριώτου σε μία άσκηση γυμναστικής. Ένδιαμέσως κειμενίδια κοινότυπα που θά τά άπέριριπτε άκόμη κι ένας κειμενογράφος διαφημιστικού γραφείου, τό όλον σελίδες 16. Αυτά λέγονται «ένημέρωση», για τήν όποία μόχθησαν έργαδώς τόσοι και τόσες, με έμπνευση, ευαισθησία και πνευματικότητα, δίνοντας ταυτόχρονα και μία πρόγνωση της κίτσαρίας που θά συνοδεύσει τήν Ολυμπιάδα — αν θά έχουμε τήν άτυχία νά μάς τήν αναθέσουν — και τήν άλλη Ολυμπιάδα, τήν όνομαζόμενη «Πολιτιστική».

«Ρεαλισμός και ποίηση στό φάκελλο της Άθήνας», αναγράφεται με μεγάλα γράμματα στην πρώτη σελίδα του Δελτίου.

Άν ποίηση και ρεαλισμός είναι αυτά που εικονίζονται στό γυαλιστερό «Δελτίο», έμεις άπροσδύονοι και αϊθεροβάμονες, έχουμε ύποχρέωση νά περιμένουμε τά χειρίστα. Και νά τον πολεμάμε αυτόν τον ποιητικό όργασμό των ύπευθύνων του Οργανισμού.

Νέα Οικολογία

Τεύχος 68, Ιούνιος 1990

Γιώργου Νάθαινα: Η λύση του προαστειακού σιδηροδρόμου, Ρόμπερτ Σθένσον: AIDS, επιδημίες και ιστορία, Γιώργου Ριτζούλη: Για τους Οικολόγους Εναλλακτικούς, Ηλία Ευθυμιόπουλου: Περιβάλλον και Διαρθρωτικά Ταμεία, Νέστου Ποταμίδη: Ξενοδοχείο στον υγρότοπο του Νέστου, Φώτη Περγαντή: Τιμμεντώνοντας τον Αμβρακικό, Μιχάλη Μοδινοϋ: Η ανάδυση της εναλλακτικότητας, Δημήτρη Ουζουνίδη: Η δημιουργική καταστροφή της φύσης, Λιάνα Γαβρηλάκη: Να μην ξεχνάμε το Τσερνομπίλ, Γιάννη Πουλόπουλου: Για το παραδοσιακό κνήγι, Πήτερ Μπάνιγαντ: Το Αμαζονιακό Σύμφωνο.

Βιβλίο: στα άζήτητα

Τέλειωσε ακόμη μιά έκθεση βιβλίου, στο Ζάππειο. Κόσμος πολύς πέρασε από 'κει, ωραίος ό περίπατος τό βραδάκι, ή περιδιάβαση από κιόσκι σε κιόσκι, αλλά οί πωλήσεις, φαίνεται, δέν πήγαν καλά. Βέβαια ό σκοπός μιάς έκθεσης βιβλίου δέν είναι νά πουληθοϋν βιβλία επί τόπου, αλλά, τήν ίδια ύφεση τής αγοράς βιβλίου περιγράφουν μέ τά μελανότερα χρώματα όλοι οί βιβλιοπώλες. Καί πρέπει νά τούς πιστέψουμε. Τό βιβλίο έχει περάσει σε δεύτερη μοίρα στήν κατανάλωση τών πολιτιστικών προϊόντων. Σ' αυτό συντελεί άναμφισβήτητα ή μείωση τής αγοραστικής ικανότητας του κόσμου, κυρίως, όμως ή μονοπώληση του ελεύθερου χρόνου από τήν τηλεόραση, τό βίντεο, τά FM και τόν γιγαντισμό τών εφημερίδων. "Αν σ' αυτούς τούς παράγοντες προσθέσει κανείς τήν ανεπάρκεια τών εκπαιδευτικών θεσμών που δέν καλλιεργοϋν άναγνώ-

στικές συνήθειες —π.χ. ό σκοταδιστικός θεσμός του «ένός και μοναδικού συγγράμματος» στο Πανεπιστήμιο, ή έλλειψη σχολικών βιβλιοθηκών και άναγνωστηρίων, τά πενιχρότατα ποσά που διαθέτουν οί εκάστοτε κρατικοί προϋπολογισμοί για τόν έμπλουτισμό τών βιβλιοθηκών— τότε, ή μείωση του άναγνωστικού κοινού όχι μόνο έξηγείται αλλά είναι μοιραία συνέπεια.

Μιά άλλη συνέπεια είναι ό εξαιρετικά χαμηλός αριθμός εκδόσεων νέων βιβλίων στήν Έλλάδα σε σχέση με άλλες χώρες. Τό 1986, στήν Έλλάδα εκδόθηκαν 4.651 βιβλία (Στατιστικά στοιχεία τής Ούνέσκο), έναντι 11.000 που έχει ή Πορτογαλία, 8.500 τό Βέλγιο ή 11.000 ή Δανία με πληθυσμό μόνο 5,5 εκ. κατοίκους.

Μπροστά σ' αυτή τήν κατάσταση, παρά τίς φλυαρίες περί πολιτισμού κ.λπ., τό κράτος άπλώς ήταν και είναι άπόν. Στο φετεινό προϋπολογισμό

διατίθενται 10 εκ. δρχ. έναντι 20 του περιουνού για αγορά βιβλίων. Χαρακτηριστικά ό προϋπολογισμός προβλέπει τό συγκλονιστικό ποσό τών 100.000 δρχ. για τήν αγορά βιβλίων για τίς φυλακές, άναμορφωτικά καταστήματα και τό Νοσοκομείο Κρατουμένων! Τήν ίδια στιγμή, έτοιμάζονται κάποια δισεκατομμύρια για τήν Όλυμπιάδα, και θεωρείται πολύ φυσικό μιά ομάδα Α' κατηγορίας νά «έπιδοτείται» μέ δεκάδες εκατομμυρίων για νά προαχθεί τό άθλημα και τά ήθη του κοσκωτισμού.

Από τή μιά λοιπόν δέν ύπάρχει ή δέουσα κοινωνική ζήτηση για τό βιβλίο και από τήν άλλη δέν γίνεται τίποτε ώστε αυτή ή ζήτηση νά ζωογονηθεί. Έστω νά συντηρηθεί. "Αν αυτή ή πολιτική όλων τών κυβερνήσεων και τής σημερινής δέν είναι σκόπιμη, τότε μόνο μιά άσυλλήπτων διαστάσεων άναρμοδιότητα τών αρμοδίων μπορεί νά τήν έξηγήσει. Φαίνεται ότι για τούς επίσημους οργανωτές τής παιδείας και τής μόρφωσης ισχύει τό γνωστό ούκ αν λάβεις παρά του μη έχοντος.

Ποιός έχασε τήν παιδεία του για νά τή βροϋν οί «άρμόδιοι»....

ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Έλληνική ποίηση — πεζογραφία

Γεωργιάδης Θανάσης, *Υπνοι και θάνατοι*, ποιήματα, Θεσσαλονίκη 1989.

Γιάντσος Κωνσταντίνος, *Θυμιστόρημα* 1978-81, ποιήματα, Πλέθρον 1989.

Γουδέλης Τάσος, *Άρπακτικά*, πεζογραφία, Δέντρον, Άθήνα 1990.

Καββαδίας Νίκος, *Τραβέρο*, Άγρα 1990.

Καββαδίας Νίκος, *Μαραμπού*, Άγρα 1990.

Καλογερόπουλος Άγγελος, *Λύσις τής συνεχείας του δέρματος*, ποιήματα, Πλανόδιον 1990.

Καραγιάννη Μαρία, *Μυστική δίοδος*, ποιήματα, Θεσσαλονίκη 1989.

Λάμπλε Φούλα, *Όφσαίτ*, μυθιστόρημα, Θεσσαλονίκη, 1990.

Λάμπλε Φούλα, *Τό άσπρο βιβλίο*, εκδόσεις Τέσσερα, Άθήνα 1990.

Μιχαλάκος Ν. Δημήτρης, *Χαμηλόφωνα άντίο*, ποιήματα, Πλέθρον 1989.

Παπουτσάκης Δημήτρης, *Τό κάρπισμα τών βυθών*, ποιήματα, Άθήνα 1990.

Ρογκάν-Ήλιοπούλου Ντόρα, *Ή έχιδνα*, διηγήματα, Γνώση, Άθήνα 1990.

Σιδέρη Άλόη, *Ό Τσάγκ*, Άγρα 1990.

Σιδέρη Άλόη, *Τό όνειρο τής γάτας*, Άγρα 1990.

Ξένη ποίηση — πεζογραφία — θέατρο

Butor Michel, *Θεσσαλονίκη 1990*, Φωτογραφίες Β. Plossu, F. Nunez, P. Devin, Άγρα 1990.

Marlowe Christopher, *Δόκτωρ Φάουστους*, μετάφρ. Κλείτος Κύρου, εισαγωγή Jan Kott, Άγρα 1990.

Πιραντέλλο Λουίτζι, *Νά ντύσουμε τούς γυμνούς*, άπόδοση Μάριος Πλωρίτης, Γνώση 1990.

Πιραντέλο Λουίτζι, *Έτσι είναι (αν έτσι νομίζετε)*, άπόδοση Μάριος Πλωρίτης, Γνώση 1990.

Ριμπάκοφ Άνατόλι, *Τά παιδιά από τό Άρμπάτ τό '35 και τ' άλλα χρόνια*, Α' τόμος, μετάφραση Πέτρος Άνταίος, Γνώση 1990.

Williams W.C., *Ποιήματα*, μετάφραση Τάσος Κόρφης, Πρόσπερος 1989.

Φιλολογία — Ίστορία — Θέατρο

Βλάχου Σταύρου και Άγγελου, *Ήσιόδου Θεογονία*, αρχαιο κείμενο, εισαγωγή-μετάφραση, Έκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμα, Άθήνα 1990.

Δανέζης Γιώργος, *Καλόανδρος πι-*

στός, Ένα μυθιστόρημα του 17ου αιώνα και τό πρότυπό του, συγκριτική μελέτη, Έκδ. Π. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 1989.

Δήμου Μιχάλης, *Στοχασμοί και κρίσεις μέ φόντο τήν Ίστορία*. *Ό άνθρωπος και ή παρέα του*, Άθήνα 1990.

Καίμης Τζούλιο, *Καραγκιόζης ή ή αρχαία κωμωδία στήν ψυχή του θεάτρου σκιών*, Γαβριηλίδης, Άθήνα 1990.

Λεοντίδου Λίλα, *Πόλεις τής σιωπής, εργατικός έποικισμός τής Άθήνας και του Πειραιά, 1909-1940*, ΕΤΒΑ 1990.

Μπαλτάς Άριστείδης, *Επιστημολογικά για τήν Ίστορία τής επιστήμης*, Ο Πολίτης 1990.

Πλουμπίδης Ν. Δημήτρης, *Ίστορία τής Ψυχιατρικής στήν Έλλάδα*. *θεσμοί, ιδρύματα και κοινωνικό πλαίσιο*, Σύγχρονα Έθήματα 1990.

Έκπαίδευση

Τόγιας Ι. Βασίλειος, *Τό μάθημα τών Νέων Έλληνικών τής Μέσης Έκπαίδευσης*, Ίστορική θεώρηση (1833-1967), Θεσσαλονίκη 1990.

Νουτσος Χαράλαμπος, *Ίστορία τής εκπαίδευσης και ιδεολογία*. *Όψεις του Μεσοπολέμου*, Ο Πολίτης 1990.

Νουτσος Χαράλαμπος, *Συγκυρία και εκπαίδευση*, Ο Πολίτης 1990.

Οικονομίδης Φοίβος, *Ή Έλλάδα ανάμεσα σε δύο κόσμους*, Ορφείας, Άθήνα 1990.

**ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΟΥ Ν. ΚΙΤΣΙΚΗ
Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ**

Ἀγαπητέ Πολίτη

Θέλω νά διατυπώσω ὀρισμένες παρατηρήσεις στήν ἐνδιαφέρουσα κριτική παρουσίαση τοῦ βιβλίου τοῦ Κιτσίκη ἀπό τόν Κώστα Γαβρόγλου. Στό κείμενο τοῦ Γαβρόγλου τίθενται πολλά καί σηματικά προβλήματα, πού φυσικά δέν μποροῦν νά συζητηθοῦν στό σύντομο σημείωμα μου. Θά ἀρκεστῶ λοιπόν, ἐπιγραμματικά, στά ἀκόλουθα:

1. Ἡ ἱστορία τῆς μαρξιστικῆς φιλοσοφίας στό μεσοπόλεμο καί μέχρι τό 60 δέν εἶναι ἀπλά μιά ἱστορία «σκοταδισμού» καί «προπαγανδιστῶν». Ἄς θυμηθοῦμε τήν ἀγγλική σχολή ἱστοριογραφίας τῆς ἐπιστήμης, τή γαλλική μαρξιστική σχολή, καθώς καί τήν πλειάδα σοβιετικῶν ἐπιστημόνων-φιλοσόφων πού δέν ἀρκέστηκαν στήν ἐπιβεβαίωση τῆς «ἀπόλυτης ἀλήθειας» τοῦ διαλεκτικοῦ ὕλισμου. (Γιά τούς σοβιετικούς, π.χ. βλέπε τή σειρά τῶν τόμων *Recherches Internationales à la lumiere du marxisme, ed de la Nouvelle Critique, Paris*). Τό βιβλίο τοῦ Κιτσίκη εἶναι, κατά τόν Κ.Γ., «ἀπό τά καλύτερα» τοῦ εἴδους. Σωστή ἦ ὄχι ἡ ἀξιολόγηση, πάντως τό βιβλίο δέν εἶναι ἀπλά «προπαγανδιστικό», ὅπως ὅλοι οἱ μαρξιστές τῆς ἐποχῆς δέν ἦταν ἀπλά «προπαγανδιστές».

2. Ὡς ἀδυναμία τοῦ βιβλίου καταλογίζεται τό ὅτι δέν ἀναφέρεται σέ μελέτη τιά τήν ἱστορία τῆς ἐπιστήμης,

στό ὅτι δέν συμβάλλει στή μελέτη ἐπιστημολογικῶν προβλημάτων, δέν διατυπώνει ἐρμηνευτικές ὑποθέσεις γιά τίς ἐπιστημονικές ἐξελίξεις στόν αἰῶνα μας κ.λπ. Ἄλλά γιατί ζητοῦμε ἀπό τόν συγγραφέα ἄλλο ἀπό αὐτό πού θέλησε νά κάνει; Ὁ Κιτσίκης διερευνᾷ ὀρισμένα βασικά γνωσιοθεωρητικά καί ὄντολογικά προβλήματα μέ βάση τίς ἐξελίξεις στή Φυσική. Δέν κάνει ἱστορία τῆς Φυσικῆς. Δέν κάνει ἐπιστημολογία. Ἄς τόν κρίνουμε λοιπόν στό πεδίο πού ἐπέλεξε. Ἐξάλλου νομίζω ὅτι τά προβλήματα αὐτά εἶναι πολύ πύο σημαντικά καί συναρπαστικά ἀπό τίς ἀτέρμονες καί συχνά σχολαστικές συζητήσεις περί Κουάντ, Λάκατος, Φεγιεράμπεντ κ.λπ., περί παραδειγμάτων καί προτύπων ἀλλαγῆς ἐπιστημονικῶν θεωριῶν, κ.λπ., πού ταλανίζουν τά τελευταία χρόνια τούς ἐν Ἑλλάδι ἐπιστημολόγους

3. Ἡ παρεξήγηση ὡς πρός τό χαρακτήρα τοῦ ἔργου τοῦ Κιτσίκη, ἐπεκτείνεται καί στίς παρεμβάσεις τοῦ ἐπιμελητῆ τῆς ἐκδόσεως. Ὁ ἐπιμελητής συνειδητά περιόρισε τίς παρατηρήσεις του στό ἐρμηνευτικό πεδίο τοῦ συγγραφέα. Ὡστόσο οἱ παρεμβάσεις του δέν ἐξαντλοῦνται «σέ ὀρισμένες χρήσιμες πληροφορίες πού περιέχονται στήν εἰσαγωγή». Στίς 21 σελίδες τῆς εἰσαγωγῆς καί στίς 68 ὑποσημειώσεις, ὁ ἐπιμελητής τῆς ἐκδοσης ἐπιχειρεῖ νά τοποθετήσει τό βιβλίο στήν ἐποχή

του: κατάσταση τῶν ἐπιστημῶν καί τῆς μαρξιστικῆς φιλοσοφίας, μαρξιστική σκέψη στήν Ἑλλάδα, ἰδεολογικό κλίμα στήν Ἑλλάδα τοῦ 1947, κ.λπ. Ἐπιχείρησε νά κάνει μιά κριτική ἀποτίμηση τοῦ ἔργου, ἀναδεικνύοντας τή σημασία καί τήν ἐπικαιρότητα του, ἀλλά καί τίς ἀδυναμίες καί τά ἀρνητικά πού ἐν πολλοῖς ὀφείλεται στήν ἀπλοϊκή αισιοδοξία τῆς ἐποχῆς: ἄμεση σύνδεση φιλοσοφίας καί πολιτικῆς, πολιτική λειτουργία τῆς φιλοσοφίας, ἐπιστημολογική λειτουργία τοῦ διαλεκτικοῦ ὕλισμου, ὑπερφυσική ἐμπιστοσύνη στή «δύναμη» τοῦ διαλεκτικοῦ ὕλισμου, κ.λπ.

4. Κατά τόν Κ.Γ., «ἐκτός ἀπό τίς συστηματικές ἀναφορές στό ἔργο τοῦ De Broglie, οἱ ὑπόλοιπες ἀναφορές (τοῦ ἐπιμελητῆ) σχετίζονται μέ φιλοσοφικούς προβληματισμούς πού ἔχουν ἐκφραστεῖ στό ἔργο τοῦ ἐπιμελητῆ». Ἡ διατίτωση εἶναι τό λιγότερο παράξενη: Ἀπό τίς 68 ὑποσημειώσεις, 3 ἀναφέρονται στόν De Broglie καί 6 σέ ἀπόψεις τοῦ ἐπιμελητῆ. Στίς ὑποσημειώσεις ἐπιδιώχθηκε νά διευκρινισθοῦν προβλήματα ἄλυτα στήν ἐποχή τοῦ Κιτσίκη, νά διορθωθοῦν οἱ ἐλάχιστες παρανοήσεις, καί νά δοθοῦν πληροφορίες πού διευκρινίζουν παραπέρα τίς ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα, ἢ ἔρχονται σέ ἀντίθεση μέ τίς ἀπόψεις του.

Καί ἓνα ἐρώτημα: Ἄξιζε νά ἐπανεκδοθεῖ τό βιβλίο τοῦ Κιτσίκη; Ἀπό τό σημείωμα τοῦ Κώστα Γαβρόγλου δέν διαφαίνεται, ἔστω, κάποια ἀπάντηση.

Φιλικά

Εὐτύχης Μπιτσάκης

ΟΙΚΟΤΟΠΙΑ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ, ΑΥΤΟΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗΣ
τεύχος 9, Ιούνιος 1990

Ένας χρόνος ΟΙΚΟΤΟΠΙΑ
CASA BIANCA
Ὁλοκληρωμένο στη Γουαρκελάια
Καίση ἀπορροφῶν ἡ ἀνακύκλωση
Πόσο ἐπιβιώσιμος είναι οἱ πόδες ὀρακάκι;
Συνέντευξη: Χάρις Μάγκουρας, Ἐπιτονομητῆρας

τεύχος 9, Ιούνιος 1990
Ένας χρόνος ΟΙΚΟΤΟΠΙΑ

M. Z. ΚΟΠΠΑΚΗΣ
«ΑΡΙΑΔΝΗ»
ΣΧΟΛΙΑ ΣΤΟΝ ΕΡΩΤΙΚΟ ΣΕΦΕΡΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΛΥΤΥΠΟ
ΑΘΗΝΑ 1988

ΜΙΧΗΛΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ
Ο ΒΑΣΙΛΙΑΣ ΠΟΥ ΠΕΘΑΝΕ

